

بسم الله الرحمن الرحيم

تصوف و انسان

حقوق فن لری دوکتوری پروفیسور
عبدالحکیم شرعی جوزجانی

کتاب آتی :

تصوف و انسان

کتاب مؤلفی:

عبدالحکیم شرعی جوزجانی

سوز باشی مؤلفی:

پروفیسور اکمل سعیدوف

پیرینچی باسیم:

کریل یازوویده، «عدالت»،

تاشکینت، ۲۰۰۱

نشرایتوچی:

غضنفرنیادی

سان:

انتشارات سعید

سان:

۱۰۰۰

ایککینچی باسیم:

عرب یازوویده، ۲۰۱۲

مہتمم و کریل دن عرب یازوویگه اوگیروچی:

عبدالغفور دستیار

کمپیوترده یازیب صحیفه له ش تیروچی:

عصمت اللہ احراری

ہمہ حقوق چاپ و نشر به ناشر محفوظ است.

انتشارات سعید

آدرس: ابتدای جاده آسمایی

شماره های تماس:

۰۷۹۹۳۱۲۷۶۳ و ۰۷۰۵۸۱۴۶۴۲

E-mail:

shirahmad_saedy@yahoo.com

s_p2009@ymail.com

ایچیدہ کی لر (موضوع لر فہرستی)

- ۱- عبدالرحیم منانوف: تصوف و انسان کتابی حقیقہ..... ۱
- ۲- کرامت ملاخواجہ یوا: کونگل گہ بیر نظر..... ۵
- ۳- نعمت جباروف: طریقت خلق قہ خدمت قیلش دیر..... ۱۰
- ۴- اسقر محکم: آدمی لیک علمی..... ۱۷
- ۵- ایککینچی نشر اوچون سوزباشی..... ۲۲
- ۶- اکمل سعیدوف: تصوف علمی شرق فلسفی تفکری تاریخی نینگ ترکیبی قسمی ۳۲
- ۷- (بیرینچی نشر اوچون سوزباشی اورنیده)..... ۳۲
- ۸- تصوف تعلیماتی نینگ ایلدیزلری و اساسی یونہ لیش لری (ایککی آغیز سوز).... ۴۵
- ۹- «عرفان» و «تصوف» توشونچہ لری..... ۴۶
- ۱۰- هندوستان و یونان دہ عرفانی فکر لر..... ۵۵
- ۱۱- تصوف نینگ اسلامی ایلدیزلری..... ۶۲
- ۱۲- تصوف تعلیماتی نینگ اساسی یونہ لیش لری: ۶۴
- ۱۳- ابن العربی و «وحدة الوجود» فلسفہ سی..... ۶۶
- ۱۴- کبروی لیک (کبرویہ طریقتی)..... ۸۲
- ۱۵- قادری لیک (قادریہ طریقتی)..... ۸۵
- ۱۶- سہروردی لیک (سہروردیہ طریقتی)..... ۹۰

- ۱۷- چشتی لیک (چشتیه طریقتی)..... ۹۵
- ۱۸- مولوی لیک (مولویه طریقتی)..... ۱۰۰
- ۱۹- یسوی لیک (یسویه طریقتی)..... ۱۱۶
- ۲۰- نقشبندی لیک (نقشبندیه طریقتی)..... ۱۳۰
- ۲۱- مجددی لیک (مجددیه طریقتی)..... ۱۳۴
- ۲۲- خلاصه..... ۱۳۷
- ۲۳- قول له نیلگن ادبیات لر(منبع لر)..... ۱۴۵
- ۲۴- بیریک فقیه و متصوف - ابوزید دبوسی..... ۱۵۰
- ۲۵- نجم الدین کبریا نینگ عرفانی قره ش لری و اثرلری..... ۱۶۶
- ۲۶- (کبریا نینگ حیاتی و ایجادى دن لوحه لر)..... ۱۶۶
- ۲۷- کبرویه حقیده قوشیمچه معلومات لر..... ۱۷۲
- ۲۸- کبریا نینگ شاگرد لری..... ۱۷۵
- ۲۹- کبریا نینگ اثرلری..... ۱۷۸
- ۳۰- «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» رساله سى..... ۱۸۱
- ۳۱- رساله حقیده..... ۱۸۱
- ۳۲- رساله نینگ متنى: ۱۸۷
- ۳۳- تصوف یولیگه کیرگن فقیرلر حقیده..... ۱۹۵
- ۳۴- بویوک تنگری اوز بنده سینی سیویشی نینگ علامت لری حقیده..... ۱۹۷
- ۳۵- فقیرنینگ خلوت ده اولتیریشی و اونینگ آدابی حقیده..... ۱۹۸
- ۳۶- نفس نی تانیب آلیش و اونینگ ایزداش لری حقیده..... ۲۰۲
- ۳۷- فقیرگه اوگیت بیریش و اونگه یول کورسه تیش حقیده..... ۲۹۷
- ۳۸- فقیرلیک نی باشقه نرسه لردن افضل کوریش بابی..... ۲۱۰
- ۳۹- دنیا و اونینگ ماهیتی حقیده..... ۲۱۲
- ۴۰- بویوک الله نینگ یولی حقیده..... ۲۱۳
- ۴۱- لغت لر و اته مه لر..... ۲۱۵
- ۴۲- ادبیات لر(منبع لر)..... ۲۲۸
- ۴۳- نقشبندی لیک نینگ تمل تاشی نی قویگن خواجه عبدالخالق غجدوانی..... ۲۳۰

- ۴۴- خواجه عبیدالله احرار- نقشبندیہ طریقتی نینگ نظریاتچیسی..... ۲۴۰
- ۴۵- مخدوم اعظم و اونینگ رسالہ لری:..... ۲۵۲
- ۴۶- رباعی لری شرحی رسالہ سی..... ۲۵۷
- ۴۷- بابریہ رسالہ سی..... ۲۸۳
- ۴۸- لغت لری ایضاحی..... ۲۹۴
- ۴۹- بابارحیم مشرب- وحدت عمانی نینگ غواصی..... ۲۹۸
- ۵۰- ایضاح لری..... ۳۱۸
- ۵۱- اشکمش دہ بابارحیم مشرب نینگ ابدی یاترجایی..... ۳۱۹
- ۵۲- بابا طاہر و اونینگ عرفانی ترانہ لری..... ۳۲۵
- ۵۳- حاضریگی زمان اوزبیک تصوف شناس لیک علمی گہ بیر نظر..... ۳۳۴
- ۵۴- تصوف و فلسفہ دہ کامل انسان سیما سی..... ۳۶۵
- ۵۵- تصوف علمی- معنوی قدرت..... ۳۸۹
- ۵۶- کتاب مؤلفی حقییدہ..... ۳۹۵

تقریظ لږ
پروفیسور عبدالرحیم منانوف*

«تصوف و انسان» کتابی حقیده

عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ «تصوف و انسان» کتابی، مؤلف نینگ بیر رساله سی، اونتہ بیریک مقاله سی بیلن عرب تیلی دن ترجمہ قیلینگن بیر رساله و بیر مقاله و فارس تیلی دن اوگیریلگن بیر رساله نی، خاتمہ بیلن اوز ایچی گہ آلگن توپلم صفتی ده، بیرقرہ ش ده بیر- بیرى دن فرق لی، باغلنمہ گن ایش لږ مجموعی بولیب کورینسہ ده، لیکن اصلی ده بو رساله اوز نامی گہ مناسب طرز ده بیر- بیرینی تولدیریب باروچی یگانہ مضمون و موضوع اطرافی ده بیرلہ ش تیریلگن یخلیت مونوگرافیک اثر دیر.

تصوف حقی ده آخرگی ییل لږ ایچیدہ ریسپوبلیکہ میزدہ کوپلہ ب مقاله لږ، علیحدہ رساله لږ یازیلدی، ترجمہ لږ قیلیندی. ن. کاملوف نینگ تصوف ناملی کتابی چیقادی. بیراق هلی تصوف فلسفہ سی، تاریخی، ادبیاتی حقی ده، اونلہ ب کتاب لږ یازیلسہ ہم آږ. چونکہ، تصوف شرق

ده اوزیگه خاص بولگن جوده کوپ قیرره لی، کوپ قتلم لی، دینی- فلسفی یونه لیش لردن بیر دی.ر.

عبدالحمید شرعی جوزجانی اوز رساله سیده بو یونه لیش نینگ بیریک و مرکب بیرترماغی- تصوف ده انسان نینگ اورنی - موقعی مسئله سینی اساسی موضوع قیلیب آلیب، بو توپلم گه کیرگن اثرلریده کوته ریلگن برچه مسئله لرنی انه شو موضوع نقطه نظری دن آچیپ بیریش گه حرکت قیلگن.

«تصوف تعلیماتی نینگ ایلدیزلری و اساسی یونه لیش لری» دیب ناملنگن توپلم نینگ باشلنیش قسمی، مؤلف نینگ کوپ ییل لر دوامیده عرب، فارس، اوزبیک و تورک تیل لریده گئی جوده کوپ منبع لر و تصوف گه عاید یازیلگن اونله ب علمی اثر لرنی چوقور اورگه نیشی جریانی ده وجود گه کیلگن علمی ملاحظه لری نینگ ایضاحی دی.ر.

تصوف نینگ اینگ مرکب، بحث لی بیریک مسئله لری، جمله دن، «عرفان» و «تصوف» توشونچه لری نینگ مشترک و فرقلی تامان لری، اونینگ اسلامی ایلدیزلری، تصوف ده «وحدۃ الوجود و وحدۃ الشهود» توشونچه لری بیلن باغلیق قره ش لر، معما لر، حل ایتلمه گن بحث لی مسئله لر، ایش نینگ عین شو قسمی دن جای آلگن. بو بیرده مؤلف قدیمگی یونانستان و هندوستان ده گئی میستیک آقیم لر، او لرنینگ اسلام تصوفی بیلن اوخشش لیک تامان لری، تصوف ده گئی بیریک طریقت لردن کبرویه، قادریه، سهروردیه، چشتیه، مولویه، یسویه، نقشبندیه، مجددیه کبی لر حقیقه، اولرنینگ اوزیگه خاص تامان لری، ایلمنت لری و عمومی لیک لری حقیقه مختصر، اما کتته و چوقور بیلیمدان لیک بیلن ملاحظه یوریته دی. عموماً توپلم نینگ انه شو بیرینچی رساله سی کتته قیزیقیش و مراق بیلن اوقیله دی. بو رساله نینگ اوزی، نظری میزده، کیلگوسی ده تصوف حقیقه ایخچم، شوبیلن بیرگه چوقور علمی اثر صفتی ده کوپ چیلیک عامه اوچون علیحده نشر ایتیلسه هم عین مدعا بولورایدی.

توپلم نینگ «نجم الدین کبرا نینگ قره ش لری و اثر لری» ناملی قسمی هم اوزاق ایزله نیش لر، کوزه تیش لر، منبع لرنی سینچیک له ب اورگه نیش اساسی ده دنیا گه کیلگه نی دن دلالت بیریب توره دی.

نجم الدین کبرا حضرت لری، او کیشی نینگ حیاتی و اثر لری حقیقه ریسوبلیکه میزده هلی گینه مقاله لر، رساله لر چاپ ایتیلگن، بیراق عبد الحکیم شرعی نینگ بو کتابی ده، کبرویه طریقتی نینگ اوزیگه خاص خصوصیت لری حقیقه باشقه عالم لرنینگ مقاله و کتاب لری ده ایسله تیلمه گن منبع و اثر لر آرقة لی یاریتیش گه حرکت قیلینه دی. عالم نینگ نجم الدین کبرا گه عاید ایزله نیش و ملاحظه لری گه شیخ نینگ «کونگلیم کوزی ییلن کورگن لریم» رساله سی نینگ ترجمه سینی علاوه قیلینیشی تدقیقات گه علیحده سلماق بغیشه گن.

ع. شرعی جوزجانی نینگ اوشبو توپلمی دن جای آلگن خواجه احرار ولی نینگ حیات یولی و تعلیمات لری نینگ مهم قیرره لری، بو ذات قالدیرگن تعلیمات نینگ تأثیر دایره سی حقیقه گی ملاحظه لری هم قیزیقیش ییلن اوقیله دی.

عالم آلیب بارگن مخدوم اعظم کاسانی نینگ «بابریه» رساله سی، «رباعی لر شرعی» رساله سی حقیقه گی کوزه تیش لری دقت گه سزاوار دیر. خصوصاً ایککینچی اثر نینگ ترجمه سی، تصوف شناس لر اوچون قیمتی متیرال حساب لنه دی.

مشهور اوزبیک شاعری بابا رحیم مشرب نینگ تصوفی قره ش لری باره سیده گی ع. جوزجانی ایزله نیش لری هم علیحده اعتبارگه لایق. معلوم که، شاعر بابا رحیم مشرب و اونینگ شعریتی باره سیده هلی گینه تدقیقات لر، مونو گرافیک اثر لر موجود، اما اولر نینگ اکثریتی شوروی دوریده یازیلگه نی اوچون شاعر ایجادی و دنیا قره شی ده اساسی اورین نی توتگن تصوفی قره ش لری خصوصیت لری حقیقه دقت گه سزاوار ایش لر جوده آز، بارلریده هم چلکش لیک لر کوپ. خصوصاً،

مشرّب نینگ «وحدۀ الوجود» توشونچه سی بیلن باغلیق «بابا رحیم مشرب وحدت دریا سی نینگ غواصی» عنوانی آستیده اونینگ «وحدۀ الوجود» فلسفه سی گه دایر تحلیل لری و اونینگ مرکزی ده تورگن انسان حقیده گی فکرلری ینگ لیکن دیر.

توپلم نی تنیقلی تصوف شناس عالم ن. کاملوف نینگ «تصوف» ناملی کتابی گه یازیلگن کتته و جدی تقریظ و «تصوف و فلسفه ده کامل انسان سیماسی» سرلوحه لی علمی مقاله یکون لیدی و اولر توپلم موضوعی گه ماس کیله دی، همده مؤلف نینگ «تصوف و انسان» کانسیپسیه سی باره سیده گی ملاحظه لرینی تولدیره دی.

خلاصه قیلیب ایتگن ده، عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ «تصوف و انسان» ناملی کتابی اوزبیک تصوف شناس لیگی نینگ جدی یوتوغی بولیشی ممکن. کتاب نی نه فقط عالم لر، بلکه کینگ کتاب خوان لر عامه سی تامانی دن هم کتته قیزیقیش بیلن کوتیب آلینیشی گه شبهه یوق.

* عبدالرحیم منانوف: ادبیات فن لری دوکتوری، پروفیسور عبدالرحیم منانوف اوزبیکستان نینگ تنیقلی شرق شناس - افغانستان شناس عالمی. اونینگ ۶۰ دن آرتیق علمی-اسلوبی ایش لری، جمله دن ۳ ته مونوگراف، ۶ ته اوقو قوللمه، ۵۰ دن کوپ راق علمی مقاله لری نشر ایتیلگن. روشانی لر باره سیده اونینگ مونوگرافی، شونینگ دیک افغانستان ده تصوفی آقیم لری باره سیده اونینگ باشقه کوپ اثرلری نشر بولگن. او تاشکینت دولت اونویور سیتیده افغانستان فیلولوژیسی مدیری، دولت شرقشناس لیک انستیتوتیده شرق فیلولوژیسی فاکولته سی نینگ رئیسی وانستیتوت معاونی وظیفه لریده ایشله ب کیلگن. حاضر او تاشکینت دولت شرقشناس لیک انستیتوتی ریختیری (رئیس) صفتی ده ایشلماقده.

کرامت ملاخواجہ یوا *

کونگل گہ نظر

انسان اوچون اینگ اوزون یول اونینگ اوز کونگلی تامان باشله گن یولی دیر. نی-نی علامه لر، قنچه شاعر و دین شناس لر منه شو یول نی باسیب اوتیش نی اوز حیات لری نینگ مضمونی دیب بیلدی لر، عمرنینگ، حیات نینگ ماهیتی نی کونگل نی انگله ش بیلن باغله دیلر.

یقین ده (۲۰۰۱ ییل) «عدالت» نشریاتی ده چاپ ایتیلگن «تصوف و انسان» کتابی عیناً شو مسئله گه بغیشلنگن دیک. کتاب مؤلفی تنقلی ادبیات شناس عالم، شاعر و حقوق شناس عبدالحکیم شرعی جوزجانی تصوف تعلیماتی ده احمد یسوی، بهاوالدین نقشبند، نجم الدین کبرا، خواجہ احرار، مخدوم اعظم، بابا رحیم مشرب و بابا طاهر کبی اولوغ ذات لرحیات یولی، تورموش طرزی حقیده سوز یوریتیه دی، همده اولر یره تگن اثرلرنی ترجمه ده کیلتیریش و شرح له ش آرقه لی کتابخوان گه اوزی نینگ کونگلی دیک بویوک ملکی گه ایگه لیک قیلش نی اورگه ته دی، دیسک خطا بولمس.

«تصوف تعلیماتی نینگ ایلدیز لری و اساسی یونه لیش لری»

دیب ناملنگن دستلبکی باب ده مؤلف تصوف و عرفان مسئله لری که توخته ب اوته دی، چینه کم صوفی و عارف انسان اورتہ سیده گی مشترک لیک و فرق لی جهت لر که اعتبارنی قره ته دی. هندوستان و یونانستان ده وجود که کیلگن عرفانی فکرلرنی توشونتیریب تصوف تعلیماتی نینگ پیدا بولیشی نی انسان روحیتی نینگ مکمل لیک که اینتیلیشی نتیجه سی بیلن باغلیدی.

تصوف نینگ اسلامی ایلدیزلری حقیده سوز یوریترایکن، عالم شونندی دیدی: «عرفانی تعلیمات ده تفکر کتته اهمیت کسب ایتہ دی. «اوزینی ته نیب آلگن کیشی اوز ایگه سینی (ربی نی) ته نیب آلیش که موفق بوله دی»، حقیقی محبوب حقّی ده اوپله مس دن، کونگل کوزگوسی دن اونینگ صورتی دن باشقه نرسه لرنی چیقیریب تشله - مس دن اونینگ جلوه سینی کوریش و اونگه واصل بولیش ممکن ایمس...».

عالم، تصوف تعلیماتی نینگ اساسی یونه لیش لری حقیده فکر بیلدیریش دن اول ابن العربی و «وحدة الوجود» فلسفه سی که انچه به تفصیل توخته لیب اوتگن. «وحدة الوجود» نظریه سی نیمه لردن عبارت، او فلسفه تاریخی ده قندی اورین توتہ دی و بو حق ده گی ابن العربی تعلیماتی قیسی اساس لر که سونگن دیگن سوال لر که تورلی منبع لر که، جمله دن ابن العربی نینگ اثرلریگه مراجعت قیلگن حال ده جواب بیرگن. اوز فکرلرینی عبدالرحمن جامی، جلال الدین رومی، حافظ شیرازی کبی عارف شاعر لر سوز لری بیلن ایضاح له ب توشونتیرگن. بو ایسه کتاب نینگ قیمتی نی ینه ده آشیره دی. تصوف تعلیماتی ده گی اساسی یونه لیش لردن کبروی لیک، قادری لیک، سهروردی لیک، چشتی لیک، یسوی لیک، نقشبندی لیک، مجددی لیک کبی طریقت لرنینگ هر بیر حقیده علیحده علیحده توخته لیب، اولرنینگ اساسچی لری، پیدا بولیش تاریخی، ترقی ایتیش یول لری، اوخشش و فرق لی تامان لری حقّی ده مهم فکرلرنی بیان قیله دی،

نا ته نیش سوز و اتمه لرنی ایضاح لیدی، فایده له نیلگن ادبیات لر روی خطی نی کیلتیره دی. بو ایسه کتابخوان گه ینگی امکان لر آچیب بیره دی.

کتاب گه شیخ نجم الدین کبرانینگ «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» دیب ناملنگن رساله سی نینگ ترجمه قیلیب کیریلتیلیشی و ایضاح له نیشی اونینگ سلماغینی آشیره دی. کتابخوان نی اوز کونگلی گه ینه بیر بار نظر ته شلش گه، عمرنینگ، دنیا نینگ ماهیتی حقیقه اوپله ش گه اوندیدی. سالک قلبی نگاهی بیلن دنیا گه نظر تشله گن شیخ کبرا کوپ مسئله لر قطاری دنیا نینگ ماهیتی حقیقه شوندی دیگندی: «دنیا- اوپله ش اورنی، عبرت منزلی، عشرت سرایی، کوپریک بناسی دیر. او، مؤمن لر نینگ ایکین زاری، قیدروچی لرنینگ بازاری، ایتیلوچی لرنینگ سودا دکانی، ایزله نوچی لر نینگ اولوی، سلوک یولی گه کیروچی لر نینگ کوپریگی، صادق لرنینگ اوترجایی، عارف لر نینگ اخلات خانه سی و شیطان لرنینگ اولکه سی دیر... اونینگ بیلن سودا قیلگن لر الده نه دی، اونگه کونگل بیرگن یول دن آزه دی...».

کتاب ده تصوف تاریخی ده مهم اورین ایگل له گن، بیراق حیاتی و فعالیتی ایندی اورگه نیله باشله گن خواجه احرارهمده عبید الله بهادرخان (عبیدی)، جانی بیک خان سلطان، ظهیر الدین محمد بابر کبی کوپ گینه شاعر لر، سلطان لر، دولت ارباب لر ییلن صمیمی و دوستانه مناسبت ده بولگن مخدوم اعظم سید احمد بن جلال الدین کاسانی دهییدی حیات یولی حقیقه معلومات لر و اونینگ «رباعی لر شرحی» رساله سی نینگ ترجمه ده بیریلیشی ادبیات شناس لیگی میزده گی مهم حادثه دیر. زیرا، «رباعی لر شرحی» کبی اثرلر اوتمیش ادبیات شناس لیگی نینگ مکمل نمونه سی بولیش بیلن بیرگه، سالک-عاشق قلبی نینگ ایوریلش لرنی صوفیانه نقطه نظر دن تلقین ایته دی. مخدوم اعظم قلمیگه منسوب «رساله بابریه» اثری حقیقه

معلومات بیرگن عالم بو اثرنی ظهیرالدین محمد بابر و حضرت مخدوم اعظم اورته سیده گی عجایب مهر- محبت، اخلاص و صمیمیت افاده سی دیب حساب لیدی. معلوم که بابر خواجه عبید الله احرار نینگ «والدیه» اثرینی نظم ده تورکی تیل گه ترجمه قیلگن ایدی. «رساله بایره» اثری انه شو اثر گه جواباً یازیلگن بولیب، عبدالحکیم جوزجانی کتابخوان نی اثر نینگ مضمون- مندرجه سی بیلن ته نیش تیره دی.

«بابا رحیم مشرب- وحدت عمانی نینگ غواصی» همده «اشکمش ده بابا رحیم مشرب نینگ مزاری» مقاله لرینی اوقیب، هر بیر کیشی نینگ، او خواه عالم بولسین، خواه عادی کتاب خوان بولسین، «اوز مشربی» بارلیگی گه ایشانه سیز. مؤلف بیز گه معلوم و نا معلوم بولگن فکر لرنی چوقور له ش تیره دی، شاعر حیاتی نینگ افغانستان بیلن باغلیق تامان لرینی کتابخوان اعتباری گه حواله ایته دی. چیندن، مؤلف آنه شهری سرپل بیلن باغلیق ایریم واقعه لرنی ایسلرایکن، اونینگ تصوف تاریخی بیلن فقط کتاب لر آرقه لی گینه ته نیش ایمس لیگی، بلکه حیات ده هم صوفی لر، اولر نینگ طریقتی بیلن انچه یقین ایکن لیگی عیان بولیب قاله دی:

«کمینه یاش لیگیم ده شهری میزسرپل ده، نیچه مرتبه قادریه طریقتی گه منسوب غلام غوث آغا ناملی بیر پیر اوویده، جمعه کیچه لری بولیب اوته دیگن جهر ذکر نینگ گواهی بولگن من... مرید لر دایره شکلی ده اوتیریپ، بیل لرینی باغله ب پیر نینگ خلیفه لریدن بیرى نظارتی ده بیر قطار مقدس کلمه لرنی بار آواز بیلن قوشیلیب ایتیش گه باشلر دی لر...» «بابا طاهر عریان و اونینگ عرفانی ترانه لری» دیب ناملنگن

مقاله ده شاعر رباعی لری دن بیر قنچه سی عروض وبرماق وزن لریده ترجمه قیلیب بیریلگن که، بو عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ هم نکته دان عالم، هم شاعر و عجایب ترجمان ایکه نی دن دلالت دیر. اینقیسه، او کیشی نینگ فقط تاریخ ده اوگن صوفی لر، تصوف تاریخ

چی لری حقیده گینه ایمس، بلکه اروپا لیک تصوف شناس عالم لر، بو گونگی اوزبیک تصوف شناس لیگی حقیده گی فکرلری هم اعتبارلی دیر.

* کرامت ملا خواجه یوا: نظامی نامیده گی تاشکینت دولت پیداگوژی اونیورسیتی اوزبیک کلاسیک ادبیاتی کفیده سی استادی. تقریظ ۲۰۰۱ ییل، ۲۲ نوامبر، «اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی» هفته لیگیده نشر بولگن، ۲- بیت

عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ «تصوف و انسان» کتابی بیرینچی نوبت ده کتابخوان گه کتته علم و عرفان بیره دی، شونینگ بیلن بیرگه، یوقاریده تأکید له ب اوتکنه یمیز دیک، کتابخوان نینگ قلب کوزینی آپیشگه، اونی پاک له ش گه کمک لسه دی، دنیا نی کونگل کوزی بیلن کوریشگه اورگه ته دی.

نعمت جباروف*

طریقت - خلق قه خدمت قیلش دیر

«عدالت» نشریاتی ده عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ «تصوف و انسان» کتابی چاپ ایتیلدی. کتاب حقیده فکر یوریتیش دن آلدین، اونینگ مؤلفی توغریسیده ایککی آغیز سوز.

عبدالحکیم شرعی جوزجانی عرب، فارس، پشتو و تورک تیل لرینی بیله دی، اوزبیک و فارس تیل لریده ایجاد قیله دی. شعر و مقاله لری محلی و خارجی مطبوعات صحیفه لریده نشر ایتیلماقده.

اوزبیکستان ده اونینگ ۱۰۰ دن کوپراق مقاله لری نشر قیلینگن. اویگیرمه دن آرتیق علمی - ادبی اثر لر مؤلفی و ترجمانی دیر. جمله دن، آی بیک نینگ «نواپی» رومانی، ش. رشیدوف نینگ «ایککی دل داستانی» نی، شونینگ دیک باشقه عرب و اوزبیک مؤلف لری اثر لرینی فارس تیلی گه اوگیریب نشر قیلگن.

او ۱۹۹۷ ییلی «افغانستان ده شریعت ترقیاتی — افغانستان حقوقی تیزیمی ده اسلام حقوقی نینگ اورنی» موضوعی ده نامزد لیک دیسیرتیه سینی حمایه قیلگن. عبدالحکیم شرعی جوزجانی ریسپوبلیکه و خلق

ارا علمی - عملی انجمن لر نینگ فعال اشتراک چی سی. حاضر تاشکینت اسلام اونورسیتیتی اسلام حقوقی کافیدره سی مدیری لوازمی ده ایشله ماقده. ممتاز ادبیات نی یخشی بیلش بیلن بیر گه لیک ده، اوندن الهام له نیب، جانہ جان وطنیمیز نی جاذبه لی شعری افاده لر بیلن توصیف له گن. قوییده اونینگ ایجادیدن بیر مثال:

بیر اولکه کیم کوپ مینگ ییل لیک تاریخی بار
آزاد وطن، چیرایلی یورت، آنه دیار
زمان منگه ییده بیر بی بها الماس
ابدیت باغیده بیر اولکن چنار
الهام آلر قدیم توران دولتیدن
آلپ ایرتون گه - افراسیاب شوکتیدن
شهامتلی اولوسی اورنک آلله دی
«شیراق» بیلن «سپیته مین» همتیدن

۹۰ نچی ییل لردن باشله ب مؤلف نی سرتدن بیلگن کمینه گه، کیینچه لیک او بیلن ایلکه مه - ایلکه توریب فعالیت کورسه تیش نصیب ایتدی، حتی معین موضوع بویچه آلیب بارگن علمی تدقیقات لری میز بیر توپلم ده نشرایتله باشله دی. اوشبو همکار لیک ایز لری کتاب ترکیبی ده گی منبع لر نینگ ترجمه و تحریری ده هم اوز عکسی نی تاپگن. شو باعث اونینگ هر بیر سطری کمینه گه علیحده سرور بغیش له شی شبهه سیز.

کتاب، حقوق شناس لیک فن لری دوکتوری، پروفیسور. خ. سعیدوف نینگ «تصوف علمی شرق فلسفی تفکری تاریخی نینگ ترکیبی قسمی» دیگن سوز باشی سی بیلن باشلنه دی. اونده عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ حیاتی و فعالیتی بیر مقدار یاریتیلگن.

شوندن سونگ «تصوف تعلیماتی نینگ ایلدیز لری و اساسی یونه لیش لری» دیب ناملنگن قسم گه اوتیلگن. اونده «عرفان» و «تصوف» توشونچه لری، هندوستان و یونان ده عرفانی فکر لر، تصوف تعلیماتی نینگ اساسی یونه لیش لری، ابن العربی نینگ «وحدۃ الوجود» فلسفه سی، کبرویه، سهروردیه، چشتیه، مولویه، یسویه، نقشبندیه و مجددیه طریقت لری قیسقه چه تحلیل قیلینگن. اوشبو معلومات لر کتابخوان گه تصوف تاریخی ده گی مشهور طریقت و توشونچه لر حقیقه عمومی تصور حاصل قیلش گه امکان بیره دی.

قسم نینگ یکونی ده مؤلف، تصوف ایلک عرفانی فکر لر بیلن چمبرچس باغلیق دیگن توغری منطقی خلاصه گه کیله دی. ایتیش جایز که، عیناً شو خلاصه تصوف تاریخی نی شرط لی روش ده ایککی دور گه بولیش ممکن لیگی توغری سیده گی فکر گه هماهنگ دیر.

«نجم الدین کبرا نینگ قره ش لری و اثر لری» قسمی ده خیوه ده توغیلیب، عرب و عجم ملکی ده گی کوپ گینه شهرلرنی کیزیب چیققن و آنه یورتی گه قیتیب کیلیب کبرویه طریقتی گه اساس سالگن اولوغ متصوف - احمد بن عمر بن محمد خیوه قی نینگ (۱۱۴۵/۵۴۰ - ۱۲۲۱/۶۱۸) حیاتی، فعالیتی و میراثی اطرافلی چه تحلیل ایتیلگن. بو، ۱۹۹۵ ییل ده نشر قیلینگن «شیخ نجم الدین کبرا» ناملی توپلم ده گی مؤلف نینگ «شیخ نجم الدین کبرا - وطن پرورلیک رمزی» دیب ناملنگن مقاله سی نینگ تولدیریلگن شکلی دیر. بیر گینه مثال کیلتیریش بیلن چیکلنه میز. توپلم ده نجم الدین کبرا نینگ ۹ ته اثری کورسه تیلگن بولسه، کتاب ده اونینگ ۱۵ ته اثری قید ایتیلگن. باشقه چه ایتسک، مؤلف کبرا نینگ «آداب المریدین» («مرید لر آدابی»)، «سکینه الصالحین» («صالح لر نینگ وقار - آرامی»)، «وصول الی الله»، («الله گه یتیشیش»)، «منهاج السالکین» («سالک لر نینگ یول یوریق لری»)، «اصطلاح الصوفیه» («تصوف اصطلاح لری»)، «آداب

السلوک» («سلوک آدابی») کبی اثر لر نی اوشبو کتاب ده ایلک بار کورستگن...

قسم یکونی ده نجم الدین کبرا اثرلریدن بیرى نینگ ترجمه سی کیلتیریلگن. بیز نینگ چه، او اوزبیکستان ریسپوبلیکه سی فن لر اکادمیه سی ابو ریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی قولیازمه لر خزینه سیده سقلنه یاتگن ۲۹۵ - رقملى قولیازمه اساسی ده عمل گه آشیریلگن. هر حال ده، عیناً شو قولیازمه ترجمان گه کمینه تامانیدن ۱۹۹۳ ییلده تقدیم ایتیلگن ایدی. ترجمان اونى شرط لی روش ده «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» دیب اته گن. اونده تصوف یولی گه کیرگن فقیر لر، بنده نینگ الله تمانیدن سیویشی علامت لری، فقیر نینگ خلوت ده اوتیریشی و اونینگ آداب لری، نفس نی ته نیب آلیش و اونینگ ایزداش لری، فقیر گه او گیت بیریش و اونگه یول کورسه تیش، فقیر لیک نی باشقه نرسه لردن افضل کوریش، دنیا و اونینگ ماهیتی، بویوک الله نینگ یولی حقیده گی فکر لر بیان ایتیلگن. ترجمه گه لغت و اته مه لر همده ادبیات لر روی خطی علاوه قیلینگن.

توپلم نینگ کتته قسمی نقشبندیه طریقتی ده گی خواجه احرار و سید احمد بن جلال الدین کاسانی دهبیدی دیک عزیز اولیا لر نینگ ترجمه حالی، حیاتی و میراثی نی یاریتیش گه بغیشلنگن. جمله دن، «خواجه احرار - نقشبندیه طریقتی نینگ نظریاتچی سی» ناملى مقاله ده گی «رشحات عین الحیات» («حیات بولاغی نینگ تامچی لری»)، «سلسله الذهب» («طلا زنجیر») کبی اثر لر دن کیلتیریلگن قیزیقرلی لوحه لر ده خواجه نینگ علم ایزله ب سمرقند و هرات گه بارگن لیگی، نقشبندیه طریقتی نینگ پیرمرشدی بولیب یتیشگن لیگی، کتته آبرو و ملک صاحبی بولگن لیگی حکایه قیلینه دی. او بیلن عبدالرحمن جامی و علیشیر نوای اورتته سیده شکل لنگن دوستانه مناسبت، بابر

شاه نینگ حضرت که بولگن صمیمی اخلاص و باطنی محبتی اظهار ایتيله دی. شوندن سونگ خواجه احراردن «کلمات قدسیه»، «ملفوظات»، «فقرات احراریه» و «والدیه» کبی اثر لر میراث بولیب قالگن لیگی، اولرده نقشبنديه تعلیماتی نینگ وحدۀ الوجود تامان یونلتیریلگن لیگی علیحده تأکید لنه دی. بو فکر نینگ اثباتی صفتی ده احمد سرهنندی نینگ مکتوب لری و بابر ترجمه سیده گی «والدیه» رساله سی دن پرچه لر کیلتیريله دی.

کتاب نینگ سید احمد بن جلال الدین کاسانی دهییدی که بغیشلنگن قسمی ده مخدوم اعظم نینگ «شرح رباعیات عبیدی» رساله سی نینگ ترجمه سی (بیرینچی مرتبه «صداقت لی طالب» سرلوحه سی بیلن ۱۹۹۶ ییل ملی تیکله نیش گزیده سیده چیققن) و «رساله بابریه» نینگ مضمونی بیریلگن. ۱۹۹۴ ییل ده عمل که آشیریلگن اوشبو ترجمه کینگ کتابخوان لر اعتباری که ایلک بار حواله ایتيله یاته که نی بیلن تحسین که سزاوار دیر. اول حضرت بیلن ظهیر الدین محمد بابر و عبید الله خان بهادر عبیدی اورته سیده گی اخلاص و صمیمیت که اساس لنگن مناسبت لر «رساله بابریه» مقاله سیده یاریتیلگن.

«وحدت عمانی نینگ غواصی» سرلوحه لی قسم ده اوزبیک ممتاز ادبیاتی نینگ یارقین یولدوز لریدن بیر شاعر بابا رحیم مشرب (۱۶۵۳ - ۱۷۱۱) نینگ حیاتی و میراثی، اینیقه، اونینگ فارس تیلی ده گی نظمی دردانه لری اطراف لی چه تحلیل ایتیلگن. وزن و قافیه لرده ایریم نا متناسب لیک لر موجود لیگی، دیوان لرده اونینگ فارسچه منظومه لری اوزبیکچه شعر لری که قره گن ده، ناسخ لر تامانیدن نسبتاً توغریراق کوچیریلگنی تأکید لنگن. اولکه میزده بیرینچی مرتبه عملکه آشیریلگن اوشبو علمی تحلیل نینگ معین قسمی مشرب نینگ عرفانی - فلسفی قره ش لری و وحدت فلسفه سیگه مناسبتی نی یاریتیش که بغیشلنگن. مقاله نهاییه سیده مؤلف بابا رحیم مشرب نینگ تربتی

اشکمش ده، بابر میرزا نینگ قبری کابل ده، علیشیر نوایی، گوهر شاد بیگم و سلطان حسین بایقرا نینگ ابدی قونیم تاپگن جای لری هرات شهری ده ایکن لیگی نی قید ایتیپ، اولر نینگ معنویت لری اوزبیکستان و افغانستان خلق لرینی بیر- بیر ییلن چمبرچس باغله ب کیله یاتگن کمه لک کوپریک بولیب قاله جه گی گه قطعی ایشانچ بیلدی رگن.

«بابا طاهر و اونینگ عرفانی ترانه لری» سر لوحه لی قسم ده ابو علی بن سینا گه زمانداش بولگن بابا طاهر عریان نینگ حیاتی و میراثی خصوصی ده سوز باره دی. اونده تأکید له نیشی چه، بابا طاهر عریان نینگ ۱۶۰ دن آرتیق ترانه لری، یعنی تورت لیک لری بار. مقاله ده مذکور ترانه لر نی اورگه نیش باره سیده عمل گه آشیریلگن ایش لر بیرمه - بیر سنه ب اوتیلگن و عبدالحکیم جوزجانی نینگ عروض وزنیده گی ۱۰ ته و برماق وزنیده ۹ ته ترجمه سی بیریلگن.

فیلولوژی فن لری دوکتوری، پروفیسور نجم الدین کاملوف نینگ «تصوف» کتابی گه مؤلف تامانیدن یازیلگن تقریظ «حاضرگی زمان اوزبیک تصوف شناس لیک علمی گه بیر نظر» دیب ناملنگن. اونده اوزبیکستان ده تصوف شناس لیک فنی ترقیاتی یولیده عمل گه آشیریلگن علمی تدقیقات لر نینگ ایریم لری سه نب اوتیلگن و امکان قدر تحلیل قیلنگن. اولر نی «تصوف» کتابی ییلن قیاس له ش آرقه لی نجم الدین کاملوف نینگ یوتوق لری کورسه تیب بیریلگن.

شو ییلن بیر گه کتاب ده یول قوییلگن ایریم کم چیلیک لرهم کورسه تیلیب، انیق تکلیف لر بیلدی ریلگن. «تصوف علمی معنوی قدرت»، دیب ناملنگن خاتمه ده مؤلف نینگ خلاصه لری بیریلگن.

اوتگن عصر نینگ ۹۰ - ییل لری ده تصوف نینگ ایز گو لیک لرینی توشونتیریش انچه قیین کیچرایدی. چون که تصوف ترک دنیا چیلیک - زاهد لیک گه مایل دیب توشونیلردی. کتاب نینگ اعتبار گه مالک جهت لریدن بیر یی شونده که، اونده شیخ سعدی نینگ «گلستانی»

دن کیلیریلگن قوییده گی اقتباس قویاش ینگلیغ پارله ب، تصوف
 آسمانی ده گی بوندی شبهه لر بولوتینی یوق قیلیب یوبارگن:
 «طریقت ایشی تسبیح توتیب، جوندن ایسکی لباس کییب، نماز
 اوقیش بیلن بولمیدی، طریقت خلق نینگ خدمتی دن باشقه نرسه ایمس».
 کتاب نینگ نامی جسمی گه ماس. در حقیقت، کتاب ده
 انسان نینگ جمعیت ده گی اورنی، خلق ارا دوست لیک، ملت لر ارا
 تاتوو لیک و دین لر ارا بغری کینگ لیک کبی عموم انسانی قدریت
 لر ترنم ایتیلگن.

* نعمت جباروف: تنبلی تصوف شناس، تدقیقاتچی عالم، «امام البخاری علمی تدقیقات
 مرکزی» نینگ علمی اعضاسی. او، کوپ علمی انجمنلرده اشتراک ایتیپ کیلگن. تصوف، اینیقه
 تورکستان متصوفلری حیاتی و تعلیماتلری حقیده یازگن مقاله لری مطبوعات و توپلملرده نشر بولیب
 کیلگن.

تقریظ نینگ تولیق متنی «امام البخاری سباقلری» مجله سی نینگ ۲۰۰۱ ییل، اپریل سان،
 ۲۰۷-۲۱۰ بیتلریده باسیلگن.

اسقر محکم *

آدمی لیک علمی

بوگونگی معنوی معما لریمیزنینگ اطراف لیچه و چوقورحل قیلینیشی، تاریخی قدریت لریمیز، مدنی میراثی میز، ممتاز ادبیات نمونه لری، خصوصاً، تصوفی یادگار لیک لرنینگ زمان علمی ترقیاتی ینگ لیک لری و فلسفی توشونچه لر اساسی ده تدقیق و تلقی ایتیلیشی، ملی استقلال غایه سینی یاش لریمیز آنکی گه سینگدیریش ده مهم رول اوینیدی. شو معنی ده مدنی میز تاریخی بیلیمدانی عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ «تصوف و انسان» کتابی («عدالت» نشریاتی، ۲۰۰۱ ییل) بو یونه لیش ده گی مهم تدقیقات دیر. کتاب ده تصوف نینگ تاریخی ایلدیزلری، مسلمان شرق مدنی و فلسفه سیده شکل له نیش جریانی، اساسی یونه لیش لری، جمله دن، ابن العربی و «وحده الوجود» فلسفه سی، کبرویه، قادریه، سهروردیه، چشتیه، یسویه، نقشبندیه، مجددیه کبی طریقت مکتب لری خصوصی ده اطراف لیچه معلومات بیرله دی.

«نجم الدین کبریا نینگ قره ش لری و اثرلری»، «خواجه احرار - نقشبندیه طریقتی نینگ نظریاتچی سی»، مخدوم اعظم - سید احمد بن

جلال الدین کاسانی - دهییدی، «رباعی لر شرحی» و «بابریه» رساله لری، «حاضر گی زمان اوزبیک تصوف شناس لیگی گه بیر نظر» کبی بولیم لرده، تصوف نینگ خصوصی و عمومی قاعده لری، او لر نینگ فلسفی مکتب لر صفتی ده شکل له نیشی ده گی اهمیتی، شرق خلق لری نینگ تاریخی و جغرافی حدود لریده ینگی طریقت اوچاق لری نینگ پیدا بولیشی و رواج له نیشی، سلوک و رویه پیرلری نینگ روحی-باطنی، جسمانی-ظاهری تربیه اصول لری خصوصی ده تیرن معلومات لر بیریلگن.

بیزلر، شو پیت گه قدر بویوک متصوف شاعر، خراسان و ماوراؤ النهر تصوف آقیم لری گه جدی تأثیر کورستگن نجم الدین کبرا رباعی لرینی مطالعه قیلش امکایتی گه ایگه ایدیک. «تصوف و انسان» کتابی نینگ مؤلفی وطن پرور اولیا بابا میز نینگ مهم معرفی اثری «کونگیم کوزی بیلن کورگن لریم» (مذکور نام تدقیقات چی تامانیدن شرط لی روش ده قوییلگن) رساله سینی ایلک بار اوزبیک تیلی گه اوگیریب، کتاب دن اورین بیره دی. رساله ده ولی الله نینگ حیاتی، قره ش لری، ایمان و اعتقاد گه دایر افکار و اندیشه لری، انسان روحی نینگ مرکب عالمی، یخشی لیک و یامان لیک نینگ دنیوی-اخروی عاقبت لری، تأثیر لی تیل ده بیان ایتیلگن.

«دنیا نینگ بیر قسمی نی کیزیب، ایش لرنی سیناو دن اوتکزدیم، تورلی عمل لر بیلن شغل له نیب، معلوم کیشی لر بیلن ملاقات ده بولدیم، بویوک ایش لرنی عمل گه آشیریب، برچه نرسه لر نینگ اچچیق - چوچوگینی تاتیب کوردیم، کتاب لرنی تیکشیریب چیقیب عالم لر خدمتی ده بولدیم،... کوپ عجایب نرسه لرنی کوزدن کیچیریب بیلیم آلدیم که اینگ تیز اوتیب، اینگ تیز زوال تاپه دیگن نرسه عمر و دنیا ایکن» - دیب یازگن مرشد، یقین و اورته شرق مملکت لرینی فرسخ - مه فرسخ کیزیب، «دنیا ایش لرنی سیناو دن اوتکزگن»، اولوغ

علامه روزبیهان وززان المصری، امام ابو منصور حفده، شیخ بابا فرج، عمار یاسر، اسمعیل کسری کبی ذات لردن الهی و تیریک لیک علمی نی اور گندی. انسان عمری نینگ دریا لردیک سیر شتاب لیگی، بیز استوار و باقی دیب بیلگن کوپ دن - کوپ حادثه لرنینگ تیز زوال تاپگوچی ایکن لیگی گه، دقت نی تارته دی. عادت ده، بیز دنیا نینگ اینگ اولوغ بای لیگی اصلی ده انسان اوچون بیریلگن عمر ایکه نی نی، عمرایسه لحظه لردن تارتیب بیل لر گه اوزنگوچی وقت دن عبارت لیگی نی کوپ هم اوپله ویرمیمیز. وقت - ابدی جریان دیر. بو جریان نی توخته تیش، اونینگ حرکتی گه توشاو سالیس گه هیچ کیم نینگ حدی سیغمیدی. انسان باله سی خوددی شو یوگوریک وقت دایره سیده معین فرصت گه ایگه ایکن، بو موقت فرصت نی ایزگو ایش لر گه خرج قیلماغی کیره ک. زیر «ایککی دنیا نینگ اینگ یخشی لیگی نی - قناعت ده، اینگ یامان لیگی نی - طمع گیر لیک ده کوردیم. آدم لر آره سیده اوز وقتی نی «کاشکی»، «کیره ک»، «ممکن» دیب در گمان لیک ده اوتکره دیگن کیشی نی، اینگ «قیسقه عمر ایگه سی دیب بیلدیم» دیدی ولی لر پیری. «برچه یخشی لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لر ایچیده اینگ یخشی سی خُلق گوزه ل لیگی و برچه یامان لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لر ایچیده اینگ یامانی حسد ایکن» دیب یازه دی کبرا.

ولی الله نینگ جوزجانی قلمی بیلن ایلک مرتبه آنه تیلی میز گه اوگیریلگن مذکور رساله سی حیاتی پند - حکمت لر بولاغی گه اوخشیدی. «مین قیزیل اولیمنی تیلیم چیلیک ده، منگو حیات نی اوز احوالینی یشیریش ده، موفقیّت نی سعی - حرکت ده، خوار لیک نی دنگه سه لیک ده، بلا - مصیبت نی سوزله ش ده، وقار نی سکوت ده کوردیم» - دیب یازه دی بویوک مرشد. اوشبو اینچم اقتباس ده توصیف لنگن حادثه لر بیر - بیر بیلن عضوی باغلیق. دنیا ده گی اولکن ضلالت لر دن بیر یی تلم چیلیک دیر. تورت موچه سی ساغ، ایس -

هوشی بار، انسانی قدر- قیمتی نی انگله گن آدم، منگو لیک حیات
 گه واصل بولیش یولیده تیرن صبر- متانت نی اوزیده کسب ایتیشی، مدام
 سعی- حرکت قیلیشی، خوار لیک و زار لیک دن ایمن بولیش اوچون
 هوشیار لیک نی قول دن بیرمس لیگی، «قیزیل اولیم» گه سبب بولوچی
 «قیزیل تیل» نی تییب یوریشی، وقار لی سکوت و دانشمند لیک نی حیاتی
 دستور العمل قیلیشی کیره ک.

«مین تنگری تامانیدن دنیا قل لیگی دن قوتقه زیلگن کیشی
 دن باشقه نی، ایرکین کورمه دیم. خوار لیک و حقارت نی مخلوق لر
 خدمتی ده، عزت و شرافت نی یتوچی خدمتی ده کوردیم... اینگ
 یخشی حساب- کتاب، اوز نفسی بیلن حساب- کتاب قیلش دیر.
 هر عاقل کیشی آخرت گه یوز توتگن و هر جاهل کیشی دنیا بیلن
 قیزیقن بوله دی... هیچ بیر بیزه ک نی توغری سوز دن چیرایی راق
 تاپمه دیم».

عمر دریا سی تولقین لری اور که چیده کیچیب باره یاتگن
 آدم، تورموش شدت لری قاشی ده همیشه برداشی نی قلقلان قیله آلمیدی.
 اینقسه، تیریک چیلیک باعث، عزیز عمرینی اوتکینچی تشویش لر
 قولی گه گرو گه تاپشیره یاتگن کیمسه لر، بیر مؤجز رساله
 ایچیده گی بو حکمت لرنی هر دایم مطالعه قیلش امکایتی گه ایگه
 ایمس لر. خوش، اونده کبروی دانش لر جوهرینی قندی قیلیب
 قلب وقولاق لر گه جایله ش ممکن؟ گپ ینه و ینه کتاب واویننگ
 انسان حیاتی ده گی اورنی گه کیلیب تقیله ویره دی. معنویت نی هیچ
 قندی پول بیلن اولچه ب بولمس لیگی نی بیلیب توریب یوقاریده گی
 حکمت لر و معرفی دردانه لرنی ترغیب قیلش نی کینگیتیریش
 لازم لیگی گه ایشانچینگ آرتیه دی... بعضا قدریت لریمزیننگ مقام و
 مرتبه سی نی انگله ماق نینگ اوزی بیر علم، اونگه مراجعت
 قیلماق باشقه علم دیر.

عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ «تصوف و انسان» کتابی
آدمی لیک علمی انکشافی یولیده قوییلگن ددیل قدم دیر.

* اسقر (اصغر) محکم : اوزبیکستان و اورته آسیا حدودیده تنیلگن، علمی مقاله لر و تحلیللری
بیلن مطبوعاتده چیقیب تورگن عالمردن ایدی. او تصوف علمیه چوقور بیریلگنی سببلی تورکیه
لیک مولوی شناس عالم عابدین نینگ مثنوی اوستیدن یازگن شرحینی تورکچه دن اوزبیک تیلیگه
ترجمه قیلدی. شونینگدیک مثنوی نی هم اوزبیک تیلیگه بیت مه بیت اوگیرگن. اونینگ بیرینچی
کتابی «مثنوی معنوی» نامی بیلن ۱۹۹۹ ییل تاشکینتده نئشردن چیققن. بولردن تشقیری اسقر محکم
«شمس دیوانی» دن ۱۰۰ غزلنی تنلب آلیب اوزبیک تیلیگه شعری ترجمه قیلینگن

ایککینچی نشر اوچون سوزباشی

«تصوف وانسان» کتابی، ۲۰۰۱ ییل اوزبیکستان جمهوریتی وزیرلر کابینه سی حضوریده گئی تاشکینت اسلام اونیورسیتی (دارالفنونی)، تاشکینت دولت یوردیک (حقوق شناس لیک) انستیتوتی و اوزبیکستان ده انسان حقوق لری ملی مرکزی حامی لیگی ده، حقوق فن لری دوکتوری پروفیسور حلیم بای بابایف اهتمامی بیلن ۱۰۰۰ نسخه ده «عدالت» نشریاتیده چاپ ایتیلگن ایدی.

کتاب، علمی- ادبی حلقه لر تامانی دن کتته قیزیقیش بیلن کوتیب آلینیب، اوز ساحه سیده بیر ینگلیک صفتی ده قبول قیلیندی، اونده گی ایریم موضوع لر، بیرینچی مرتبه علمی تحلیل آستیده آلینگن لیگی، علمی تصوف مخلص لری نینگ دقت - اعتبارینی اوزیگه تارتدی و موضوع لر بویچه مطبوعات ده بیر قطار تقریظ لر چیقه باشله دی. بونینگ سببی شونده ایدی که شورا لر حکومتی دوریده دولت نینگ رسمی غایه سی (ایدئولوژی سی) تامانیدن عموماً دینی تعلیمات، جمله دن اسلام تصوفی، فیودال دنیا قره شی صفتی ده ته نیلیب قاره لنگن ایدی و اونینگ نماینده لری و مخلص لری همیشه تضییق و تعقیب آستیده بولر دی. بو ساحه ده اختناق شونچه کوچلی ایدی که اینگ بیریک

و اتاقلی عالم لره‌م علمی تحلیل اوچون موضوع لر‌گه تیگیشلی منبع لردن فایده له نیش مقصدیده، یوقاری مقام لردن رخصت آلیش لری بیلن علمی تحلیل نی اته ایزم (مادی لیک) پرنسپ لری گه ماس له ش تیریب عمل گه آشیریش لری کیره ک ایدی. بو ایسه واقع لیک نی تحریف قیلیش و حقیقت نی بوزیب کورسه تیش دگه آلیب کیلردی. مثال صورت ده اکتوبر انقلابی نینگ بیرینچی باسقیچ لریده اوزبیک کلاسیک ادبیاتی نینگ ییریک و کیل لری بولمیش امیرعلیشیر نوایی، ظهیرالدین محمد بابر، حسین بایقرا، بابا رحیم مشرب و خواجه احمد یسوی کبی شاعرلرنینگ اثرلرینی نشر ایتیش منع ایتیلگن ایدی. کینچه لیک اولرنینگ ایریم لرینی نشر ایتیشگه رخصت بیریلگن بولسه هم، اثر لرده گی خدانینگ حمدی، پیغمبرنینگ نعتی و اولوغ دین ارباب لری نینگ منقبت لری بوتونلی چیقہ ریب تشله نردی. بونداق حالت نی اوشه دورده نشر بولگن نوایی و باشقه شاعرلرلرلریده کوریش ممکن. اته ایستیک (الحادی) غایه شو قدر کوچلی ایدی که حتی موسیقی بیلن اوقیله دیگن شعر لرده «خدا» کلمه سی کیلگن بولسه باشقه بیر سوز بیلن المہ شتیریلیب اوقیلردی. مثلاً «عشاق» مقامی ده کوپ اوقیله دیگن زیب النسا نینگ قوییده گی مشهورغزلی ده:

زکات حسن اگر می‌دهی برای خدا
بیا که زیب نسا همچو من گدا اینجاست

«خدا» کلمه سی «ثواب» سوزی بیلن المہ شتیریلیب قوییده گی
دیک اوقیلردی:

زکات حسن اگر می‌دهی برای ثواب
بیا که زیب نسا همچو من گدا اینجاست

اوشبو ایدئولوژیک تعصب اساسی ده خواجه احمد یسوی، بهاؤالدین نقشبند کبی تصوف طریقت لری نینگ اساسچی لری و سلیمان باقرغانی (حکیم آتا)، خواجه عبیدالله احرار و مخدوم اعظم کبی او لرنینگ بویوک نماینده لری، تورلی - تومن بهتان و تهمت لر بیلن کم سیتیلگن، حتی تورکی ادبیات ده «دیوان حکمت» اثری بیلن اونوتیلمس ایز قالدیرگن اولوغ تصوف شاعری خواجه احمد یسوی، باشقه لردن کوره کوپ راق معنویت دشمن لری نینگ قهر و غضبی گه اوچره گن ایدی. مثال صورت ده مشهور ادبیات شناس عالم نثن ملله یف تامانیدن دارالفنون لرنینگ فیلاوژی فاکولته لری، پیدا گوژی (تعلیم و تربیه) انستیتوت لری نینگ تیل و ادبیات فاکولته لری اوچون درس لیک صفتی ده یازیلیب ۱۹۶۵ ییلی تاشکینت ده «اوقیتوچی» نشریاتی تامانیدن باسمه دن چیقہ ریلگن «اوزبیک ادبیاتی تاریخی» نینگ بیرینچی کتابی ده، احمد یسوی حقیقه ۱۸۳ بیت دن ۱۹۴ بیت گه چه یازیلگن فصل نینگ برچه سی اونی و طریقتی نی دولت ایدئولوژیسی اساسی ده قاره لب یازیلگن. بو ۱۲ بیت لیک فصل ده یسوی و اونینگ اثرلری حقی ده کم سیتیش لردن باشقه بیران آغیز ایجابی سوز هم کوز گه تشلنمیدی.

بیز کتاب نینگ ۱۸۳ بیتی دن بیر مثال کیلتیریپ، اونینگ ایریم سوزلرینی قوس ایچیده ایضاح له ب اوته میز:

«یسویه، ریاکسیان فئودال - کلیریکل (ارتجاعی فئودال روحانی) گروه لرنینگ دنیا قره شی نی افاده ایتگن، اسلام دینی نی، بدین لیک و ترک دنیاچیلیک نی ترغیب قیلگن، محتشک خلق عامه سینی محتاج لیک و حقوق سیز لیک که کونیکیش گه، ایکسپلواتا تورلرگه (استثمارچیلرگه) قُل دیک تابع و مطیع بولیش گه چقیرگن اینگ ریاکسیان (ارتجاعی) طریقت دیر. احمد یسوی نینگ «حکمت» دیب اته لگن شعرلری و اونینگ ایزداش لری نینگ ایجادیاتی خوددی شو مقصد گه خدمت قیلگن ایدی».

بوندن تشقه ری اولوغ ذات لر و روحانی شخصیت لرنینگ مزار لری اچینرلی حالت گه کیلتیریلگن ایدی. مین اوزیم بیر گروه افغانستان لیک مهمان لر بیلن ۱۹۹۱ ییلی تاشکینت شهری ده بولیب اوتگن «تورکستان لیک لر فورومی» ده اشتراک دن کیین، مستقل دولت نماینده لری بیلن بخارا شهری گه بارگن ده بهاؤالدین نقشبند نینگ قبری نی جوده یامان و خورلنگن حالت ده کوردیک.

مقبره گه تیگیشلی تاریخی بنا لر دیوارلری زخ تارتیب، چیرایلی نقش و نگار لری یوقالیش عرفه سیده ایدی. چیرایلی کتته جامع مسجد، قوریلیش متیرال لر نینگ گدامی گه ایلتیریلگن ایدی.

رحمتلی اکادمیسین تاریخ فن لری دوکتوری بوری بای احمدوف مستقل لیک دن کیین ترمذ شهریده گی تاریخی آبدۀ لرنی نظارت قیلش اوچون یوباریلگن دولت هیئت نینگ رئیس صفتی ده مینگه قوییده گی دیک معلومات بیرگن ایدی: امام بخاری و امام مسلم کتاب لریدن کیین اوچنچی صحیح حدیث لر توپله می «الجامع الصحیح» کتابی مؤلفی امام ابو عیسی الترمذی نینگ مقبره سی کوریب چیده ب بولمیدینگ وضعیت ده سقله نردی. هر دایم کیلیب تورگن زیارتچی لرنینگ اعتقادینی بوزیش اوچون، زیارت نینگ بیر تامانیده جنایت قیدیروچی پولیس لر ایت لر (کوچوک لر) نی باقیب تعلیم بیریش مرکزی، ایککینچی تامانیده شرعاً گوشتی حرام قیلینگن چوشقه لر (خوک لر) نی باقیب فیرمه سی جایلشتیریلگن ایکن. بیز درحال دولت مسئل مقام لر بیلن گپ له شیب، ایککه له تامان نی هم پاکیزه له ش تیردیک. شو یوسینده تورکستان خلق لر چیده ب بولمیدینگ ملی حقارت لر و دینی کم سیتیش لردن توله بولگن ۷۴ ییل لیک شورا لر حاکمیتی نی باش دن کیچیرگن دن سونگ، ۱۹۹۱ ییلی مستقل لیک دنیاسی گه قدم قویدی. تورکستان مستقل یاش دولت لر ایچیده اوزبیکستان بیرینچی بولیب ملی و دینی قدریت لرنی تیکله ش گه باشله دی. بیرینچی دن

آیتیب اوتیلگن کم سیتیش لر که چیک قویدی. مذکور آبدہ لر و باشقہ تاریخی یادگار لیک لرنی اساسی تعمیر دن چیقہ ریب، چیرایی باغ لر و ضروری قوریلش لر بیلن تأمین له دی. ایککینچی دن برچه علم و فن ساحه لری جمله دن تصوف - بو آچیلمه گن قوریق قہ قدم قویش امکائی نی یره تیب بیردی. بو ایرکین لیک فضا سیده، تصوف تعلیماتی که دایر بیرقطار مقاله و رساله لر نشر قیلینه باشله دی. او لر آره سیده کمینه نینگ «تصوف تعلیماتی ایلدیزلری» عنوانی بیلن عرب، فارس و تورک تیل لریده گی اصل منبع لر اساسیده یازیلیب، «ملاقات» مجله سی نینگ ۱۹۹۵ ییل ۱-۲، ۳-۴ و ۵-۶ سان لریده نشر بولگن و اوشبو کتاب نینگ باش قسمی نی تشکیل ایتگن رساله بو ساحه ده بوتونلی ینگ لیک ایدی. نیگه که اونده بیرینچی مرتبه تصوف و عرفان اتمه لری و اوز ارا فرق لری، وحدۃ الوجود فلسفه سی، اسلام تصوفی نینگ منبع لری، تصوف نینگ اساسی یونه لیش لریدن عبارت بولمیش یسوی لیک، قادری لیک، کبروی لیک، چشتی لیک، نقشبندی لیک و مجددی لیک طریقت لری بیلن بیرگه بیر قطار مهم تصوفی اتمه لر یاریتیب بیریلگن ایدی.

بوندن تشقہ ری مین یازگن «رسالة بابرہ» حقیده (تفکر مجله سی، ۱ سان، ۱۹۹۵ ییل - «طلب دردی بیلن وابسته دل لر» سرلوحه سی بیلن) مقاله، «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» دیب اتلگن عربچه دن نجم الدین کبرا رساله سی نینگ اوزیکچه ترجمه سی (حیات و قانون مجله سی- ۴، ۵، ۶ سان لر، ۱۹۹۵ ییل و «قطب دهر» - مقاله لر توپلمی، ۱۹۹۸ ییل، تاشکینت)، «صداقت لی طالب» عنوانی بیلن مخدوم اعظم رساله سی نینگ اوزیک چه ترجمه سی (ملی تیکله نیش گزیتہ سی، ۱۹۹۶ ییل)، «تصوف- معنوی قدرت» (ملی تیکله نیش، ۶ جون، ۱۹۹۸ ییل)، «خواجه احرار و نقشبندیہ طریقتی» (ملاقات، ۳ سان، ۱۹۹۸ ییل)، «نجم الدین کبرا- وطن سیورلیک رمزی» (مقاله لر توپله می، ۱۹۹۸ ییل، تاشکینت)، «تصوف سر و اسراری» رحمتلی پروفیسور نجم الدین کاملوف نینگ «تصوف»

کتابی که یازیلگن تقریظ (ملاقات، ۶ سان، ۱۹۹۸ میل)، «مشرّب وحدت عمانی نینگ غواصی» (ملاقات، ۲ سان، ۱۹۹۹ میل) و باشقه تصوف نینگ تورلی ساحه لریده یازگن تحقیقی مقاله لریم سانی آشیب باردی.

شونده ایریم دوست لر، نشر بولگن مقاله لرنی بیر معین ساحه گه تیگیشلی بولگه نی اوچون بیر توپلم قلیب نشر قلیش بویچه مصلحت بیردی لر. اینقسه پروفیسور اکمل سعیدوف، تصوف شناس عالم مرحوم پروفیسور نجم الدین کاملوف، پروفیسور حلیم بای بابایف، رحمتلی پروفیسور عارف عثمانوف و باشقه دوست لر مینی بو ایشگه تشویق قیلدی لر. بو کبی خالصانه ترغیبات مینی روح له نیردی. او لرنینک تکلیف لرینی انابت گه آلیب، تصوف و عرفان موضوع لری بویچه اوزبیکستان مطبوعاتی ده نشر قیلینگن مقاله لریم نی توپله دیم و تیزیملی بیر ترتیب گه سالیب، کتاب شکلی گه کیریتدیم.

دوست لر یاردمی بیلن کتاب نشر گه تیار بولدی. پروفیسور اکمل سعیدوف اثر نینگ بیرینچی نشری اوچون سوزباشی و پروفیسور عبد الرحیم منانوف تقریظ یازدی لر. تاشکینت دولت یوریدیک انستیتوتی رئیسی پروفیسور حلیم بای بابایف اهتمامی بیلن اییب اوتیلگن اوچته کتته اعتبارلی علمی، حقوقی مؤسسه لر حامی لیگی ده، کتاب بیر مینگ تیراژ ده عدلیه وزیر لیگی گه تیگیشلی «عدالت» نشریاتیده چاپ ایتیلدی.

کتاب علمی دایره لر و تصوف تعلیماتی علاقمند لری تامانیدن قیزیقیش بیلن کوتیب آلینب قول دن قول گه اوته باشله دی. مطبوعات و رادیو-تلویزیون لرده نشر بولگن تقریظ لر، مؤلف نی قیزیقتیریب، موضوع نینگ یاریتلمه گن قیرره لری بویچه تحقیق و تدقیق ایش لرینی دوام بیریش گه اونده دی.

مین حرمتلی اوقوچی لراعتبارینی بیر مسئله گه تارتیب ایتماقچی من که قولینگیزده گی کتاب، تصوف نینگ تورلی مسئله لری بویچه

تورلی وقت لرده یازیلیب، تورلی جای لرده نشر بولگن مقاله لر مجموعی دن عبارت بولگن لیگی سبب لی، ایریم مبحث لرده بعضی بیر معما لر مثلاً وحدت فلسفه سی، عرفان و تصوف اتمه لری، طریقت و شریعت سوز لری و بیر قطار باشقه اصطلاح لر نی یاریتیش مقصدی ده بیرلگن شعر لر، معلومات و ایضاح لر مکرر شکل ده کوز گه تشله نه دی. البته مستقل مقاله لرنشریده بو بیر ضرورت ایدی، اما کتاب نینگ متیرال لرینی قیته کوریب چیقیب تحریر قیلش جریانی ده امکانی باریچه او لرنی کمیتردیک، یا که بوتون لی آلیب تشله دیک.

افغانستان ده تصوف بویچه آنه تیلیمیزده بو موضوع ده بیران بیر علمی کتاب نشر بولمه گه نی نظر ده توتگن حال ده، ایککینچی نشرینی اونی کریل الفباسی دن عرب الفباسی گه اوگیرب، اوزبیک تیلی ده عمل گه آشیریش نی لازم دیب تاپدیک.

کتاب نی قیته نشر قیلش اوچون مؤلف تامانیدن برچه موضوع لر دقت بیلن کوز دن کیچیریلیب، اونده گی ایریم کم چیلیک لر توزه تیلدی. نقشبندی لیک نی تولیق راق یاریتیش مقصدیده اونینگ تمل تاشینی قویگن خواجه عبدالخالق غجدوانی حقیده گی مقاله کیریتیلدی. اسلام حقوقی بویچه بیرینچی بولیب قیاسی حقوق شناس لیک فنی گه اساس سالگن و بویوک فقیه صفتی ده تصوف بویچه ایککی ته مهم کتاب یازیب، عرفانی قره ش لرنی اوزیگه خاص اسلوب ده اصول الفقه علمی گه کیریتگن علامه ابوزید دبوسی نینگ مختصر ترجمه حالی و موضوع گه تیگیشلی بیر مقاله سی مؤلف نینگ «بخارا لیک بویوک فقیه ابوزید دبوسی» ناملی کتابی دن قیسقرتیرب آلیب اثرگه علاوه قیلیندی.

الته کتاب دن کوزله نگن مقصد - تصوف تعلیماتی یاروق لیگی ده انسان مقامی و اونینگ روحی و اخلاقی تکاملی، معنوی عروجی پروسه سی نی کوریب چیقیب، بو حق ده عرفانی و فلسفی قره ش لر

اساسی ده بیر خلاصه گه کیلیش ایدی. یوقاریده ایتیپ اوتیلگن دلیل لرگه کوره بو مسئله سیستماتیک شکل ده بحث و تحقیق آستیده آلینگن بولمسه هم، اساسی غایه صفتی ده برچه مبحث لرنی بیرله ش تیره دی. بیز قیسقه چه متنی «کامل انسان سیماسی» عنوانی بیلن تاشکینت اسلام دارالفنون «علمی تحلیلی اخبارات نامه سی» نینگ ۲۰۰۳ ییل، ۲ سانی ده نشر بولگن مقاله نی کینگیتیریپ «تصوف و فلسفه ده کامل انسان سیماسی» سرلوحه سی بیلن کتاب گه کیریت دیک. ایشانه میز که اوشبو مقاله کتاب محتویاتی دن بیر خلاصه صفتی ده حرمتلی اوقوچی لرگه اصل مقصد نی چوقور راق توشونیب آلیش گه یاردم بیره دی.

شونینگ دیک مولانا جلال الدین رومی بلخی و اونینگ اوغلی سلطان ولد اساس سالگن، دنیا مقیاسی ده اینیقسه ترکیه و ایریم عرب مملکت لریده کینگ کولم ده دترقه لگن و اوزی گه خاص تامان لری بیلن شهرت قازانگن تصوفی مکتب نی، «مولوی لیک» (مولویه طریقتی) سرلوحه لی مقاله ده نسبتا مفصل شکل ده یاریتیپ اساسی طریقت لر قطاری ده جای بیردیک.

نیچه ییل دوامی ده اوزبیکستان مطبوعات و تیلی-راديو نشریاتیده کتاب حقیقه بیر قطار تقریظ لر نشر بولگن ایدی. بیز او لر دن ایریم لرنی قیسقتیریپ آلیب، یازوچی لری حقیقه مختصر معلومات لر بیلن نشر قیلماقده میز. او لر دن بعضی لری تقریظ لر متنی نی قیته کوریب چقیق اونی ایککینچی نشرگه ماس له ش تیریشگن. مؤلف برچه تقریظ چی عالم لرگه چین کونگل دن تشکر اظهار ایتیپ، ممنونیت بیلدیره دی.

بو اورینده خاص صورت ده ایتیش کیره ک که غضنفر بنیادی، اینقسه فرهنگ سیور و ملی تاجر حرمتلی الحاج محمد یوسف غضنفر علمی، ادبی و فرهنگی فعالیت لری سلسله سیده، اوشبو کتاب نینگ ایککینچی نشری اوچون برچه شرایط یره تیپ بیریب،

برچه خراجات لرینی اوز ذمه سیگه آلدی.
 البته بو ایش افغانستان ترکی خلق لری مدینیتی نی رواج له نئیریش
 و اولوسی میز نی علم و عرفان تعلیماتی بیلن آشنا قیلش یولیده
 قوییلگن اساسی قدم لردن بیرری حساب لنه دی.
 مؤلف او شبو مناسبت بیلن حرمتلی الحاج محمد یوسف غضنفر
 جناب لری گه و بو ایز گو ایش گه اوز حصه سینی قوشگن سرپل ولایتی
 نینگ ملت و کیلی حرمتلی سیدانور سادات جناب لری گه صمیمانه منت
 دارچیلیک بیلدیریب، غضنفر بنیادی اوچون برچه ایز گو ایش لر
 بویچه کتته موفقیت لرتیلیمیز.
 شونینگ دیک «تصوف و انسان» کتابی نی کیریل الفبا سیدن
 عرب الفباسی گه کوچیریب، کمال دقت بیلن اونی کمپیوتر دن
 چیقہ ریب نشرگه تییارله گنی اوچون علم و معرفت شیداسی
 دوستیمیز عبدالغفور (دستیار) گه صمیمانه ممنونیت بیلدیریب، علمی،
 ادبی ایش لری گه موفقیت، اوز لری و عایله اعضا لری گه ساغلام
 حیات و بخت و سعادت تیلہ ب قاله میز.

حقوق فن لری دوکتوری، پروفیسور
 عبدالحکیم شرعی جوزجانی

پروفیسور اکمل سعیدوف *

تصوف علمی، شرق فلسفی تفکر تاریخی نینگ ترکیبی قسمی

(بیرینچی نشر اوچون سوزباشی اورنیده)

۲۱ عصر بوساغه سیده اولوغ تاریخی واقعه لر یوز بیرماقده. دنیا خریطه سی ته گیدن اوز گردی. اوزبیکستان سیاسی مطیع لیک و اسارت دن قوتیلیب، مستقل دولت صفتیده جهان ده ته نیلدی. خلقی میز اوز ییری، اوز تیلی، اوز دینی گه ایگه بولدی، ملی غروری، عزت - آبروسی تیکله نیب، قدریت لریمیز دن، معنوی میراثی میزدن بهره مند بولماقده میز.

«اولوغ بابا کلان لریمیز روحی گه، بشریت تاریخی و مدنیتی خزینه سی گه کتته حصه قوشگن اولوغ اجداد لریمیز گه، اولر قالدیرگن اولکن میراث گه مناسب بولیش ایسته گی جمعیتی میز اعضا لری آره سیده کینگ یاییلیشی، هریر وطنداش نینگ آنگی دن مستحکم جای آلیشی - بوهم ینگ زمان نینگ مهم خصوصیتی» دیب ایتگن ایدی یورت

باشیمیز.

(استقلال و معنویت، تاشکینت، ۱۹۹۴ میل، ۱۹ - ۲۰ بیت لر).

قدیمی ماوراء النهر - تورکستان و خراسان فرزند لری نینگ جهان علمی تاریخی زورورق لری گه آلتین حرف لرایله بیتیلگن اثرلری آز ایمس. امام اسماعیل بخاری، امام ترمذی، ابوریحان بیرونی، ابوعلی بن سینا، احمد فرغانی، محمد موسی خوارزمی، ابونصر فارابی، برهان الدین مرغینانی، امیر تیمور، اولوغ بیک، نوایی، بابر و باشقه یوزله ب ذات لرنی جهان افکار عامه سی یخشی بیله دی. بو بویوک عالم لر سلسله سی ده شرق فلسفه سی نینگ مهم ترکیبی قسمی بولمیش تصوف تعلیماتی نینگ بویوک نماینده لری احمد یسوی، بهاؤالدین نقشبند، نجم الدین کبرا، خواجه احرار و باشقه لر اوز لری نینگ مناسب اورین لری گه ایگه دور لر.

تصوف علمی، اونینگ طریقت لریده گی کینگ کولم لی تعلیمات لر، اوزاق اوتمیش گه ایگه بولیب، ایلدیزلری نهایت قدیمی دور لر گه باریب تقیله دی. عرفانی تصور لر انسان تفکری نینگ محصولی بولیب، اونینگ اوسیشی بیلن بیر گه اوسیب، رواج له نیب کیلگن.

حُر فکرلیک کیشن له ننگن توتالیتَر (مستبد، دیکتاتور. ج) توزوم دوریده، تصوف تعلیماتی، اونده گی یوکسک انسانی غایه لر گه قره مس دن، اورته عصر فیودال توزومی نینگ دنیا قره شی و محنتکش لرنی یول دن آزدیریش مقصدیده ایشله ب چیقہ ریلگن صنعی تعلیمات صفتیده قاره له نیب، اونگه قرشی ایاسیز کوره ش یول گه قوییلگن ایدی. احمد یسوی و خواجه احرار کبی تصوف تعلیماتی نینگ بویوک نماینده لری کم سیتیلب، اولر گه قرشی تهمت و بهتان تاش لری آتیلردی. یورتباشیمیز تأکید له گنی دیک، «نسل و نسبی نی بیلمه گن کیشی، انسان سه نلمیدی. نیچه ییل لر ییز نی تاریخی میزدن، دینی میزدن، معنوی میراثی میزدن غافل ایتیش گه اوریندیلر». بو اورینده شوروی توزومی

تامانیدن عمل گه آشیریلیب دولت سیاستی درجه سی گه کوته ریلگن سیاست ماهیتی نی توشونیش قیین ایمس. چونکه تصوف مکتب لری انسان لرنی حُرْ فکریک که دعوت قیله دی، یره توچی دن باشقه هر قندی کوچ و قدرت گه بویسونیش دن واز کیچیب، فقط اونگه سیغینیب، فقط اوندن گینه قورقیش گه اونیدی. تصوف غایه لری برچه ملت لر و خلق لرنی، او لرنینگ ملتی، تیلی و دینی دن قطع نظر، بیر بیر ییلن تینگ دیب بیلیم، یره توچی گه قرشی قره تیلگن هر قندی غایه و مفکوره نی رد قیلیب کیلگن. اوزینی اینگ یخشی و ینگی انسانی غایه لر ترغیبات چی سی دیب ادعا قیلگن توتالتر توزوم، بوندی یوکسک تعلیمات نی ترقه توچی و برچه انسان لر نی بیرله ش تیروچی آقیم نی، کوررگه کوزی یوق ایدی. نیگه که تصوف نینگ عالی غایه لری شخص گه سغینیش مفکوره سی (کیش شخصیت. ج) نی بوتونلی انکار ایتیپ، ماتریالیستیک (الحادی) پرنسپ لرگه اساسلنگن سوسیالستیک توزوم گه قرشی تورردی. شو سبب لی شوروی علمی نینگ نظریات چی لری برچه امکانیت لردن فایده له نیب تصوف تعلیماتی و عرفانی غایه لرگه قرشی ایاو سیز کوره شدی، اونینگ ایلغار و کیل لری اوستیدن مغزاهو توکیب کیلدی، حتی او لر دن قالگن یادگارلیک لر نی یوقاتیش گه شاشیلیب، تاریخ صحیفه لری دن و خلق آنگی دن او لر نی اوچیریش گه اوریندی. لیکن اوشبو تعلیمات ترکستان خلق لری روحی گه سینگیب کیتگن غایه لر صفتی ده اولر آنگی نینگ اجره لمس قسمی نی تشکیل قیلیب کیلگن ایدی. تصوف غایه لری، مستملکه چی لرگه (آقی دن تارتیب قیزیلی گه چه) قرشی، قطعی کوره ش آلیب باریش اوچون، اولکه خلقی گه کوچ و غیرت بغیشلردی. ترکستان مستقل لیگی اوچون کوپ ییل لر دوام ایتیپ کیلگن قانلی اوروش لر بو نینگ انکار ایتیپ بولمیدینگن گواهی دیر. خلقی میز هیچ قچان، اولر نینگ مستقل لیگی، عقیدوی - دینی قدریت لری و وجدان ایرکین

لیگی نی تار تیب آلیب، ملی غرور و عزت نفسی نی ایاق آستی قیلگن باستیریب کیلگوچی لر بیلن کیلیشه آلمس دی و حقیقی معنی ده او لر بیلن مشترک تیل تاپیشی ممکن ایمس دی. او لر آلدیده اولکه مدافعه سی یولیده شهید بولگن خوارزم لیک صوفی شیخ نجم الدین کبرا تمثالی تورردی.

مستقل لیک برکتی بیلن برچه ملی، معنوی قدریت لری میز گه قیتیش بختی گه میسر بولدیک. احمدیسوی، بهاالدین نقشبند، نجم الدین کبرا، خواجه احرار و مخدوم اعظم، بابا رحیم مشرب کبی مشهور تصوف و کیل لری نینگ خاطره لرینی نشان له ب، او لر قالدیرگن بای معنوی یادگار لیک لر بیلن ته نیشیش امکانی نی تاپدیک. تصوف تعلیماتی بیز اوچون کتته اهمیت گه ایگه، نیگه دیگن ده:

بیرینچی دن، او خلقی میزنینگ انسانی غروری نی یوکسل تیریب، توبن لیک، پستکش لیک و روحی انقراض دن سقله ب توره دی. ایککینچی دن، اولکه میز ده یشیدینگن تورلی خلق لر و ملیت لر بیرله شیب یشی اوچون بغری کینگ لیک مدنیته نی عمومی له ش تیریش گه یارده م بیره دی.

اوچینچی دن، عموم بشری انسان سیور لیک غایه لری بیلن هر قندی فونده میتته لیستیک آقیم لر، اینیقه دینی ایکستریمیزم گه قرشی توره دی.

تورتنچی دن، تینچ لیک غایه لرینی ترغیبات چی سی صفتی ده هر قندی اوروش و قورال لی توقنه شو لر گه قرشی عمل قیله دی. بیشینچی دن، انسان نی اولوغ له ب، اونو یوکسک مقام لر گه کوته ره دی و معنوی ترقیاتی اوچون مناسب زمین یره تیب بیره دی.

شوباعث عبدالحکیم شرعی جوزجانی تامانی دن یازیلگن اوشبو اثر، حاضرگی زمان طلبی گه اوز وقتی ده بیریلگن عملی جواب دیر. بی واسطه اثر مضمونی گه قیسقه چه توخته ب اوتیش دن اول، مؤلف

نینګ ترجمهٔ حالی ګه اعتبارینګیز نی قره تماقچی میز.

عبدالحکیم شرعی جوزجانی ۱۹۳۴ ییلی جوزجان ولایتی سرپل شهریده توغیلګن. او «شرعی علم لړ مدرسه سی» و کابل یونیورسیتی «شرعیات فاکولته» سی نی بیتیرګن دن کیین ۱۹۶۰ ییل دن باشله ب مطبوعات اداره لریده ایش قیلګن و ۱۹۷۷ ییل ګه چه «انيس»، «اصلاح» روزنامه لری و «فولکلور» ژورنالی نینګ ریسرچ مدیری، افغانستان رادیو سیده راپورتاژ لرو پروګرام لړ مدیری، «آریانا دائرة المعارفی» — قاموسی نینګ علمی خادمی بولیب ایشله ګن. او امریکا لیک پروفیسور جالف نینګ ژورناليسم بویچه عالی کورسی نی توګتکن. شرعی جوزجانی ۱۹۷۸ ییل اپریل اوزګه ریشی دن کیین افغانستان دموکراتیک جمهوریتی عدلیه وزیری، مدعی العمومی (لوی حارنوالی) و عالی محکمه عالی شوراسی رئیس وظیفه سی نی بجه روچی سی و کیین راق عالی محکمه بیرینچی معاونی بولیب خدمت قیلګن.

حاضرګی کونده شرعی جوزجانی تاشکینت اسلام اونیورسیتی «اسلام حقوقی» دپارتمینتی مدیری صفتیده ایشله ب کیلماقده. او ۱۹۹۷ ییلی اوزبیکستان ریسپوبلیکه سی ایچکی ایش لړ وزیرلیګی اکادمی سیده «افغانستان حقوقی تیزیمیده اسلام حقوقی نینګ توتګن اورنی» ناملی موضوع ده یازګن مضمونلی دیسیرتتسیه سی (دانشنامه سی) نی حمایه قیلیب، حقوق شناس لیک فن لری نامزادی (PHD) علمی درجه سی ګه ایګه بولدی.

شرعی جوزجانی کوپ دن کوپ علمی- عملی انجمن لرنینګ فعال اشتراک چی سی. او شاعر، حقوق شناس، ادبیات شناس و فلسفی تفکر ایګه سی صفتیده اوز آنه تیلی - اوزبیک تیلی رواجی و بو تیل ده نشریات حقوقی نی آلیش یولیده نظری و عملی قدم لړ قویګن و کتته موفقیّت لړ ګه ایریشګن.

اونینګ شعر لری و مقاله لری افغانستان و اوزبیکستان مطبوعاتی

ده نشر بولگن. او کوپ سانلی مقاله لردن تشقه ری، ییگیرمه دن آرتیق علمی- ادبی اثرلر مؤلفی و ترجمانی دیر. او، اوزبیک تیلی دن «نوایی» رومانی (آی ییک)، «ایککی دل داستانی» (ش. رشیدوف)، «امیر خسرو دهلوی» (ش. شاه محمدوف) و باشقه بیر قطار رساله لر و مقاله لرنی فارس تیلی گه ترجمه قیلیب نشر قیلگن. عرب تیلی دن مشهور یازوچی لر یوسف السباعی، طه حسین، سلامه موسی، لطفی منفلوطی و باشقه لر نینگ اثر لرینی ترجمه و نشر قیلگن.

او، اوزبیک شعریتی بویچه افغانستان ده امیرعلیشیر نوایی مکافاتیه گه سزاوار بولگن، عرب، فارس، پشتو و تورک تیل لرینی یخشی بیله دی، اوزبیک و فارس تیل لریده ایجاد قیله دی. او، اوزبیکستان خلقی و دولتی نینگ صمیمی دوستی دیر.

اوزبیکستان مستقل لیگی دن کیین او بیرینچی بولیب «مستقل اوزبیکستان، ترقیات یولیده» سرلوحه لی کتته مقاله بیلن مستقل دیاریمیزنی افغانستان خلقی گه ته نیتگن و دولتی میز سیاستی نینگ توغری لیگی نی یاریتیب بیرگن.

مؤلف عبدالحکیم شرعی جوزجانی یازگن «تصوف و انسان» ناملی اوشبو اثر او نینگ فلسفی ایزله نیش لری و مشاهده لری نتیجه سی دیر. اثر، اونته مقاله و خاتمه، عرب و فارس تیل لری دن ترجمه قیلینگن ایککی رساله و بیر مقاله دن عبارت بولیب، او لرده ایتیب اوتیلگن غایه لر حقیقه سوز یوریتيله دی.

قیسقرتیریلگن شکل ده ۱۹۹۵ ییل «ملاقات» ژورنالی نینگ اوچ سانیده نشر ایتیلگن «تصوف تعلیماتی ایلدیز لری» رساله سیده، مؤلف اوشبو تعلیمات نینگ توب ماهیتی، تاریخی ایلدیز لری، ترقیات باسقیچ لری و اساسی یونه لیش لری حقیقه سوز یوریتیب، علم حال (جذبہ و حسیات گه اساس لنگن تصوف) و علم قال (علم اصول گه ته ینگن تصوف) غایه لری و هر بیر نینگ خصوصیت لرینی یاریتیب اوتته

دی، تصوفی آقیم لرده اینگ اساسی مسئله بولمیش «وحده الوجود» و «وحده الشهود» نظریه لرینی تحلیل قیله دی و او لرنی علمی اسلوب ده ایضاح لیدی.

مذکور رساله نی تصوف تعلیماتی بویچه اساسی منبع لرکه ته ینگن حال ده اولکه میزده ۱۹۹۵ ییل که چه یازیلگن بیرینچی علمی اثر دیسک مبالغه بولمیدی. مؤلف تصوف نینگ اینگ مهم آقیم لری بولمیش کبرویه، یسویه، سهروردیه، چشتیه، مولویه، نقشبندیه و مجددیه طریقت لرینی قیسقه چه اما چوقور و قیزیقرلی روش ده ته نیته دی و او لرنی ایشانچلی منبع لرکه اساسلنگن حال ده نظر دن اوتکزه دی، رساله آخریده بیر قطار اصطلاح لر (اته مه لر) نی یاریتیب اوته دی.

نجم الدین کبرا قره ش لری و اثر لری که بغیشلنگن مقاله ده عالم نینگ حیات جریانی، او، یره تگن اثر لر و شونینگ دیک اونینگ فلسفی قره ش لری یاریتیلگن. کبرا قلمیگه منسوب عرب تیلی ده یازیلگن و شرط لی روش ده «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» دیب اته لگن نادر قولیازمه رساله سی نینگ عرب تیلی دن ترجمه سی، بیزنی اوشبو متفکر صوفی نینگ فلسفی و عرفانی قره ش لری بیلن آشنا قیله دی.

توپلم ده گئی خواجه احرار و «رساله بابریه» که بغیشلنگن ایککی مقاله و «رباعی لر شرحی» رساله سی، اوقووچی نی نقشبندیه طریقتی نینگ بیریک نماینده لری بولمیش خواجه احرار و مخدوم اعظم قره ش لری و عرفانی نظریه لری بیلن آشنا قیله دی. تیموری لر دولتی نینگ بیریک نماینده سی اتاقلی شاعر و دولت اربابی ظهیرالدین محمد بابر و شیبانی لر دولتی نینگ شاعر و معرفت پرور پادشاهی بولمیش عبیدالله خان بهادر عبیدی بیلن مخدوم اعظم ارا دوستانه مناسبت نی همده مذکور پادشاه نینگ یوکسک دولت مقامی دن توریب، تصوف اهلی که کورستگن اخلاص و صمیمیتی نی، شونینگ دیک تصوف اهلی

او لرگه کورگزن حرم و ایشانچ نی کورسه تیب اوتہ دی. مذکور مقاله لرده بیز معنویت و عرفان دنیا سی ساحه سیده، فقر و سلطنت ارا مشترک تامان لر ایجاد قلیب، معنویت چراغی نی هر دایم یاقیب توریش ممکن لیگی نی یققال کوره میز.

«وحدت عمانی نینگ غواصی» سرلوحه لی مقاله ده بیرینچی مرتبه اولوغ شاعر بابا رحیم مشرب نینگ عرفانی قره ش لری، اینیقه وحدت فلسفه سیگه مناسبتی علمی اسلوب ده یاریتله دی.

«اشکمش ده بابا رحیم مشرب نینگ ابدی یاتر جای» ناملی مقاله ده اونینگ مزاری و ایریم خصوصیت لری حقیقه معلومات بیرله دی.

«بابا طاهر و اونینگ عرفانی ترانه لری» سرلوحه لی مقاله ده بوندن مینگ ییل مقدم یشه ب او تگن درویش و صوفی شاعر نینگ حیاتی و سحرلی تورت لیک لری ترجمه سی بیلن آشنا بوله میز.

«بویوک فقیه و متصوف عالم» عنوان لی قیسقه چه مقاله ده، فقیه لر آره سیده بیرینچی بولیب عرفانی نقطه نظر دن معرفت نظریه سی بویچه علمی ملاحظه لرنی اصول علمی گه کیریتگن و کوپ فقهی اثر لر قطاری ده، تصوف علمی ده ایککیتیه مهم کتاب یازگن ابوزید دبوسی نینگ حیاتی و قره ش لری حقیقه سوز کیتیه دی. جوزجانی اولکه میزده بیرینچی بولیب ابوعلی ابن سینا و ابن خلدون کبی بویوک علامه لر مقتا و لری گه سزاوار بولگن بو اولوغ ذات حقیقه کتاب یازدی و اونی علم اهلی گه ته نیتدی. مؤلف، دبوسی نینگ دنیا قره شی و گنوسئولوژی (معرفت تیوری سی) بویچه علمی ملاحظه لری نینگ کورستکیچی بولمیش «بیلیمدن آلدین و اوندن کیین انسان قلبی نینگ حالت لری حقیقه» سرلوحه لی مقاله نی اونینگ عرب تیلی ده یازگن اینگ مهم اثری «تقویم الادله» دن چیراییلی اسلوب ده اوزبیک تیلی گه ترجمه قلیب کتاب گه کیریتدی.

«تصوف و فلسفه ده کامل انسان سیماسی» دیب اته لگن مقاله ،

کتاب نینگ نامله نیشی که سبب بولگن و مؤلف نینگ اساسی مقصدی حساب لنگن تصوف علمی ده انسان مقامینی یاریتیش که بغیشلنگن بولیب، اونده کینگ قمراولی تیکشیریش لر آرقه لی اوشبو مهم و مرکب مسأله یاریتيله دی و قیزیققرلی خلاصه لر چیقہ ريله دی. بو مقاله نی، کتاب ده کینگ کولم ده یاریتیلگن موضوع لر مضمون و ماهیتی نینگ قیسقه چه افاده سی دیسک بوله دی.

مؤلف اوزبیکستان ده تصوف شناس لیک فنی نینگ رواجی که بغیشله گن مقاله سیده، استاد نجم الدین کاملوف تامانیدن یازیلگن «تصوف» ناملی کتاب نی تقریظ، تحلیل و انتقاد قیلش بیلن بیرگه، کتاب مؤلفی تامانیدن ایریشیلگن یوتوق لرنی کورسه تیب اوتہ دی و کتاب نی تصوف شناس لیک، شونینگ دیک علیشیرنوی ائرلرینی تصوف تعلیماتی یاروق لیگی ده اورگه نیش بویچه یازیلگن مهم اثر دیب بها لیدی.

مؤلف «تصوف علمی - معنوی قدرت» عنوانلی خاتمه سیده، اوزبیکستان ده تصوف علمی بویچه عالم لرتامانیدن بجه ریلگن تدقیقات ایش لرینی ایسله تیب اوتیب، اوشبو فن رواجی اوچون او لرنی ییترلی ایمس دیب بیلہ دی. او حاضر گی اوتیش دوریده اوزبیکستان اوچون تصوف تعلیماتی نی چوقور اورگه نیش و ترقہ تیش قنچه کتته اهمیت گه ایگه ایکن لیگی نی اعتبار گه آلگن حال ده، تصوف شناس لیک علمی نی رواج له نتیریش اوچون عملی و نهایت فایده لی ریجه لرنی تکلیف ایته دی. اوز نوبتی ده ساحه عالم لری نینگ کیچیک تیریب بولمیدینگن بورچی نی تأکید له ب اوتہ دی.

توپلم تورلی مقاله لر و رساله لردن عبارت بولسه هم، او لر آرہ سیده بیرعلمی اویغون لیک و منطقی باغله نیش موجود بولیب، همه سی بیرغایه گه یعنی تصوف تعلیماتی ده انسان اورنی و معنوی مقامی گه قرہ تیلگن.

حاضر گی دور طلبی دن کیلیب چیقنن حال ده تکراراً تأکید

له ش ممکن که اوشو توپلم نشری اوزیگه خاص اهمیت گه ایگه. اونده گی یاریتیلگن تعلیمات لر، عرفانی قره ش لر، یوکسک اخلاقی غایه لر، اوچوچی لرنی مهر و شفقت، خلق ارا دوستلیک و ایناق لیک، ملت لر ارا دوست لیک که ترغیب ایته دی، دینی ایکستریمیزم که قرشی تربیه ایش لری گه یارده م بیره دی.

«اسلام دینی نینگ مقدس میراثی - فلسفه علمی نی، خصوصاً، شرق فلسفه سینی تیرن اورگه نیش، شو اساس ده اولوغ مدنیت لریمیز و قدریت لری میز ایلدیز لرینی جان له نئیریش، یعنی یقین اوتیمیشی میزدن قالگن مفکوره دن خلاص بولیش، اوزیمیز نینگ عصر لر سیناوی دن اوتگن اولوغ اجداد لریمیز بیزگه قالدیرگن ملی مفکوره و تفکری میزنی تیکله ش، اونی زمانوی - عموم بشری روح بیلن باییتیش همه میز نینگ دالضرب وظیفه میز دیر»، دیگن ایدی یورت باشی میز. عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ اوشو مؤجز و مختصر اثری شو وظیفه نی بجه ریش یولیده قوییلگن عملی قدم لردن بیر ی بوله دی.

* حقوق شناس لیک فن لری دوکتوری، پروفیسور اکمل سعیدوف: ۱۹۵۸ ییل ۱۱ اکتوبر تاشکینت ولایتی نینگ زنگی آته قیشلاخی ده رحمتلی سعیدوف خالمت عایله سیده توغیلگن. او تاشکینت دولت اونویورسیتی نینگ حقوق شناس لیک فاکولته سینی امتیازلی دیپلوم بیلن توگتگن دن کیین شوروی اتحاد نینگ فن لر اکادمی سیده گی دولت و حقوق انستیتوتی اسپرننوره سیده اوقیدی و ۱۹۸۴ ییلی فن کاندیدات لیگی (ph.d) دانشنامه سینی حمایه قیله دی و ۱۹۹۰ ییل حقوق شناس لیک فن لری بویچه دوکتورلیک (دوکتور علوم) علمی درجه سینی آلیشگه موفق بوله دی.

پروفیسور سعیدوف ۱۹۸۵ ییل دن حاضرگه چه قوییده گی اورین لرده ایشله ب کیلگن: فلسفه و حقوق انستیتوتیده کتته علمی خادم، سکتور مدیری و انستیتوت دیرکتری لوازم لریده، اوندن کیین اوزبیکستان فن لر اکادمی سی پرزیدیتی نینگ فلسفه، اقتصاد و حقوق شناسلیک فنلری بولیمی نینگ علمی کاتبی، اوزبیکستان یاش لر تشکیلاتی نینگ رئیس، اوزبیکستان جمهور رئیس حضوریده گی جهان معما لری انستیتوتی دیرکتری و سونگره تاشکینت دولت حقوق شناس لیک انستیتوتی ریکتری (رئیس) بولیب خدمت قیلدی.

۱. سعیدوف مستقل اوزبیکستان نینگ بیرینچی دیپلومات لری دن بیرى صفتى ده ۱۹۹۴- ۱۹۹۶ ییل لری اوزبیکستان جمهوریتی نینگ فرانسه ده گى بیرینچی فوق العاده و مختار ایلچی سی (سفیری) لوازمی ده ایشله دی، عین زمانده یونسکو حضوری ده (پاریس) اوزبیکستان نینگ دائمی نماینده سی صفتیده فعالیت آلیب باردی. او ۱۹۹۶ ییلدن بویان «انسان حقوق لری بویچه اوزبیکستان جمهوریتی ملی مرکزی» دیرکتری بولیب ایشلماقده.

بولردن تشقه ری پروفیسور سعیدوف «اجتماعی فکر» جماعت چیلیک مرکزی دیرکتری بولگن و اساسی وظیفه لری ییلن بیر گه ۱۹۸۵ ییل دن بویان تاشکینت دولت اونیورسیتی حقوق فاکولته سیده، تاشکینت دولت یوریدیک انستیتوتی ده، ایچکی ایش لر وزیرلیگی اکادمی سیده، تاشکینت دولت اقتصادیات اونیورسیتی ده، تاشکینت دولت شرق شناس لیک انستیتوتی ده، تاشکینت اسلام اونیورسیتیده خلق ارا و مقایسوی حقوق، اسلام حقوقی، نظریات و عملیات ده انسان حقوق لریدن درس بیریب کیلگن، جهان اقتصادیات و دیپلوماتیه سی اونیورسیتیده کفدره مدیری وظیفه سینى بجه ریب خلق ارا حقوق و یونسکو نینگ انسان حقوق لری، دموکراسی، تالیرانتلیک (بغری کینگ لیک) و خلق ارا توشونیش دپارتمنتلرینی ایلک بار تشکیل ایتگن. ۱۹۹۳ ییلی خلق ارا و قیاسی حقوق (حقوق مقلیسوی) پروفیسوری علمی عنوانی نی آلیشگه موفق بولگن.

اوج دوره دن بویان اوزبیکستان پارلمانی نینگ و کیلی صفتیده سیله نیب کیلگن. او فرانسه قیاسی حقوق شناس لیک جمعیتی نینگ خارجی اعضاسی، آسیا و تینچ اکیان بحرالکاهل) منطقه سی یوریستلری (حقوق شناس لری) اویوشمه سی و روسیه خلق ارا حقوق اویوشمه سی اعضاسی و جوده کوپ خلق ارا علمی مؤسسه لر ییلن همکارلیک ده. ا. سعیدوف بیریک حقوق شناس عالم صفتیده تورلی حقوقی ساحه لرده ۲۰ دن آرتیق درس لیک کتابی و اوقو قول لنمه لری و ۳۰ دن کوپ راق علمی مقاله لر مؤلفی دیر. جمله دن اوشبو کتاب مؤلفی ییلن «شرق و انسان حقوق لری» (۲۰۰ بیت) و «شرق تمدنی: انسان و حقوق» (۲۷۰ بیت) ناملی ایککی کتابی هم مؤلفلیکده یازگن. اونینگ علمی اثرلری امریکه، انگلستان، اتریش، فرانسه، هندوستان، جاپان، آلمان، پولیند، بلجیم، روسیه و باشقه دولت لرده چاپ ایتیلگن. ۶۰ دن آرتیق خلق ارا کنفرانس ده اشتراک ایتگن.

او اوزبیکستان دولتی نینگ کوکرک نشانی، «محنت شهرت» اوردینی و «دوست لیک» اوردینی ییلن تقدیرلنگن. استاد اوپلنگن، بیرقیز و بیر اوغیل آته سی.

تصوف تعلیماتی نینگ ایلدیزلری و اساسی یونه لیش لری (ایککی آغیز سوز)

بیرینچی مرتبه انسان، تخیل و تصور قیله باشله شی بیلن آق، طبیعت سرلرینی بیلیم آلیش گه اورینگن. بو حق ده اونینگ بیرینچی تخیل و تصور لری میفولوژی، یعنی اسطوره لر شکلی ده یوزه گه کیله باشله گن. میفولوژی برچه طبیعی و اجتماعی حادثه لرنی جوده ساده و ابتدایی شکل ده ایضاح له ب بیریش گه اورینه دی.

جمعیت شناس عالم لرتدقیقاتی گه بنا میفولوگیه (میفولوژی) دن سحر گرلیک، یعنی سرلی عالم نی بیلیم آلیب، کوز گه کورینمیدینگن کوچ لر بیلن علاقه اورنه - تیش و او لر آرقه لی حیات ده ایجابی و سلبی تأثیر اوتکه زیش علم لری کیلیب چیه دی. ابتدایی عرفانی غایه لر هم میفولوژی دن سرچینه آله دی.

و اولر آرقه لی حیات ده ایجابی و سلبی تأثیر اوتکه زیش علم لری کیلیب چیه دی. ابتدایی عرفانی غایه لر هم میفولوژی دن سرچینه آله دی.

بیر منبع دن کیلیب چیققن ایککه له بیلیم، بیرخیل تصور نی ایلگه

ری سورگن لیگی اوچون اوز ارا تأثیر اوتکه زیب کیلگن. مثلاً: ا. طبری نینگ تیکشیریش لری شونی کورسه ته دی که «هیرمیتیزم» یعنی مصر لیک مشهور سحر گر «هیرمیس» نامی بیلن اته لگن بیلیم گه باغلیق بولگن «رجال الغیب» (غائب آدم لر) یا «جواسیس القلوب» (کونگل لر جاسوس لری) کبی کوپ اته - مه لر اسلام تصوفی گه اوتیب، کوپینچه تصوفی منبع لرده قول له نیب کیلگن.

هم شرق و هم غرب ده تورلی عرفانی مکتب لر و تصوف تعلیمات لری موجود. بیز اوشبو تیکشیریش ده اسلام تصوفی نینگ کیلیب چیقیشی، اونینگ قدیمی ایلدیز لری و تورلی یونه لیش لری حقیقه سوز یوریتماقچی میز. مسئله نی یخشیراق توشینیب آلیش اوچون بیر بیرگی کیریشیب کیتگن ایککی ته اته مه، یعنی عرفان و تصوف توشونچه لری اوستیده توخته ب اوتیشیمیز لازم بوله دی.

عرفان و تصوف توشونچه لری

عرفان سوزی بیلش، بیلش آلیش، ته نیش، قیته دن ته نیش، توشونیش و بیلیم معنی لریده ایشله تیله دی. بو کلمه نینگ معادلی (تینگداشی) یونانچه سوز - میستیکوس (سرلی) و (غیبی) معنی لرنی انگله ته دی. عرفان سوزی عمومی معنی ده یوزه کی علم گه قرشی اوله راق، بیر نرسه نی انیق و هر تامانله مه بیلش آلیش نی افاده لیدی. مثلاً «فلان کیشی عارف شاعر دیر» دیگن ده، او، بو ساحه ده یوزه کی معلومات لر گه قناعت قیلمی، تصوف، فلسفه، تاریخ، ادبیات، شعر و باشقه ادبی فن لر گه عاید کوپ معلومات لر نی هم قمره ب آلگه نی بیلدیرله دی. عرفان، الهی علم لر دن بیر صفتیده حق ذاتی نینگ اسم لری و صفت لرنی، اشراق، یعنی کونگل یاروغ لیگی آرقه لی بیلش آلیش گه قره تیلگن علم حساب لنه دی. باشقه چه قیلیب ایتگنده اهل الله (یره توچی نی قیدیروچی لر)، حق نی ته نیب آلیش اوچون تنه گن یول، عرفان دیب اته له دی.

ا. طبری، عرفان نی قویده گی دیک تعریف لیدی: عرفان، انسان اوز نفسی نی پاکیزه له ش، ریاضت چیکیش، سیغینیش، ذکر قیلش، خلوت ده اولتیریش و جذبه گه بیرلش بیلن سیر و سلوک باسقیچ

لریدن اوتیب یره توچی و طبیعت آرتی ده گی کوچ لر بیلن علاقه اورنه تیش و شو یوسینده اونینگ قلبی الهام و اشراق منبعی گه ایلنگن دن کیین قطعی و شبهه سیز حقیقت گه ایریشیش دن عبارت دیر.

ع. ا. دهخدا، «عارف لر اته مه لری قاموسی» ناملی کتاب ده «گلشن راز شرحی» دن آلیب بیریلگن معلومات لر گه تیه نیب، اوز مشهور اثری «لغت نامه» ده عرفان باره سیده قوییده گی دیگ معلومات بیره دی: عرفان و حق نی تانیش ایکیکی یول آرقه لی بوله دی:

بیرینچی سی اثر دن، مؤثر گه (اثر قیلوچی گه)، فعل دن صفت گه و صفت لر دن ذات نینگ (حق ذاتی نینگ) بارلیگی گه استدلال قیلیش آرقه لی. بو یول ایسه عالم لر گه خاص دیر. ایکیکینچی سی کونگل نی پاکیزه له ب، باش نی (میه، فکرنی) و شونینگ دیک روح نی، اوندن (حق دن) باشقه برچه نرسه لردن بوشه تیش آرقه لی. بو یول ایسه پیغمبر لر، نبی لر، اولیا لر و عارف لر گه خاص بولگن یول دیر. بو یول یعنی کشف (معنوی عالم و ایچکی دنیا نینگ حقیقت لری سالک لر گه معلوم بولیشی - ج) و شهود (حق نی کوریش) فقط مجذوب مطلق قه (حق تامانیدن جذب ایتیلیب، اونینگ عشقیده فنا بولگه نی طفیلی اوزیگه کیلمیدگان کیشی گه - ج) نصیب ایتيله دی. باشقه کیشی لر ایسه یاشورون قلبی و روحی عبادت آرقه لی اوشبو معرفت گه ایریشیش لری ممکن.

دنیا نینگ یره تیلیشی دن مقصد هم اوشبو شهودی معرفت (حق نی تانیب آلیش و اونی کوره بیلش - ج) حساب لئه دی.

(علی اکبر دهخدا، لغت نامه، ۱۳۵ جزء).

ابن سینا تعبیری چه، «عارف اوز یره توچی سی نینگ عظمتی و اولوغ لیگی بویچه تفکر و فنا گه غرق بولیب، اوندن، اونینگ قلبی نی اوز معرفتی نوری بیلن تولدیریش نی التجا قیله دی».

صوفی سوزی نینگ اوزه گی (ایلدیزی) نیمه دن عبارت دیگن سوال

بویچه عالم لر آره سیده اختلاف بار. ایریم تدقیقات چی لر صوفی سوزی «صفا» (پاکیزه، آیدین، یارقین، غل و غش سیز معنا سیده) کلمه سیدن کیلیب چیققن دیسه لر، بعضی لری اوشبو سوز «اهل صُفه» گه نسبت بیریلگن دیب بيله دیلر. ایریم شرق شناس لر صوفی کلمه سینی یونان تیلی ده حکمت معنا سیده بولگن «سوفیا» سوزی دن آلینگن دیب تحلیل قیله دی لر. لیکن کوپ چیلیک نینگ نظری شو که صوفی کلمه سی جون یا که یونگ معنا سیده گی «صُوف» کلمه سی گه منسوب دیر. نیگه که صوفی لر اوز لرینی کبر و هوا دن سقله ش، نفس ایستک لرینی آلدینی آلیش مقصیده، یونگ دن تیکیلگن کییم لر کییه ردی لر.

«تصوف» سوزی ایسه «صوف» یعنی جون (یونگ) کییم نی کییش، صوفی بولیب حق یولی دن یوریش و شونینگ دیک درویش لر طریقه سی معنی لریده قول له نیله دی.

«تصوف» سوزی اصطلاح (اته مه) صفتی ده بیر معنوی طریقت دن عبارت بولیب، اونینگ پیرو لری عقیده سی گه بنأ نفس یعنی ایچکی دنیا نی پاکیزه له ش نتیجه سیده حقیقت یاغدوسی انسان قلبی ده پارلی باشلیدی.

عثمان تورر، ترکیه ده گی ارض روم اونیورسیتی ده تصوف علمی استادی، اوزی نینگ «تصوف تاریخی» ناملی کتابی ده بیر گن تعریف گه کوره، تصوف جناب حق نینگ راضی لیگی گه ایریشیش و ابدی سعادت گه نایل بولیش اوچون نفس نی تربیه لش، اخلاق نی گوزه ل له ش تیریش، باطن و ظاهر نی نورله نتیریش، صورت و سیرت نی پاک له ش حقیقه معلومات بیره دیگن علم بولیب، اونینگ مضمونی نی انسان و خصوصاً انسان روحی، خُلُق و روحی توزیلیشی تشکیل ایته دی.

تصوف باشقه اسلامی علم لر کبی ایککینچی و اوچینچی هجری عصر لر ده یوزه گه کیلیدی. ابن خلدون تأکید له شی چه مسلمان لر آره

سیده ایککینچی هجری عصر دن باشله ب دنیا گه بیرلش تمایلی کوچه ییب کیتگن ایدی. اوشنده طاعت و عبادت گه بیرلگن لر گروهي، صوفی و متصوف اسم لری بیلن ته نیلدی لر... صوفی لر یونگ لباس کیب، دنیا پرست لر گه قرشی ایش قیلردی لر. او لر زهد، عزلت، طاعت و عبادت گه بیرلش جریانی ده، اوز لری گه خاص وجد (شور و هیجان) و باشقه حالت لر گه ایگه بولدی لر.

نیکلسون تصوف حقیده ۲۰۰ تعریف نی توپله ب آلگن، لیکن بیر مکمل و جامع تعریف نی تاپیش گه موفق بولمه گن ایکن.

دوکتور جواد نوربخش «صوفی لربهشتی» دیگن کتابی ده، تصوف نینگ بویوک مشایخ لری سوز لری گه ته ینگن حال ده، تصوف نی سوز آرقه لی تعریف له ب بولمیدیگن بیر حال (حالت) صفتی ده افاده لب، «سوز بیلن افاده له نوچی نرسه، تصوف ایمس» دیدی.

اونینگ فکریچه تصوف طریقتی حقیده بعضی بیر بویوک ذات لرتامانیدن بیرلگن تعریف لر عمومی ایمس، بلکه تصوف نینگ فقط بعضی بیر خصوصیت لرینی افاده له ب بیرگن. اگر اونی مکمل راق تعریف قیله دیگان بولسک، اونده «تصوف عشق آذوقه سی و فقط بیر تامان گه باقیش یولی بیلن، حقیقت گه آلیب باره دیگن طریقه دن عبارت دیر. تصوف نینگ مقصدی، حقیقت نی فیلسوف لر سینگه ری منطق و استدلال آرقه لی ایمس، بلکه کشف و شهود آرقه لی کونگل و وجدان کوزی بیلن بیلپ آلیش دیر.

شونینگ اوچون تصوف، یوریب باریب کوره دیگن یول دن عبارت بولیب، یاتیب ایشته دیگن نرسه ایمس.

(دوکتور جواد نوربخش، صوفی لربهشتی، ۱۱ بیت).

غزالی «احیاء علوم الدین» کتابی ده، تصوف حقیده کینگ معلومات بیریب، شریعت بیلن طریقت ایککله سی بیر ایکن لیگی نی تأکید له ب اوته دی. او لر نینگ فرقی شونده که شریعت ایش لر نینگ

ظاهری یعنی یوزه کی تامان لری که کوپ راق اعتبار بیرسه، تصوف تعلیماتی انسان نینگ ایچکی دنیا سی و قلبی که قره تیلگن.

شونگه کوره تصوف فقط اوقیش و اورگه نیش یولی دن ایمس، بلکه ذوق و شوق و انسان نینگ روحی اوزگه ریش لری آرقه لی توشونیله دی. دوکتور سلجوق ارآیدین «تصوف و طریقت لری» کتابی نینگ ۲۱

بیتی ده قوییده گی دیک فکریلدیره دی:

اسلام دینی نینگ غایه سی، انسان ده موجود فطری قابلیت لرنی یوزه که چیقیرماق، انسانی اوزه ل لیک لرنی (خصوصیت لرنی) قوت له نیتیرماق، حیوانی درکه (پست و قوی مقام) دن ملکی درجه لرکه یو کسل تیرماق دیر.

اوروش لر تاریخی ظفر لر بیلن توله دیر. کلتور و مدنیت تاریخی ایسه قلب نینگ ظفر لری دیر. بیرینچی سی اوتکینچی، ایککینچی سی ایسه منگو-دایمی دیر.

انسان، جانلی و جان سیز بارلیق لر دن هیچ بیر ایگه بولمه گن امکان لرکه مالک دیر. کورینیش ده کیچیک عالم، حقیقت ده چیکسیز بیر گونگل بیلن جهان که سیغمیدیکن بیر خیال (تصور) کوچی که ایگه دیر.

دوکتور سلجوق تصوف نینگ خصوصیت لری که اجره تگن باب ده، (۷۹-۱۴۷ بیت لر) سوسیال پسیکولوژی اطرافی ده مفصل بحث آلیب بارگن دن کیین، اوشبو خصوصیت لرنی قوییده گی دیک توققیزته که بوله دی و هر بیرینی کینگ کولم ده تحلیل قیلیب اوته دی:

اولایت (ولی لیک)

۲- مرید

۳- شیخ (مرشد)

۴- کرامت

۵- ذکر

۶- صحبت

۷- رابطه

۸- خلوت

۹- سماع

امین علاءالدین نقشبندی تحلیلی گه کوره تصوف و فلسفه هرایککله سی انسان تفکری نینگ محصولی بولگه نی سبب لی، معرفت بویچه یقین درجه سی گه یتیب باریش نی ایستیدی. عالم لر یقین (شک و شبهه سیز معرفت) گه ایریشیش اوچون قوییده گی اوچ باسقیچنی بیلگی له گن لر:

۱- علم الیقین، یعنی قطعی و کامل اطمینان درجه سیگه یتیب بارمه گن بیر مسئله نی تصدیق و تأیید قیلش. مثال صورت ده بیر آچ قالگن کیشی، آلدین کورمه گن بیر شهر گه کیلیب بیر رستوران نی قیدیره دی. بیر دنی گه کوزی بیر رستوران لوحه سیگه توشه دی. ایندی احتمالی بار که اوشبو رستوران آلدین راق باشقه بیر نرسه گه ایلنتیریلگن بولسه، یا که او کورگن لوحه، ایسکی بیر یازو دن باشقه نرسه بولمه سه.

۲- عین الیقین، اوشبو باسقیچ ده رستوران نی قیدیرگن قارنی آچ کیشی اوشه ییرده ییماق و ایچماق بیلن مشغول بولگن بیر گروه آدم لرنی کوره دی. اوشنده اونینگ ایشانچی کوپه ییب عین الیقین (کوزی بیلن کورگن نرسه نینگ ماهیتی گه ایشانیش) درجه سیگه یتیب باره دی. لیکن هنوز هم او ییرده گی طعام لر دن تناول قیلیب کوریب، قارنی تویگه نی یوق.

۳- حق الیقین، آچ قالگن آدم رستوران ده گی طعام لردن ییب، مزه سیننی تاتیب کوریب قارنی تویگن دن کیین، حق الیقین درجه سیگه یتیب باره دی.

اونینگ تأکید له شیچه فلسفه انسان نینگ عقل و تفکرینی الهیات بویچه حق الیقین درجه سیگه آلیب باریشی ممکن ایمس، نیگه که

انسان تفکری چیک له نګن.

ماوراۍ الطبیعه یعنی طبیعت آرتی دنیا سینی درک ایتیش، معنوی ادراک دن عبارت بولیب، ضمیر و وجدان گه تیگیشلی دور. بو ساحه ده فقط تصوف و اشراق آرقه لی حق الیقین گه ایریشیش ممکن. تصوف، بو وجدان ایرکین لیگی و بغری کینگ لیک دیر. نیگه که برچه انسان لرنی بیر یره توچی نینگ بنده لری دیب بیله دی، تورلی دین لر طرفدار لرینی بیر حقیقت یعنی تنگری تعالی نی قید و چوچی لری دیب تلقین ایته دی. شونینگ اوچون نوایی حضرت لری هم مسجد و خانقاه ده و هم دیر و صومعه ده حق نی ایزله ش حرکت لرینی کوره دی:

دیماک کا ذکرینګ اوچون، خانقاه ایچره هیاهو
صلای عشقینګ ایله اهل دیر ایچره الا لا

تصوف و عرفان توشونچه لری بیر بیر یی گه یقین بولگه نی اوچون بعضاً بیر معنی ده هم ایشله تیله دی. بعضی لرنینگ فکری گه کوره تصوف عرفان نینگ بیر بولیمی و اونینگ کورینیش لریدن بیر دیر، یعنی تصوف بیر یول - یوریق و طریقت صفتی ده عرفان دن سرچینه آلګن، عرفان ایسه عمومی راق توشونچه بولیب، تصوف دن علاوه باشقه یول - یوریق و مذهب لرنی هم اوز ایچی گه آله دی و اونگه کوره بیر کیشی صوفی بولیب عارف بولمس لیگی هم ممکن. یاکه بیر کیشی یوزه کی صورت ده تصوف طریقه سیده توریب، عرفان دن هیچ قنډاق بهره آلمه گن بولیشی هم ممکن. بعضاً ایسه عارف سوزی درویش و صوفی گه نسبتاً یوکسک راق معنی ده هم ایشله تیلګن. بعضی لر ایسه عرفان نی تصوف نینگ علمی و ذهنی تامانی و تصوف نی ایسه عرفان نینگ عملی تامانی دیب بیلګن لر.

صوفی عقیده سی نینگ اساسی، «بیر» بولیشی کیره ک. «بیر» دیش، «بیر» نی قیدیریش و «بیر» نی کوزه تیش اساسی ده یگانه و مطلق ذات دن باشقه بیران نرسه باره سیده او یله مس لیگی ضرور.

تصوف و عرفان قاعده لری گه بنا، صوفی و حقیقی عارف، کامل انسان یعنی حقیقی انسان اورنیده توریشی لازم. انسان لر نی سیویش، او لر نینگ خدمتی ده بولیش، عین حال ده یره توچی نینگ بارلیگی نی اونوتمس لیک، صوفی لر نینگ اساسی عقیده سی دیر.

شیخ فریدالدین عطار روایتی گه کوره شیخ ابوالحسن خرقانی بوندی دیگن ایکن:

کاشکی برچه خلق نینگ اورنیده مین اولسیدیم، اوشنده خلق اوچون اولیم بولمس دی، کاشکی برچه خلق نینگ حساب- کتابی نی مین بیلن قیلش سیدی، اوشنده قیامت کونی او لر اوچون سوال و جواب بولمس دی. کاشکی برچه خلق اورنیده مینی جزا له ش سه ایدی، اوشنده او لر نی دوزخ گه آلیب باریشمه گن بولردی.

علیشیرنویای تصوف نی قوییده گی قیسقه چه شکل ده افاده له گن:

قیلیب حق وجودیده محو اوز وجودین
نوایی مونی بیلل طریق تصوف

شیخ سعدی گلستان کتابی ده بوندی دیگن ایدی:

طریقت به جز خدمت خلق نیست
به تسبیح و سجاده و دلّی نیست

ترجمه سی: طریقت ایشی تسبیح توتیب، جای نماز گه اولتیریپ، درویش لر نینگ ژنده لباسی نی کیش بیلن بولمیدی. طریقت خلق نینگ خدمتی دن باشقه نرسه ایمس.

هندوستان و یونان ده عرفانی فکر لر

اسلام دینی یاییلیشی دن کوپ ایلگه ری، قدیم زمان لردن باشله ب هم هندوستان، هم یونان فلسفه سیده انسان روحی حقیقه خیل مه- خیل تعلیمات لر ترقه لب کیلگن ایدی. او لرگه کوره انسان روحی بیلن یره توچی آره سیده، بیرخیل اصل داش لیک و بیرلیک موجود بولیب، روح ایسه هر دایم اوز اصلی گه قیتیش اوچون اینتیه دی.

هندوستان جمعیتی ده قویی طبقه دن یوقاری طبقه گه اوتیش، عمل ده ممکن بولمه گن لیگی اوچون، محروم لیک ده یشاچی صنف لر، هیچ بولمه گنده تصور و تخیل یولی دن اوز لرینی بخت سیز لیک دن قوتقه ریب، یوکسک درجه ده تورگن صنف لرقطاری ده توریش نی اویله ب چیقردیلر.

بودا، اوزی ایککینچی طبقه گه منسوب بولگه نی اوچون بیرینچی طبقه، یعنی برهمن لرگه قرشی توردی و اوز تعلیماتی ده انسان نینگ یوکسک درجه لرگه کوته ریلیشی، برهمن لرگه نذر و خیرات بیریش یولی بیلن ایمس، بلکه ریاضت یولی، یعنی اوز نفسینی قینه ش و دنیوی لذت لردن محروم قیلش آرقه لی میسر بوله دی دیدی. شونینگ اوچون فقیرصنف لر اونگه ایرگه شیب، او تلقین

ایتیب اوتیلگن سبب لږ نتیجه سیده هندوستان ده «تناسخ» عقیده سی یوزه گه کیلدی. اوشبو عقیده گه بنأ، اولگندن کین روح بیر بدن دن باشقه بیر بدن گه اوتیشی ممکن.

هندوستان ده اینگ یوکسک طایفه، اصل زاده و عالی گروه حساب لنگن برهمن لرنی، بعضی لږ اساساً الهی منبع دن کیلیب چیققن دیب اویلردی لږ. شونینگ اوچون او لږ دینی طبقه لږ نظامی ده بیرینچی اورین ده تورردی. «برهما» مذهبی تعلیماتی گه کوره، یره توچی بدن لږ گه حلول قیلیشی (کیریشی) ممکن. اما بودا دینی ده، یره توچی ایمس، بلکه روح بیر بدن دن باشقه بیر بدن گه اوتیش امکانتی گه ایگه.

هند اسطوره لری و برهما دینی گه اساس له ننگن ایرتک لږ گه کوره، خدا لږ هر دایم انسان لږ و بعضاً حیوان لږ قیافه سیگه کیلیب یوره دی لږ. مثلاً، کریشنا هندو لرنینگ مشهور خدا لږیدن بولیب، «ویشنو» (او لږ عقیده سی گه کوره ایککینچی خدا- کائنات حاکمی و ساقچی سی) نینگ سککیزینچی مرتبه شکل له نیشی دیر. «مهابهارات» حماسی داستانی ده، او انسان شکلی ده دنیا ده یه شب، عایله قوریب، عجایب قهرمان لیک لږ کورسه ته دی.

هندوستان ده تصوف قاعده لری گه اساس له ننگن اونله ب مکتب موجود بولیب، او لږ دن بیر «ترک ایتیش» طریقه سی طرفدار لری، «انسان فقط مبدأ گه (باشلنغیچ نقطه گه) یقین بولیب اونینگ بیلن بیرله شگن صورت ده گینه حقیقتاً ایرکین بوله آله دی» دیدی.

«وَدَاتیون» مذهبی نی هندوستان ده عرفان مکتبی دیسه بوله دی. اونینگ پیرو لری اوز تعلیمات لږیده فلسفی فکر یوریتیب، «عارف، دنیوی علاقه لږ و مادی باغله نیش لږدن اوزیلگن دن کین مطلق لیک درجه سی گه کوتریله دی، اوشنده عارف نینگ روحی، کلتی (عمومی) روح نینگ اوزی بولیب قاله دی» دیگن خلاصه گه کیله دیلر.

(م. غبار. افغانستان تاریخ اوزنیده، ۱۶۷ بیت).

یونان ده قل دارچیلیک دوریده یه شب علمی ایجاد بیلن شغل
لنگن فیلسوف لر آره سیده عرفان مکتبی وجود گه کildی. اولردن
اوبژیکتیف (عینی) ایدیالیزم نینگ آته سی دیب اتلگن افلاطون (پلاتون)
{میلاد دن اول گي ۳۴۷-۴۲۷ ییل لر} اوزیگه خاص اورین توته دی. او
نینگ چه بوتون دنیا، حقیقی بارلیق یعنی «ایده لر- غایه لر دنیا سی»
نینگ محصولی- سایه سی دیر. «غایه لردنیا سی» فضا و زمان گه
باغلیق بولمی، ابدی، حرکت سیز و اوز گرمس دیر. «اونینگ فکریگه
کوره «غایه لر دنیا سی» نی فقط صاف و خالص تفکر یاردمی
ده بیلش ممکن. افلاطون تعلیماتی گه کوره «غایه لردنیا سی» بیلش
اوبژیکتی (موضوعی) دیر... حسی بیلش ایسه حقیقت ایمس.

(ژ. تولینوف، ا. غفوروف، فلسفه، ۴۹ بیت).

شونینگ دیک رواقی لر نماینده لردن زینون و خروسیپوس جذبه
گه بیریلش (خدا تامانیگه تارتیلش) نی خدا نینگ نورینی بیلش
اوپون ضرور و لازم دیب بیلردیلر.

فلوتین (پلوتینوس) (۲۰۴-۲۷۰ ییل) مصر ده «اشراق» مکتبی گه
اساس سالیب، افلاطون و ارسطو فلسفه لرینی بیرله ش تیریب، اسکندریه
نینگ اشراق (عرفانی) فلسفه سینی ترقیات یولی گه سالدی. فلوتین
نینگ فلسفه سی «وحده الوجود» نظریه سی گه تیه نیب، حقیقت نی
بیرته و بیرلیک نی بوتون بارلیق نینگ اصلی و اساسی منبعی دیب توشونه
دی. اونینگچه برچه موجودات اوشه بیرینچی مبدأ (باشلنغیچ جای -
نقطه) دن سیزیب چیقیب، نهایت ده هم اونگه قیتیباره دی.

امین علاؤالدین نقشبندی یازیشیچه، اشراق مفکوره سی آلتینچی
هجری عصرده کیریپ کildی. ایتیشی میز ممکن که اوشبو مفکوره
نینگ اساسی نی افلاطون فلسفه سی تشکیل ایته دی، یا که اشراق، تصوف
نینگ افلاطون فلسفه سی بیلن قوشیلشی نتیجه سیده حاصل بولگن.
ابوالقاسم کازرونی ایتیشیچه ابو نصر فارابی، مشائی فلسفه سی یعنی ارسطو

فلسفه سی نینگ مجددی- تیکلاوچی سی بولگه نی اوچون «معلم ثانی» (ایککینچی معلم) دیب اتلگه نی دیک، شیخ شهاب الدین سهروردی هم افلاطون فلسفه سیدن عبارت بولمیش اشراق فلسفه سی نینگ مجددی دیر.

شونینگ دیک نیوفلوتینیزم تأثیری آستیده، عیسویت دینی ده هم تصوف تعلیماتی یوزه گه کیلیدی. م. غبار بیرگن معلومات لرگه کوره آیرلند لیک «جانی ایسکت ایرجین»، سککیزینچی عصر (اسلام تصوفی یوزه گه کیلگن دور) ده، کلیسا تعلیماتی و فلوتین یول- یوریک لرینی بیرله ش تیریپ، قوشمه بیرتصوف گه اساس سالدی. اونگه بنا برچه موجودات بیرینچی مبدأ (باشلنغیچ نقطه) دن کیلیب چیقن و آخری هم اوشه مبدأ گه باریپ قوشیله دی. شونینگ اوچون الهی مملکت، برچه تأمل قیلوچی و دنیوی حیات گه قرشی بولگن صوفی لر اوچون هر دایم آچیق دیر. شو کبی اوچینچی پاپ اوژین نینگ مصلحت چی سی «سینت بیرنارد» روح نینگ یوکسک درجه لرگه کوته ریلیب، خدا گه واصل بولیشی حقیقه سوز لردی. ۱۶عصرده مسیحیت دنیا سیده تصوف مرکزی اسپانیه گه کوچیب اوتیب، اسلام تصوفی تأثیری آستیده کیلیدی.

ایتیب اوتیلگن عرفانی فکر لر و تصوفی تعلیمات لر نینگ بیر قسمی اسلام دینی کیریپ کیلگن ساحه لر ده ترقه لگن ایدی.

مثلاً، قدیمی خراسان ده بودا و شیوا دین لریدن تشقه ری، میلاد دن اولگی اوچینچی عصرده میترا دینی گه منسوب عرفانی مذهب موجود ایدی. م. غبار ایسه میلاد دن کینگی عصر لرده «سونا» معبودی گه سیغینوچی روحانی لر هم خراسان ده یشه گن لیک لری، او لر اوز بدن لری گه کول سورتیب، انسان لرکله سی سویک لریدن یسه لگن تسبیح دن فایده له نیب، اوز لری گه خاص بولگن عبادت خانه لرگه ایگه ایکن لیک لری حقیقه معلومات بیریب اوتسه دی.

زمان اوتیشی بیلن مذکور تعلیمات لَر، اینیقه نفس نی خوار له ش، دنیا لذت لریدن واز- کیچیش و ترک دنیا چیلیک که بیریلش، هم نظری و هم عملی تامان دن اسلام تصوفی گه اوز تأثیرینی اوتکزدی. اساساً ترک دنیا چیلیک اسلام تعلیماتی گه قرشی ایدی. اسلام پیغمبری حضرت محمد (ص) اوزی نینگ حدیث لریدن بیرده «لا رهبانیة فی الاسلام» (ترک دنیا چیلیک اسلام دینی ده یوق دیر) دیگن ایدی. لیکن اونگه قره مس دن تصوف نینگ ایریم آقیم لری اونی اوزیگه خاص شیوه ده قبول قیلیب آلدی. اما بعضی بیر طریقه لر مثلاً «نعمت اللهی» طریقتی ترک دنیا چیلیک که بیریلیب، جمعیت دن اوزیلش نی قاره لیدی. جماعه ده کیلیشو بیلن یشی بیلش نی اینگ بویوک ریاضت و انسان نینگ کمال درجه سیگه ایریش گه نی دن دلالت دیب توشونه دی.

اسلام دنیا سیده بیرینچی صوفی لَر «بصره» و «کوفه» شهر لریده تاپیلدی لَر. بو شهر لرده مسلمان لَر بیلن بیرگه لیک ده یهود لَر، مسیحی لَر و مجوس لَر (الاو گه سیغینوچی لَر) هم خیل مه- خیل عقیده لر بیلن یشردیله. البته زمان اوتیشی بیلن تورلی فکر لَر و نظریه لَر بیر بیرگیگه تأثیر قیلمس دن قالمدی.

بیرینچی صوفی لَر، زاهد، عابد، عارف نام لری بیلن اته لردیله. زاهد، ترک دنیا چیلیک بیلن شغل له نیب حیات نینگ ناز و نعمتی دن واز کیچردی. عابد، طاعت - عبادت گه بیریلیب، عارف ایسه هر دایم خدا یادی بیلن یشه ب، اوز علمی نی آشیریش اوچون اونی ته نیب - بیلیب آلیش نی مقصد قیلیب قویگن ایدی.

توقیزینچی عصرده بغداد شهری تصوف مرکزی گه ایله نیب، صوفی لَر و «علم کلام» طرفدار لری آره سیده بحث و مناظره لرباشندی. فقیه لَر (شریعت عالم لری)، صوفی لَرگه قرشی توردیله. سکزینچی عصرده باشله ب اسلام تصوفی و عرفانی، کینگ کولم ده

یایلیب، برچه اسلام مملکت لری گه یول آچگن ایدی. مذکور تعلیمات هندوستان گه یاییل گه نی دن کین خیل مه- خیل تور لر گه بولینیب، هر بیرى هند محیطی دن اوزیگه خاص توس آلدی. مثلاً «چشتیه» طریقتی نینگ پیرو لری موسیقی گه بیریلیب ذکر نی حمد و نعت و منقبت لر آرقه لی، موسیقی بیلن اجرا ایتدیلر. بو ایسه هندوستان محیطی نینگ تصوف گه توغری دن توغری تأثیری اوچون یققال مثال بوله آله دی. حتی بعضی غرب تدقیقاتچی لری نینگ فکریچه مسلمان صوفی لر ذکر نی حساب له ش اوچون تسبیح نی هم مذکور مملکت صوفی لریدن تقلید قیلیب آلگن ایمیش لر. اسلام تصوفی تورلی طریقت لر گه بولیندی. او لردن، یسویه، کبرویه، قادریه، چشتیه، مولویه، سهروردیه، بهاویه (ملتانى)، شاذلیه و مجددیه اینگ مشهور طریقت لردن حساب لئه دی.

شوندی قیلیب اسلام تصوفی، یونان فلسفه سی، اینیقه نیوفلو تینیزم نینگ «وحدت وجود» نظریه سی و شونینگ دیک مسیحیت ده ترک دنیا چیلیک که دایر تعلیمات لر دن تورلی ساحه لرده فایده لندی. عین حال ده هند و بودا فلسفه سیده گی «فنا» مفکوره سی اونگه کیریپ کیلدی. هند تعلیماتی ده گی «فنا» دن مقصد، اچچیق حیات دردی دن قوتیلش سلبی معنی ده بولسه، اسلام تصوفی ده اوشبو عقیده صوفی نینگ بقا (باقی بالله) درجه سیگه ایریشیشی گه قره تیلگن.

(م. غبار. افغانستان تاریخ اوزه نیده).

دوکتور قاسم غنی، «بحث در آثار و افکار و احوال حافظ» کتابی نینگ ایککینچی جلدی ده، «تصوف نینگ اساسی منبع لری» عنوانی آستیده سوز یوریتگن دن کین، یونان ده الهیات فلسفه سی ماوراؤ الطبیعه (طبیعت آر تی) فلسفه سی و اسکندریه فیلسوف لری نینگ مقاله لری تأثیری آستیده یوزه گه کیلگن، متکلم لر (کلام علمی نماینده لری) نینگ تورلی- تومن عقیده لری، اوز نوبتی ده تصوف گه تأثیری نی اوتکزگن ایدی دیب تأکید لیدی.

تصوف نینگ اسلامی ایلدیز لری

هند و یونان فلسفه سی و مسیحیت تعلیمات لریدن قطع نظر، اسلام تصوفی اساساً قرآن کریم دن سرچینه آله دی.

اسلام دینی ترقه لیشی بیلن بیرگه، بیر قطار صحابه لر کوپ راق طاعت - عبادت گه بیرلیب، اخلاق و روح نی پاکیزه له ش و ریاضت چیکیش گه اورینردی لر. هم قرآن کریم و هم سُنّه ده انسان بیلن یره توجی آره سیده بولگن مناسبت لرنی بیلگی لاوچی آیت لر و حدیث لر کوپ. تصوف نظریاتچی لری عرفانی تعلیمات ایلدیزلرینی انه شو آیت و حدیث لردن قیدیریشردی.

قرآن کریم انسان لرنی هر دایم تأمل قیلش، حق نینگ ذاتی، صفت لری و بویوک قدرتی حقیقه او یله ب فکر یوریتیش گه چقیره دی . قرآن کریم نینگ اونله ب آیت لریده بوندی دعوت لرگه اوچریمیز. مثلاً، ۱۳ سوره ده اوچینچی آیت ترجمه سی قوییده گی دیک:

(البته اوشبو «مطلب لر» ده تفکر قیله دیگن قوم اوچون آیت لر «عبرت لر» بار دیر).

(۳۰ سوره ده سککزینچی آیت)

(اوز لری نینگ یره تیلش لری حقیقه او یله میدی لر می).

عرفانی تعلیمات ده، تفکر کتته اهمیت کسب ایته دی .
 «اوزینی تانیب آلگن کیشی البته اوز ربی نی (ایگه سی نی) هم تانیب
 آلیش گه موفق بوله دی». حقیقی محبوب حقیده اوپله مس دن،
 کونگل کوزگو سی دن اونینگ صورتی دن باشقه نرسه لرنی چیقّه
 ربب تشله مس دن، اونینگ جلوه سینی کوریش و اونگه واصل
 بولیش ممکن ایمس .

جواد نور بخش تفکرنی ایکیکی قسم - صوفی لر و عارف
 لر تفکر لری گه بوله دی. او، عارف لر تفکری کوپ راق تعقل
 (عقل نی ایشله تیش) یولی ییلن بولسه، صوفی لر نینگ تفکری عشق
 و محبت آرقه لی بوله دی دیدی. حدیث لردن بیریده، «بیرساعت تفکر
 بیر مینگ ییل لیک طاعت- عبادت دن افضل دیر» دیلگن. تصوف و
 عرفان اهلی، حقیقی محبوب نینگ عشقی گه مبتلا دیر لر. انسان-
 صوفی البته یره توچی نی سیوه دی، اما یره توچی هم انسان نی
 سیوه دی می؟ بو باره ده دلیل بارمی؟ تصوف اهلی قوییده گی آیت گه
 مراجعت قیله دیلر: دیگیل - (ای محمد): «اگر خدا نی سیوه دیکن
 بولسنگیز، مینگه ایرگه شینگ لر، شونده خدا هم سیزلر نی سیوه
 دی...»

(۳- سوره ۳۱- آیت ترجمه سی).

مذکور آیت صوفی لر گه حقیقی محبت یعنی الله نینگ محبتی
 اوچون الهام بیروچی منبع حساب له نیب، اوندن جذبه له نگن شاعر لر
 عجایب شعر لر یازگن لر.

قرآن کریم ده، آدم نی یره تگن دن کیین یره توچی «مین اونگه
 اوز روحیم دن دم سالدیم - پف له دیم» دیدی.

(۳۸- سوره ۷۲ آیت).

اوشبو آیت، وحدت فلسفه سی اوچون اینگ مهم منبع حساب
 لنه دی .

۸۹ - سوره ۲۷ و ۲۸ آیت لرده بوندی دییله دی:

«ای خاطر جمع روح، راضی بولگین وسیندن راضی لیک بیلدیریلگن حال ده ایگنگ تامانی گه قیت».

شو یوسینده عرفان و تصوف اهلی تصوف و عرفان گه تیگیشلی بولگن تورلی اصول قاعده و آداب نی اثبات له ش اوچون، اسلام دینی نینگ اساسی منبع لری بولمیش قرآن کریم، اسلام پیغمبری حدیث لری و اونینگ صحابه لری سوز لری و عملی حیات لریگه تیه نه دیلر. فرانسه لیک تصوف شناس عالم روژی ارنولدز ایتگه نی دیک، اسلام تصوفی شونداق باب لر و متیریال لر نی اوز ایچی گه آله دی که کینگ معنی ده اسلام اساس لری و تعلیمات لری بیلن یوغیریلیب کیتگن.

تصوف تعلیماتی نینگ اساسی یونه لیش لری

اسلام تصوفی، باشلانغیچ پیت لرده قیسقه چه و ساده تعلیمات لردن عبارت بولیب، کوپ راق عملی توس آلگن ایدی. صوفی لر کوپینچه طاعت - عبادت بیلن شغل له نیب، ترک دنیا چیلیک و ریاضت چیکیش گه اورینر دیلر. اوشه پیت لرده، تصوف تعلیماتی اشاره لر بیلن افاده له نیب، علمی اساس ده اورگه نیش و اونی دفتر لرده یازیش گه قرشی ایدی. اما زمان اوتیشی بیلن اونگه دایر تعلیمات لر دفتر لرگه کوچیرله باشله دی، بو حق ده کتاب لری یازیلدی، خانقاه لر قوریلدی و صوفی لرگه خاص آداب و رسوم لر، او لر نینگ یوریش - توریش لری، ییب - ایچیش لری، اوچره شو و سفر لرینی بیلگی لاوچی دستور لر یره تیلدی.

تصوف، دین و فلسفه دن اوستون راق تورردی. عین حال ده هر ایککه له سی دن تأثیر له نیب، اینیقهسه پلوتین تعلیماتی نی اوزیگه کینگ کولم ده عکس ایت تیرگن ایدی. او نینگ تأثیر دایره سی حکمت، ریاضیات، طب و باشقه فن لرساحه سیدن انچه کینگ راق ایدی. حتی بویوک فیلسوف لر هم اونگه کتته اعتبار بیرردیلر. مثلاً مشهور فیلسوف ابوعلی بن سینا بو حق ده قوییده گی دیک فکر بیلدی رگن ایدی:

حقیقی صوفیه طریقتی، اوز ایگه سی یعنی یره توچی ذاتی نی تانیب آلیش گه ایریشتیره دی، لیکن بو عقلی قیاس گه اساس لنگن عقلی طریقه ایمس، بلکه نفس (روح) کوزگو سی ده انعکاس ایته دیگن نور آرقه لی بوله دی.

زمان اوتیشی ییلن تصوف تعلیماتی تورلی طریقت لرگه بولینیب، اونده تورلی یونه لیش لر تاپیله باشله دی. بو مکتب لر دن اینگ مهمی ابن العربی اساس سالگن و برچه طریقت لرگه اوز تأثیرینی اوتکه زگن «وحدة الوجود» فلسفه سی حساب لئه دی. بیز اوشبو مکتب نی و اوندن کیین باشقه اینگ مهم تصوفی مکتب لر (طریقت لر) نی قیسقه صورت ده ته نیتیپ اوته میز.

ابن العربی و «وحدة الوجود» فلسفه سی

۵۶۰ هجری ییل مُرسیه شهرى (اندلس - هسپانیه) ده توغیلیب، ۶۳۸ هجری ییل (۱۲۴۰ میلادی ییل) سوریه ده وفات ایتگن محی الدین ابوبکر محمد بن علی الخاتمی الطائی، اسلام تصوفی ده «وحدت» فلسفه سی نینگ اساس چیسی و مشهورحامی سی بولیب، اوز عرفانی تعلیماتی نی قرآن کریم گه اساس له نغن حال ده، افلاطونی لر، ارسطو و باشقه لر تأثیری آستیده یره تدی.

او یازگن اثر لر نینگ سانى نی م. غبار ۳۰۰ ته دیسه، المنجد فی اللغة والأعلام مؤلف لری او لرنی ۴۰۰ ته دیب کورسه ته دی. او لر نینگ اینگ مشهور لری «فصوص - الحکم» (حکمت لر نینگ کوزلری - نگیل لری)، «الفتوحات المکیه»، «تاج الرسائل» و باشقه لر حساب لنه دی.

ابن العربی وفاتیدن کیین متعصب کیشی لر اونینگ قبری نی بوزدیله، لیکن کیین راق ترکیه پادشاهی سلطان سلیم عثمانی اونى قیته دن قوردیردی. دهخدا بیرگن معلومات گه کوره ایریم فقیه لر و یوزه کی عالم لر اونى هم حیات چاغی ده و هم وفاتی دن کیین «حلول» (بیر کیشی روحی نینگ باشقه بیر کیشی بدنی گه اوتیشی حقیقه

گی اعتقاد) و الحاد (دین سیز لیک) بیلن عیب له ب کیلگن لر. شونینگ دیک اونینگ وحدۃ الوجود گه عقیده سی و غریب نرسه لر نی کشف ایتیشی حقیقه او نینگ ادعا لری، شریعت اهلینی هردایم اونگه قرشی قیلیب قویردی

(لغت نامه، بیرینچی جزء، ۳۳۰ بیت).

اسلام بویوک انسکلوپدیه سی (دائرة المعارفی) ابن العربی نی اسلام تاریخی ده «فلسفی عرفان تیزی» یا که «عرفانی فلسفه» یا که «الهی عرفانی حکمت» نینگ اینگ بویوک اساس چی سی صفتی ده بها بیره دی و او نی برچه دور لرده عرفان ساحه سیده اینگ بویوک متفکر دیب حساب لیدی. اسلام دنیا سیده بوکون گه قدر بیر نوع اونینگ تفکری تأثیری آستیده بولمه گن هیچ متفکر عارف مزاج فیلسوف تایلمیدی.

(اسلام بویوک انسکلوپدیه سی (دائرة المعارفی)، ۴ جلد، ۲۳۳ بیت).

عبدالرحمن جامی «نفحات الانس» ده اونی وحدۃ الوجودی لر (وحدتچی لر) نینگ یلاو داری دیب اته-گن. دوکتور ذ. صفا ایتیشچه اونینگ تفکر اسلوبی باشقه صوفی لریلن کوپ فرق قیلردی. او برچه صوفی لر گه نسبتاً کوپ راق تصوف گه علمی شکل بیردی. شیخ محی الدین تورلی فن لر «عالمی ایدی. شو سبب دن عرفانی سوز لرنی فلسفی تعبیر لر بیلن قوشیب، عرفان و اشراقی حکمت (الهی حکمت) نی بیرلشتیردی و «وحدۃ الوجود» مسئله سینی عقلی قاعده لر، علمی اصول و استدلال بیلن ایضاح له ب بیردی.

شو یوسینده اوشه زمان گه چه اوز ساده شکلی بیلن وجد (حد دن آرتیق خرسند لیک حق دن مرید قلبی گه توشیب، اونینگ ایچکی دنیا سینی اوز گرتیروچی حالت. ج)، حال (معنوی مطلب لرنی توغری دن - توغری، غیبی منبع دن واسطه سیز انگله ب آلیش. ج)، ذوق (تصوف - ده حق نی کوریش نینگ بیرینچی درجه سی. ج)، شعر و عمل بیلن قوشیلیب کیلگن تصوف، نظری اسلوب بیلن، تعلیم بیریشی

ممکن بولگن علمی شکل که ایگه بولدی، یعنی توجیهی (ایضاح له نوچی) یا فلسفی تصوف دیب اته لیشی ممکن بولگن «عرفان» قیافه سینی آلدی. شوندن کیین تصوف «حال» دن بیر مقدار «قال» که اوتیب، باشقه فن لر قطاری ده درس بیرله باشله دی.

(ذ.صفا، ایران ده ادبیات تاریخی، ۳ جلد، بیرینچی کتاب، ۱۶۹ بیت).

بو اورینده، وحده الوجود نظریه سی نیمه دن عبارت، فلسفه ده قنداق اورین توته دی و بو حق ده ابن العربی نینگ تعلیماتی قیسی اساس لر که تیه نه دی؟ دیگن سوال لر موجود. بیز تورلی منبع لر، اینیقسه، اونینگ اوز اثر لری که مراجعت قیلگن حال ده اوشبو نظریه نینگ تورلی تامان لرینی یاریتیش که حرکت قیله میز.

ایتیب اوتگه نیمیز دیک اینگ قدیم زمان لر دن بیری، هم هندو لر، هم یونانی لر انسان روحی بیلن یره توجی آره سیده بیرخیل سنخیت، یعنی اصل داش لیک که ایشانردی لر. اونگه کوره انسان روحی، الهی منبع دن کیلیب چیققه نی اوچون، بو دنیا ده تن قفسی ایچره عذاب چیکه دی و اوز اصلینی ساغینیب اونگه قره ب قیتیش که ایتیله دی.

عارف لر و ایریم فیلسوف لر فکریچه، روح نی باشقه جهان بیلن علاقه توتیشی، کامل پیر و مرشد ایزی دن باریب روح نی پاکیزه له ش و بیر قطار معین مراسم و مخصوص اخلاقی، عملی شرط - شرایط که رعایه قیلش بیلن میسر بوله دی. مذکور درجه که ایریشش هرکیم اوچون ممکن حساب لئه دی. مثلاً فارابی نینگ فکریچه نبی لیک (البته رسول لیک ایمس) تدریجی تکامل نینگ نتیجه سی دیر.

(دوکتور بدیع. ن. شمسواراوغلو، مسلمان و ترک نژاد فیلسوف، «جهان نو»

مجله سی، ۷۷چی ییل، ۵ سان، ۱۳۳۱ ییل، تهران).

عارف لر فکریچه، انسان روحی چیگه ره سیز روحانیت (الوهیت) دینگیزی دن بیر کیچیک تولقین حساب لئه دی. یره توجی و یره لگن لر بیرلیگی حقی ده شرق و غرب عارف و شاعر لری تورلی

مضمون لرده شعرلر یازگن لر. بو باره ده آلمانیه لیک عرفان شاعری انگلوس سیلازیوس نینگ عرفانی شعرلریدن بیر پرچه نی کیلتیره میز:

«مین یره توچی کبی بویوک و یره توچی مین کبی کیچیک دیر. او، مین دن یوکسک راق و مین اوندن قویی راق (توبن راق) بولیشیمیز ممکن ایمس. بیله من، او بیر لحظه هم مین سیزیشی آلمیدی. اگر باردی و نابود بولسم، او هم جان تاپشیریش گه مجبور بوله دی».

احسان طبری، برخی بررسیها درباره جهان بینی ها و...، ۴۱ بیت).

لیکن اسلام تصوفی ده وحدت مسئله سی بویچه اوشبو تلازم (بیر- بیرگیه لازم لیک، بیری - بیری سیزیشی آلمس لیک) افاده له نمیدی، بلکه یره توچی مبدآ، اصل و اساسی منبع حساب لئه دی.

«وحدت» سوزی بیرلیک و بیر بولیش معنی سینی افاده له ب «کثرت» یعنی کوپ لیک که مقابل (قرشی) توره دی. «وجود» ایسه «بارلیق» معنی سینی انگله ته دی. «وحدۀ الوجود»، قوشمه سوز صفتی ده، وجود نینگ بیرلیگی دیمک دیر.

«وحدۀ الوجود» تصوفی اته مه صفتی ده، تولقین، حباب (کوپیک)، سُو گردابی (اوره مه سی، آیلئه سی)، ژاله و تامچی نینگ همه سینی فقط سو دیب فرض قیلش کبی، برچه بارلیق نی یره توچی وجودی بیلن بیردیب بیلش و اوندن باشقه برچه بارلیق نی فقط تصور و خیال دیب حساب له ش معنی سی ده دیر.

وحدت نظریه سی گه فلسفه نینگ اینگ مهم مسئله لریدن بیری صفتی ده اعتبار بیریلگن. مذکور نظریه هم فلسفی و هم عرفانی اساس لر گه تیه نه دی. باشقه بیرعباره بیلن ایتگن ده مذکور نظریه گه بنا بارلیق دنیا سی، جامدات (جان سیز و حرکت سیز قستیق جسم لر)، اوسیم لیک لر (نباتات)، حیوان لر و سویوق لیک لر (مایعات) دن توتیب، آسمان لر و فلکیات (فلک که باغلیق بولگن نرسه لر) گه چه همه سی بیر وجود حساب لئه دی. او لر نینگ اینگ یوکسک، اینگ کوچلی و

اینک شدت لی مرتبه سیده اصل و اساسی مبدأ نینگ وجودی توره دی. باشقه موجودات بیرینچی مبدأ (باشلنغیچ نقطه) گه نسبتاً یقین و یا اوزاق بولگه نی نقطه نظری دن بیر- بیرى دن فرق له نیب، بعضی لری ایسه ضعیف و کوچ سیز بوله دی.

وحدت نینگ ایککی تامانی بار:

بیرتامانی «وحدۃ الوجود»، یعنی اوز- اوزیدن موجود بولیب، اوز موجود لیگی اوچون باشقه نرسه گه محتاج بولمه گن و ایککینچی تامانی ایسه «هیولا» یعنی شکل لنمه گن ماده یا که اوندن کوچ سیز راق نرسه بولمه گن اینک ضعیف موجودات حساب لئه دی.

محمد معین، س. م. سجادی یازگن «عقلی فن لر قاموسی» گه تیه نیب بو مسئله نی کینگ راق یاریده دی:

یره توچی گه ایشانگن کیشی لره، بو فکرنی (وحدت مسئله سینیی) افاده له ش اوچون تورلی یول لردن بارگن لر. بعضی لر، یره توچی نی عالم وجودی دن تشقه ری بیلسه لر، بعضی لری ایسه اونی عالم وجودی نینگ بیر جزئی، لیکن اینک کوچلی و شدید (شدت لی) مرتبه ده توروچی دیب فکر بیلدیره دیلر. بعضی عالم لر مثلاً قیصری و صدرالدین بو نظریه دن بعضی بیر معما لر کیلیب چیقیشی نی نظر ده توتیب، وجود نینگ بیرلیگی و موجودات نینگ کوپ لیگی حقیده عقیده اظهار قیلگن لر. او لرنینگ فکریچه وجود بیر، لیکن کوپ مرتبه لی بولیب، او لر نینگ همه سی، حق و واجب بولگن وجود نینگ فیضی دن سیزیب چیققن لر. فقط بیرگینه وجود برچه کائنات نی قمره ب آلگن. وجود، چیگه ره سیز بیر اوقیانوس (دینگیز، بحر) بولیب، برچه موجودات اونینگ تولقین لری حساب لئه دی. تولقین لر ایسه دریا نینگ عیناً اوزی بوله دی، لیکن عین حال ده بو تولقین لر (اوزاصلی گه) قرّم بولگه نیگه قره مس دن، موجود دیرلر و فقط تصور و خیال حساب لنمیدی لر. نتیجه ده تولقین، هم دریا نینگ اوزی، هم دریا

دن باشقه دیر.

(محمد معین، فرهنگ فارسی، ۴ جلد، ۴۹۸۹ بیت).

تصوف ترقه لیشی بیلن صوفی لر و متکلم لر (علم کلام اهلی) آره سیده هر دایم قرشی لیک لر یوز بیریب کیلگن. متکلم لر خدا نینگ بارلیگی، بیرلیگی، اونینگ اسم و صفت لرینی روایت دن تشقه ری منطقی دلیل لر و فلسفی استدلال یولی دن اثبات له ش گه اورینسه لر، عارف لر و صوفی لرحق نی ته نیب آیش و اونگه ایریشیش بو یول دن ایمس، بلکه فقط اشراق (کونگل و ضمیریاروق لیگی) یولی دن میسر بوله دی، دیدی لر. عارف لر عقیده سی چه، متکلم لر و فیلسوف لر نینگ مناظره لری نه فقط بارلیق چوگونی نی ییچیش گه اولگورالمیدی، بلکه اونی مرکب راق قیله دی. مثلاً عارف شاعر حافظ اوزی نینگ بیرشعری ده بوندی دیدی:

حدیث از مطرب و می گو و راز دهر کمتر جو
که کس نگشود و نگشاید به حکمت این معمارا

ترجمه سی: (دنیا سرلرینی قیدیرمس دن، فقط شراب و مطرب دن سوزله، نیگه که اوشبو معما نی حکمت (فلسفه) ارقه لی ییچیش گه هیچ کیم ایریشه آلگن ایمس و بوندن نری هم ایریشه آلمیدی). (دیوان حافظ، ۵ بیت، تهران، ۱۳۸۱).

بو چوگون (مرکب لیک) نی فقط گینه بصیرت (قلب و ضمیر) یولی بیلن آچیش ممکن. بو بصیرت هم، یره توچی و انسان آره سیده حجاب (پرده) بولگن ماده پرده سینی بیرتیب اوتیش گه موفق بولگن کیشی لر گه خاص دیر. بو مضمون نی مشهور شاعر لاهور لیک علامه اقبال اوزی نینگ بیر کیچیک شعری ده قوییده گی دیک افاده له ب

بیره دی:

بوعلی اندر غبار ناکه گم
دست رومی پردهٔ محمل گرفت
این فروتر رفت و تا گوهر رسید
آن به گردابی چو خس منزل گرفت

(مولانا اقبال لاهوری، کلیات اشعار فارسی، بخش افکار، ۲۲۵ بیت تهران، ۱۳۷۰).

ترجمه سی: ابن سینا (منطق اهلی و فیلسوف لر و کیلی) چنگ
و غبار ایچیده یوقالیب کیت دی، اما جلال الدین رومی (عارف لر
و کیلی)، محمل (کجاوه) پرده سی دن توتته آلدی. او (رومی) دینگیز
قعریگه شونغیب گوهر گه یتیب باردی، اما بو (ابن سینا) بیرخس
سینگه ری اوره مه (گرداب) اطراف دی ایله نیب قالدی (یعنی حقیقت
که ایریشه آلمه دی).

جلال الدین رومی بلخی بو حقه مثنوی کتابیده قوییده گی دیک
فکر بیلدیره دی:

استدلال اهلی (دلیل قیدیروچی لر - فلسفه اهلی) نینگ آیاق لری
یاغاچ دن دیر. یاغاچ دن بولگن آیاق جوده هم کوچ سیز بوله دی:

پای استدلالیان چوبین بود
پای چوبین سخت بی تمکین بود

وحدتچی عارف لر، صانع و مصنوع (یره توچی و یره لگن لر) نینگ
بیرلیگی گه ایشانیب، یره توچی نینگ وجودی، یعنی ذاتی برچه اشیا ده
جاری دیر، یعنی یره توچی هر نرسه ده موجود دیر، دیگن عقیده نی
تلقین قیله دیر. اولر بیر عمومی حقیقت، بیر حقیقی و واقعی بارلیق
نی بوتون کاینات ده یره گن (ترقه لگن) دیب توشونه دیر. اما متکلم

لر خدا ذاتی نینگ بیرلیگی، یگانه لیگی گه ایشانیب، بوتون بارلیق ده اونینگ ذاتی ایمس، بلکه فعلی (عملی) جاری دیر، خدا اوز اراده سی بیلن بوتون کاینات نی قمره ب آلگن و توختا و سیز عمل قیلماقده و بو عمل ازلی و ابدی دیر، دیب فکر بیلدیره دیلر.

ایندی اسلام تصوفی ده بیرینچی بولیب اوشبو مسئله گه علمی اسلوب اساسیده یانده شیب، اوز فلسفی قره ش لری بیلن «وحدۀ الوجود» غایه سینی کینگ کولم ده ترقتگن ذات، فیلسوف عارف ابن عربی تعلیماتی نی قیسقه صورت ده نظردن اوتکه زی لیک.

ابن عربی اندلس (اسپانیا) علمی محیطی ده یه شب، اوز زمانی نینگ برچه علم لرینی ایگل له ب آلگن ایدی. او نینگ اینگ مهم اثر لری تورلی تیل لرگه ترجمه قیلینیب، او لر اوستیدن کوپ شرح لر یازیلگن. بروکلماز ایتیشیچه «فصوص الحکم» نینگ ۳۵ ته شرحی بار، اما اسلام بویوک دائرةالمعارفی معلوماتی گه کوره عثمان یحیی اونینگ ۱۲۰ ته شرحی گه اشاره قیله دی.

(اسلام بویوک دائرةالمعارفی، ۴ جلد، ۲۲۳ بیت).

مذکور منبع ده بیریلگن معلومات لرگه کوره ابن عربی اوز حیاتی ده عرب لر بیریک فیلسوفی ابن رشد بیلن اندلس قدیمی شهرلریدن بیرری بولگن «قرطبه» شهری ده قیسقه چه اوچره شیب، او بیلن فکر المشتیرکن. ابن عربی اوز اثر لردن بیرری ده حکمت اهلی گه قرشی فکر بیلدیررکن، (ابن رشد نی) یخشی نیت بیلن تیل گه آله دی. بو نینگ سببی او لر آره سیده علم نی اوقیمس دن هم ایگل له ب آلیش، یعنی تنگری تامانیدن بیریه دیگن علم گه ایشانیش کبی مشترک عقیده بارلیگی ایکن.

ابن عربی بیلیم لرنی عمومی صورت ده ایککی خیل گه بو له دی. او لر «کسبی» یعنی اورگه نیب آینه دیگن و «وهبی» یعنی اورگنمس دن بیریه دیگن علم لر دن عبارت. او بو باره ده بونداق دیدی:

بیر علم بار که اونی بیزده موجود بولگن هیچ بیر وسیله بیلن ایگل له ب آلیشی میز ممکن ایمس. اونی یره توچی بیز نینگ یوره گیمیز و روحی میز که یو باره دی و بیز اونی هیچ قنداق تشقی سبب سیز ایگل له ب آله میز... وهبی (بیریلگن، بغیشلنگن، عطا ایتلگن) علم، سبب آرقه لی حاصل بولمیدی، بلکه تنگری تامانیدن بیرله دی.

(ابن عربی، الفتوحات المکیه، ۱ جلد، ۲۵۴ بیت).

اونینگ فکریچه برچه نرسه لرنی کشف و شهود (کشف: ایچکی دنیا و معنوی عالم حقیقت لری نینگ طریقت اهلی که ظاهر بولیشی. شهود (تصوف تعلیماتی ده حق نی کوریش. ج) آرقه لی انگله ب آلیش ممکن. اولیه ش (تفکر) بیلن شغل له نیش، حقیقت نی بیلیم آلیش یولی ده حجاب (پرده) دیر. بونی باشقه لرانکار قیلش لری ممکن، لیکن خدا یولی نی تنله گن لردن هیچ کیم اونی انکار قیلمیدی، بونینگ سببی شونده که استدلال و تفکر طرفدار لری ایچیده الهی حکیم افلاطون کی «حال» ماهیتی نی توشینه دیگن ذوق ایگه سی، جوده کم اوچره یدی. ابن عربی نینگ فکریچه «الهیات» ساحه سی ده تفکر اهلی نینگ خطا لری او لرنینگ توغری سوز لری که نسبتاً کوپ راق دیر.

فیلسوف لر شونینگ اوچون انتقاد قیلینه دی لر که الهی علم ده، او لر نینگ خطا لری، پیغمبر (ص) سوز لری که قرشی توره دی. نظر اهلی بیلیمدیلر که تنگری تعالی اوزی نینگ بعضی بنده لری که بعضی ایش لرده گاهی عقل که تینگ و گاهی عقل که قرشی حکم چیقکه ریش اوچون کوچ بیرگن. بو معما عقل چیگره سی دن چیت ده بولگه نی اوچون، عقل اونی بیلیم آلیش امکانتی که ایگه ایمس.

(الفتوحات المکیه... ۲ جلد، ۱۶۳ بیت)

ابن عربی، اوزی نینگ برچه اثرلر یده منطقی معیار لر که مطابق اولیه ب استدلال قیله دی، اما آخر ده کشف و شهود، ایچکی بیلیم و بیرده

نیگه اونینگ قلبی ده تاپیلگن حقیقت النگه سینی، معرفت نینگ اینگ اساسی مَحَکی (معیاری) دیب حساب لیدی.

ابن عربی عقیده سی گه کوره، اونینگ برچه بیلیم و معرفت لری نینگ منبعی تنگتری تعالی دیر. شونینگ اوچون او، اوز یوره گینی او یلاو (تفکر) دن بوشه تیب، «واردات» (غیب دن کیلوچی بیلیم لر) نی قبول قیلیب آلیش اوچون تیارله ش یولی دن باریب، بو علم لر گه ایگه بولگن. شو یوسینده او هر بیر نرسه دن اونینگ قنداق بولگه نی دیک واقف بولیب، حقیقت نی قنداق که بولسه، اوشنداق بیلیم آلگن. او، «بیزنینگ بیلیمی میز اوشه بیردن کیله دی و یره توچی بیزنینگ اوقیتووچی میز دیر» دیدی.

مذکور عقیده اساسی ده، «الفتوحات المکیه» کتابی نی ترتیب گه سالیش، او نینگ اختیاری ده بولمه گن، بلکه یره توچی او نینگ قولی بیلن مذکور کتاب نی ترتیب گه سالگن و مؤلف اوز عقل و رأیی نی اونگه اره له ش تیرمس دن، اونی اوز حالی گه قوییب یوبارگن. «فتوحات» کتابی یره توچی تامانیدن اونینگ یوره گی گه املا قیلینگن اثر دیر. (الفتوحات... ۲ جلد، ۱۶۳ بیت).

ابن عربی «وحدۃ الوجود» فلسفی نظریه سینی اوزی نینگ خاص اسلوبی اساسی ده ایضاح لیدی. او، یره توچی نی برچه موجودات نینگ اویی و مومن بنده نینگ قلبی، او نینگ اویی دیب بیلده دی و جهان ده حقیقت و واقع لیک دن باشقه نرسه نی کورمیدی: عارف هر بیر نرسه نی اونده کوره دی، نیگه که او بوتون نرسه لرنی احاطه قیلیب (قمره ب) آله دیگن ظرف دیر. نیگه شوندی بولمه سین، او اوز نامی «دهر»^(۱) بیلن بیز گه بو نقطه نی یاریتیب بیرگن. تنگری تعالی

۱. ابن عربی قوییده گی حدیثگه اشاره قیله دی. بو قدسی حدیث ده یره توچی تامانیدن بوندی دیله دی: «آدم اولادی، دهر(زمان) گه ناسزا ایتیشی بیلن مینی رنجیته دی، حال بوکه مینینگ اوزیم دهرمن، برچه ایشلرمینینگ قولیمده، تون و کوننی اوزگرتیره من» (مشکوۃ المصابیح، محمد بن عبدالله خطیب، تنلنگن حدیثلر توپلمی، امام بخاری ومسلم روایتی اساسیده، ۱۳ بیت).

دن باشقه هر نرسه اونگه داخل.

هر نرسه نی کوره دیگن کیشی، اوشه نرسه نی فقط اونده کوریشی ممکن. یره توچی، برچه موجودات (بارلیق) نینگ اویی دیر، چونکه او «وجود» دیر و بنده نینگ قلبی هم حق نینگ اویی دیر، چونکه اونو اوزیده قوچیب آله دی، اما هر بیر کونگل ایمس، بلکه مومن نینگ کونگلی. هر کیم حق نینگ اویی بولسه، حق هم اونینگ اویی دیر. حق وجودی نینگ عینی (اوبژیکتی)، بوتون موجودات نینگ عینی (اوبژیکتی) دیر.

(الفتوحات... ۴ جلد، ۷ بیت).

اسلام بویوک دائرةالمعارفی ده ابن عربی حقی ده کتته علمی مقاله مؤلفی شرف الدین خراسانی (شرف) یازیشیچه «وحدت وجود» دنیا قره شی، فلسفی و عرفانی تفکر تاریخی ده اوزاق اوتمیش گه ایگه. حاضرگی زمان فلسفه سیده بو خیل دنیا قره ش «پانتی ایزم»، یعنی «برچه خدا لیک» یا که «برچه خدا لیک ده» دیب اتله دی. بیرینچی اته مه یره توچی، اونینگ بیلن جهان بیرلیگینی افاده قیلسه، ایککینچی اته مه شوندن عبارت که جهان یره توچی ده، اونینگ بغریده و خدا جهان دن کینگ راق و بویوک راق دیر.

بیرینچی اته مه یعنی (برچه خدا لیک) نی انگلیس دینی متفکری جان تولند (وفاتی ۱۷۲۲ ییل) وایککینچی اته-مه (برچه خدا لیک ده) نی آلمان فیلسوفی کارل کریستین فریدریش کراوازا (۱۸۳۲ ییل) ایشلتگن لر.

«اشرف» یازیشیچه وحدت وجود قره شینی ابن عربی دن ایلگه ری کوپ اوخشه ش لر بیلن بیرگه، آیرلند فیلسوفی یوهانس سکوتوس ایریوگینه (ت، ۸۷۷ ییل) نینگ تعلیماتی ده کوره میز. کیین گی دور لر ده بو فلسفه نینگ اتاقلی نماینده سی هالند لیک مشهور فیلسوف باراک سپینوزا (ت، ۱۶۷۷ ییل) حساب لنه دی. او بوندی دیدی:

هر بیر موجود نرسه، یره توچی ده دیر، او سیز نه موجود بوله آله دی، نه ادراک ایتله آله دی. ابن عربی نی هر ایککه له اته مه اساسی ده هم وحدت وجود چی دیب حساب له ش که حقلی میز.

(اسلام بویوک دائرةالمعارفی، ۴ جلد، ۲۴۵ بیت).

ابن عربی دن کیین اونینگ عرفانی فلسفی مکتبی نینگ ادامه چی سی، اونینگ مشهور شاگردی صدرالدین محمد بن اسحق قونیوی (و ۱۲۷۳ میل) ایدی. م. معین بیرگن معلومات که کوره ابن عربی اونینگ آنه سی که او یله نیب، صدرالدین نی تربیه له دی، اونینگ اوزینی یتوک شاگردی صفتی ده بیریک عالم درجه سی که کوتردی.

صدرالدین قونیوی اوز استادی نینگ ایش لرینی کتته موفقیت بیلن دوام ایت تیریپ، «مفتاح الغیب» و «الهی نفعات» کبی کتاب لر یازیشی بیلن، ینگی طریقت نینگ یونه لیشی نی اورگنگن دن کیین، اوز مشهور اثری «لمعات» (یاغدو لر) کتابی نی یازدی. اوشبو اثر عبدالرحمن جامی تامانیدن «اشعة اللمعات» نامی بیلن شرح لنگن.

ایندی تصوف تعلیماتی، اینیقه «وحدة الوجود» فلسفه سی بیلن دین اورته سیده گی مناسبت نی بیر آز یاریتیب اوتیلیک:

ایریم شریعت اهلی عرفان و تصوف تعلیماتی، اینیقه وحدة الوجود نظریه سی که قرشی چیقیب کیلگن لر. او لر عرفان و تصوف اهلی نی الحاد (دین سیزلیک) و حلولیت (روح نینگ بیر انسان بدنی دن چیقیب باشقه بیر بدن که اوتیشی) عقیده سیگه ایشانیش بیلن عیب له ب کیلیب، او لر نی اسلام دینی که قرشی دیب تلقین قیلگن لر.

صوفی لر و عارف لر هم او لر نی قشری لیک (یوزه کی لیک) و توشونمس لیک ده عیب له گن لر. نتیجه ده فقیه لر مشهور صوفی لردن حسین بن منصور حلاج (و. ۹۲۲ میل)، شهاب الدین سهروردی (۱۱۴۵-۱۱۹۱ میل)، عمادالدین نسیمی (و. ۱۴۱۷ میل) و بابا رحیم مشرب (۱۷۱۱-۱۶۵۳ میل) نی اولدیریش که حکم چیققرگن لر.

مشهور عارف شاعر جلال الدین رومی اوز مثنوی سیده او لر
یعنی قشری عالم لرحقیده بوندی دیدی:

ما ز قرآن مغز را برداشتیم

پوست را با دیگران بگذاشتیم

ترجمه سی: بیز قرآن نینگ مغزینی چه قیب آلیب، باشقه لر که
اونینگ پوچاغی نی قالدیردیک.

مذکور قرشی لیک لر نینگ سبب لری قوییده گی لردن عبارت:
بیرینچی دن، عرفان، «جهان، یره توچی نینگ گوهری (وجودی)
بیلن تولیب- تاشگن و اونینگ فیض و تجلی سی نینگ ثمره سی بولیب،
انسان بو الهی گوهر دن تولیب تاشگن» دیدی. اما دینی نقطه نظر دن
جهان، عدم یعنی یوق لیک دن یره لگن و یره توچی برچه بارلیق دن
اوستون توریب، باشقه موجودات بیلن قوشلمیدیگن خالق و مستقل
ذات دیر.

ایککینچی دن، ا. طبری یازیشی چه، کوپینچه دین لرده «انتی
کاسمیک» یعنی عالم گه قرشی و انسان نینگ کونده لیک حیاتی
که قرشی تامان لر بولمیدی، بلکه دین کوپینچه اونینگ حیاتی نی
ترتیب گه سالیس اوچون قانون- قاعده لر که اساس لنگن. لیکن
عرفان و تصوف کوپینچه «انتی کوسمیک» خصوصیت لر که ایگه،
یعنی ماده و بدن نی خوار لیدی، بو جهان ده گی حیات نی اهمیت
سیز و اولیم نی ازلی معشوق قه ایریشیش اوچون کوپریک دیب حساب
لیدی.

اوچینچی دن، عرفان وحده الوجود گه ایشانیش نتیجه سیده، دین
لر و مذهب لر آره سیده گی فرق لرنی شکلی دیب حساب لیدی، جذبه
و عمومی محبت قانونی نی، عالم قانونی و انسان گه خاص وظیفه دیب
بیلیب، اوندن بیرخیل جهان نی سیویش و اونیویرسلیزم گه ایریشه دی.
اما دینی نقطه نظر دن، دین لر اینیقه اسلام دینی بیلن باشقه دین لر آره سیده

گی تفاوت لر فقط گینه شکلی بولمسدن، مضموناً هم موجود دیر.
 وحدت نظریه سی، تورلی دین و مذهب لر پیرو لری گه بیرکوز
 بیلن قره ش و او لر نینگ برچه سینی یگانه حقیقت قیدروچی لری
 دیب تو شونیش عقیده سی، اوزبیک، فارس و عرب شعریتی ده کینگ
 کولم ده اوز عکسی نی تاپگن. بیزقویی ده، او لر دن اوچ مثال کیلتیره
 میز:

ای قوم به حج رفته کجایید کجایید
 معشوق همینجاست، بیایید، بیایید
 گر صورتِ بی صورتِ معشوق ببینید
 هم خواجه و هم خانه و هم کعبه شما یید

(جلال الدین رومی)

باقیب سجود ارا قاشینگغه گبر، اگر مومن
 تیلہ ب قدح ارا عکسینگنی، مست اگر مخمور
 (علیشیر نوایی)

مقصود من از کعبه و بتخانه تویی تو
 مقصود تویی کعبه و بتخانه بهانه

(خیالی بخاری)

ترجمه سی: کعبه و بتخانه دن مینینگ مقصدیم، فقط اوزینگ سن.
 اصل مقصد سین سن، کعبه و بتخانه بهانه دیر.

ای آن که خدای را بجویی هرجا
 تو عین خدایی، نه جدایی ز خدا
 این جستن تو همی بدان میماند
 قطره به میان آب و جوید دریا

(دارا شکوه قادری - شاه جهان نینگ اوغلی)

کبروی لیک (کبرویه طریقتی)

خوارزم نینگ خیوه شهریده توغیلیب، شیخ نجم الدین کبرا (کبری) لقبی بیلن شهرت قازانگن احمد بن محمد خیوه قی، ۱۲ - ۱۳ عصر لری تصوف آسمانی ده نور ساچیب تورگن پارلاق یولدوز لر دن بیر ایدی. او فقط گینه تصوف گه خاص بولگن تعلیمات لر بیلن چیک له نیب قالمی، اوز زمانه سی نینگ برچه علم و فن لرینی اوزله شتیریب آلدی. او، شیخ روزبیهان الوزان المصری نظارتی ده آغیر ریاضت باسقیچ لرینی باشدن کیچیردی و کوپ اوتمی شیخ نینگ ایشانچی گه سزاوار بولیب اونینگ قیزی گه اولاندی.

حق نی تام معنی ده انگله ب آلیش و اونگه ایریشیش یول لرینی قیدیریب تاپیش دردی بیر لحظه هم اونی تینیچ قویمس دی. او تبریز شهری گه باریب، امام ابونصر حفده دن کلام علمی نی چوقور اورگه نیب آلدی. اوشنده یاش نجم الدین کلام علمی بویچه اوزی نینگ بیرینچی اثرینی «شرح السنه والمصالح» (سنت وایزگو لیک لر شرحی) نامی بیلن یازدی.

اسلام انسیکلوپدیه سی (دائرةالمعارفی) بیرگن معلومات گه کوره اوشبو اثر مقدمه ماهیتی ده یازیلگن ایدی. بو اثر گه دایر بیر مناظره

جریانی ده او شیخ بابا فَرَج تبریزی بیلن ته نیشه دی. او، یاش نجم الدین که چوقور تأثیر کورسه تیب، قره ش لرینی اوز گرتیره دی.

اوندن کیین کلام علمی موضوع لریده اوز تدقیقات لرینی توخته تیب بوتونلی تصوف مراقبه سیگه بیرله دی. چون که بابا فرج اشراق (کونگل نوری) آرقه لی حقیقت گه ایریشماقچی بولگن سالک (مرید) اوچون هیچ قندی بیلیم آلیش ضرورایمس لیگی نی تأکید لردی. نیگه که بیلیم الهی الهام آرقه لی حاصل بوله دی.

(اسلام انسیکلوپیدیسی، ۹ جلد، ترک تیلیده، استانبول (۱۹۵۰ میل).

نجم الدین کبرا شو یول دن باردی، اما کوپ اوتمی بونداق قیلیب اوز مقصد لری گه ایریشه آلمس لیگی نی بیلیب آلدی. نیگه که تصوف تعلیماتی گه بنأ حقیقت گه عقل و منطق بیلن ایمس، بلکه سیوگی، محبت و الهی «عنایت» آرقه لی ایریشیش ممکن ایدی.

تورلی منبع لرده او قالدیرگن اثر لر نینگ سانی اون ته گه یقین دیب کورسه تیلگن. او اساس سالگن «کبرویه» طریقتی «آلتین طریقت» دیب هم اتلگن. اونینگ اوزی «رساله الطرق» دیگن اثریده اونی «طریق الشطار» (عشق اهلی، بی باک لر نینگ یولی) هم دیب ایتگن. اونینگ بو اثری «رساله آداب الذاکرین» نامی بیلن عبدالغفور لاری تامانیدن فارسی تیل گه ترجمه قیلینیب، اثر نینگ عربچه متنی بیلن بیرگه ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی قولیازمه لر فونددیده ۵۰۳ رقم آستیده سقلنماقده. مذکور رساله ده اوشو طریقت نینگ اونته اصولی قیسقه صورت ده ذکر ایتیپ اوتیله دی. بیز او لرنی قوییده قیسقه چه ایضاح له ب اوته میز.

۱- توبه — صادر بولگن خطا لر، گناه لر دن پشیمان بولیب خدا گه یوزتوتماق.

۲- زُهد- تقوی و پرهیزگار لیک، تنگری تعالی دن قورقیب، منع ایتیلگن ایش لردن اوزینی سقله ش .

- ۳- خدا که توکل قلیب، اوز ایش لرینی بوتونلی اونگه تاپشیریش.
 - ۴- قناعت - آز که راضی بولیب، کوپ ایستش دن واز کیچیش، طمع گر لیک نینگ ضدی.
 - ۵- عزلت- گوشه گیرلیک، باشقه لردن اجره لیب یککه اوتیرماق.
 - ۶- هر دایم ذکر ده بولیش، هم آغیز، هم یوره ک بیلن خدا نی یاد ایتیش.
 - ۷- بوتون وجودی بیلن تنگری تعالی که توجه قلیب سیغینیش .
 - ۸- صبر- باشکه توشگن آغیر احوال دن نالیمی چیدم کورسه تیش.
 - ۹- مراقبه - باقیب کوزه تماق، تنگری تعالی بارلیغی نینگ دینگیزی که چومیلیب، الهی عالم که باقماق.
 - ۱۰- رضا - تنگری تعالی اراده سی که قرشی لیک کورستمس دن، قضا و قدر یعنی تقدیر حکمی که تن بیریش.
- (نجم الدین کبرا رساله آداب الذاکرین، آخرگی قسم، مذکور قولیازمه).
- نجم الدین کبرا متکلم، محدث، بویوک عارف، صوفی و شاعر بولگه نی اوچون بعضاً او نینگ عرفانی غایه لری متکلم لر که خاص بولگن بویاق بیلن بیزه تیلده دی. المنجد قاموسی نینگ ایککینچی قسمی ده بیریلگن معلومات که کوره او نینگ «الاصول العشره» (اونته اساسی قاعده) ناملی اثری، ۱۳ عصر ده فلسفی یونه لیش لر نینگ منبعی بولیب کیلگن. اسلام انسیکلوپیدییه سی مؤلف لری فکری که کوره، نجم الدین کبرا ایسکی تصوف ایلک نظریاتچی لری (۱۰-۱۱ عصر لر ده گی نیشاپور مکتبی) بیلن ابن عربی و اونینگ خلف لری (صدرالدین قونیوی و فخرالدین عراقی) و شونینگ دیک سونگگی تصوف عقیده لری آره سیده بیر انتقال (کوچیش) دورینی تشکیل ایتده. نجم الدین کبرا هم ایسکی نظریاتچی لر کبی تصوف نینگ عملی تامان لری و بیلیم یولیده گی باسقیچ لری بیلن بیر که میتافزیک که دایر مسئله لر بیلن هم شغل

له نیب کیلگن.

خلص، اونینگ اثر لری ابن عربی اثر لری بیلن بیرگه، ۱۳عصر
فلسفی نظریه لری نینگ تمل تاشینی تشکیل ایتیپ کیلیدی.
کبراحقیده کینگ راق معلومات آلیش اوچون اوشبو کتاب ده
گی «نجم الدین کبرا نینگ قره ش لری و اثر لری» فصلی گه مراجعت
قیلینسین.

قادری لیک (قادریہ طریقتی)

قادریہ طریقتی نینگ اساسچی سی مشهور عارف محی الدین ابو محمد شیخ عبد القادر جیلانی (۱۰۷۸ - ۱۱۶۶) بولیب، اونینگ سلسلہ سی نسبی بیش واسطہ بیلن ابوبکر شبلی گہ یتیب بارہ دی . او، مشهور صوفی لر دن بولیب حنبلی مذہبی گہ منسوب ایدی. او اساس سالگن طریقت کتہ اعتبار قازانیب کینگ کولم ده ترقه لگن.

عبدالقادر جیلانی یا گیلانی بیرینچی مرتبه ابو زکریا تبریزی دن عربی علم لرنی اورگہ نیب، فقه و اصول علم لرنی هم بغداد ده اوزله ش تیردی. اوندن کیین موعظه و درس بیریش بیلن شغل له نیب، شهرت چوققی سیگه کوته ریلدی. اوقیش دوریده اوز کسبی بیلن حیاتی نی تأمین قیلردی.

جیلانی کوپ اثر لر مؤلفی بولیب، او لردن «بشائر الخیرات» (ایزگو لیک لر بشارت لری)، «طریق الحق» (حق یولی)، «الفتح الربانی و الفیض الرحمانی»، «فتوح الغیب» (غیب نینگ آچیلش لری)، «ملفوظات قادریه»، «ملفوظات جیلانی» و شعرلر دیوانی کوپراق ذکرایتیلگن. او چیققرگن حکم لر و فتوا لر، هم حنبلی و هم شافعی

مذهبی که موافق بولگن .

اونینگ حیات لیگی چاغی ده بیرگروه طرفدار لری قادریه طریقتی نی ترقه تیش گه باشله دیلر. اوندن کیین اوغلی او نینگ اورین باسه ری بولدی. اوندن کیین اوغلی عبدالسلام، سونگره او که سی عبدالرزاق ارشاد مقامی گه کوته ریلدی لر.

بیرینچی مرتبه قادریه خانقاه سی عراق دن تشقه ری ده قوریلدی. لیکن ایریم تدقیقاتچی لر فکریچه اونینگ بیرینچی زاویه سی بغداد شهریده قوریلگن ایکن.

قادریه طریقه سی بیرینچی مرتبه مراکش نینگ مشهور شهر لریدن بیری بولمیش «فاس» ده اونینگ ایککی اوغلی ابراهیم و عبدالعزیز اولاد لری آرقه لی رواج له نتیریلدی. او لر اسپانیه گه باریب یه شب، «غرناطه» سقوطی (۱۴۹۲یل) دن کیین، او لر نینگ فرزند لری، مراکش گه پناه ایسته ب اوت دیلر.

قادریه طریقتی ترکیه حدودی گه خانقاه توپخانه (قادری خانه) اساسچی سی اسمعیل رومی آرقه لی کیریب کیلدی. ایککینچی پیر لقبی بیلن ته نیلگن اوشبو عارف (۱۶۳۱یل) مذکور ساحه ده ۴۰ گه یقین خانقاه قوردیرگن ایدی. (لغت نامه)

یوسف حسین معلوماتی گه کوره قادریه طریقتی هندوستان ده بیرینچی مرتبه محمد غوث ناملی کیشی تامانیدن قوردیریلگن خانقاه دن ترقه لیب، بابری لر دوریده شاه نعمت الله و محمود محمد گیلانی آرقه لی مستحکم لندی.

اوشبو طریقت، میان میر نامی بیلن شهرت قازانگن، داراشکوه و جهان آرا (شاه جهان نینگ اوغلی و قیزی) نینگ مرشدی بولمیش محمد میر آرقه لی کتته اعتبار گه ایگه بولگن ایدی. میان میر ابن عربی عقیده سی (وحده الوجود) گه چوقور بیریلگن ایدی.

هندوستان ده گی قادریه طریقه سی باشلیق لری کوپینچه ابن عربی

فلسفه سیگه تمایل کورسه تیب، کلام علمی نماینده لری بیلن مناظره آلیب بارگن لر. او لر باشقه مسلمان لر که نسبتاً مسلمان بولمه گن کیشی لر توغری سیده بغری کینگ لیک بیلن معامله قیلر دیلر. عزیزاحمد فکریچه بوندی معامله داراشکوه ده التقاطی (اکلیکتویستیک) تفکر نینگ شکل له نیشی که سبب بولگن عامل لر دن بیری بولیشی ممکن. دهخدا «ریاض العارفین» دن آلیب بیرگن معلومات که کوره، داراشکوه لقب لی محمد، هندوستان پادشاهی شاه جهان نینگ کتته اوغلی و ولیعهدی ایدی. او که سی اورنگزیب عالمگیر او نینگ اوستیدن غلبه قازاندی. داراشکوه شهزاده لیگی که قره مس دن عرفان تعلیماتی نی اوزله ش تیریپ، سیدای سمردی بیلن دوستانه مناسبت ده بولگن بدخشان لیک ملا شاه که اخلاص و ارادت بیلدیرگن. او ملا شاه و میانشاه میر لاهوری سلسله سی قادریه طریقتی که منسوب بولگن لیگی اوچون اوزیگه «قادری» دیب تخلص قویدی. داراشکوه قادری «اهل یقین» یعنی بویوک عارف و صوفی لر تامانیدن آیتیلگن شطحیات (یوزدن شریعت که قرشی بولیب، کامل عارف لر تامانیدن، وجد و حال چاغی ده تیل که آینه دیگن سوز لر، مثلاً منصور، «انالحق» (یعنی مین یره توچی من دیگن سوزی. ج) حقیده بیر رساله یازیب اونی «حسنات العارفین» دیب اته دی. اوشبو اثر اردو تیلی که ترجمه قیلینیپ ۱۹۶۱ ییل ده نشر ایتیلگن.

داراشکوه، قادریه طریقتی نینگ کوز که کورینگن و کیلی و نظریاتچی سی صفتی ده کوپ اثر لریازگن. او لردن «سفینه الاولیا»، اینگ مهم تصوفی طریقت لر و او لر نینگ شیخ لری ترجمه حالی حقیده و «سکینه الاولیا»، شیخ عبدالقادر جیلانی نینگ ترجمه حالی، منقبت لری و اونگه نسبت بیریلگن کرامت لرحقیده یازیلگن بولیب، اردو تیلی ده ترجمه سی، ۱۹۲۰ ییل لاهور ده نشر ایتیلگن. اونینگ اثر لری سانی ۱۰ ته که یتیب باره دی. اینگ مهم لریدن

بیری «سَرّاکبر» (سرالاسرار) ناملی، سانسکریت تیلی دن هند عرفانی تعلیماتی گه دایر ایللیک ته «اوپانیشاد» نینگ فارس تیلی گه ترجمه سی دیر.

داراشکوه چیرایی شعرلر یازگن. او لر دن بیر نیچه بیت:
ترجمه سی:

اوزیمیزدن واز کیچیپ یار گه یتوشدیک، اوزیدن اوتیش قنداق
مبارک سفر ایکن.

قادر ی نینگ «مجمع البحرین» اثری دن:

به نام آن که او نامی ندارد
به هرنامی که خوانی سر برآرد
کفر و اسلام در رهش پویان
وحده لا شریک له گویان

یعنی:

آتی بولمه گن، هر بیر آت بیلن اته سنگ ظهور قیلوچی ذات
نینگ نامی بیلن.

کافر و مسلمان «وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ، یعنی او، بیر و یگانه دیر،
هیچ قندی شریکی یوق دیر» دیگن حال ده، اونینگ یولی دن باره دیر.
اونینگ «حق نما» رساله سیدن:

ای آن که خدای را بجویی هر جا
تو، عین خدایی، نه جدایی ز خدا
این جستن تو همی بدان میماند
قطره به میان آب و جوید دریا

عبدالقادر جیلانی قشاق و فقیر آدم لر گه محبت و مهربان

لیک بیلن مناسبت ده بولیب، او لر گه یاردم بیریش نی توصیه قیلگن ایدی. هندوستان مسلمان لری عبدالقادر جیلانی گه کتته حرمت قایل بولیب، اونینگ ابدی یاترجایی، بغداد نی اوز مقدس شهرلریدن بیری دیب حساب لیدی لر. اونینگ طریقتی (قادری لیک) کوپ راق شریعت گه جدی باغله نیب کیلگه نی سبب لی بولسه کیره ک، کوپ مملکت لر جمله دن یمن، سوریه، هندوستان، ترکیه، مصر، عراق، افغانستان، مراکش و باشقه کوپ اسلامی اولکه لر ده ترقه لیب، حاضر گه چه هم اونینگ طرفدار لری بار.

اونگه «غوث الاعظم» یعنی بویوک قطب دیگن لقب بیریلگن، کوپینچه شو لقب بیلن تیلگه آینه دی.

سهروردی لیک (سهروردیه طریقتی)

سهروردیه طریقتی نینگ اساسچی سی بویوک صوفی، الهیات شناس شهاب الدین ابو حفص عمر بن محمد سهروردی ایدی .

او ۵۳۹ هجری ییل (۱۱۴۵ میلادی) قدیم گی «جبال» ولایتی ده جایلشگن سهرورد قشلاغی ده تو غیلگن. تصوف تعلیماتی نی اوز عمکی سی مشهور عارف ابوالنجیب ضیاؤالدین عبدالقاهر بن عبدالله و شونینگ دیک مشهور شیخ عبدالقادر جیلانی دن آلدی. سهروردی نینگ تعلیمات سلسله سی امام غزالی گه یتیب باره دی.

سهروردی بغداد ده یشه ب، عباسی لر خلیفه سی (۳۴ خلیفه - الناصر بالله یا الناصرالدین بالله) سرایی گه قبول قیلندی و صوفی لر نینگ باشلیغی قلیب تعیین لندی. او ۸۹ یاشیده ۱۲۳۴ ییل بغداد شهریده عالم دن اوتدی. دوکتور م. معین و باشقه تدقیقاتچی لر یازیشیچه او شیخ سعدی، شیخ اوحدالدین کرمانی، شیخ شمس الدین صفی، نجیب الدین علی شیرازی نینگ مرشدی ایدی. سعدی بو حق ده «بوستان» کتابی ده گپیریب اوتگن.

سهروردی بغداد سرایی ده کتته حرمت و اعتبار بیلن یشه دی . ۱۲۲۱ ییل خلیفه تامانیدن بیر مهم وظیفه نی بجه ریش اوچون سلجوقی لر

سلطانی علاؤالدین کیقباد بیلن اوچره شیش مقصدیده بغداد دن قونیه گه یوباریلگن.

سهروردی بیر نیچه مرتبه حج زیارتی گه مشرف بولیب، اوشبو سفر لر جریانی ده مکه شهری ده عرب مشهور متفکر و صوفی شاعری ابن الفارض (۱۱۸۱-۱۲۳۵) بیلن اوچره شدی. ابن الفارض کتته قصیده لر مؤلفی. اونینگ «تائیه» (ت- حرفی بیلن قافیه لنگن) قصیده سی ۷۵۰ بیت دن کوپ راق بولیب اونینگ اوستیدن کوپ شرح لر یازیلگن. ابن الفارض اوز دیوانی جمله دن شراب حقی ده گی باشقه بیر کتته قصیده سی بیلن هم شهرت قازانگن. اوشبو قصیده «م» حرف لی قافیه لر بیلن یازیلیب، اونده شراب حقیده الهی محبت رمزی صفتیده، چیرایی بدیعی مضمون لر کیریتیلگن. شاعرینینگ اوندن قوییده گی دیک افاده لری بار: ترجمه سی: محبوب یادی بیلن هر دایم ایچیپ کیلگن میز، حتی تاک (اوزوم درختی) یره له مه گن چاغ ده هم، بیز اوندن مست بولگن میز. مینگه، سین گناه گه آلیب باروچی نرسه نی ایچیپ سن دیدی لر، حال بو که مین شوندی نرسه نی ایچگن من کیم، اونی ترک ایتیش (اونی ایچمس لیک) مینیمچه گناه دیر.

بوندی صوفیانه قره ش لر هر ایککه له عارف نی بیر بیریکه یقین له ش تیردی و شاعر تامانیدن سهروردی نینگ ایککی اوغلی گه خرقه کیدیریلدی.

بیر گروه سهروردیه طرفدار لری، ایران و عراق ده تیچ لیک بوزیلگه نی سبب لی، هندوستان گه اوتیب، او لردن بیری بهاؤالدین زکریا ۱۳ عصر ده اوشبو طریقت نی ملتان ده و جلال الدین تبریزی ناملی کیشی اونی بنگال ده ترقت دیلر. ۱۴۴۳ ییل شیخ یوسف ملتان سهروردی لری تامانیدن ملتان و شمالی سند پادشاه لیگی گه کوته ریلدی. لیکن اونینگ حکمران لیگی کوپ دوام ایتمه دی. هندوستان سهروردی لری حنفی مذهبی نینگ ایزچیل طرفدار لری ایدیلر.

(عزیز احمد هندوستانده اسلامي تفکر تاريخي).

تدقیقاتچی لر فکرچه عمر سهروردی تسنن (سُنی لیک) مذهبی ده تصوف نینگ بیرته نیلگن و کیلی حساب لنه دی . اونینگ اثر لری قوییده گی دیک قید ایتیلگن:

عوارف المعارف، رشف النصائح، اعلام التقی، اعلام الهدی. بیز کوزه تیش جریانی ده اونینگ باشقه ایککی اثرینی هم اوچره تدیک. او لر «وصیة سهروردی لنجیب الملتانی» (نجیب ملتانی گه سهروردی نینگ وصیتی)، «رسالة فی آداب الطريقة» (طریقت آدابی حقیده رساله) دن عبارت بولیب، اوزبیکستان فن لر اکادمی سی نینگ ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انسیتوتی قولیازمه لر فوندیده او لر نینگ نسخه لری موجود.

سهروردی نینگ ایتیب اوتیلگن اثر لریدن ایککی ته سی یعنی «رشف النصائح الایمانیه و کشف الفضائح الیونانیة» (ایمانی او گیت لرنی سوریش و یونانی فضیحت لر - رسوا لیک لرنی کشف ایتیش) و «عوارف المعارف» (بیلیم تحفه لری) نهایت مهم بولیب هر ایککه له سی خلیفه ناصر گه تقدیم ایتیلگن.

«عوارف المعارف» تصوف نینگ اینگ کوپ ترقه لگن کتاب لریدن بیر بولیب، مؤلف نینگ کینگ کولم ده شهرت تاپیشی گه سبب بولگن. عثمان تورر یازیشچه، بو اثر سنی صوفی لیک نینگ تمل منبع لریدن حساب لنه دی و برچه طریقت لر اونی قول دن توشیرمی اوقیدیلر. کتاب، قاهره ده غزالی نینگ «احیاء العلوم» کتابی بیلن بیر گه نشر ایتیلگن. ویلبر فورس کلارک اونی انگلیس تیلی گه اوگیریب ۱۸۹۱ ییلی لندن ده نشردن چیقہ رگن. اوشبو اثر اخلاق و تصوف آدابی گه عاید بیر کتاب بولیب، جوده کوپ تاریخی حادثه لر نی اوز ایچی گه آلگه نی سبب لی، تصوفی اتمه لرنی تعریف له ش اوچون جوده قیمتلی منبع حساب لنه دی. اوشبو کتاب الکاشانی ناملی

بیر کیشی تمانیدن قیسقرتیریلیب بعضی بیر قوشیمچه لر بیلن فارس تیلی
که ترجمه قیلینگن.

(تاشکینت. ابوریحان بیرونی نامیده گی شرقشناسلیک کتبخانه سی، قولیازمه لر

فوندی ، پ. ۱۰۷۶۵، رقم)

اونینگ ایککینچی مهم اثری «رشف النصائح...» امام غزالی نینگ
«تهافت الفلاسفه» کتابی که اوخشه ش، یونان فلسفه سی که قرشی
یازیلگن بیر اثر دیر. مؤلف اونی یازیش ده حدیث لردن فایده له نیب
یونان فلسفی قاعده لرینی آیت و حدیث لر بیلن رد قیلیش که اورینه دی.
سهروردی ابن سینا تمانیدن «شفا» کتابی نینگ یازیلیشی، اونینگ پیغمبر
ایزیدن باریش دن غفلت ده قالیشی که سبب بولدی دیب، فیلسوف لر نی
تقلید چی کافر لر صفتی ده تنیته دی.

سهروردی دن باشقه، فیلسوف لر که قرشی تورگن مشهور عالم
حجة الاسلام لقب آلگن محمد غزالی حساب لنه دی. اونینگ
فکریچه فلسفه که دایر مسئله لر نینگ کوپ قسمی تصوف دن باشقه
نرسه ایمس. الهیات حقی ده گی برچه فیلسوف لر تعلیماتی جمله
دن افلاطون، ارسطو، سقراط، فارابی، ابن سینا فکر لری خطا و اساس
سیز دیر. اونینگ فکریچه فیلسوف لر اوچ نقطه نظر دن کفر که یول
قویه دیلر:

۱ - تنگری تعالی نی فقط «کلیات» نی بیلوچی دیب بیلیم،
«جزئیات» یعنی ایش لر نینگ برچه تفصیلاتی بیلن بیلیم که ایشانمیدی
لر.

۲ - قیته دن جسمانی تیریلیش که ایشانمیدی لر.

۳ - عالم نینگ قدیم و ازلی لیگی که ایشانمیدی لر.

حال بو کیم عالم «حادث» یعنی یره لگن بولیم، یره توچی
اونی معین مدت ده یره تگن. مذکور کتاب نی سهروردی، دین که قرشی
فلسفه بیلن شغل له نوچی بعضی بی باش لر اوچون یازگن.

شرق شناس لیک قولیازمه لرفوندیده پ. ۵۰۵ رقم ده سقلنه یاتگن عرب تیلی ده یازیلگن «آداب الطریقه» رساله سی ۵۰ بیت دن عبارت بولیب، تصوف تعلیماتی گه دایر مؤلف نینگ فکر و ملاحظه لرینی اوز ایچی گه آله دی. اونگه کوره سهروردی فکریچه دنیا ده فقط تنگری تعالی نینگ صفت لرینی کوریش ممکن، اما اونینگ اوزینی کوریش ممکن ایمس. مؤلف عبادت لرنی اوزیگه خاص اسلوب ده تلقین ایته دی: مثلاً شریعت، طریقت و حقیقت روزه لری، شریعت و حقیقت نماز لری.

بیز رساله مقدمه سی نینگ اونینچی بیتی ده انسان مقامی گه باغلیق بولگن اونینگ فکر لرینی، عرب تیلی دن قیسقه چه ترجمه قیله میز:

«بیز گه بیریلگن علم لر ایککی خیل - ظاهری و باطنی علم لر، یعنی شریعت و معرفت دن عبارت دیر. بیز لر ایسه ظاهری ایش لریمیز ده شریعت دن اطاعت قیلش گه و باطنی میز اوچون معرفت گه بویوریلگن میز. بو ایککی بیلم نینگ بیرله شووی دن حقیقت علمی حاصل بوله دی.

فقط ظاهری بیلم آرقه لی حقیقت گه ایریشیش و مقصد گه بیتیش ممکن ایمس. کامل عبادت هر ایککه له سی بیلن بوله دی، فقط گینه بیرته سی بیلن ایمس.

معرفت، نفس پرده سینی کونگل کوزگو سی دن کوته ریش آرقه لی حاصل بوله دی. خداوند قرآن کریم ده بوندی بویوره دی:

«مین یاشیرین خزینه ایدیم، اوزیمنی ته نیتیش نی ایسته دیم، مینی ته نیب آلسین لر دیب خلاق نی یره تدیم». مادامی که یره توچی انسان نی اوزینی ته نیتیش یعنی بیلب آلیش مقصدیده یره تگن ایکن، بوندن کیلیب چقیب معرفت ایککی خیل گه بولینه دی: خداوند صفت لری نینگ معرفتی و خداوند ذاتی نینگ معرفتی کیم او بیلن آخرت

ده «روح القدس» محظوظ (خورسند) بوله دی». .
 اوندن کیین مؤلف علم ظاهر و علم باطن حقیده سوز له ب
 بوندی دیدی:
 «معرفت عالمی، لاهوت عالمی یعنی ایننگ چیرایی و
 گوزه ل قیلیب یره تیگن روح القدس نینگ اصلی وطنی دور». . روح
 القدس دن اونینگ مقصدی حقیقی انسان دیر.

چشتی لیک (چشتیه طریقتی)

اوشبو طریقت، هندوستان ده اینگ کوپ ترقه لیب، اینگ کتته نفوذ گه ایگه بولگن طریقت لردن بیرى حساب لنه دى.

چشتیه سوزى هرات ده گى «چشت» قشلاغى گه منسوب بولیب، هند عالمى عزیز احمد «هندوستان ده اسلامى تفکر تاریخی» ناملى کتابى ده تأکید له گنى دیک اوشبو طریقت نینگ اساسچى سى خواجه ابو اسحق دمشقى اونده یشه گن. اما دوکتور معین یازیشی چه، اوشبو سلسله نینگ اساسچى سى خواجه ابو احمد ابدال ایدی.

هندوستان ده چشتیه طریقتی، سیستان ده توغیلیب خواجه غریب نواز لقبی بیلن شهرت قازانگن خواجه معین الدین حسن چشتی اجمیری (۱۱۴۱-۱۲۳۴) آرقه لی ترقه تیلگن. خواجه معین الدین، اسلام ده تصوف دنیا سى نینگ بویوک شخصیت لری دن بیرى حساب له نیب، چشتیه طریقتی نی ترقه تیش آرقه لی هندوستان ده اسلام دینی نینگ یاییلیشى اوچون مناسب شرایط یره تیب بیرگن. ایتیش لریچه او، آواره لیک دوریده قادریه، کبرویه و سهروردیه طریقت لری اساسچى لری بیلن اوچره شگن، عثمان هروانى (هارونى) اونینگ مرشدی بولگن.

معین الدین، هندوستان گه بار گن دن کین اجمیر نی اوز خانقاه و فعالیت مرکزی صفتی ده تنله ب آلیب، طریقت تعلیماتی نی ترقه تیش گه باشلیدی. اونینگ مرید لریدن بولمیش بختیار کوکی، دهلی ده و حمیدالدین، ناگو ده ایکی ته چشتیه طریقتی مرکزی گه اساس ساله دی لر. بیرینچی مرکز، عموماً اسلام مدنیتی گه یقین بولسه، ایککینچی مرکز هندوستان ده قشلاق حیاتی شرایطی گه جمله دن گیاه بیلن اوقات له نیش شیوه سیگه یوز کیلتیر گن ایدی. بختیار کوکی نینگ مریدی فریدالدین، جدی انتظام، زاهد لیک و ریاضت چی لیک گه اساس لنگن، باشقه بیر مرکز گه اجوده خان (پنجاب) ده اساس سالدی.

فریدالدین (۱۱۷۵-۱۲۶۵)، اولیا لر گه بغیشله ب یازیلگن کتاب لر ده «گنج شکر» لقبی بیلن مشهور بولگن. اونینگ مرید لریدن بیر علی بن احمد «صابریه» سلسله سی گه اساس سالگن. هندوستان ده گی چشتی طریقتی صوفی لری نینگ اینگ اتاقلی نماینده سی فریدالدین نینگ مریدی شیخ نظام الدین اولیا (وفاتی ۲۵-۱۳۲۳یل) ایدی.

ایران لیک مشهور عالم دوکتور محمد معین «فرهنگ فارسی» ناملی اوز اثریده ینگلیشیب، فریدالدین گنج شکر نی، مشهور عارف شاعر شیخ فریدالدین عطار دیب تصور قیلیب، نظام الدین اولیا نی اونینگ مریدی صفتی ده قوییده گی دیک ته نیته دی: «نظام الدین اولیا... شیخ فریدالدین عطار خدمتی گه باریب، اونگه مرید بولدی و کمال درجه سی گه یتیب، دهلی گه قیتیب کیلدی و ارادت اهلی طبقه سی نی تربیه قیلش بیلن مشغول بولدی» (فرهنگ فارسی ۶ جلد، ۲۱۲۹ بیت).

حال بو که نظام الدین اولیا فریدالدین عطار بیلن هیچ قچان اوچره شمه گن، چون که عطار ۱۲۳۰ ییل وفات ایتگن بولسه، نظام الدین

اولیا ۱۳۲۵ ییل دنیا دن کوز یومگن. او لر نینگ تولدی و وفاتی آره سیده بیر عصر گه یقین فاصله موجود. دو کتور معین اوز اثریده فریدالدین عطار نیشاپوری دن باشقه بیران بیر اوز گه فریدالدین عطار نی معرفی قیلیدی.

نظام الدین اولیا اوزی نینگ تقوا دار لیگی ییلن کتته عزت و احترام گه سزاوار بولیب، اوز عصری نینگ مسلمان لری گه چوقورتأثیر اوتکزگن ایدی. امیر خسرو دهلوی اونینگ بیر مخلص مریدی صفتی ده اونینگ حقّی ده قصیده لریازگن. اونینگ شعرلریدن بیر نیچه بیت کیلتیره میز:

نظام الدین حق فرخنده نامی
که دین حق گرفت از وی نظامی
حدیثش چون خبر در امر و در نهی
به یک پایه فرود از پایه وحی
سریر آرای فقر از صف ابرار
سریر مصطفی را عمده کار
ضمیرش محرم دیرینه عشق
نیاز خازن گنجینه عشق
دلش کز شوق دارد درد و داغی
رواق قدس را روشن چراغی
خدایا آن گزیده بنده خاص
که هست الحمد لله جفت اخلاص
به قربت، همنشین مصطفی باد
در آن قرب، ایستادش بهر ما باد

نظام الدین اولیا دهلی گه کیلیب، اوز خانقاه سی اوچون

اورین تنله گه نی، اونینگ بیلن توغلوقی لر سلطانی آره سیده کیلیشماوچی
 لیک لر گه سبب بولدی. اونینگ بویروغی گه بنأ، خلیفه لریدن بیری -
 دهلی چراغی لقب لی نصرالدین، چشتی لر نینگ دهلی ده استقامت
 قیلش لری بویچه حکومت تامانیدن کورسه تیلگن اعتراض
 گه قرشی لیک بیلدیر گه نی اوچون، محمد بن توغلوق تامانیدن
 تحقیر له ندی. سلطان، بیر گروه چشتی شیخ لری گه باسیم اوتکه
 زیب، او لرنی ولایت لر گه یوباردی و اسلام تعلیماتی نی سیاسی ساحه
 لرده ترغیبات ایتیش و او نی چیت ایل گه ترقه تیش اوچون اوز لرنی
 بغیشه ش گه بویوردی.

شو یوسینده چشتی لیک طریقتی نینگ مرکز له شگن فعالیتی
 گه تیگیشلی اینگ مهم باسقیچ، ۱۳۲۵ ییل او لر نینگ ولایت لر گه
 ترقه تیلشی بیلن تو گه دی. هندوستان لیک تدقیقاتچی عزیز احمد
 یازیشیچه، اوشبو طریقت وکیل لری چشتیه طریقتی نی هندوستان نینگ
 تورلی ساحه لریده جمله دن بنگال، دکن و کنگ گه ترقه تیب، دکن
 گه منسوب محمد گیسو دراز (و. ۱۴۲۲ ییل)، تصوف بویچه تورلی اثر
 لر یازدی. ۱۶ عصر ده شیخ سلیم چشتی، جلال الدین اکبر شاه تامانی دن
 کتته حرمت گه سزاوار بولدی. ۱۸ عصرده «نظامیه» اوشبو طریقت
 نینگ بیر کیچیک یونه لیشی صفتی ده، شاه کلیم الله نینگ سعی
 و حرکتی بیلن تیک لندی.

چشتی لر نینگ دنیا قره شی ابن العربی تامانیدن اساس
 سالینگن «وحده الوجود» نظریه سی گه اساس لنگن ایدی.
 او لر نینگ آدابی باشقه طریقت لر آدابی گه اوخشه ش ذکر،
 ضبط نفس (نفس نی سقله ب توخته تیش. ج) مراقبه و بیر هندی
 رسوم یعنی چیلله گه اولتیریش دن عبارت ایدی. آخرگی رسوم نینگ
 افراطی (حد دن آشه) شکلی، معکوس یعنی تیسکه ری چیلله
 بولیب، اونده سالک قیرق کون اوزینی آیاغیدن قدوق ایچیده آسر

دی. اوشه تدقیقات چی فکریچه، اوشو رسوم هیچ قنډاق شېهه سیز جوگی لردن (یوگادن) آلینگن ایدی. چشتی لر قیسقه چه سماع مجلس لری قوریب، رنگ لی لباس لر کیوردی لر، آزگینه بادام تناول قیلیب، مسلمان بولمه گن لرنی هم اوز حلقه لری گه قبول قیلیب، ادبیات گه رغبت کورسه تردیلر.

او لرنینگ بعضی لری قوروق ییر لرنی ایکیب اونینگ حاصلی دن حیات کیچیرردی و بعضی لری هندو و بودا راهب لری کبی سبد کوته ریب، اوی مه - اوی یوریب تیلمچی لیک قیلردی. چشتی لر «الاله» سوزینی ایشله تیش گه کوپ قزیه دیلر. هر ییلی معین الدین چشتی نینگ توغیلگن کونی نی نشان له ش اوچون برچه هندو و مسلمان لر اونینگ قبرینی زیارت قیلش گه باره دیلر. مرید لر نظام الدین اولیا نی «سلطان الاولیا» و «محبوب الله» دیب اته یدی لر. دهلی یقینی ده جایله ش گن «غیاث پور» ده اونینگ قبری برچه مخلص لر اوچون زیارتگاه دیر.

مولوی لیک (مولویہ طریقتی)

اوشبو طریقت، عرفانی و فلسفی تفکر ایگہ سی، «مولوی»، «مولانا» و عادی خلق ایچیدہ «ملای روم» لقب لری بیلن شهرت قازانگن بویوک شاعر جلال الدین محمد بن بهاؤالدین ولد نامی گہ منسوب دیر. ترکیه لیک ییریک تصوف شناس عالم مرمره اونیورسیتی الہیات فاکولتہ سی نینگ استادی دوکتور سلجوق ایرآیدین «تصوف و طریقت لر» ناملی کتابی ده، اونینگ آتہ سی حقى ده قوییدہ گی دیک معلومات بیرہ دی:

«سلطان العلماء لقبی بیلن تہ نیلگن محمد بهاؤالدین ولد بن حسین البکری بلخ شہریدہ دنیا گہ کیلدی. آنہ سی، خراسان پادشاہ سی علاؤالدولہ خوارزمشاہ نینگ قیزی مؤمنہ خاتون بولگن». شو نینگ دیک محمد رحمانی فر «نگاہی نوین بہ تاریخ دیرین ترکهای ایران» کتابی ده و پروفیسور رفیق اوزدک «ترک قیزیل کتابی» ده، مولانا بلخ نینگ خوارزمشاہی تورک لری دن ایدی دیب یازہ دیلر. بهاؤالدین ولد، دین بویچہ جامع عالم بولگن لیگی سبب لی بلخ و خراسان نینگ باشقہ حدودی اہالی سی اوز مشکل لری گہ بیچیم تاپیش اوچون اونگہ مراجعت قیلیب فتوا سورر ایدیلر. او، تانگ

نمازی دن کیین پیشین گچه درس اوتیش بیلن شغل له نیب، اوندن کیین اوز اصحابی گه معرفت و حقایق دن (تصوف دن) تعلیم بیرردی. مولانا جلال الدین محمد، ۳۰ سپتمبر ۱۲۰۷ ییل بلخ شهریده توغیلگن. بهاؤالالدین ولد، خوارزمشاه سلطانی بیلن آره لری ساو و گن دن سونگ، اوز عایله سی بیلن بلخ نی ترک ایتیپ، حج زیارتی مقصیده یول گه توشه دی. عبدالرحمن جامی «نفحات الانس...» کتابی ده ذکر ایتیشیچه او عایله سی بیلن نیشاپور شهری گه کیلگن ده، مشهور صوفی شیخ فریدالدین عطار بیلن اوچره شه دی، عطار اوزی نینگ «اسرارنامه» کتابی نی اونینگ اوغلی جلال الدین گه هدیه قیله دی. عایله حجاز دن شام دیاری گه اوتیب بیر مدت اقامت دن سونگ انادولو گه باریب ۷ ییل (قارامان) ده یشیدی. جلال الدین ۱۸ یاش گه کیرگن ده، شو بیرده سمرقند لی خواجه لالا شرف الدین قیزی گوهر خاتون گه او یله نیب، اوندن محمد بهاؤالالدین و علاؤالالدین محمد آتلی ایککی اوغیل کوره دی. بیرینچی سی سلطان ولد لقبی بیلن ته نیلگن و آته سیدن کیین مولویه طریقتی نینگ اساس چی سی حساب لنه دی.

مولویه طریقتی نینگ تمل تاشینی جلال الدین محمد رومی بلخی قویگن بولسه هم، اونینگ وفاتی دن کیین اوغلی سلطان ولد، مولوی نینگ حیات فلسفه سی و دنیا قره شی گه تیه نیب کوپ راق اوشبو طریقت نینگ اساس لرینی ایشله ب چیتیپ عمل گه آشیرگن. مذکور دنیا قره شیره توجی بیلن کائنات نینگ بیرلیگی گه اساس لنه دی. اما حقیقی بارلیق (وجود) تنگری دیر، برچه نرسه لر نی او یره تگن، برچه سی ینه اونگه قیتیپ باره دی. یره له گن لر نینگ ایچیده اینگ افضل انسان دیر. پروفیسور رفیق اوزدک بو مسئله نی قوییده گی دیک ایضاح لیدی:

تنگری انسان نی الهی خصوصیت لر، نهایت عالی کیفیت و

قابلیت بیان یرہ تگن۔ «عرفان» بو یوکسک لیک نی بلیب آلیش دن عبارت بولیب، عشق و سیوگی آرقہ لی اونگہ ایریشیش ممکن۔ کونگلی دہ عشق اوتی و روحی دہ تنگری نینگ سیوگی سی بولمہ گن کیشی اوشبو عالی معنائی توشونہ آلمیدی۔ مولوی نینگ فکرچہ عشق بیر انسان نینگ باشقہ بیر انسان گہ نسبتا اوتکینچی سیوگی سی ایمس، بلکہ یرہ توچی گہ نسبتا چوقور، چیگرہ سیز و قرشی لیک- سیز سیوگی دیر۔

مولویہ طریقتی اسلام دنیا سیدہ کینگ ترقہ لگن طریقت لردن بیر صفتی دہ نفوذ و تاثیر ساحہ سی یوزہ سیدن باشقہ طریقت لردن بیر فرق شونده کہ کوپ راق خلق نینگ اوزیگہ توق و صنعت کار لر و موسیقی شناس لر طائفہ سی آرہ سیدہ کینگ ترقہ لگن۔ تصوف تاریخی کتابی مؤلفی عثمان اوتر فکری چہ بونده گوزہ ل صنعت لر و موسیقی بیان بولگن یقین علاقہ نینگ ہم تأثیری بار۔ اینیقہ، تورکی تصوف و موسیقی صنعتی نینگ پیدا بولیشی دہ بو طریقت نینگ بی قیاس خدمتی سینگن۔ بوندن تشقہ ری، مولویہ طریقتی باشقہ طریقت لردن فرق لی اولہ راق، ترکیہ دہ فولکلوری اہمیت کسب ایتگن۔

پروفیسور رفیق اوزدک مولوی لیک نینگ اساسی قاعدہ لیرینی قوییدہ گی دیک کورسہ تیب اوتہ دی:

۱- انسانی لیک (انسانیت) گہ خدمت قیلش۔
۲- باشقہ لر گہ نسبتاً ہر داہم کیچیریملی و یخشی مناسبت دہ بولیش۔

۳- مثنوی اوقیماق و صوفی بولماق۔
۴- ہر ایش دہ عقل و ذکاوت گہ اساس لہ نیب، حکمت ایگہ سی بولیش گہ اورینماق۔
۵- دیندار بولماق۔

- ۶- کونگل نی همیشه پاک و تمیز ساقله ماق.
 ۷- مولانا نی اوزی نینگ پیری دیب بیلماق.
 ۸- مولانا نینگ یولی دن چیقمس لیک.
 ۹- تنگری تعالی و حضرت محمد (ص) دن سونگ مولانا گه باغلنماق.

۱۰- یلیم لی بولماق- علم اورگنماق.
 ۱۱- کمتر (تواضع لی)، آچیق یوز و مهربان بولماق.
 ۱۲- مادی و معنوی جهت دن پاکیزه بولماق.

مولویه طریقتی نینگ قیزیقرلی خصوصیت لری دن بیری بو سماع دیر. سماع صوفی لر گه خاص رقص سیمان حرکت لردن عبارت بولیب، موزیک ریتمی گه موافق آیاق قاقیب اوزیگه خاص آداب و قاعده لر بیلن عمل گه آشیریلده دی. چشتیه طریقتی پیرو لری هم قیسقه چه سماع مجلس لری قوریب، رنگلی لباس لر کییردی لر. مسلمان بولمه گن لرنی هم اوز حلقه لریگه قبول قیلر دیلر. قوال لر اوز پیر لری نینگ مزاری اطرافی ده ییغیلیشیب موسیقی بیلن حمد، نعت و منقبت اوقیشده دی و مخلص لرنی وجد و شوق قه کیلتیریب ذکر و عبادت قیله دیلر. اما مولویه طریقتی مخلص لری تامانیدن هر ییل قونیه شهریده جایله ش گن جلال الدین رومی موسیقی ده مولانا کیچه سی او یوشتیریلده دی. اونده درویش لر دوره ده ییغیلیشیب، ایریم موسیقی اسباب لری بیلن چلینه دیگن کوی لر گه قوشیلیب آیاق قاقیب رقص گه توشه دیلر. او لر چه آیاق اوستیده ذکر ایتماق روح نینگ تنگری گه قره ب کوته ریلیشی معنا سینی انگله ته دی.

بو مراسم گه تورلی مملکت لر دن کیلگن ضیالی لر اشتراک ایتیه دیلر. عثمان اوتر بیر گن معلومات گه کوره مولویه طریقتی گه بعضا شیعه، ملامتیه و قلندری عنصر لر هم قاریشیب کیتگن. عشق و جذبیه گه کوپ راق اعتبار بیر گن بو طریقت، مسلمان بولمه گن لر

تامانی دن اسلام نی تن آلینیشی ده بویوک حصه قوشگن. تدقیاتچی لر تأکید له ش لریچه جلال الدین رومی و مولوی لیک موضوعی ده ترکیه ده کینگ کولم لی تدقیقات لر آلیب باریلگن. جمله دن اینگ کینگ تدقیقات نی عبدالباقی گلپینارلی عمل گه آشیرگن. اونینگ مهم اثر لری: «رومی دن کیین مولوی لیک»، «مولوی لیک آداب و ارکانی»، «مولانا جلال الدین مکتوب لری». عالم اونینگ مکتوب لری ترجمه سیدن تشقه ری، «مثنوی» نی هم تورک چه گه اوگیریب شرح له گن.

ترکیه لیک تدقیاتچی لر گه کوره مولویه طریقتی دنیا مقیاسی ده فقط بیرته مرکز دن توریب باشقه ریله دی. مرکزی درگاه ۱۹۲۵ ییل گه چه قونیه شهریده ایدی، سونگره تکیه و طریقت لر توگه تیلشی بیلن سوریه نینگ حلب شهری گه کوچیب اوتگن. مولوی لیک طریقتی عشق، جذبه، سماع و صفا گه اساس لئه دی.

مولوی بیرینچی درس لر نی اوز آته سیدن آلگن ایدی. ۱۲۲۰ ییل اونینگ وفاتی دن سونگ، سید برهان الدین محقق ترمذی دن تعلیم آلیب معقول و منقول علم لرینی اوزله ش تیردی و تیز آره ده خلق نظری گه توشیب کتته اعتبار قازاندی.

شمس تبریزی بیلن ته نیشیش، مولوی نینگ حیاتی ده بوریلش نقطه سی ایدی. نیگه که او بیلن ملاقات دن کیین حیات حقی ده دنیا قره شی بوتونلی اوزگردی، ظاهری علم لر دن واز کیچیب، انزوا ده اولتیردی، عشق و جذبه گه بیریلیب تولیب تاشگن حیات گه قدم قویدی.

عثمان اوتر یازیشی چه اونینگ کیسکین اوز گه ریشی خلق آره سیده میش میش لر نینگ ترقه لیشی گه سبب بولدی. شوندن کیین تبریزی قونیه نی ترک ایتدی، اما رومی اونی تاپیب ینه قونیه گه آلیب کیلدی. بیرآق واقعه لرجریانی شونداق یوز بیردی که، تبریزی ینه

قونیه نی ترک ایتدی و ایزسیر یوقالیدی.
مولوی شمس فراقی ده، آرام و قرار نی قول دن بیریب فراق
النگه سیده کوییب، یانیب پیشدی. جلال الدین همایی شمس تبریزی
غزلیاتی دیوانی گه یاز گن چیرایی مقدمه سیده یاز گه نی دیک
اونینگ کویینشی نتیجه سیده اوشبو ترانه تیل گه جاری بولدی:

خام بدم پخته شدم سوختم

استاد تأکید له شی چه دیوان نینگ کوپ راق قسمی و اونینگ
توته شگن نفسی دن، وجد و حال و قول و سماع بیلن قوشیلیب
چیققن النگه لی غزل لری، اوشه وصال آن لری و فراق باسقیچ لری
نینگ یادگاری دیر.

(غزلیات شمس تبریزی، مقدمه، ۳۲ بیت).
شمس تبریزی بیلن ملاقات مولوی نینگ قلبی گه اوت قویدی،
تويعغو و احساسی نی حقیقی محبوب تامان گه یونه لئیردی،
سوز لری گه حرارت و حلاوت بغیشله دی، اونی تصوف ادبیاتی
نینگ بیریک شاعری صفتی ده، «وحدۃ الوجود» کویچی سی گه
ایلتیردی.

مولوی شمس تبریزی دن اجرله گن دن کیین یتتی ییل قرار
سیزلیک یعنی استغراق، جذبه، هیجان و جوش و خروش گه
بیریلیب یشه دی. اوشبو مدت ینه هم او دیوانه لر چه قونیه دن شام
دیاری گه سفر قیلدی، لیکن اوز مقصدی دن هیچ قنذاق ایز تاپالمی،
امید سیزلیک بیلن قیتیپ کیلیدی.

ج. همایی یازیشیچه ۶۵۲ ییل دن مولوی، شیخ صلاح الدین
زرکوب بیلن ۱۰ ییل مصاحبت قیلیب، آلدینگی هیجان لر دوری دن
چیققن ایدی. اونینگ وفاتی دن سونگ شیخ حسام الدین چلبی

اونینگ یلغوز لیگی که خاتمه بیردی، عمری نینگ آخری که چه خدمت و ملازمتی ده بولیب، اونینگ نشاط و حیاتی نی تیکله ب، سرداش و تیلدashi بولیب کیلدی. ایککله شیخ هم مولوی نینگ اوز قولیده تربیه کوریب ثمر که بیتگن لردن ایدی.

ج. همایی اوز مقدمه سیده مولوی و اونینگ اثر لری حقی ده کینگ تیکشیریش لر آلیب باریب، مثنوی، شاعر عمری نینگ آخرگی اون ییل لیگی محصولی ایدی دیب یازه دی. بو مدت اونینگ عالی انسانی کمال مرتبه لری که کوته ریلیب، یوکسک آسمانی فکر لری قوام تاپگن، پیشیب بیتگن باسقیچی ایدی. شو سبب لی مولوی نینگ ۶۹ ییل سیر مضمون حیاتی نینگ برچه فکر و قره ش لری اوشبو کتاب ده اوز افاده سینی تاپگن.

لیکن تأسف ییلن ایتیش کیره ک که استاد همایی هم باشقه ایران لیک تدقیقاتچی لر کبی مولوی نینگ اوزی، عایله سی اعضا لری و اطرافی ده ییغیلگن لر نینگ برچه سی فارسی ایدی لر و فارس تیلی ده صحبت قیلیب شو تیل ده ایجاد قیلردی لر دیدی. مولوی خوارزمشاه لر اولادی صفتیده، بلخ ده توغیلگن بولسه هم، او نی فارسی تبار ایرانی دیب ته نیته دی و «در خانواده فارسی ایرانی پرورش یافته بود» دیب یازه دی. بو عجب له نر لی ایمس، نیگه که ترک لر نی کم سیتیش، او لر نینگ علمی و ادبی شخصیت لری پیشانه سی که ایرانی لیک یعنی (فارسی لیک) تمغه سینی باسیش و برچه تاریخی - معنوی افتخار لری که ایگه لیک نی دعوا قیلیش، شاه آرقه لی باشلنگن و ایران دولتی سیاستی نینگ اساسی صفتی ده قبول قیلینگن «پان ایرانیزم» نینگ اجره لمس قسمی حساب لئه دی. ایران دن تارتیب افغانستان که چه برچه آریایی پرست لر شو مفکوره ییلن یشیدی لر و مولوی حقی ده شو غایه که ته یه نگن حال ده فکر بیلدیره دیلر.

هر حال ده شمس تبریزی بیلن ملاقات مولوی نینگ قلبی گه اوت قویدی، تویغو و احساسی نی حقیقی محبوب تامان گه یونلتیردی، سوز لری گه حرارت و حلاوت بغیشله دی، اونسی تصوف ادبیاتی نینگ بیریک شاعری صفتی ده، «وحدۃ الوجود» کویچی سی گه ایلنتیردی. او، اوزی نینگ ازلی منبعی دن اجره لگن روح نینگ، اوز اصلی گه باریب قوشیلش اشتیاقی نی تورلی سمبول لر آرقه لی گوزه ل عباره لر بیلن افاده لیدی. مثلاً مثنوی نینگ باشله نیشی گه دقت قیلینگ، بو بیرده «نی» سمبولی دن فایده له نیلگن:

بشنو از نی چون حکایت میکند
وز جدایی ها شکایت میکند
از نیستان تا مرا بیریده اند
از نفیرم مرد و زن نالیده اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسی کو دورماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش

(مثنوی معنوی)

ترجمه سی:

تینگله نی دن، چون حکایت ایله گی
ایربلیق لردین شکایت ایله گی
مین قمیش ایردیم کیسیب کیلتیردیلر
ناله چیکدیم ایل همه آه اوردیلر
سینه ایسترمین توله درد و فراق
تا که سویلی شرح درد و اشتیاق

کیم بیراق توشسه، یوقاتسه اصلینی باز ایزلر روزگار وصلینی

(اوزبیکستان خلق شاعری جمال کمال، اوزبیک تیلیگه «مثنوی معنوی» ترجمه سی، ۱ جلد، ۲۰۰۵ ییل، تاشکینت).

مولانا ادبیات تاریخی، اینیقسه عرفانی و تصوفی شعرلر دنیا سی نینگ بیر اعجوبه سی صفتی ده، اوزیدن قالدیرکن بیشته برحیات اثری، اینیقسه «مثنوی» و «دیوان شمس» یا که «دیوان کبیر» بیلن شعر وادب آسمانی گه کوته ریلگن و برچه نینگ حرمت و اعزازینی قازانیب، اوز نامینی ابدیت و منگولیک دفتریده مهر له ب کیتگن اولوغ عرفان شاعری اونگه کورسه تیلگن ایشانچ و احترام باشقه هیچ بیر شاعرگه نصیب ایتمه گن. شیخ بهاؤالدین عاملی اونینگ اوزی و مثنوی سیگه قوییده گی دیک بها بیرگن:

من نمیگویم که آن عالی جناب
نیست پیغمبر، ولی دارد کتاب
مثنوی معنوی مولوی
هست قرآنی به لفظ پهلوی
مثنوی او چو قرآن مُدل
هادی بعضی و بعضی را مُضِل

مشهور عرب عالمی فلسفه فن لری دوکتوری عمر فروخ، «تأریخ الفکر العربی الی ایام ابن خلدون» - «ابن خلدون زمانیکه چه عرب تفکری نینگ تاریخی» کتابی مؤلفی، بیریک متصوف ابن عربی نینگ مقامی حقّی ده سوز یوریتگن ده جلال الدین رومی نی اوندن اوستون قوییب بوندی دیدی:

ابن خلدون اینیقسه اوز نثر لری بیلن تصوفی تفکری نینگ قلله سیگه یتیب باردی. او، جلال الدین رومی دن کیین، اسلام تصوفی ده اینگ

بویوک متصوف حساب لئه دی.

(اوشه کتاب، ۵۲۸ بیت، بیروت، ۱۹۷۲ میل).

حاضرگی زمان ترکی و فارسی تیل لری نینگ آذربایجان لیک اینگ بویوک شاعری، داکتر محمد حسین شهریار اونینگ حقیده: «مولوی نی فقط شاعر دیب بولمیدی، مین اونی اینگ بویوک متفکر دیب حساب لیمن. مین حافظ، سعدی و مولوی نی نبی هم دیب بیله من» دیگن ایدی.

مثنوی اخلاق و آداب دن تشقه ری، انسان حیاتی گه تیگیشلی یوزله ب مسئله نی اورته گه قویه دی، جوده کوپ عرفانی و فلسفی فکر لر، اینیقه انسان تکاملی گه تیگیشلی ایریم معما لر حقیده سوز یوریشی بیلن آدم لرنی حیرت گه سالیب کیلماقده. مثلاً قوییده گی بیت لر گه دقت قیلینگ:

ازجمادی مردم و نامی شدم
وزنما مردم ز حیوان سرزدم
مردم از حیوانی و آدم شدم
پس که داند چون زمردن کم شدم
بار دیگر چون ملک پران شوم
وانچه کاندلر وهم ناید آن شوم

مولانا مثنوی ده تضاد (قره مه قرشی لیک لر) و او لرنینگ دیالکتیک بیرلیگی کبی بیر قطار اینگ مهم و مرکب فلسفی مسئله لرنی، آلمان فیلسوفی فریدریک هیگل دن یوزله ب بیل آلدین شونداق بیر دقیق اسلوب ده بیان ایته دی که اوقوچی نی حیرت گه ساله دی. مثلاً قره مه قرشی لیک لر نینگ بیر لیگی حقیده:

شب چنین با روز اندر اعتناق
مختلف در صورت اما اتفاق
روز و شب این هردو ضد و دشمنند
لیک هریک یک حقیقت می تنند
هر یکی خواهان دگر را همجو خویش
از پی تکمیل فعل و کار خویش

احسان طبری فکر بچه، مولانا، قره مه قرشی لیک لر کوره شی
دن، قدریت لر نینگ نسبی ایکن لیگی توشونچه سینی، قوییده گی
دیک خلاصه قیلیب چیقہ ره دی:

در زمانه هیچ زهر و قند نیست
که یکی را یا دگر را بند نیست
زهر ماران مار را باشد حیات
نسبتش با آدمی باشد ممات
خلق آبی را بود دریا چو باغ
خلق خاکی را بود آن مرگ و داغ
زید اندر حق آن شیطان بود
در حق شخص دگر سلطان بود
آن بگوید زید صدیق سنی است
وان بگوید زید گبر کشتنی است

البته مولوی ذوق و شوق، جذبه و احساس که اساس لنگن تصوف
نینگ نماینده سی ایدی. او، بیر قطار فلسفی فکر لرنی اوز اثر لریده
انعکاس بیر گن بولسه هم، حق و حقیقت نی عقل و منطق آرقه لی
ایمس، بلکه فقط مکاشفه و اشراق یولی دن بیلیب آلیش ممکن دیگن
فکر نی ایلگه ری سورر دی:

پای استدلالیان چوبین بود
پای چوبین سخت بی تمکین بود

اونینگ فلسفه و حکمت گه مناسبتی نی مشهور شاعر اقبال
لاهوری قوییده گی شعرده تصویر له گن:

بو علی اندر غبار ناقه گم
دست رومی پردهٔ محمل گرفت
این فروتر رفت و تا گوهر رسید
آن به گردابی چو خس منزل گرفت

(کلیات اشعار فارسی مولانا اقبال لاهوری، به تصحیح و اهتمام احمد
سروش، ص ۲۲۵، از انتشارات کتابخانهٔ سنائی، تهران، سال ۱۳۷۰).
مولوی برچه انسان لرنینگ بیر اصل دن کیلیب چیققه نیگه ایشانه
دی، اولر نینگ همه سی بیر حقیقت نی ایزلیدی. انسان نینگ ماهیتی
جنس، اوروغ (قبیله) و مذهبی اعتقاد لردن اوستون توره دی. او
مثنوی کتابی و برچه اثر لرینی انسانیت - برچه انسان لر اوچون یازگن.
بعضا ضرورت گه کوره ایریم قوم و قبیله لرنینگ آتینی توتگن بولسه
هم، بو ایش واقع لیک نی بیان ایتیش مقصدیده بولیب، اونینگ دنیا
قره شی دن دلالت بیرمیدی. مثال صورت ده دیوان شمس کلیاتی دن
۱۱۸۷ رباعی قوییده گی دیک:

بیگانه مگویید مرا زین کویم
در شهر شما خانهٔ خود میجویم
دشمن نیم ارچند که دشمن رویم
اصلم ترک است اگرچه هندی گویم

محمد رحمانی فر بو حق ده قوییده گی دیک یازه دی:
 سید کمال قارا اوغلو ایتیشی چه، مولوی بو رباعی نی اونی «بیگانه»
 و مغول دیب حساب له گن لر جوابی گه یاز گن. بوندن تشقه ری
 رباعی دن معلوم بولیشیچه بو فارسی گوی ترک، شعر یازیش ده
 ایشله ته دیگن تیلی اوچون شهر اهالی سی تامانیدن خارجی صفتی ده
 ته نیلر ایکن، شونینگ دیک تاجک لر گه اوخشه گن قاره یوز لی
 (حافظ افاده سی بیلن- سیه چُرده- ج) بولگن لیگی اوچون او تورک
 لر اوروغی دن ایمس دیگن حدس و گمان لر تقویه بولر ایکن،
 شونده اوزی دن حمایه مقامی ده توریب «اصلم تورک است» سوزی بیلن
 برچه نینگ خیالی نی راحت قیله دی.

داکتر محمد معین «فرهنگ فارسی» کتابی ده اونینگ شاه اثری
 بولمیش مثنوی نی قوییده گی دیک بها لیدی:

مثنوی نینگ متنی مسلسل منظوم حکایت لر دن عبارت. مولوی او لر
 دن دینی و عرفانی خلاصه لر چیقہ ریب، معنوی حقیقت لرنی ساده
 تیل بیلن تمثیل آرقه لی بیان ایتہ دی و کوپ گینه قرآن کریم آیت
 لری و حدیث لرنی عرفان اسلوبی ده شرح لیدی. اوندن آلدین سنایی
 و عطار کبی ایریم عارف لر صوفیانه عقیده لر نی ترقه تیش اوچون
 مثنوی لر یاز گن بولسه لر هم، مولوی تصوفی شعر بویچه شونداق
 یوکسک بیرق کوته ریب، شونداق بیر مستحکم قصر قوردی که،
 عرفانی مطلب لرنی لطیف معنی لر و نازک فکر لر بیلن دقیق و انیق
 افاده لش ده، برچه نی آرت ده قالدیردی. مثنوی ۶ جلد ده، ۲۶ مینگ
 بیت دن عبارت بولیب «رمل» بحریده یازیلگن.

مولوی نینگ «مثنوی» اثری کوپ تیل لر جمله دن ترک و اوزبیک
 تیل لریگه ترجمه قیلینگن. اونی اوزبیک تیلی گه اوزبیکستان خلق
 شاعری جمال کمال ۶ جلد ده ترجمه قیلیب ۲۰۰۵ ییل تاشکینت ده
 نشر دن چیقر گن. بیرینچی نشری ایران ده عمل گه آشیریلگن ایدی.

مولوی اوز اثرلرینی اساساً فارس تیلی ده یازگن بولسه هم،
رحمانی فرنینگ فکرچیجه اونینگ فارسچه شعرلری ده ترکی ترکیب
لر، استعاره لر، کلمه لر و ترکی توشونچه لر (مفاهیم) آچیق دن
آچیق کوزگه تشلنه دی. مثال طرزى ده قوییده گى بیت لرگه
دقت قیلینگ:

من کجا شعر از کجا؟ لیکن به من در مید مد
آن یکی ترکی که آید گویدم: هی کیمن؟

باشقه بیر جای ده ترک لر نینگ رشادت و جوانمرد لیگی حقیده
بونداق دیدی:

ترک آن بود کز بیم او، ده ازخراج ایمن شود
ترک آن نباشد کز طمع سیلی هرقوتسوز خورد
یک حمله و یک حمله، کامد شب تاریکی
ترکی کن و چستی کن، نه نرمی و تاجیکی

مولوی نینگ ترکی تیل ده مسلط ایکن لیگی ده هیچ قنداق شبهه
گه اورین یوق. او حتی که فارسی شعرلریده هم، حکیم نظامی،
خاقانی و... و باشقه فارسی گوی ترک لر کبی، ترکی بیان اسلوبی
گه ایگه بولیب کوپ گینه ترکی تعبیر لر و اته مه لر (اصطلاح لر)
نی فارسچه گه ترجمه قیلگن. باشقه چه قیلیب ایتگن ده او گاهی
ترکچه ده اوילה ب، فارسچه ده شعر یازه دی. مثلاً بو بیت نینگ
بیرینچی مصرعی:

ای ترک ماه چهر، چه گردد که صبح تو
آیی به کلبه من و گویی که: گل برو!

بو بیت ده «چه گردد» تعبیری» نه اولار- نه بولور» ترکی افاده سی
نینگ فارسچه ترجمه سیدن عبارت بولیب، بیت نینگ توزیلیشی اونینگ
ترکانه تفکری نینگ کورستگیچی دن حکایت قیله دی.
(نگاهی نوین به تاریخ دیرین ترکهای ایران، محمد رحمانی فر، ص
۱۵۸-۱۵۹، نشر اختر، ۱۳۸۴).

سوز نینگ قیسقه سی شو که مولانا جلال الدین رومی بلخی،
فقط گینه شعریت ساحه سیده یره تگن شاه اثر لری بیلن ایمس،
بلکه اوزیدن قالدیرگن عرفانی- فلسفی قره ش لری و مولوی لیک
طریقتی بیلن هم منگو یشیدی، انسان لرکه معنوی تکامل و روحی
عروج یولیده یاردم بیره دی.

یسوی لیک (یسویه طریقتی)

ترکی خلق لرنینگ بویوک صوفی سی خواجه احمد یسوی اساس سالگن یسوی لیک طریقتی بوتون ترکستان کینگ ساحه سیده ترقه لیب، عصرلر دوامیده منطقه خلق لری اوچون روحی تینچ، فیض و برکت بولاغی بولیب کیلگن.

ترکیه نینگ بویوک تدقیقاتچی سی و ادبیات شناسی محمد فواد کوپرولوزاده «ترک ادبیاتی ده ایلک متصوف لر» ناملی اوز قیمتلی کتابی ده بو باره ده کینگ و قانقرلی معلومات لر بیریب، اوشبو تصوف مکتبی ترکستان خلق لری نینگ روحی تربیه سیگه قنچه تأثیر اوتکزگه نی نی اوقدیریب اوته دی. او نینگ معلوماتی گه کوره یسوی لیک طریقتی گه کوره حقیقی صوفی ریاضت و مجاهده گه بیرلیب، حیات ناز و نعمت لریدن، حلاوت، شهوت و عشرت پرست لیک دن اوزاق توریشی لازم. یسویه طریقتی ده مرید قوییده گی آداب نی رعایه قیلش گه مجبور حساب لنه دی:

۱- هیچ بیر کیمسه نی اوز شیخی دن افضل بیلمه سین.

۲- مرید ذکاوت لی و ادراک لی بولیب، شیخ نینگ رموز و

اشارت لرینی بیلشی کیره ک.

- ۳- شیخ نینگ هریر سوزی گه ایشانیب، اوندن صادر بولگن هر بیر ایش گه راضی لیک کوزی بیلن قره شی کیره ک.
- ۴- شیخ نینگ برچه خدمت لرینی دنگسه لیک بیلن ایمس، بلکه چققان لیک بیلن بجرسین.
- ۵- سوز ده صادق، دل ده ساغلام بولیب، هیچ قچان شک و شبهه گه اورین قویمه سین.
- ۶- وفالی بولیب، اوز عهدی (بیرگن سوزی) اوستیده تورسین.
- ۷- هر دایم برچه مال و ملکی دن اوز شیخی یولیده واز کیچیش گه تیار بولسین.
- ۸- شیخ نینگ برچه سر لرینی سقله ب، او لرنی هیچ قچان فاش ایتمه سین.
- ۹- شیخ نینگ برچه او گیت لری و نصیحت لرینی نظر ده توتیب، هیچ قچان او لرنی اونوتمه سین.
- ۱۰- الهی وصال اوچون شیخ یولیده جانی دن اوتیب، باشینی بیریش گه تیار بولسین.
- طریقت ملکی نینگ احکامی آلتی دور: معرفت حق، سخاوت مطلق، صدق محقق، یقین مستغرق، رزق معلق، تفکر مدقق.
- شیخ لیک و مقتدا لیک (رهبر لیک) ارکانی هم آلتی دور: علم دین و یقین، حلم مبین متین، صبر جمیل، رضای جلیل، اخلاص خلیل، قرب جزیل.
- اسلام انسیکلوپیدیسی (دایرةالمعارفی) نینگ بیرینچی جلدی ده «خواجه» سوزی اوستیده بیرلگن معلومات لر گه کوره، نقشبندیه طریقتی هم یسوی لیک طریقتی دن کیلیب چیققن بولیب، خواجه احمد یسوی سلاله سیدن کیلگن لر کبی نقشبندیه طریقتی اساس چی سی بهاءالدین نقشبند و اوشبو طریقت گه منسوب بولگن بویوک مرشد لره هم خواجه عنوانی بیلن شهرت قازانگن لر.

فواد کوپرولوزاده فکری چه سلوک سلسله سی نقطه نظریدن خواجه احمد یسوی گه منسوب بولگن طریقت لر، باشلنچیچ دور ده ایککی گه بولینه دی.

او لر نقشبنديه و بکتاشیه طریقت لری دن عبارت ایدی. بو لر دن تشقه ری ایریم کیچیک یونه لیش لره یسوی لیک طریقتی دن کیلیب چیققن، لیکن او لر نی مستقل طریقت لر دیب حساب له ش توغری ایمس. اونینگ فکریچه نقشبنديه طریقتی ایککی کیشی آرقه لی یسویه طریقتی بیلن باغلنه دی، اولر قثم شیخ و خلیل آته دور لر.

کوپرولو زاده نینگ سوز لری گه قوشیمچه کیلیب ایتیش کیره ک که نقشبنديه طریقتی اساس چیسی بهاءالدین نقشبند حضوراً وغیاباً هر دایم یسویه طریقتی مرشد لری بیلن علاقه ده و او لر نینگ خدمتی ده بولیب کیلیب، او لر دن کسب فیض ایتگن. «مقامات حضرت خواجه نقشبند» کتابی نینگ مؤلفی ابوالحسن محمد باقر بن محمد علی، خواجه علاؤالدین عطار آرقه لی خواجه نقشبند نینگ اوز تیلی دن نقل قیلشیچه مولانا عارف دیککرانی دن کیین، سیدامیر کلال توصیه سی گه بنا او خواجه احمد یسوی اولاد لریدن و ترک لر نینگ بویوک شیخ لریدن بیری بولمیش، قثم شیخ یانیکه باریب ایککی اوچ آی اونینگ خدمتی ده بوله دی. اوندن کیین قثم شیخ خواجه گه قره ب «مینینگ توقیز ته اوغلیم بار، سین اونینچی سی و همه سی دن کوره مینگه یقین راق سن» دیدی. شونینگ اوچون خواجه نقشبند هر دایم «هرکیم ترک مشایخی نی ته نیمه سه، طریقت دن امید سیزبولیب، متعرض گه ایلنگوسی دور» (هرکه را شناخت مشایخ ترک نباشد، هر آینه از طریقت نو مید شود و متعرض شود) دیب تاکید لر دیلر.

مذکور کتاب، نفحات الانس روایت لریدن، شونینگ دیک کوپرولوزاده صلاح الدین بن مبارک البخاری نینگ «مقامات بهاءالدین

نقشبند» ناملی اثریدن آلیب بیر گن روایت گه کوره، حضرت بهاؤالدین شونداق دیگن ایکن: بیرنچه کیچه توشوم ده ترک مشایخی نینگ بویوک لریدن بیر بولمیش حکیم آتا (قدس سره) مینی بیر درویش گه تاپشیردیلر. او یغانیشیم بیلن درویش نینگ صورتی ذهنیم ده بار ایدی. توشوم نی صالحه بوییم گه ایتدیم. بوییم دیدی لرکیم، تورک مشایخی دن سینگه نصیه یتگوسی دور. اوندن سونگ مذکور درویش بیلن اوچره شوو نی ایستردیم. بیر کونی آهنگران دروازه سی دن چیقگونچه اوشه درویش گه دوچ کیلدیم. ساچ لری مولّه لر (شیدا و شیفته قلندرلر) کبی، باشیده مینگ بخیه لیک قلیاق، قولی ده عصا سی بار ایدی. مینگه هیچ باقمه دی. مین اونینگ ایزی دن باردیم.

او، «مرغ کشی» دیگن کوچه گه یتیب باریب، بیر اوی گه کیر گن دن کین مین اوی گه قیتدیم. ایرته سی دوست لردن بیر کیلیب، خلیل آت لیک ترک شیخ زاده سی، سین بیلن اوچره شماقچی دیدی. مین قوانیب اورنیم دن توردیم. کوز فصلی ایدی. بخارا ناز و نعمت لریدن بیر مقدار نی آلیب باردیم. او، اوزی اوی نینگ بیر گوشه سی ده و بیر جمعیت اونینگ آلدیده اولتیر گن ایدی. سلام بیریب اولتیردیم. توشوم نی ایتیش اوچون بیر تورتکی مینده تاپیلدی، لیکن او بیردن مینگه باقیب، ترکچه قیلیب «اول کیم سینینگ کونگلینگ ده دور، اوزی بیز گه عیان دور، ایتماغی نه حاجت دور» دیدی. حالیم اوز گردی، اخلاصیم اونگه آشدی، اونینگ ملازمتی ده (خدمتی ده) بولدیم. اوندن عجایب حال لر صادر بولردی. آلتی ییل دن کین او ماوراؤالنهر پادشاهی بولدی. اونی سلطان خلیل دیب اتر دیلر. اوشل آن لرده هم اوندن بویوک حال لر کورینردی (حال معنوی مطلب لرنی توغریدن- توغری واسطه سیز بیلیب آلیش دن عبارت بولیب، معنوی تجربه لر، طریقت یولی دن باریش یا که الهی موهبت ثمره سی صفتی ده حاصل بوله دی- ج). پادشاه لیک چاغ لریده هم آلتی ییل اونینگ خدمتی ده بولدیم. پادشاه

لر ګه خدمت قیلش آدابی نی اور ګندیم و اونینگ آداب و حرمتی نی بجا کیلیرردیم. خلوت ده اونینگ خاص و محرم صحبتدashi مین ایدیم. اوندن کیین اوشه طرز ده اولیا لر خدمتی ده بولدیم. او، مین بیلن ګاهی قتیق، ګاهی یومشاق معامله ده بولیب، چیکسیز شفقت و مهربان لیک کورسه تردی. سونګره او اوز دشمن لری مقابلی ده مغلوب بولیب، بیر لحظه ده سلطنت ایش لری کوک که ساووریلدی. بوتون دنیا ایش لریدن کونګلیم ساویب، بخارا ګه کیلیم و ریورتون ده اقامت قیلدیم.

روس عالمی و. بارتولد، «اورته آسیا ترک لری تاریخی» ناملی کتابی ده بو حق ده یازه دی: ۱۳۴۰ ییلی، کیننراق سلطان لقبی بیلن اته لګن بیر ترک شیخی، حاکمیت تختی ګه کوته ریلدی. او بیرمدت بخارا لیک بویوک روحانی بهاوالدین نقشبند (۱۳۱۸-۱۳۸۹) نینگ روحانی رهبری ایدی. بهاوالدین نینگ ترجمه حالی ګه کوره، بیر کیچه تورک لرنینگ مشهور قدیسی - حکیم آتا اونینگ توشیګه کیره دی. اوشبو توش نی تعبیری ګه کوره، اونینگ مرادی یا که روحانی رهبری بیر درویش بوله دی. بهاوالدین، خلیل ترک بیلن اوچره شګن دن کیین، اوندن قتیق تاثیرلندی، اوز توشی نینگ تعبیری ګه ایشانیب، سلطنت ګه ایریشګونچه اونینگ یانیده بولدی و سلطنت دن کیین هم اونینگ مریدی بولیب قالدی.

(کتاب نینگ ۲۳۱ یتتی).

بارتولد سلطان خلیل ګه تیګیشلی ایریم روایت لرنی ذکر ایتیب قویده ګی دیک یازه دی: بو روایت نینگ ایرتک سیمان لیگی ګه قره مس دن، ۷۴۲ و ۷۴۳ هجری (۴۴-۱۳۴۲ میلادی) بیل لری بخارا ده سلطان خلیل الله نامی بیلن ضرب اوریلګن تنګه لر، خلیل نینگ (تاریخ ده- ج) موجودلیگی نی اثبات له ب بیرګن.

کورینیب توربیدی کیم بهاوالدین نقشبند، اوزاق مدت یعنی ۱۲ بیل دوامیده خلیل آتا (سلطان خلیل) ملازمتی ده بولیب، اونینگ نفس و

صحبتی دن فیض آلگن. اوندن صادر بولگن غرایب حالت و عجایب کرامت لر، اونده چوقور تأثیر قالدیریب، اونی تربیه له گن.

لیکن فواد کوپرولوزاده یازیشیچه، حقیقت ده خواجه بهاوالدین نینگ معنوی مربی سی خواجه عبدالخالق غجدوانی ایدی. شونینگ اوچون اونی خواجهگان سلسله سیدن حساب له ش توغری بوله دی. نقشبندیه طریقتی بیر تامان دن قثم شیخ و خلیل آتا آرقه لی یسوی لیک تأثیری آستیده بولگه نی دیک، باشقه بیر تاماندن عبدالخالق غجدوانی نینگ احمد یسوی دن سونگره یوسف همدانی خلیفه سی بولگه نی نقطه نظری دن طبیعی کیم کوپ جهت لردن اونینگ یسوی لیک گه اوخسه ش تامان لری بار.

رشحات ده یازیلیشی چه یوسف همدانی و باشقه خواجه لرنینگ ذکر جهریه ایدی. فقط خواجه عبدالقادر غجدوانی خضر تامانیدن ذکر خفیه گه مامور بولگن ایدی دیب ایتله دی. منقبت لر گه کوره خواجه احمد یسوی خضر توصیه سی و یول لئمه سی اساسیده کونگل انقباضی (سیقیلیشی) نی آچیش اوچون جهریه ذکر گه باشلیدی.

نقشبندیه طریقتی خلیفه لریدن بیرى مخدوم اعظم لقبی بیلن مشهور بولگن، حضرت سید احمد بن جلال الدین «رساله بابریه» ده تصوف طریقتی گه عاید بعضی بیر قاعده لرنی هرتامان لمه شرح له ب، «ذکر خفیه» همد «ذکر جهر» مسئله لری گه توختله دی.

مؤلف، پیغمبر (ص) ذکرى نی خفی صورت ده تنله گن بولسه هم، «تابعین و تبع تابعین» (پیغمبر {ص} صحابه لری بیلن اوچره شگن لر و سونگره او لر بیلن ملاقات ده بولگن ذات لر) زمان طلبی گه موافق ذکر جهر (بلند آواز بیلن ذکر قیلش) گه رخصت بیریب، اوز لری هم ذکر جهر قیلشگن، دیب تأکید لیدی. او ذکر خفیه نی عزیمت یعنی قصد و شریعت یولی و ذکر جهر نی

رخصت یولی دیب ایضاح لیدی.

مخدوم اعظم یازیشی چه، خواجه لر عزیمت یولیدن بارگن بولسه لره هم، او لردن بعضی لری زمان تقاضا سی گه قره ب، قوم لری نینگ خصوصیت لرینی نظر ده توتگن حال ده جهر قیلگن لر.

مثال صفتی ده او، حضرت خواجه احمد یسوی ترکستان ده ذکر نینگ جهر شکلی نی اختیار قیلگن لیک لرینی، حتی «ذکر اره» (اره) آرقه لی کوپ کیشی لرنی یول گه سالیب، او لرنی اولوغ سعادت گه یول له گن لیک لرینی ایته دی.

بو اورینده شونی تأکید له ش کیره ک که «اره» ذکر ییسویه طریقتی گه خاص بولیب، او نی اجرا قیلش چاغی ده جهرچی لره گروهی اوز حلقوم (تاماغ) لریدن، اره له ش وقتی ده چیه دیگن صوت کبی بیر موزون، متناسب و یاقیملی آواز چیه ریب ذکر قیلر دیلر. جهر ذکر ییریم نقشبندی طریقتی وکیل لری گه یاقمه گن بولسه هم، ایریم لری اونی ایشیتیب کورگن دن کین قایل قالیب، اونینگ تأثیر چین لیگی و جذبه گه سالیش کوچی نی تصدیق له گن لر. حقیقتاً هم جهر قیلش ملکه سیگه ایگه بولگن و صوفیانه جذبه گه بیریلگن بیر گروه تامانیدن، ریتیم بیلن عمل گه آشیریله دیگن بوندای بیر ذکر، حاضرگی زمان موسیقی سیده «خور» گروه لری تامانیدن اجرا ایتله دیگن آهنگ لر گه اوخشه ب کیده دی.

مخدوم اعظم ذکر حقیقه سوز لر یگه دوام بیریب یازه دی:

«هیچ عیب نیست، بغایت خوب است، طریق انبیای مقدم نیز همین بوده است» (بونده هیچ عیب یوق، نهایت یخشی دور. اوتگن پیغمبر لر نینگ یولی هم شوندی بولگن ایکن).

مؤلف سوزی گه دوام بیریب «پیغمبر لر نینگ هر بیر یوزیگه خاص شیوه بیلن اوز قوم لرینی یول گه سالگن لر، سوز لر نینگ فرقی آدم لر نینگ احوالی ده گی تفاوت لردن کیلیب چیه دی، ایتیلگه

نی دیک اصلی ده همه نینگ مقصدی بیر، صورت لر و شکل لر نینگ فرقی ایسه شیوه و اسلوب لردن باشقه نرسه ایمس» دیگن فکرلرنی بیان ایته دی.

اوندن کیین مخدوم اعظم جهر بیلن ذکر قیلگن خواجه لر نینگ هر بیرینی علیحده قید ایتیپ اوته دی. جمله دن خواجه عارف ریوگری، خواجه محمود فغنوی، او لرنینگ خلیفه لریدن خواجه علی رامتانی، خواجه محمد بابای سماسی، او لرنینگ خلیفه لریدن سید امیر کلال اوشبو شیوه ده عمل قیلیب کیلگن لر. مؤلف، بویوک خواجه بهاؤالدین نقشبند امیر سید کلال نینگ مریدی ایدی لر، دیدی.

مخدوم اعظم بعضا ذکر خفیه و ذکر جهر، یسوی لر و نقشبندی لر آره سیده اختلاف لر گه سبب بولیشی نی توشونگه نی اوچون، جهر ذکر نینگ توغری ایکن لیگی نی اثبات له ش مقصدی ده قوییده گی دیک استدلال قیله دی: «حق سبحانه و تعالی، مین استغفار صوتی نی (کیچیریم تپله ش سیسی نی) سیوه من دیگن ایمیش». البته صوت یعنی آواز دن، جهر ذکر نظرده توتیلگن .

رشحات روایت لری گه کوره نقشبندیه نینگ یتوک مرشد لریدن بیر خواجه عبیدالله احرار بعضاً بو شیوه گه قرشی لیک کورستگن بولسه هم، بیرمرتبه شیخ محمود ترکستان خلیفه لریدن بیر بولمیش کمال شیخ دن «ذکر اره» نی اجرا ایتیش نی التماس ایته دی...

سونگره «بیتتر، کونگلی میز گه درد سرایت ایتدی» و باشقه بیر روایت گه کوره «بیتتر، عرش دن فرش گه قدریاندی، اگر بیرمنکر، بو قندی ذکر دور دیب سوره سه، اونگه قندی جواب بیریش نی بیلیب آلدیم» دیب اوشبو بیت نی اوقیگن ایکن:

مرغان چمن به هر صباحی
خوانند ترا به اصطلاحی

ترجمه سی : چمن قوش لری هر تانگ چاغی، سینی بیرباشقه نام بیلن اته ب سیریدی لر.

فواد کوپرولوزاده یازیشیچه ترکستان ترک لری دن بیری بولمیش حزینی ناملی بیر درویش «جواهرالابرار من امواج البحار» ناملی بیر اثر یازیب، اوچینچی سلطان مراد گه هدیه قیلگن ایکن. ۳۲۴ بیت لی اوشبو کتاب نینگ ۲۲۱ بیتی ترکچه (اوزیکچه، ج) و قالگه نی ایسه فارسی تیل ده یازیلگن. او، اورته آسیا ده تصوف جریانی عالی بیرسویه گه یتیب بارگه نی اوچون، ۱۲ یشر- لیگی ده جذبه گه بیریلیب، سونگره سید منصور قاشق تراش دن کسب فیض ایتگن. ۱۹ یاشیده کمر و خرقة آلیش گه موفق بولیب، اولیا لر مناقبی نی یازیش گه باشله گن. کوپرولوزاده فکریچه اوشبو اثر یسوی لیک که مخصوص بولگن تعلیمات نی یاریتیش اوچون اساسی ویرینچی منع بولیب خدمت قیلشی ممکن. «جواهرالابرار» ده ارره ذکرى حقیده ۱۲ بیت لیک بیر شعر بیرلگن. اوندن بیر نیچه بیت نینگ ترجمه سی:

- بیزنینگ بو ذکریمیز کونگل کوزگو سی گه صیقل بیره دی.
- ارره ذکرى، الهی اوقیانوس نینگ تولقینی دیر.
- ارره ذکرى اوز جاذبه سی بیلن روح عالمی نینگ ایشیک لرینی آچیب بیره دی.

ارره ذکرى فریاد و آه و ناله بیلن قوشیلیب، اوندن گاهی «حی، گاهی «هو» و گاهی «الله» سوز لری ینگریدی.
- ارره ذکرى ازلیت دریا سی نینگ تولقین لری بولیب، اوندن وصال دُر لرینی تیریب آلیش ممکن.

یسویه طریقتی نینگ مرشد لری حکیم آتا (سلیمان باقرغانی)، زنگی آتا، اوزون حسن آتا، سیداحمد آتا (سید آتا)، صدرالدین محمد (صدر آتا)، شیخ محمود ترکستانی و باشقه کوپ تنیقلی خلیفه لری شاه لر و دولت ارباب لری نینگ دقت و اعتبارینی تار تیب کیلیب، او لر تامانیدن کتته

حرمت و ایشانچ گه سزاوار بولگن لر. مثال صورت ده بغراخان قاره خانی لرسلطانی اوز قیزی «عنبر آنا» نی اوشبو طریقت نینگ بویوک مرشدی حضرت حکیم آتا گه تورموش گه چیقره دی. حکیم آتا وفاتی دن کین اونینگ اورین باسه ری حضرت زنگی آتا، شیخ نینگ معنوی دلالتی گه کوره او بیلن تورموش قوریش نی التماس قیله دی، عنبر آنا ایسته مه گن بولسه هم، زنگی آتا دن کورگن کرامت نتیجه سیده تقدیر گه تن بیره دی.

بو قرالیچه (ملکه)، اینگ عالی طبقه - شاه عایله سیگه منسوب بولگه نیگه قره مس دن، هر ایککله روحانی رهبر بیلن صمیمانه حیات کیچیره دی و اوز انسانی لیگی بیلن بو کون گه قدر نامی بویوک انسان لر قطاری دن اورین آلیب، حرمت و آلقیش لرگه سزاوار بولیب کیلماقده. اونینگ قبری زنگی آتا نینگ مقبره سی اطرافیده جایلشگن. زنگی آتا نینگ چیراییلی مقبره سی صاحبقران امیر تیمور تامانیدن قوریلگن.

زنگی آتا بیرعادی برکمال انسان، روحانیت عالی درجه لریگه کوته ریلگن صوفی، کوپ مرید لرنی تربیه له ب یوکسک مرتبه لرگه بیتیشتیرگن مربی، عوام و خواص نینگ حرمت و ایشانچی نی اوزی گه تارتگن مرشد صفتی ده، اورته آسیا شاعر لری اثر لریده اوزی گه خاص اورین توتیب کیلگن.

کوپرولوزاده یازیشی چه شمسی اسملی بیرشاعرنینگ زنگی آتا گه خطاباً یازگن مثنوی (سکیز لیگی) مناجات شکلی ده دیوان حکمت ده نشر ایتیلگن. اونینگ مطلعی قوییده گی دیک:

اول سید اکرم حق، یا زنگی بابا همتی!
اول مفخر آدم حق، یا زنگی بابا همتی!

شونینگ دیک مشهور شاعر کمی تاشکندی اونینگ منقبتی ده
بیر شعر یاز گن. قوییده گی بیت لر اوندن کیلتیر یله دی:

درگه حق پاسبانی، حضرت زنگی آتا
سر غیبی راز دانی، حضرت زنگی آتا
ایردیلر ظاهر سیه فام و ولیکن باطناً
تاپتیلر نور و ضیانی، حضرت زنگی آتا
طرفه بیر کشف و کرامت کورگوزوب دهر اهل یغه
آلدیلر عنبر آنانی، حضرت زنگی آتا
ایله دیلر تا مماتیدن بیر یورد زبان
«الله - الله ربنا» نی حضرت زنگی آتا

«خزینة الاصفیا» کتابی ده، اونینگ وفاتی تاریخی (وفات ییلی)
حقیقه قوییده گی شعر قیدایتیلگن: اوشبو شعرده اونینگ وفات
ییلی دن تشقه ری او، دنیا دن کوز - یومیشی بیلن یوکسک بهشت گه یول
آلیب، الله وصالی گه مشرف بولدی دیله دی:

چو در خلد معلی از جهان رفت
جناب خواجه مسعود زنگی
ولی الله مرشد گو وصالش
دوباره عاشق مسعود زنگی

نقشبندیه طریقتی گه بولگه نی دیک، یسویه طریقتی گه هم صادق
مخلص بولگن شاعر لردن بیر شیانی لر سلاله سیدن عبیدی تخلصی
بیلن شهرت قازانگن، صوفی مشرب یتوک شاعر و سوز استادی بخارا
پادشاهی عبیدالله بهادرخان ایدی. اونینگ ۷۰۰ بیت گه یقین کلیاتی ده،

کوپ دنیوی شعرلر قطاری ده، عرفانی و صوفیانه مضمون ده یازیلگن اوزبیکچه، فارسچه و عربچه شعر لرنی کوره میز. مذکور طریقت لر نی تلقین ایتیش ده اونینگ شعرلری کتته اهمیت گه ایگه بولیب، هر قنداق مقتا و گه سزاوار دیر. عبیدی کلیاتی نینگ یگانه قولیازمه نسخه سی تاشکینت شهریده ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی کتبخانه سیده پ. ۸۹۳۱ رقمی آستیده سقلنماقده.

عبیدی یازگن عرفانی شعر لراهمیتی نی شوندن بلیب آلیش ممکن که بیریک متصوف مخدوم اعظم لقبی بیلن شهرت قازانگن حضرت سیداحمد بن جلال الدین کاسانی اوزی نینگ ایککی کیچیک رساله سینی اونینگ بیر غزلی و بیر رباعی سی شرحی گه و بیر کتته راق رساله سی نی اونینگ اونته رباعی سی و بیر غزلی شرحی گه بغیشله گن. اوشبو رساله ترجمه سینی اوشبو کتاب ده «رباعی لر شرحی رساله سی» سرلوحه سی آستیده اوقیشینگیز ممکن.

عبیدی دیوانی ده خواجه احمد یسوی مدح ایتیلگن عجایب بیر شعر بار. اونی اعتبارینگیز گه حواله قیله میز:

برچه مشایخ سروری، سلطان خواجه (۱) احمد یسوی
سانسیز مرید لر رهبری، سلطان خواجه احمد یسوی
خضر آتا نینگ همهی، آگاه لرنینگ آگهی
دایم الهی والهی، سلطان خواجه احمد یسوی
الله ذکره همدمی، برچه ولی لر اعظمی
سر الهی محرمی، سلطان خواجه احمد یسوی
هم عشق اهلی صادقی، عشاق خیلی وامقی
دیدار گنجی شایقی، سلطان خواجه احمد یسوی
اوغلی شهید اولغان زمان، بیردی خبر بیر ناتوان
ابلق آتین بیردی روان، سلطان خواجه احمد یسوی

لا زالَ رَأْسُ الصَّابِرِينَ، منظورُ کُلِّ الناظرین
 سلطانُ کُلِّ العارفين، سلطانِ خواجہ احمد یسوی
 بخت و سعادتِ اختری، جانِ مخزنی نینگ جوهری
 حکمتِ بحارینِ گوهری، سلطانِ خواجہ احمد یسوی
 ای دوستِ کانِ مرحمت، ہم بحرِ علم و معرفت
 سلطانِ ملکِ عافیت، سلطانِ خواجہ احمد یسوی
 کونگلوں ده قالمس دور غمیم، سیزکی بولسه محرمیم
 گربولسه هر دم همدمیم، سلطانِ خواجہ احمد یسوی
 بولغان هوا یولیده سد، ایلہ ب هوا ایشینی رد
 ایلر باریمیز گه مدد، سلطانِ خواجہ احمد یسوی
 عزتِ سما سی خاوری، ہم عشقِ ملکی داوری
 مسکینِ عبیدی یاوری، سلطانِ خواجہ احمد یسوی

(۱) «خواجہ احمد یسوی» وزن بوزیلیمسلیگی اوچون «خواجہ حمد یسوی» یعنی خواجہ دن
 کیین الف نینگ حذفی، ح نینگ سکونی و سین نینگ تشدید ی بیلان اوقیلشی کیره ک

نقشبندی لیک (نقشبندیه طریقتی)

۱۴- عصر نینگ ایککینچی اون لیگی ده، بهاؤالحق والدین لقبی بیلن شهرت تاپکن بخارا لیک مشهور صوفی محمد بن محمود نقشبند (۱۳۱۷-۱۳۸۹ میل)، «نقشبندیه» طریقتی گه اساس سالیب، اوز تعلیماتی یاروغ لیگی ده تصوف تعلیماتی نی حیات بیلن چمبرچس باغله ش گه حرکت قیلدی.

او خدا گه ایریشیش، حق نی ته نیب آلیش اوچون، جمعیت ده یه شش، خلق بیلن بولیش و خلق منفعتی نی اوز منفعتی دن اوستون قوییش نی اوقدیریب، هر دایم سالک نینگ کونگلی خدا بیلن، قولی ایش بیلن بند بولیشینی توصیه قیلدی. او، اوز آته سی بیلن بیر گه لیک ده کیمخاب (اطلس) توقیش بیلن شغل له نیب، توار یوزی گه مهارت بیلن چیرایی نقش لر چیزردی.

اونینگ منقبت لرینی یازکن محمد باقر اوز کتابی ده بیر گن معلومات لر گه کوره بهاؤالدین نقشبند هر ییل بیر مقدار ماش و ارپه ایکیب، حیات کیچیریش اوچون اوندن فایده له نردی. شونینگ دیک منقبت مؤلفی، اونینگ شاگرد لریدن بیر بولمیش خواجه علاؤالدین عطار دن بیر عجایب ماجرا نی حکایت قیله دی. اونگه کوره بهاؤالدین

نقشبند بیر عجایب حادثه نتیجه سیده، آلتی ییل ترک لر مشهور مشایخی دن بیرری بولمیش خلیل آتا خدمتیده بوله دی. اونینگ اوزی دیدی: «خلیل آتا (سلطان خلیل) ماوراءالنهر پادشاه لیگی گه کوته ریلگن دن کیین هم، آلتی ییل اونینگ ملازمی بولیب خدمت قیلدیم . شاه لر خدمتی ده بولیش آدابی نی اورگندیم . او نی کوپ آداب ییلن حرمت قیلردیم. بوش لیک پیتی ده اونینگ خاص محرمی مین ایدیم. او مینگه بعضاً قتتیق قول لیک و بعضاً ایسه مهربان لیک ییلن لطف و مرحمت کورسه تردی».

(ابوالمحسن محمد باقر بن محمدعلی، مقامات حضرت خواجه نقشبند ، ۷ - ۸ بیت لر).

شوندی قلیب او خلیل آتا ییلن تصوفی مناسبت لردن تشقه ری، اینگ مهم دنیوی ایش لر یعنی دولت نی اداره قیلیش ایش لریده اشتراک ایتیب، اوز عملی و حیاتی فلسفه سی اوچون اینگ یخشی اورنه ک بولیب کیلیدی.

نقشبندیه طریقتی «سفر در وطن»، «خلوت در انجمن»، «دل به یار- دست به کار»، «هوش در دم، نظر بر قدم» کبی هم نظری و هم عملی شعار لر گه اساس لنگن.

اوشبو اصول لر نی یاریتیب ایضاح له ش اوچون اونینگ شاگرد لری، خلیفه لری و مخلص لریدن کوپ کیشی لر تورلی اثر لر یازیب قالدیرگن لر. او لر جمله سیدن خواجه عبیدالله احرار، خواجه محمد پارسا، مخدوم اعظم و عبدالرحمن جامی یازکن اثر لر کتته اهمیت کسب ایته دی.

افغانستان لیک مؤرخ م. غبار «افغانستان تاریخ اوزه نیده» ناملی کتابی ده ایتیشیچه، بو طریقت- نینگ اینگ کامل پیرو لریدن افغانستان ده عبدالرحمن جامی و امیر علیشیر نوایی حساب لئه دی. او لر بیرری فقر و تقوا لباسی ده، اخلاق و مدنیت نی ترقه تیش یولیده خدمت

قیلگن بولسه، ایککینچیسى ايسه اميرليک و رياست (رهبرليک) مقامى ده توريب، علم و فن نى رواج لنتيريش يولیده فعالیت آليب بارردى. مؤلف يازيشيچه اجتماعى شرايط تأثيرى آستیده، اونینگ طريقتى ایلگه ريگى «وحدۀ الوجود» طريقتى بيلن، ۱۷ عصرده گى «وحدۀ الشهود» طريقه سى اورته سيده بولسه هم، اونینگ عملی تامان لری جوده کوپ ایدی.

(م. غبار، افغانستان تاريخ اوزه نيده، ۲۷۹ بيت).

ليکن بيز نینگ فکرى ميزچه مرحوم غبار نینگ نقشبنديه طريقتى گه بيرگن بها سى عمومى صورت ده توغرى بولسه هم، اونینگ ايريم نماينده لری، اينيقسه مشهور خليفه لريدن بيرى بولگن خواجه عبيدالله احرار يازگن اثر لر ده «وحدۀ الوجود» نظريه سى کوپينچه مرکزی اورين ده توره دى. مثلاً اوزبيکستان فن لر اکادemy سى قاشى ده گى ابوريحان بيرونى ناملى شرق شناس ليک انستيتوتى قوليازمه لر فوندى ده سقلنه ياتگن اونینگ مشهور رساله سى «فقرات احراريه» دن قويیده گى عباره لرگه دقت قيليليک:

جذبۀ، ذوق آرقه لى تاپيلگن محبت دير. جذبۀ تأثيرى نتيجه سيده ذوق يوزه سيدن حق نى ته نيش ميسر بوله دى و بو ته نيب آليش دن، کونگل بير عجايب لذت سيزه دى. خواجه احرار ايتيشى چه مقصود (حق) تجلى سى نینگ نور لری، هر دايم پارله ب توره دى. کونگل، روح و بدن نینگ تيريك ليگى اوشه نور بيلن بوله دى. اگر نهايت سيز نور لر نینگ پارله شى، بير لحظه ممکنات (کاینات) دن اوزيلسه (توخته ب قالسه)، اوشنده هيچ نرسه دن اثر قالمیدی.

او، شونینگ ديك مذکور رساله ده قويیده گى لر نى يازه دى:

«تعلق رشته سى، خدا محبتى دن تشقه رى (برچه دن) اوزيلگن دن کيين، انساني حقيقت، (تنگرى دن) باشقه نى اونيتيش شرفى گه ايريشيب، تنگري دن اوزگه هيچ بير کورينوچى قالمیدی، بلکه بير ذات

دن باشقه نرسه کوز گه کورینمیدی. اوشنده، شاهد لیک و مشهود لیک (کوروچی لیک و کورینوچی لیک) صفت لری آره دن کوته ريله دی، «الله نی، الله دن باشقه (کیشی) ته نیمیدی» دیگن سوز نینگ سَرّی آشکار بوله دی. الله دن نری چیگره یوق. «البته آخرگی چیگره فقط ربینگ گه (ایگنگ گه) یتیب باره دی.

«(قرآن کریم، ۵۳- سوره ۴۲- آیت).

بو جای گه کیلیب قلم نینگ اوچی سیندی».

(عبداللّه احرار، فقرات احراریه، ۱۴ - ورق، قولیازمه).

نقشبندیّه تعلیماتی، اوز حیاتی لیگی، ساده لیگی و عملی لیگی اوچون آسته - سیکین بوتون ترکستان، قدیمی خراسان (حاضرگی افغانستان) نی و ۱۶-۱۷ عصر لر دن باشله ب هندوستان ساحه سینی اوز تأثیری آستیکه آلدی. اونینگ تأثیرینی اینیقهسه ادبیات ساحه سیده ۱۵-عصر دن باشله ب حاضرگی دورگه چه یققال کوریش ممکن. مثلاً، عبدالرحمن جامی و علیشیر نوایی شعر لریده و شونینگ دیک حاضرگی افغانستان ایریم شاعرلری نینگ اثر لریده اونینگ تعلیماتی خیل مه - خیل شکل لر ده اوز عکسی نی تاپگن.

امیر علیشیر نوایی «لسان الطیر» ده شیخ فریدالدین عطار نینگ وحدّه الوجود فلسفه سی و ترک دنیا چیلیک گه اساس له نگن «منطق الطیر» یده گی فکر لر نی ایجادی شکل ده تلقین ایتیب، قلندر چی لیک روحی و ترک دنیا چی لیک یونه لیش لریگه تنقیدی یانداشه دی، اولیا لیک دعوا سینی قیلیب یورگن علم سیز، جاهل و تیکین خور کیمسه لر نی ایوا سیز فاش ایته دی.

مجددی لیک (مجددیه طریقتی)

۱۷ عصر ده افغانستان گه منسوب بولگن بیر کیشی «مجدد الف ثانی» (ایککینچی مینگ ییل لیک نینگ ینگ لایوچی سی - تیکلاوچی سی) و «امام ربانی» لقب لری بیلن شهرت قازانگن شیخ احمد فاروقی نقشبندی احراری سرهندی، نقشبندیه طریقتی نینگ بیر شاخه سی (شاخچه سی) صفتی ده، «مجددیه» طریقتی نی یوزه گه کیلتیردی.

امام ربانی ۱۶۵۰ ییل هندوستان نینگ «سرهند» منطقه سیده توغیلیب، ۱۷۰۳ ییل حیات دن کوز یومدی. او آته سی شیخ عبدالواحد دن تورلی علم لر و عرفانی بیلم لر نی اور گه نیب، اونینگ رخصتی بیلن «چشتیه» سلسله سیده اونینگ اورین باسه ری بولدی. «چشتیه» طریقتی نینگ اساسچی سی هرات نینگ «چشت» قشلاغی دن بولگن بیر عارف ایدی. بو طریقت هندوستان ده کینگ ترقه لگن بولیب، موسیقی و قوشیق آرقه لی هم ذکر قیله دی.

امام ربانی ۱۷ یاشیده برچه ظاهری و باطنی علم لر نی اوز له شیردی. سونگره دهلی ده یشاوچی خواجه لر طریقتی نینگ ادامه چی سی خواجه محمد باقی حضوری گه مشرف بولدی. شیخ محمد باقی آلتی یول دن آلتی واسطه یا سلسله آرقه لی خواجه بهاوالدین نقشبند گه باریب

تفیلر دی. امام ربانی ایککی آی ایچیده اوندن کوپ نرسه لرنی ایگل له ب آلیب، نقشبندیه طریقتی نینگ حامی سی صفتی ده ایش باشله دی. «مکتوبات امام ربانی» کتابی نینگ آخری ده بیریلگن معلومات لرگه کوره، خواجه محمد باقی اوز مخلص لری دن بیرى که بوندی دیب یازگن ایکن:

«شیخ احمد اسملی کوپ بیلم لی و قَوَى العمل بیر شیخ بو فقیر بیلن اولتیریشگندی. اوندن کوپ روزگار عجایباتی صادر بولیشی ممکن. او، بیر قویاش سینگه ری عالم نی یاریتسه کیره ک». شیخ احمد سرهندی اوزی یازگن ۵۳۵- ته مکتوبات مجموعه سی بیلن، نقشبندیه طریقتی تعلیماتی نینگ شرح لاوچی سی و حامی سی بولیب خدمت قیلدی و مذکور طریقت نینگ کینگ کولم ده هندوستان، پاکستان و افغانستان ده ترقه لیشی اوچون زمین یره تیب بیردی. «مکتوبات امام ربانی» نامی بیلی شهرت تاپگن اوشبو مکتوب لر، اونینگ مخلص لریدن بیرى بولگن یار محمد بدخشی تالقانی تامانیدن اوچ جلد لیک کتاب شکلی ده توپلنگن. مذکور کتاب ۱۳۲۸ هجری بیلی تاشکینت ده گى «پورسوف» باسمه خانه سیده و شونینگ دیک هندوستان مطبعه لریده بیر نیچه مرتبه کتته عدد لر ده نشر قیلینگن. اوشبو اثر، نقشبندیه طریقتی ده اینگ کتته حجم ده یازیلگن و کتته بیچیم ده نشر ایتیلگن، ۶۶۵ بیتلیک کتاب حساب لنه دی.

امام ربانی اوز زمانی نینگ مشهور دولت و سیاست ارباب لری، اوز خلیفه لری و شونینگ دیک بویوک عالم لر و متصوف لر بیلن کینگ علاقه ده بولیب، او لرگه هندوستان دن توریب، افغانستان، ترکستان که هر دایم مکتوب لر یازیب تورگن و تورلی موضوع لر بویچه، مرکب مسئله لر و ینگی تاپیلگن فلسفی، تصوفی و عقیدوی معما لرنی بیچیب بیریش که ایتیلگن. او، ماوراءالنهر لیک خواجه محمد قاسم امکنه گى که یوبارگن مکتوبی ده (۲۶۸ مکتوب)، نقشبندیه طریقتی

نینګ بیشیګی بولګن ماوراہالنهر ده تاپیلګن بدعت لر باره سیده اچینیب سوز لیدی. او ییرده رواج له نیب باره یاتګن جهر، رقص و سماع، نفل نماز لرینی جماعت ده اوقیش و چیلله ده اولتیریش ګه قرشی لیک بیلدیره دی و اوشبو بدعت لرنی نقشبندیه طریقتی نی بوزیش ګه قره تیلګن بوزغونچی لیک دیب قاره لیدی (البته امام ربانی نقطه نظری دن-ج).

او، تصوف تعلیماتی ده «وحده الوجود» نظریه سی ګه قرشی توریب، اونی سوفسطایی لر مذهبی ګه اوخشه ته دی، عرفانی تعلیمات نی اسلام شریعتی ګه یقین له ش تیریش ګه اورینه دی. بو حق ده یازګن اونینگ ۱۳ مکتوبی ده قوییده ګی لربار:

تکرار ایتیب اوتګه نی میز دیک ایلګه ری لری، توحید (وحده الوجود) مسئله سیده افعال و صفات نی (خدا نینگ فعل و صفت لرینی) اصل ګه بیرر دیلر. ایش نینگ حقیقتی معلوم بولګه نی دن کیین، «همه نرسه اوندن دیر» دیګن (شعار) پلله سی، «همه نرسه اونینگ اوزی دیر» دیګن سوز پلله سیدن آغیر راق بولیب توره دی و کمالات اونده کوپ راق کورینه دی.... بوتون کشفیات (مکاشفه لر) شریعت ګه مطابق بولیب، شریعت دن قیلچه هم فرق قیلیمیدی.

شریعت ظاهری ګه قرشی بعضی صوفی لرنینگ سوز لری ایسه، نفس ایستک لری یا ګه ایچکی سُکر (مست لیک) دن کیلیب چیه دی. آره ده شونچه تفاوت بارکه، عالم لر علم و استدلال یولی دن و بو اولوغ وار لر (صوفی لر) کشف و ذوق یولی دن بیلیب آله دیلر. امام ربانی یازګن مکتوب لر ایچیده ۱۱ ته مکتوب دن کوپراغی نقشبندیه طریقتی نینگ مقتاوی، یوکسک لیگی و بو طریقت نینگ مشایخ لری ګه بغیشله ب یازیلګن. بعضی لری اونینگ «وحده الشهود» نظریه سینی یاریتیش ګه قره تیلګن.

شوندی قیلیب شیخ احمد سرهندی، نقشبندیه طریقتی نینگ

ادامه چي سي بولگن حال ده، ايريم مسئله لرده او بيلن فرق قيلگن مجديده طريقتي گه اساس ساليب، اونگه داير عرفاني تفكر ني «وحده الوجود» (همه نرسه اونينگ اوزي دير) ديگن قاعده گه ايمس، بلکه «وحده الشهود» يعني (همه نرسه اوندن دير) ديگن قاعده گه اساس لنتيردي. اوشبو نظريه، كيينچه ليک تصوف تاريخي ده اوزي كه خاص اورين توتگن.

امام رباني ۲۹۱ مکتوب آخري ده بوندي ديب يازه دي: بو فقير بو وقت اولاد لري و طالب لر تربيه سي اوچون خواجه نقشبند طريقتي ني اختيار قيلگن من. شريعت ارکان لري سست بولگن شونداق بير پيت ده، نقشبنديه علم و معرفتي، شريعت نينگ ظاهري علم لري بيلن کوپ راق مناسبت ده دير.

خلاصه

انسان، ايلک بار طبيعت و حيات سر لريني بيليب آليشگه اينتيليشي بيلن بيرگه، باشلانغيچ عرفاني تخيل لر هم تاپيله باشله دي. ايلک عرفاني تصور لر، ميفولوژي (اسطوره لر) بيلن چمبرچس باغليق بوليب كيلگن.

انسان تفكري، ترقيات باسقيچ لريني باسيب اوتيشي جريانيده، استه - سيکين بو تخيل و تصور لر هم فلسفي شکل آله باشليدي. هند و يونان فلسفه سيده خيل مه - خيل عرفاني فکر لر، اينقسه «وحده الوجود» (پانته ايزم) گه داير فلسفي تعليمات لر يوزه گه كيليب، تورلي مدنيت لر المشووي نتيجه سيده، اسلام تصوفي بيلن هم ملاقات ده بولدي.

اسلام تصوفي اساساً قرآن کریم دن سرچينه آلگن بولسه هم، افلاطون و نيو پلوتينيزم، شونينگ ديك هند عرفاني يونه ليش لري بيلن هم کينگ کولم ده اوچره شگن. شونينگ ديك عيسويت عرفاني

تعلیماتی بیلن هم علاقه ده بولگن.

اسلام تصوفی ده تورلی فلسفی یونه لیش لر و طریقت لر تاپیلدی. او لر نینگ اینگ مهمی ابن العربی اساس سالگن «وحده - الوجود» فلسفه سی حساب لنه دی. بو فلسفی تفکر، ظاهراً متکلم لر گه قرشی یونه لیش صفتی ده انسان روحی بیلن یره توچی آره سیده بیر لیک و مشترک لیک نی تلقین ایته دی. یعنی هر بیر عقیده لی انسان، کامل پیر رهبر لیگی ده مادی دنیا دن اوز علاقه لرینی اوزیب، روح نی پاکیزه له ش و بیر قطار اخلاق و آداب نی قول له ش یولی دن اوز اصلی گه، یعنی باشلانغیچ نقطه سیگه یتیب باریشی و او بیلن بیربولیشی ممکن دیب تأکید لیدی.

وحده الوجود طرفدارلری، حقیقی علم فقط گینه کشف و شهود یعنی قلب و روح یاروغ لیگی آرقه لی، حقیقی روح گه اولنگن صورت ده حاصل بوله دی، فلسفه و منطق یولی دن هیچ قچان حقیقت نی بیلیب آلیش ممکن ایمس، دیدی. شریعت اهلی وحده الوجود طرفدار لرینی دین سیزلیک، حلولیت (روح نینگ بیر بدن دن چیقیب، باشقه بیر انسان بدنی گه اوتیشی عقیده سی) بیلن عیب له ب، او لر دن بعضی لری، مثلاً منصور حلاج، عمادالدین نسیمی و سهروردی و بابا رحیم مشرب نی اولدیریش گه حکم چیقرگن لر. عرفان و تصوف اهلی او لر نی قشری لیک (یوزه کی لیک) و بیلم سیزلیک که محکوم قیلیب کیلگن لر.

خوارزم لیک مشهور صوفی شیخ نجم الدین کبرا نینگ تعلیماتی، تصوف ایلک نظریاتچی لری بیلن ابن العربی و اونینگ شاگرد لری و شونینگ دیک سوننگی تصوفی عقیده لر اورتی سیده، بیر انتقال (کوچیش) دوری بولیب کیلدی. اونینگ اثر لری ابن العربی اثر لری بیلن بیر گه لیک ده، ۱۳ عصر فلسفی نظریه لری نینگ تمل تاشی نی (بنیادی نی) تشکیل ایته دی.

عبدالقادر جیلانی (گیلانی) تاملیدن اساس سالیب، اوندن کیین اونینگ اوغیل لری و شاگرد لری آرقه لی ترقه تیلگن قادری لیک طریقتی هم وحدت فلسفه سی دایره سیده حرکت قیلیب کیلدی. لیکن بونگه قره مس دن قادریه طریقتی کوپ راق شریعت قاعده لریگه مستحکم باغلنگن ایدی، شوسیب لی کوپ اسلامی اولکه لرده ترقه لدی و حاضر گچه هم اونینگ طرفدار لری جوده کوپ. بابری لر عایله سی اینیقسه شاه جهان نینگ اوغلی و بویوک سلطان اورنگزیب عالمگیر نینگ اکه سی محمد داراشکوه قادری (۱۰۲۴-۱۰۶۹) اوشبو طریقت تعلیماتی نی ترقه تیش اوچون اثر لر یازگن. اینیقسه اونینگ «سکینه الاولیا» ناملی کتابی شیخ عبدالقادر جیلانی نینگ ترجمه حالی و ایلغار خلیفه لری گه بغیشله ب یازیلگن. داراشکوه «مجمع البحرین» دیب اته لگن کتاییده، اسلام تصوفی و هندو لر ده موجود بولگن عرفانی قره ش لر اورته سیده مشترک تاملان لر نی تاپیش گه اورینه دی. اوشبو کتاب قوییده گی بیت لر بیلن باشلنه دی:

به نام آنکه او نامی ندارد
به هر نامی که خوانی سر بر آرد
کفر و اسلام در رهش پویان
وحده لا شریک له گویان

اونینگ سینگی سی جهان آرا بیگم، آکه سی دارا شکوه کبی تصوف گه بیریلگن و قادریه طریقتی طرفداری ایدی. او اوزی نینگ تصوف بویوچه آلیب بارگن سیر و سلوک مراتبی نی «صاحبه» دیب اته گن رساله ده بیان قیلگن. شطحیات روحی ده یازیلگن قوییده گی شعر اونگه منسوب دیر:

گر میسر شود آن روی چو خورشید مرا پادشاهی چه که دعوای خدایی بکنم

سهروردیه طریقتی نی ییریک الهیات شناس عالم، اتاقلی صوفی و عارف عمر بن محمد سهروردی تأسیس ایتدی. اونینگ تعلیماتی ده فلسفی قره ش لر و عرفانی غایه لر بیریری بیلن یوغیریلیب کیتگن. سهروردی امام غزالی کبی منطق و فلسفه گه قرشی توریب بو باره ده کتاب لر یازدی و حقیقت نی فقط کونگل نوری یعنی اشراق آرقه لی بیلیم آلیش ممکن لیگی نینگ کینگ کولم ده ترغیبات قیلیب کیلیدی .

عمر سهروردی نینگ نشر ایتیلیمه گن اثر لریدن ایریم نسخه لری، اوزبیکستان فن لر اکادمی سی قاشیده گی ابو ریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی کتب خانه سیده موجود. اونینگ تعلیماتی ده انسان و اونینگ تربیه سی حقّی ده بیلدیریلگن فکرلر نهایت مهم بولیب ، کامل انسان نی «روح القدس» دیب اته گن .

چشتیه طریقتی هندوستان ده اینگ کوپ ترقه لگن و کتته نفوذ گه ایگه بولگن تصوفی مکتب لردن حساب له نیب، ۱۲ عصر ده اساس سالیبیلگن. اوشبو طریقت دایره سیده اتاقلی صوفی لر و ولی لیک درجه سیگه ییتیشگن دیب ته نیلگن عارف لر مثلاً فریدالدین و اونینگ مریدی نظام الدین اولیا کمال گه ییتگن لر. اوشبو طریقت نینگ دنیا قره شی هم ابن العربی اساس سالگن وحدة الوجود فلسفه سی گه اساس لنگن.

مولویه طریقتی نینگ تمل تاشینی جلال الدین محمد رومی بلخی قویگن بولسه هم، اونینگ وفاتی دن کیین اوغلی سلطان ولد، مولوی نینگ حیات فلسفه سی و دنیا قره شی گه تیه نیب کوپ راق اوشبو طریقت نینگ اساس لرینی ایشله ب چیقیب عمل گه آشیرگن. مذکور

دنیا قره ش یره توچی بیلن کائنات نینگ بیر لیگی گه اساسلنه دی. اما حقیقی بارلیق (وجود) تنگری نینگ اوزی دیر، برچه نرسه لرنی او یره تگن، برچه سی ینه اونگه قیتیپ باره دی. یره تیلگن لر نینگ ایچیده اینگ افضلای انسان دیر

مولویه طریقتی اسلام دنیا سیده کینگ ترقه لگن طریقت لردن بیری صفتی ده نفوذ و تاثیر ساحه سی یوزه سیدن باشقه طریقت لردن بیر فرقی شونده که کوپ راق خلق نینگ اوزیگه توق و صنعت کار لر و موسیقه شناس لر طائفه سی آرسیده کینگ ترقه لگن.

مولویه طریقتی نینگ قیزیقرلی خصوصیت لریدن بیری بو سماع دیر. سماع صوفی لر گه خاص رقص سیمان حرکت لردن عبارت بولیب، موسیقه ریتمی گه موافق آیاق قاقیب اوزی گه خاص آداب و قاعده لر بیلن عمل گه آشیریلده دی. مولویه طریقتی مخلص لری تامانیدن هر ییل قونیه شهری ده جایله شگن جلال الدین رومی موسیمی ده مولانا کیچه سی او یوشتیریلده دی. اونده درویش لر دوره ده ییغیلیشیب، ایریم موسیقی اسباب لری بیلن چلینه دیگن کوی لر گه قوشیلیب آیاق قاقیب رقص گه توشه دیلر. او لر چه آیاق اوستیده ذکر ایتماق روح نینگ تنگری گه قره ب کوته ریلیشی معناسینی انگله ته دی.

مولوی اوز اثر لری اینیقسه مثنوی و دیوان شمس بیلن عرفانی شعریت دنیا سیده یوکسک مقام گه ایریشگن.

یسویه طریقتی خواجه احمد یسوی تامانیدن تأسیس ایتیلیشی، ترکستان ده بیریک بیر دینی آقیم نینگ تصوف غایه لری بیلن یوغیریلگن حال ده یوزه گه کیلیشی اوچون شرایط یره تیب بیریب، ترکی خلق لر آره سیده اسلام دینی نی گینگ کولم ده یایش اوچون نهایت کتته رول اوینه دی. اونینگ تعلیماتی گه کوره ریاضت آرقه لی روح نی پاک له ش و معنوی کمالات درجه سی گه کوته ریش اوزیگه خاص اسلوب و آداب گه ایگه. یسویه، نقشبندیه طریقتی رواجی

که تورلی یول لردن چوقور تاثیر اوتکز که نی منبع لر ده قید ایتیلگن. اوشبو طریقت نینگ ادامه چی لری بولمیش حکیم آتا، زنگی آتا و باشقه کوپ مرشد لر و خلیفه لر، انسان لرنی روحی یوکسک لیک که ترغیب ایتیش یولی ده کتته خدمت لر قلیب کیلگن لر. احمد یسوی اثر لری اینیقهسه «دیوان حکمت» ترکی تیل و ادبیاتی رواجی و تصوف تعلیماتی نی ترقه تیش یولیده اونوتیلمس ایز قالیدردی.

بهاؤالدین نقشبند اساس سالگن نقشبندیه طریقتی ۱۴ عصر ده تصوف نی حیات بیلن چمبرچس باغله ش که حرکت قیلدی. او ایلگه ری سورگن شعار لری بیلن خدا که ایریشیش و حق نی ته نیب آلیش اوچون جمعیت ده یه شش، خلق بیلن بولیش و خلق منفعتی نی اوز منفعتی دن اوستون قوییش نی اوقدیریب، سالک نینگ کونگلی هر دایم خدا بیلن و قولی ایش بیلن بند بولیشی نی توصیه قیله دی. اونینگ تعلیماتی فلسفی تاماندن وحده الوجود و وحده الشهود نظریه لری اورته سیده تورگن بولسه هم، اونینگ بیریک نماینده لریدن بیر (خواجہ عبیدالله احرار) «فقرات احراریه» ده وحدت نظریه سینی کوپ راق تلقین قیلگن.

امام ربانی اساس سالگن مجددیه طریقتی ۱۷ عصر ده نقشبندیه طریقتی نینگ بیر اوسوچی شاخه سی صفتی ده هندوستان و افغانستان ده کینگ ترقه لدی. امام ربانی وحده الوجود نظریه سی بویچه خواجه احرار که قرشی توریب اوز اثری ده «وحده الشهود» مفکوره سی، یعنی «همه نرسه اوندن یعنی خدا دن دیر» دیگن فکرنی، «همه نرسه اونینگ اوزی دیر» دیگن قاعده اورنیده قویدی.

او، اوز دستور لری آرقه لی، تصوف تعلیماتی نی اسلام شریعتی بیلن ماس له شتیردی و بونی اوز بورچی دیب حساب له دی. شو یوسینده اسلام تصوفی اوزی نینگ عرفانی و فلسفی یونه

لیش لری بیلن برچه اسلام اولکه لریده، اینیقهسه اورته آسیا مملکت لریده کینگ کولم ده ترقه لیب، اونینگ تعلیماتی کوپینچه مقدس تویغو لر صفتی ده خلق لر نینگ روحی گه سینگیب کیتدی.

تصوف نینگ ایریم تعلیمات لریده گی ترک دنیا چیلیک، جمعیت دن اوزیلیب گوشه ده یه شش، برچه حیات لذت لری و شونینگ دیک علم و معرفت دن وازکیچیش کیی سلبی تامان لرنی استثنا قیله دیگن بولسک، اونده جوده کوپ ایجابی تعلیمات لر موجود.

تصوف، دین لر و مذهب لر ارا تفاوت لرنی یوزه کی دیب بیلیب، مذهبی دگماتیزم گه قرشی کوره ش ده، برچه انسان لرنی او لر نینگ دینی اعتقاد لریدن قطع نظر، حرمت قیلیب کیلیدی، همه نی یگانه حقیقت ایزله نوچی لری دیب ته نیدی.

تصوف تعلیماتی وطن سیور لیک روحی بیلن سوغاریلگن بولیب، بو یول ده اونینگ اینگ عجایب مثالی نجم الدین کبرا ایدی. اوز اولکه سی خوارزم نی مدافعه قیلش یولیده، اوروش میدانی گه کیریپ، شهید بولدی. شونینگ دیک تصوف، انسان لر ارا کیلیشماو چی لیک و تینچ سیز لیک که قرشی توریب، آدم لر ارا اهل لیک و بیردم بولیب یه شش نی توصیه قیله دی، اوروش و قوزغالان لرنی قاره لیدی. دنیا مقیاسی ده بیرعجایب اونویرسلیزم یعنی برچه انسانیت نی سیویش غایه سینی تلقین ایته دی.

عرفان و تصوف تعلیماتی، مدنی و معنوی انقراض گه سبب بولگن «طالب لر» دوری دن ینگی بیر باسقیچی یعنی حقیقی مستقل لیک و دموکراسی باسقیچی گه وتیش جریانیده، اولکه میزده ملی معنوی قدرت لرنی تیک له ب، خلق قه یتیشتریش، او لر نینگ معنوی سویه سینی یوکسل تیریش اوچون کتته خدمت قیله دی، ملیت لر گه اوزیلیگی نی انگله ب آلیش اوچون یاردم بیره دی. امنیت نی مستحکم له ش، تینچ لیک و برقرارلیک نی تأمین له ش و وطن سیورلیک غایه لرینی

کوچیتیریش ده کتته رول اوینیدی.
تصوف تعلیماتی ده تلقین ایتیلگن حقوقی قره ش لر، مثلاً باشقه
لرنینگ حقوقی نی ته نیب حرمت قیلش، انسان لرگه تجاوز قیلمس
لیک، او لر نینگ یه شش حقوقی نی سقله ش، حتی حیوان لرگه
هم آزار و اذیت بیرمس لیک کبی عالی غایه لر، انسان لر نی تربیه له ش
اوچون مهم عامل بولیب خدمت قیله دی.

قول له نیلگن ادبیات لر(منبع لر)

- ۱- احسان طبری، ایران ده گی دنیا قره ش لر و اجتماعی حرکت لر بویچه بعضی بیر تدقیقات لر، کابل، ۱۳۶۱ ییل.
- ۲- جواد نور بخش، صوفی لر بهشتی، لندن، ۱۳۶۲ ییل.
- ۳- میر غلام محمد غبار، افغانستان تاریخ اوزه نیده، کابل، ۱۹۶۷ ییل.
- ۴- دکتر محمد معین، فرهنگ فارسی، تهران، ۱۳۶۴ ییل.
- ۵- عبدالرحمن جامی، نفحات الانس...، تهران، ۱۳۳۶ ییل.
- ۶- علیشیر نوایی، خمسه، تاشکینت، پورسیف مطبعه سی، ۱۸۹۳ ییل.
- ۷- علیشیر نوایی، خزائن المعانی، تاشکینت، ۱۹۸۷ ییل.
- ۸- علیشیر نوایی، لسان الطیر، تاشکینت، ۱۹۹۱ ییل.
- ۹- علی اکبر دهخدا، لغت نامه، ۱۳۵ جلد، تهران، ۱۳۴۶ ییل.
- ۱۰- اسلام انسیکلو پیدیسی (دایرةالمعارفی)، تورک تیلیده، ۹- جلد، استانبول، ۱۹۵۰ ییل.
- ۱۱- حاجی خلیفه /کاتب چلبی /کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون، عرب تیلیده، استانبول، ۱۹۸۳-۹۴ ییل.
- ۱۲- قرآنکریم، مدینه، ۱۴۱۲ هجری قمری ییل.
- ۱۳- المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم، محمد فؤاد

عبدالباقي، استانبول، ۱۹۸۲ ييل.

۱۴- ذبيح الله صفا، تاريخ ادبيات درايران، جلد ۵، كتاب ۳، تهران، ۱۳۶۹ ييل.

۱۵- محمد بن عبدالله الخطيب، مشكوة المصابيح / حديث لرتوپلمی / دهلي، ۱۹۶۳ ييل.

۱۶- محي الدين بن العربي، الفتوحات المكية، مصر، ۱۹۱۰ ييل.

۱۷- جلال الدين رومي، مثنوى معنوى، تهران ۱۳۱۵ ييل

۱۸- كليات ديوان شهريار، تهران، ۱۳۶۹.

۱۹- نجم الدين كبرى، رساله آداب الذاكرين، (عبدالغفور لارى تامانيدن كبرى نينگ) «رساله الطرق» ناملى اثرى اوستيدن يازيلگن شرح، ۵۰۳ نمبرلى قوليازمه، ابوريحان بيرونى ناميده گي شرق شناسليك انستيتوتى قوليازمه لرفوندى.

۲۰- نجم الدين كبرى، «رساله نجم الدين كبرى» عرب تيليده، اوشه كتبخانه ده گي، ۲۹۵ نمبرلى قوليازمه.

۲۱- عبيدالله احرار، فقرات احراريه، اوشه كتبخانه، قوليازمه نسخه...

۲۲- مخدوم اعظم، رساله بابريه، اوشه كتبخانه، قوليازمه ۵۰۱ نمبرلى.

۲۳- عبدالله انصارى، طبقات الصوفيه، كابل ۱۳۴۱ ييل.

۲۴- فريدالدين عطار، تذكرة الاوليا، تهران ۱۳۴۶ ييل.

۲۵- شمس الدين سامي، قاموس الاعلام، استانبول، ۱۳۰۶ ييل.

۲۶- شمس الدين سامي، قاموس تركي، استانبول، ۱۳۱۷ ييل.

۲۷- ابوالمحسن محمد باقر محمد بن على، مقامات حضرت خواجه نقشبند، تاشكينت، تاش باسمه، بيرونى كتبخانه سى.

۲۸- «صوفى» مجله سى، لندن، ۱۲- سان، ۱۳۷۰ ييل.

۲۹- دوكتور بديع، ن، شمسوار اوغلو، فارابى توركى نسب مسلمان

- فیلسوف، «جهان نو» مجله سی، ۵ سان تهران ۱۳۳۱ییل.
- ۳۰- سعدی شیرازی، گلستان، دهلی، هندوستان.
- ۳۱- کلیات اشعارفارسی مولانا اقبال لاهوری، به تصحیح و اهتمام احمد سروش، تهران، ۱۳۷۰.
- ۳۲- ت. تولینووا، ذ. غفوروف، فلسفه، «تاشکینت دولت اونیویرسیتی»، ۱۹۹۲ییل.
- ۳۳- داکتر عزیز احمد، تاریخ تفکر اسلامی درهند، ترجمه نقی لطفی و م، ج، یاحقی، تهران، ۱۳۶۷.
- ۳۴- دوکتور قاسم غنی، حافظ نینگ حیاتی و اثر لری اطرافیده تیکشیر یشلر، ۲- جلد، تهران ۱۳۴۰ییل.
- ۳۵- دوکتورسید جعفر سجادی، «فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی»، تهران ۱۳۷۸ییل.
- ۳۶- دوکتورسید جعفر سجادی، «فرهنگ علوم فلسفی و کلامی»، تهران ۱۳۷۵ییل.
- ۳۷- امام محمد ابو زهره، «تاریخ المذاهب الاسلامیه» (عرب تیلیلده)، قاهره، دارالفکر العربی.
- ۳۸- جلال الدین رومی بلخی، غزلیات شمس تبریزی، تهران، ۱۳۶۸.
- ۳۹- نجم الدین کبری، «رساله نجم الدین کبری» عرب تیلیلده، اوشه کتبخانه ده گی، ۲۹۵ نمبرلی قولیازمه.
- ۴۰- امام ربانی، مکتوبات امام ربانی، تاشکینت، پورسوف باسمه خانه سی.
- ۴۱- حافظ شیرازی، دیوان، چاپخانه آبان، ۱۳۸۱ییل.
- ۴۲- سعدی شیرازی، دیوان غزلیات، جلد ۱، بکوشش خلیل خطیب، تهران، ۱۳۷۴.
- ۴۳- فواد کوپرولو زاده، ترک ادبیاتیده ایلک متصوف لر، استانبول، ...

- ۴۴- و. بارتولد، تاریخ ترکهای آسیای میانه، ترجمه غفار حسینی، تهران، ۱۳۷۶.
- ۴۵- محمد غزالی، احصاء علوم الدین، قاهره، ۱۹۸۴ ییل
- ۴۶- المنجد فی اللغة والاعلام، بیروت، ۱۹۸۴ ییل.
- ۴۷- دکتر احمد تمیم داری، عرفان و ادب در عصر صفوی، ۱۳۷۲ ییل.
- ۴۸- دوکتور عمر فروخ، تاریخ الفکر العربی الی أيام ابن خلدون، بیروت، ۱۹۷۲.
- ۴۹- عبدالرزاق کاشانی، لطائف الأعلام فی اشارات اهل الالهام، تصوف سوزلوگو نامی بیلن دوکتور ایرکم دمیرلی ترجمه سی، استانبول، ۲۰۰۴ ییل.
- ۵۰- عبدالکریم جیلی، «الانسان الکامل»
- ۵۱- عبدالرحمن جامی، اشعة اللمعات، فخرالدین عراقی نینگ «اللمعات» کتابیگه یازیلگن شرح، انترنت.
- ۵۲- ابن خلدون، المقدمة، دارالفکر العربی، ۱۹۹۷، بیروت.
- ۵۳- عثمان تورر، تصوف تاریخی، نادرخان حسن ترجمه سی، تاشکینت، ۱۹۹۹ ییل.
- ۵۴- دوکتور سلجوق ایر آیدین، تصوف و طریقت لر، ۷نچی باسِم، استانبول، ۲۰۰۴ ییل.
- ۵۵- امین علاؤالدین نقشبندی، ماهو التصوف و ماهی الطریقه النقشبندیة، نشر عراق ...
- ۵۶- کلا بازی، التعرف لمذهب التصوف، انترنت.
- ۵۷- اسلام بویوک دایرةالمعارفی، ۴ - جلد، تهران.

بیریك فقیه و متصوف ابوزید دبوسی

بیریك فقه عالمی ابوزید عبیدالله بن عمر بن عیسی القاضی الدبوسی بخارا نینگ یتیمی مشهور قاضی سی (قضات سبعة) دن بیری، حنفی مذهبی نینگ صلاحیت لی و کیلی و رئیسی ایدی. او ۹۷۸/۳۶۷ ییل بخارا نینگ دبوسی^۱ قشلاغیده توغیلیب وایه گه یتگن و ۶۳ ییل لیک سیر محصول حیات دن کیین ۱۰۳۹/۴۳۰ ییلی بخارا ده دنیا دن اوتیب، امام ابو بکر ترخان مقبره سی یقینیده دفن ایتیلگن. دبوس، دبوسه، دبوسییه - تورلی منبع لر ده بخارا و سمرقند آره لیغیده جایلاشگن بیر قلعه - کیچیک بیر شهر نینگ نامی بولگن. «حدود العالم» کتابی نینگ جوزجان لیک نا معلوم مؤلفی بو بیرنی سمرقند یولیده گی آقر سو لر، درخت لر، ناز و نعمت لر گه توله آباد شهر دیب ته نیتگن. ایریم منبع لر ده «دبوسی» شکلی ده ذکر ایتیلگن.

«تاج التراجم» کتابی مؤلفی اونی «دبوسه» نامی بیلن بخارا و سمرقند آره لیغی ده گی بیر قشلاق دیب یازگن.

دبوسییه دن بیر نیچه مشهور عالم لر چیققن. اولر دن بیری امام زین

۱. -تولیقراق معلومات اوچون قره لسین: ابن خلکان، وفيات الاعیان، ۳- جلد. نرشخی، بخارا تاریخی. سامی، قاموس الاعلام. حدود العالم من المشرق الى المغرب. اسماعیل حق، علم خلاف. دهخدا، لغتنامه. ابن قوتلوغا، تاج التراجم. عبدالحی لکنوی، الفوائد البهیه.

العابدین اولاد لریدن ابوالقاسم سید علی بن مظفر علوی حسینی دیر.

ایشانرلی آدم لردن آلگن معلوماتی میز گه کوره حاضر گی کونده «دبوسیه» سمرقند بیلن نوایی ولایت لری آره سیده گی حدود ده جایلشگن.

دبوسی فقه علمی نی ایککی بویوک فقیه - ابوبکر محمد بن فضل بخاری و ابو بکر جصاص نینگ شاگردی بولمیش ابو جعفر بن عبدالله اوستروشنی (استروشنی) دن اورگه نیب، فقه، اصول، خلاف، جدل و تصوف علم لری بویچه اقتدارلی عالم درجه سیگه کوته ریلدی. اونینگ علمی صلاحیتی و تینگ سیز استعدادی برچه عالم لر تامانیدن اعتراف ایتیلگن و نامی ضرب المثل گه ایلگن ایدی. «وفیات الاعیان»، «تاج التراجم»، «الجواهر المضیه» و «الفوائد البهیة» ده ذکر ایتیلیشی چه، او هر دایم بخارا، سمرقند شهر لریده مشهور و تنیقلی عالم لر بیلن مناظره آلیب بارگن.

بیر کونی مخالف لردن بیرنی نینگ دلیل لرینی توختا و سیز رد قیلیب، مغلویت گه اوچرتسه هم، او، عالم گه قره ب تبسم قیلیب توره بیریتی. ابوزید اونگه اته ب قوییده گی شعر نی یازگن ایکن. ترجمه سی:

نی بولدی که، اونینگ دلیل لرینی رد ایتسم، بونی کولگو بیلن قرشی لیدی. اگر کیشی نینگ کولگوسی او نینگ فقیه لیگی دن دلالت بیرسه ایدی، صحرا ده گی سیرتلان^۲ اینگ فقیه حساب له نر دی.

ابوزید دبوسی حنفی مذهبی بویچه قیمت لی اثر لر مؤلفی بولیب، بوندن سکیز یریم عصر مقدم «علم الخلاف» (خلاف

۲. بعضی منبع لر ده سیرتلان (فارسچه ده گفتار) نینگ اورنیگه اییق، (خرس) یا که بوری (ذنب) کیلگن. فکریمز چه، بوری (ذنب) دییش دن مقصد سیرتلان بولیشی ممکن. چونکه بوری کولمیدی. سیرتلان ایسه اونگه اوخشه ب کیته دیگن حیوان بولیب، آونی ایزله ش ده تیشلرینی کورسه تیب یوره دی. اییق (خرس) سوزی ایسه خطاط لر نینگ کوچیریش وقتی ده یول قویگن خطا سیدن کیلیب چیققن بولیشی ممکن.

- علمی) ناملی ینگى فن گه اساس سالگن عالم دیر. اوشبو فن ییگیرمنچی عصر ده «قیاسی حقوق شناس لیک- حقوق مقایسوی» دیب ناملنگن. او یازگن کتاب لر قوییده گى لر دن عبارت:
۱. «تأسيس النظر» («قره ش لر نى اساس له ش») کتابی؛
 ۲. «تقويم الأدلة» («دلیل لر نى بهال له ش»);
 ۳. «كتاب الاسرار فى الاصول و الفروع» («فقه علمى اساس لری و ترماقلى نینگ سر لری کتابی»);
 ۴. «الأمد الأقصى» («اينگ آلیس مقصد»);
 ۵. «خزانة الهدى» («هدایت خزینه سی»);
 ۶. «شرح الجامع الكبير»;
 ۷. «الانوار فى اصول الفقه» («فقه اساس لرینی آچوچى نور لر»);
 ۸. «النظم فى الفتاوى» («فتوا لر ده گى ترتیب - قاعده لر»);
 ۹. «تجنيس الدبوسى» («دبوسى نینگ ترتیب و تصنیفی»);
 - ۱۰- «التعليقة» («حاشیه»);
- قره نک: قرشى، طبقات الحنفیه. ۱- جلد، ۳۳۹- بیت.

کورسه تیب اوتیلگن اونته اثر دن تورته سی نینگ (۱- ۴) قولیازمه نسخه لری تورلی کتابخانه لرده موجود بولیب، او لردن بعضی لری قسماً، بیرینچی و ایککینچی سی مکمل شکل ده نشرایتیلگن. کیینگی آلتی کتاب منبع لرده ذکرایتیلگن بولسه هم، بیز گه چه ییتیب کیلمه گن.

دبوسى مذهب ساحه سیده اجتهاد و تخریج صلاحیتی گه ایگه حر فکر عالم بولگن. او اورته آسیا فقیه لری آرہ سیده اوزیگه خاص علمی اسلوبی ییلن اجره لیب تورگن و شهرت قازانگن.

دبوسى فقه علمى، حنفى مذهبی تکاملی و باشقه فن لر رواجی گه کتته حصه قوشگن و یوکسک علمی اهمیت گه مالک اثر

لری بیلن اوز نامی نی ابدیت گه مهر له ب قالدیرگن. اونینگ فن گه قوشگن حصه سینی اصول الفقه، خلاف علمی، فروع الفقه و تصوف ساحه لریده کوریش ممکن.

معلوم که، اصول علمی شریعت حکم لرینی اونینگ منبع لری (قرآن، سته، اجماع و قیاس) دن استنباط قیلش (چقکه ریب آلیش) اوچون میتودولوژی وظیفه سینی بجره دی. حاضر گی دور حقوق شناس لیک فن لریده «حقوقی معما لرنی بیچیش بویچه حقوق علمی نینگ عمومی مقدمه سی» دیب اتلگن فن دن فایده له نیله دی. اوشبو فن آغیر و مرکب بولسه هم، معما لرنی عملیات و محاکمه جریانیه ده گی واقع لیک لر گه تینگن اسلوب اساسی ده اورگنه دی. (م. ج. جعفری لنگرودی، حقوق تیرمینولوژی، ۵۶ بیت).

ابوزید دبوسی نینگ اثر لری اصول علمی رواجی ده بوریلش نقطه سی بولدی دیسک مبالغه بولمس. او کوپ مؤلف لر دن فرق لی روش ده خلاف علمی نی اصول علمی نینگ مهم بیر شعبه سی دیب قره گن. اوز اثر لری ده اینقسه «تقویم الادله» کتابی ده قیاس میتودی نینگ امکانیت لرینی، اونگه تیگیشلی برچه مهم و مرکب اتمه لر، قانون-قاعده لر نی ایضاح له ب بیرگن. ابن خلدون عالم و اونینگ خدمت لرینی بوندی تعریف له گن:

«حنفی امام لریدن ابوزید دبوسی برچه دن کوره قیاس بویچه کینگ کولم لی اثر لر یازدی. قیاس گه تیگیشلی بولگن برچه بحث - مناظره لر گه یکون یسه دی (او لرنی آخر گه بیتکه زدی). شو یوسینده اصول الفقه علمی مکمل درجه گه کوته ریلیب، اونگه تیگیشلی مسئله لر اوز بیچیمینی تاپدی، قاعده لری ترتیب گه کیلیریلدی». ابن خلدون نینگ اعترافی چه، حنفی یونه لیشی ده سلف امام لر (آلدین اوتگن امام لر) آره سیده اینگ یخشی اثر یازگن ابوزید دبوسی و خلف لر (او لردن کیین کیلگن لر) آره سیده ایسه سیف

الاسلام بزدوی بولگن.

(ابن خلدون، المقدمة، ۳۲۳ بیت).

ابوزید دبوسی نینگ فقهی اثر لری ایچیده «تقویم الادله» اوزیگه خاص اورین توته دی. اثر ۲۰۰۱ ییل شیخ خلیل محی الدین الملیس تدقیق و تصحیحی ییلن بیروت ده گئی دارالکتب العلمیه مؤسسه سی تامانیدن چیراییلی شکل ده چاپ ایتیلگن. حجمی - ۴۷۲ بیت.

دبوسی ابوعلی ابن سینا ییلن زمانداش یشه گن. الملیس تأکید له شی چه «تقویم الادله» کتابی نینگ قولیازمه نسخه لریدن بیرى نینگ حاشیه سیده قاضی دبوسی وفاتی مناسبتی ییلن ابوعلی بن سینا قلمی گه منسوب قوییده گئی مرثیه بیریلگن:

لَوْ صَوَّرَ الْكَوْنُ عَيْنًا تَسْتَفِيزُ دَمَا
بَشَقَّ الْجَبِّبِ وَ لَطَمَ الْوَجْهَ بِالْأَيْدِي
لَمْ يَوْفَ مِنْ نَفْسِهِ مَا كَانَ يَلْزَمُهَا
مِنْ الْبُكَاءِ عَلَى الْقَاضِي أَبِي زَيْدٍ

ترجمه سی: اگر بوتون کائنات، کوکسی نی بیرتیب، قول لری ییلن یوزی گه اوریب، عزا ده بولگن کیشی دیک ماتم توتسه هم، قاضی ابو زید گه مناسب عزا توتیش حقى ادا قیلینمه گن بوله دی.

کتاب نینگ سونگگی بابی «علم حاصل بولیشی دن آلدین و اوندن کیین انسان قلبی نینگ احوالی حقى ده» دیب نام لنگن. اونده انسان کونگلی گه تیگیشلی علم گه ایگه بولیش دن اولگى حالت لر یعنى علم، جهل، معرفت، فقه و حسیات حقییده سوز یوریتیلیب، قلب نینگ معرفت حاصل قیلیشه گئی اورنی کورسه تيله دی.

شو یوسینده «تقویم الادله» تصوف گه عاید بحث لری ییلن اصول

عالم لری تامانیدن یازیلگن باشقه اثرلر دن اجره لیب توره دی.
 دبوسی «تقویم الادله» مقدمه سیده «الامد الاقصی» («آلیس مقصد») و «خزانه الهدی» («هدایت خزینه سی») کتاب لرینی ایسله تیپ اوتیب «مین بو کتاب لریم ده تأکید له گنیم دیک، روح نوری اصلی (اساسی) و عقل نوری ایسه فرعی (یعنی جزئی و ایککینچی اورینلی) دیر» دیدی.

هر ایککله کتاب سلوک علمی، یعنی عرفان و تصوف تعلیماتی گه بغیشلنگن بولیب، تورلی حکمت لر و اوگیت لرنی اوز ایچی گه آلگن. «الامد الاقصی» ۱۱ کتاب (کته باب لر) دن ترکیب تاپگن.

دبوسی اهل عرفان کبی حقیقی معرفت، قلب نوری آرقه لی حاصل بولیشی گه هم ایشانه دی. بیلش بویچه دبوسی نینگ قره ش لری شونگه اساس لنگن که دلیل سیز هیچ قنفاق علم و معرفت گه ایریشیش ممکن ایمس.

ابو زید دبوسی نینگ عرفانی قره ش لری و بیلش فلسفه سی حقیقه گی فکرلرینی تیرنراق توشونیش مقصدیده اونینگ عرب تیله یازیلگن «تقویم الادله» کتابی دن بیلش نظریه سی حقیقه گی ایریم ملاحظه لرینی اوز ایچی گه آلگن سونگگی بابی نی ترجمه قیله میز.

علم دن آلدین و اوندن کیین انسان قلبی نینگ حالت لری حقیده

انسان توغیلگن چاغ ده عقل سیز لیک یوزه سیدن مجنون (دیوانه) گه اوخشیدی، اونده انسان نینگ اوشبو علم لرنی اوزله ش تیریش اوچون مخاطب بولیشی گه سبب بولگن تمیز قدرتی (نرسه لرنی بیر- بیریدن اجره تیب آلیب، تشخیص بیریش کوچی- ج) بولمیدی. اوشبو قابلیت طفیلی انسان علم گه دعوت ایتیلگن. بو حالت ده اونینگ ضدی عالم ایمس، عاقل دیر. کیین راق، او عقل صاحبی، یعنی عاقل بوله دی.

عقل اوزی نیمه؟ او انسان قلبی ده گی شونداق بیر نورکه، اگر قلب دلیل لرنی کوز دن کیچیرسه، او آرقه لی شهاب (اوچگن یولدوز) نی کورگن دیک، کوریش گه قادر بوله دی. اگر قلب دلیل لر گه دقت قره تسه، اوشبو نور (عقل نوری) بیلن، حواس (سیزگی ارگان لری) آرقه لی بیلشی امکان سیز بولگن نرسه لرنی هم کوریش گه موفق بوله دی. کوز، هوا یاروغ لیگی بیلن کوره آلگه نی دیک، انسان هم عقلی نی ایشلتسه، فکری آیدین لسه دی. عکس حال ده جاهل بولیب قاله دی. جهل (جهالت) علم نینگ ضدی دیر.

انسان نینگ نظری ضعیف بولسه، اونده شک (شبهه) پیدا بوله دی. شک نینگ ضدی یقین (کامل ایشانچ) دیر. بو نینگ مثالی شونداق که، انسان بیران نرسه گه ایلک مرتبه نظر سالگن ده، اوشه نرسه کوزی گه کوچ سیز (ضعیف) بولیب کورینه دی، نظر قیلوچی او شه نرسه نینگ بار لیگی یا که یوق لیگی یا که کوز گه تشلنه دیگن نرسه نیمه ایکن لیگی نی فرق قیله آلمیدی. شو سبب لی کورگن نرسه سی حقی ده شک قیله باشلیدی. البته که، شک دلیل احتمالی بیلن بوله دی، اونینگ مثالی ریب (شبهه نینگ بیر توری) دیر.

سونگره او قونت بیلن نظر ساله دی و گمان قیلوچی بوله دی. گمان، قلب اعتقادی بویچه، شک نینگ ایککی تمانی دن بیرینی نفس ایسته گی بیلن، حقیقت نی آیدین له ش تیره دیگن دلیل گه اساس لنمه گن حال ده اوستون قوییش دیر. مثلاً، کافر لر صنم لرنی خدا دیب، فرشته لرنی ایسه تنگری نینگ قیز لری دیب گمان قیلیش لری و باشقه شو کبی اعتقاد و ایشانچ لر بو نینگ اثباتی دیر.

الله تعالی بوندی دیگن:

(ترجمه سی): «او لر فقط گمان (تخمین) گه ایگه دور لر، خلاص، گمان ایسه اصلا حق - حقیقت اورنی گه اوتمس».

(«نجم» سوره سی، ۲۸- آیت).

شونینگ اوچون ظن (گمان، تخمین) سوزینی استعاره شکلی ده (مجازی معنی ده) علم معنی سیده ایشله تیش ممکن، چون که شو کبی قلب رؤیتی (قلب آرقه لی مشاهده) دلیل گه اساس لنگن بولسه، علم حساب لئه دی. بو حق ده کین سوز یوریتسه میز. ظن (گمان، تخمین) نینگ ضدی حق دیر. الله تعالی بوندی دیدی: «گمان ایسه اصلا حق - حقیقت اورنیگه اوتمس».

(«نجم» سوره سی، ۲۸- آیت).

ایتیب او تگن تورت حالت قلب نینگ (انسان قلبی نینگ) علم گه ایگه بولمس دن و دلیل لرنی او لر گه یوزمه- یوز توریب (توغری دن - توغری) نظردن او تکزمس دن آلدینگی حالت لری دن عبارت. اگر بیر کیشی توغری مشاهده یوریتیب، دلیل لرنی دلیل بولمیدیکن نرسه لر دن اجره ته آلسه، دلیل واسطه سیده شک (شبهه) نینگ ایککی تمانیدن بیرینی اوستون قویش نی ایسته ب، او نی ترجیح قیلسه (اوستون قویسه)، یقین (تولیق ایشانچ) حاصل بولمسه هم، قلبی اوشه نرسه گه مایل لیک کورست سه، بو علم نینگ باشلنغیچ نقطه سی حساب لئه دی. مثلاً، اولچاو آرقه لی حاصل بولگن بیلیم لر (معلومات لر)، خطا سی احتمالی بار اجتهاد لر و خبر واحد (بیر کیشی آرقه لی یتیب کیلگن حدیث) و باشقه شو کبی دلیل لر (ادلّه مجوزه).

البته، بونداق حالت مجازی معنی ده علم دیب اته له دی. نیگه که، اونی قبول قیلیش اوچون دلیل موجود بولسه هم، اونده خطا یوز بیرگن بولیشی شبهه سیز و احتمالی موجود. خاص شکل ده او نی حقیقت دیب اته سه بوله دی، چون که علمی دلیل بیلن اثبات لنگن. اگر اوشه نرسه دلیل سیز، نفس ایسته گی بیلن اثبات لنگن بولسه، او نینگ ضدی ظن (گمان) حساب لئه دی. اوندن کیین اگر کیشی دقت بیلن مشاهده یوریتیب، حقیقت نی توغری توشونیب آلسه و قلبی ده حق نینگ ظاهر بولیشی اوچون هیچ قنداق شبهه گه اورین قالمه سه، اوشنده جهل (جهالت) گه بر هم بیروچی علم حاصل بوله دی.

شوندی قیلیب علم، کوز نظر سالگن نرسه نی کورگه نی دیک، حقیقت نی قلب آرقه لی ادراک ایتیش دیر. بنابرین، رؤیت (کوریش) کوز اوچون خاص صفت بولگه نی کبی، علم هم قلب نینگ خاص بیر صفتی دیر. بعضا کوز گه خاص بولگن رؤیت سوزی قلب

اوچون استعاره شکلی ده (مجازی معنی ده) ایشله تيله دی، چونکه علم هم شو معنی نی انگله ته دی (افاده لیدی).
 رؤیت، قره لگن نرسه کوز گه کورینه باشله نیشی بیلن یوز بیره دی. علم، نظر ده توتیلگن نرسه قلب ده ظهور ایتیشی بیلن حاصل بوله دی.

بیز نینگ چه، اعتقاد (ایشانچ)، حاصل بولگن علم کوچیگن دن کیین قلب اوچون آرتیقچه بیر صفت دیر. انسان اعتقاد قیله دی دیگه نی، کورگن نرسه سی گه کونگل باغلیدی دیگه نی. هر بیر نرسه اوز ضدی بیلن تنیله دی (معلوم بوله دی). شونگه کوره علم نینگ ضدی جهل (جهالت)، «عقد» (اعتقاد سوزی نینگ اوزه گی) یعنی باغله ش نینگ ضدی «حل» (بیچیش) دیر. حتی «عقد» سوزی هر بیر نرسه گه نسبت بیریلیب کیلگن. مثلاً، ایینی باغله دیم، او باغلندی، شونینگ دیک، اونینگ ضدی حقیقه ایینی بیچدیم، او بیچیلدی، دیلگن. بو اورینده ایتیش کیره ک که، «عقد» (کونگل باغله ش)، «عزم» (اراده قیلش) و قصد قلب گه تیگیشلی صفت لر آره سیده بیر—بیری گه اوخشیدی و ایریم لری ایریم لریدن اوستون توره دی. بو لر نینگ همه سی علم حاصل بولگن دن کیین، یعنی اعتقاد بیلدیریب قصد و اراده قیلگن نرسه نی مشاهده ایتگن دن کیین بوله دی.

ابلیس یره توچی نی ته نیش ده عالم ایدی، لیکن اونگه اعتقادی یوق ایدی. یعنی اونگه ایمان کیلتیرمه گن، اونی تصدیق له مه گن و اوز علمی گه عمل قیلمه گن ایدی. چون که قلب اوچون اعتقاد و تصدیق، بدن اوچون طاعت و عبادت کبی دیر. آدم نماز نینگ فرض لیگی نی بیلیم آلگن دن کیین اونگه عمل قیله دی، بو ایسه بیلگن نرسه سینی قلب بیلن تصدیق له ش دیر. مبادا بیله توریب، نماز نی ترک ایتسه، بو ایشی بیلن قلبی نی تکذیب قیلگن (قلب ایشانچی نی انکار قیلگن) بوله دی. اعتقاد گه اساس لنگن علم خاص معنی

ده يقين ديب اته له دى. يقين ايسه خاص معنى ده جهالت نينگ بير توري بولميش شک نينگ ضدى حساب لنه دى.

علم، قلب گه کير گن ايلک دفعه ده بير نوع تشويش - اضطراب دن خالى بولميدى. مثلاً بير کيشى اول کورمه گن اويگه کير گن ده، اوچره شو (صحت) بيرينچى مرتبه بولگه نى اوچون اندک نا قولى ليک سيزه دى.

کوز بيرينچى باقىش ده (قره ش ده) بير نرسه نى کوره دى، اگر مشاهده دوام ايتيب، نا قولى ليک آره دن کوته ريلسه، ايريشيلگن علم معرفت گه ايلنه دى. مثلاً، نا ته نيش مسافر بير شهر گه کيريب، اونينگ اهالى سى بيلن اوچره شيب صحت قيلسه، اونده بو منزل حقى ده معين علم حاصل بولسه، صحت نتيجه سيده بو علم معرفت گه ايلنه دى. شو نينگ اوچون «معرفت» سوزى نى حيوان لر گه نسبتاً هم قول له ش ممکن. او فلان نرسه نى ته نيدى دييله دى، ليکن انگليدى (يعنى بو حق ده علم گه ايگه) دييلميدى. نيگه که، حيوان لر آچيق کوريش آرقه لى کوز گه تشلنه ديگن نرسه لردن باشقه سيني توشونميدى.

علم قلب نظرى و آچيق کوريش دن قويى راق درجه ده تورگن استدلال آرقه لى حاصل بوله دى. اگر بونداق حالت ده هيچ قندى توشونماوچى ليک که اورين قالمه سه، اونى معرفت ديش ممکن. معرفت نينگ ضدى فکره (فکر)، علم نينگ ضدى ايسه جهل (جهالت) دير.

سونگره مجهول (نا انيق ليک) دن بير درجه کيبن، نکره (تنيلمه گن کيمسه) توره دى. اگر سين بيرار کيشى گه اشاره قيلمس دن زيد گه بير درهم (پول) بيرگين ديسنگ، بير نکره گه ايمس، بلکه بير مجهول (نامعلوم) کيشى گه پول بيريش نى بويورگن بوله سن. بو بيرده زيد سوزى نينگ لغوى معنى سى (معين آدم لر نينگ اسمى

صفتی ده) معلوم بولسه هم، زید ناملی کیشی لر کوپ بولگه نی اوچون تعارض (اختلاف) سبب لی سین اونی ته نیمیسن. اگر بیرار کیشی گه بیر درهم پول بیرسنگ، بیر نکره (نا ته نیش کیشی) گه بیر گن بوله سن. بو اورینده «بیرار کیشی» سوزی تعارض (یعنی کوپ معین آدم لر گه دلالت قیلش) اوچون ایمس، بلکه «معرفه» سوزی اونگه دلالت قیلمه گه نی سبب لی مجهول و نا معلوم دیر. اما زید «معرفه» سوزی بولسه هم، تعارض طفیلی ته نیلمه گن ایدی. شوندی ایکن، «نکره» شک آرقه لی توشونمس لیک معنی سینی انگله ته دی.

اگر بیرار کیشی خدا نینگ معرفتی دن بیراق بولسه، سین فلان کیشی خدا سینی ته نیمیدی، دیسن. اگر اونینگ بیلمس لیگی گه تکذیب و انکار قوشیلسه، فلان کیشی خدا نی انکار قیله دی، دیسن. شو نینگ دیک، اگرایککی کیشی آره سیده صحبت و اوچره شو بولمه گن بولسه، فلان کیشی نی بلیب آلدیم، لیکن او مینینگ ته نیش لریم دن ایمس، دیله دی.

ایندی سین معرفت، اثبات درجه سی کوچلی ایکه نی سبب لی ایمس، بلکه قلب اوچون صحبت (اوچره شو) صفتی آرتیقچه لیگی طفیلی علم دن اوستون تورگه نی نی بلیب آلدینگ. او لر نینگ هر ایککله سی یقین حاصل قیلش (ایشانچ بیلدیریش) ده بیر- بیرگه تینگ دیر.

علم، معرفت گه ایلنگن دن کین ایککی تور گه بولینه دی: ضمیری ده حکمت بولمه گن علم، علم ظاهر دیر. ماهیتی ده حکمت بولسه گینه علم کونگل گه لذت بغیشلیدی، معقول بوله دی و طبیعی جریان گه توشه دی. چونکه عقل بیز نینگ وجودی میزده یره تلگن. عقل گه اساس لنگن نظر، انسان تامانیدن قبول قیلینه دی و اونگه حلاوت بغیشلیدی. لیکن انسان قچان که عقل دلالتی اساسی

ده مشاهده یوریتیپ، ایچکی معنی دن واقف بولسه و قلبی (کونگلی) ایشانچ حاصل قیلگن دن کیین اوندن لذت لنسه، اوشنده معرفت فقه گه ایلنه دی.

شو بیر ده علم نینگ چیگره سی توگیدی. قلب ایلک باره بیر نرسه نی هیچ قندی ایشانچ سیز، رأی اساسی ده مشاهده قیلیب، اونگه مایل لیک کورسه ته دی. شک-شبهه آره دن کوته ریلگن دن کیین ایسه بو مشاهده حقیقتاً علم گه ایلنه دی. سونگره معرفت درجه سی گه کوته ريله دی، اوندن کیین معنی و حکمت نی انگله گچ، هر ایککله سی اوستیده توختلگن دن کیین فقه گه ایلنه دی. عبدالله بن عباس قرآن کریم ده ذکر ایتلگن «حکمت» سوزیدن مقصد فقه دیب تعریف قیله دی. شو سبب لی قیاس میتودی نی حجت (سند، ایشانچ لی دلیل) دیب بیلگن عالم لر اوشبو نام (یعنی فقیه نامی) بیلن اته لگن. نیگه که قیاس، اونینگ ایچکی مضمون و معنی لری انگله شیل مه گن حال ده حجت حساب لنمیدی.

یره توچی گه معرفت و فقه سوز لری ایمس، بلکه فقط علم (سوزی) نسبت بیريله دی. نیگه که، علم آرقه لی معلوم بولگن نرسه، علم ایگه سی (عالم) گه اوز حقیقتی بیلن ظاهر بوله دی. الله تعالی گه هیچ بیر نرسه یاه شیرین بولمه گه نی سبب لی او عالم دیر.

ایتیب اوتگه نی میز دیک، معرفت و فقه، علم گه تیگیشلی ایککی درجه نینگ نامی دیر. یره توچی نینگ صفت لری و اسم لریده تورلی حالت لر موجود بولمه گه نی سبب لی اونینگ ذاتی بوندن یوکسک توره دی. عیان که، بیز دلیل سیزهیچ قنذاق علم گه ایریشیشی میز ممکن ایمس.

دلیل بعضاً حسی (سیزگی اعضا لری بیلن سیزيله دیگن) و بعضاً عقلی، یعنی عقل دلالتی سیز قبول قیلنمید یگن بوله دی.

الله تعالی موجود لیگی نینگ آیت لری (نشانه لری)، پیغمبر لر گه تیگیشلی معجزه لر بونینگ اثباتی دیر.

حیوان لر هم حسیات ده، اولر گه تیگیشلی حادثه لر بویچه معرفت (بیلش) ده انسان لر کبی دیر. او لر اوز باله لرینی، اوز جنسی دن بولگن باشقه حیوان لر نی، توریب یشیدیکن جای لر و اوتلاو لرینی بیله دی. چون که او لر نینگ هم انسان لر کبی حواس (سیزگی اعضا لر) بار. انسان ایسه عقلی دلیل لر آرقه لی توشونیش خصوصیتی بیلن باشقه جان ذات لر دن اجره لیب توره دی. دلیل ایسه بعضاً توشونيله دی و بعضاً ایسه یاد لنه دی. یاد له ش- ایسله ب قالیش انسان بیلن حیوان آره سیده مشترک دیر. نیگه که، او لر هم حسی دلیل لر، بیر- بیریکه اوخسه گن نرسه لر نی اوز خاطره لری ده سقلیدی. مثلاً، یاش باله قرآن کریم نی اونینگ معنی سیگه توشونمس دن یاد لیدی، عجم لر (عرب بولمه گن لر) قرآن کریم نی یاد دن بیله دی، لیکن اونینگ معنی سینی بیلمیدی. قلب او چون یاد له ش طبعی و فهم له ش (توشونیش) عقلی (جریان) دیر.

حفظ (یاد له ش) نینگ ضدی نسیان (اونوتیش) دیر. اما بو فهم گه (توشونیش گه) ضد ایمس. فهم و عقل بیر معنی نی انگله ته دی دیلگن. بو ایسه عقلی دلالت سیز ممکن ایمس. بو بیر ده «عقل» سوزی «فهم» سوزی گه نسبتاً مجازی معنی ده ایشله تیلگن. بعضاً علم، حجت دیب تصور قیلینگن دلیل لر نی، مثلاً، شریعت اساسچی سی دن نقل قیلینگن (روایت قیلینگن) نص لر نی یاد له ش آرقه لی حاصل بوله دی. اما فقه ماهیت نی چوقور توشونیب یتمس دن حاصل بولمیدی. توفیق الله تعالی دن دیر. شوندی قیلیب، انسان تا که ماهیت نی انگله مس ایکن، اوز علمی دن لذت آلالمیدی. نیگه که علم، شریعت گه اطاعت قیلش و پیغمبر نینگ یالغان دن پاک لیگی گه ایشانیش طفیلی، مجبوریت

منبعی بولمیش نص لرنی ایشیتیش و او لر گه بوی سونیش اساسی ده حاصل بوله دی. علم انسان نینگ طبعی گه خلاف بولیب، یره توچی امری گه اوزینی تاپشیریب، اطاعت قیلش ثمره سی دیر. قچان که، ماهیت نی چوقور توشونیب، فقه درجه سی گه کوله ریل گه نی ده گینه علم عاقل کیشی نینگ طبعی گه ماس کیله دی. نیگه که، محسوسات (سیزگی اورگان لری آرقه لی سیزیله دیگن نرسه لر) حیوان لر اوچون طبیعی بولگه نی کی، معقول نرسه لر (عقل بیلن اولچه نه دیگن نرسه لر) عاقل لر اوچون طبیعی بوله دی.

اوزعلمی گه عمل قیلش لذتی عبادت دیر. دنیا نینگ هیچ بیر حلاوتی اونگه تینگ کیله آلمیدی. چون که هیچ بیر عبادت قرب و کرامت مرتبه سی دن خالی بولمیدی. شو جای گه کیلیب دنیا ده گی لذت لر اوز چیگره سی گه یته دی. شونینگ اوچون پیغمبر(ص):

«مین دیر کوزیم یاروغ لیگی نی (لذت نی) نماز ده تاپگن من» دیگن ایدی. توفیق الله تعالی دن.

نجم الدین کبرا نینگ عرفانی قره ش لری و اثر لری (نجم الدین کبرا نینگ حیاتی و ایجادى دن لوحه لری)

خوارزم دیاری عصر لری دوامیده بویوک ترکستان نینگ مدنیت اوچاق لری دن بیرى بولیب کیلگن. بو تاریخی دیار فقط گینه محمد بن موسی الخوارزمی کبی بویوک ریاضیات عالمی، جاراالله زمخشه رى کبی بیریک مفسر و فیلولوگ، ابوریحان بیرونی کبی اولکن قاموسی عالم و کوپ له ب شاعر و ادیب لری، دولت و سیاست ارباب لرینی کمال گه یتیشتیروب، جهان مدنیتی خزینه سیگه اونوتیلمس اولوش قوشگن، بلکه تصوف و عرفان عالمی ده هم منگو و برحیات سیما لردن بیرى بولمیش شیخ نجم الدین کبرا دیک بویوک صوفی و متفکر عارف نی کمال گه یتکیزیب، او اساس سالگن کبرویه طریقتی نی فلسفی فکر لری بیلن یوغیریلگن ینگى تصوف مکتبی صفتی ده اسلام عالمی گه تقدیم ایتگن.

احمد بن عمر بن محمد خیوه قی (خیوه لیک) ۱۲-۱۳
عصر لری تصوف آسمانی ده پارله ب تورگن یارقین یولدوز لردن
بیری ایدی. او ۵۴۰ هجری (۱۱۴۵ میلادی ییل) خوارزم نینگ خیوه

شهریده توغیلیب وایه گه یتدی.

ابوالجَنّاب کنیه سی، نجم الدین (دین نینگ یولدوزی)، الطامه الکبری (بویوک آفت) و ولتراش شیخ (ولی لر یتیشتیروچی شیخ) لقب لری بیلن شهرت قازانگن بو متفکر، عارف و صوفی، فقط گینه تصوف گه خاص بولگن تعلیمات لر بیلن چیکله نیب قالمی، اوز زمانه سی نینگ برچه علم و فن لرینی اوز له ش تیریش یولیده مشقت لی سفرلر قیلیب، شهر دن شهر گه بیلیم یوزی دن یوردی، «علم ختای ده بولسه هم اونی ایزله نگ لر» و «یشیک دن لحد گه چه بیلیم اور گه نینگ لر» دیگن حدیث لر مضمونی گه چین کونگل دن ایشانگن بو علم شیداسی، حیات نینگ آخرگی دقیقه لری گه چه اوشبو یول دن آزمه دی.

نجم الدین کبرا یاشلیگی دن سفر گه قیزیقیب، کوپ اولکه لرنی کیزیب اوتیب مصر گه باره دی، او بیرده مشهور صوفی شیخ روز بیهان الوزان المصری بیلن ته نیشیب، اونگه ارادت قولینی بیره دی و اونینگ نظری آستیده آغیر ریاضت باسقیچ لرینی باسیب اوته دی.

یاش احمد بن عمر اوز اراده سی، استعدادی و قطعیتی بیلن شیخ نینگ دقتی نی اوزی گه تارتیب، اونینگ ایشانچ و حرمتی گه سزاوار بوله دی و کوپ اوتمی اونینگ قیزی گه اویلنه دی. بیر نیچه ییل مصرده یشه ب، روز بیهان نینگ قیزی دن ایککی اوغیل کوره دی.

«حق» نی انیق انگله ب آلیش و اونگه ایریشیش یول لرینی قیدیریب تاپیش دردی او نی بیر لحظه هم تینچ قویمس دی.

بیر کونی امام ابو منصور حفده نینگ تبریز شهری ده «سُنه» گه دایر بیر یله دیگن گوزه ل علمی درس لری حقیده ایشیتیب، درحال تبریز گه قره ب جونیدی و «سرمیدان» محله سیده بولگن «زاهده» خانقاه سیده اوشبو کلام عالمی نینگ درس لرینی تینگلی باشلیدی،

کلام علمی نی اوندن چو قور اورگه نیب آله دی.

یاش عالم کلام علمی گه دایر اوزینی بیرینچی اثرینی «شرح السنه و المصالح» (سنه و ایزگو لیک لشرحی) نامی بیلن اوشه بیرده یازه دی. اسلام انسیکلو پیدیه سی ده بیریلگن معلومات گه کوره اوشبو اثر مباحثه شکلی ده، مقدمه ماهیتی ده یازیلگن ایدی. بو اثر گه دایر بیر مناظره جریانی ده، مؤلف بیر ینگی سیما- بابا فرج تبریزی بیلن تنیشه دی. شیخ نینگ صحبت لری یاش عالم گه چوقور تأثیر کورسه تیب، قره ش لرینی اوز گرتیره دی. بو تأثیر او نینگ عملی حیاتی ده یققال سیزله دی. ایزله نوچن عالم، اوندن کیین کلام علمی موضوع لریده اوز تیکشیریش

چون که بابا فرج اشراق یولی دن حقیقت گه ایریشماقچی بولگن سالک اوچون هیچ قندی بیلیم اورگه نیش ضرور ایمس لیگی نی تأکید لر دی. نیگه که حقیقی بیلیم الهی الهام آرقه لی حاصل بوله دی. نجم الدین بو یول دن باره دی، اما کوپ اوتمی بوندی قلیلب اوز مقصد لری گه ایریشه آلمس لیگی نی انگله ب آله دی، اوندن سونگ عَمّار یاسر گه قوشیلیب اونینگ توصیه سی گه بنأ کامل صوفی درجه سی گه ایریشیش اوچون اسماعیل قسری مکتبی گه کیره دی و اونینگ قولی دن خرقة کییب، اوزی نینگ بیرینچی شیخی - روز بیهان المصری یانی گه قیته دی .

شیخ روز بیهان، نجم الدین تصوف نینگ نظری اساس لرینی بوتونلی انگله ب آلگه نی نی کوریب، اونی آنه یورتی- خوارزم گه باریب، تصوف تعلیماتی نی ترقة تیش یولیده فعالیت کورسه تیش گه دعوت قیله دی. نجم الدین اونینگ بویروغی گه بنأ، اوز عایله سی بیلن آنه یورتی خوارزم گه قیتیپ کیله دی. او بیرده جایلشگن دن کیین بیرخانقاه تأسیس ایتیپ، منبع لرده «الطریقه الذهبیه» یعنی (آلتین طریقت) نامی بیلن هم اتلگن «کبرویه طریقتی» گه اساس ساله دی و

اوشبو طریقت گه عاید عرفانی تعلیمات لرنی تلقین ایتہ باشله یدی. کوپ اوتمی، ینگی طریقت اساسچی سی تیوه ره گی ده، سان سیز شاگرد لر و مرشد لر ییغیلیشیب بو یول گه قدم قوی دیلر. او لردن ۱۲-۱۳ عصر لر نینگ بیرقطار مشهور صوفی لری کمال گه ایریشیب، مرشد و ولی صفتی ده ته نیلگن لر.

شیخ نجم الدین کبرا عالی استعداد و یوکسک ذکاوت ایگه سی بولگه نی سبب لی، هر قنداق سوال گه قانقرلی جواب قیته ریب، هر قندی مرکب معما نی ییچیش گه موفق بولر دی و علمی مسئله لر باره سیده مباحثه، مناظره لرنی سیویب هر دايم باشقه لراوستیدن غلبه قازانردی. شو سبب دن اونى «الطامة الكبرى» (بویوک آفت) دیب اته گن لر. شمس الدین سامی یازیشیچه، باره - باره «الطامة» (آفت) سوزی سوزله شو جریانی ده ترک ایتیلیب، «الكبرى - کبرا» یعنی بویوک سوزی اونینگ لقبی یعنی نجم الدین کبرا نینگ اجره لمس قسمی بولیب قالگن.

شونینگ دیک، اونگه ابوالجنا ب کنيه سی بیریلگن. ع. ا. ده خدا فکریچه او نفس ایستک لری دن اجتناب ایتیب، دنیا لذت لریدن واز کیچگه نی اوچون اوشبو کنيه بیلن اته لگن.

نجم الدین کبرا وطن سیوگی سی بیلن یشه ب کیلدى. او هیچ قچان کیندیک قانی توکیلگن وطنی - خوارزم نی اونوتمه دی، اوز خلقی بیلن یه شش و او لر آره سیده معرفت نورینی ترقه تیش تویغو لری، اونینگ اوز وطنی گه قیتیپ کیلیشی گه سبب بولدى.

اونینگ حیاتی آخر لریده ترکستان ده کوتیلمه گن حادثه لر یوز بیره باشله دی. مغل لر باسقینی برچه خلق لرحیاتی نی خوف - خطر آستیده قالدیردی. نجم الدین کبرا اورگنچ مدافعه سیده قتنه شیب، ۶۱۸ هجری ییل (۱۲۲۱ میلادی ییل) جمادی الاول آیی نینگ ۱۰- کونی شهید بولدى.

چنگیز خان نجم الدین کبرا که کیشی یوباریب، خوارزم دن اونینگ چیقیب کیتیشی نی سوریدی . شیخ ایسه، مین ۷۶ ییل حیات نینگ اچچیق - چوچوک لرینی خوارزم لیک لر ییلن اوتکزگن من ، ایندی ناقولی بیر احوال ده او لرنی تشله ب کیتیش نامرد لیک بوله دی، دیب جواب قیتره دی. شیخ نجم الدین کبرا دشمن که قرشی کوره ش میدانن ده قهرمان لرچه شهید بوله دی.

لغتنامه ده یازیلیشی چه، اوندن کیین تاریخی کتاب لر و تذکره لرده اوشبو حادثه کوپ قوشیمچه مطلب لر ییلن تکرار لنگن. واقعه یوز بیرگن زمان دن قنچه اوزاق لشرایکن میز، شیخ نینگ اولیمی تفصیلات لر یکه قوشیلگن قوشیمچه لر وایر تک سیمان(افسانه که اوخشش) مطلب لر که کوپ راق دوچ کیله میز.

اسلام انسیکلوپیدیسی ده بیریلگن معلومات لر که کوره، سنت پیتر - بورگ شرق شناس لیک انستیتوتی ده، شرق ترکچه سیده یازیلگن «شیخ نجم الدین کبرا نی شهید قیلیب خوارزم شهرینی خراب قیلگه نی نینگ بیانی» نامی ییلن اته لگن بیر قولیازمه بار. بو اثر خوارزم نینگ سونگگی کون لری و بوزیلیشی حقی ده یازیلگن بیر تاریخی اثر دیر. شیخ نجم الدین کبرا بو اثر ده مغل لر که قرشی خوارزم نینگ مدافعه چیسی صفتی ده گوده لته دی .

مذکور اثر که کوره، بویوک شیخ اوز معنوی کوچی سایه سیده شهر که کیریشده مغل لر که توسقین لیک قیلیب توره دی، لیکن قندی دیر او بیر دن باشقه تامان که اوتیش اوچون قرار بیر گونچه شهر دشمن نینگ قولی که توشیب قاله دی.

نجم الدین کبرا نینگ قبری باره سیده منبع لر ده ضدیت لر موجود. بعضی لر، مثلاً محمد معین اونینگ مزاری موجود ایمس دیسه ، عرب سیاحی ابن بطوطه اوز سیاحت نامه سیده قوییده گی دیک معلومات بیره دی:

«خوارزم دن چیقہ بیریش ده بیر زاویه بار، او اینگ بویوک اولیا
 لر دن بیری بولمیش نجم الدین الکبری قبری اوزره بنیاد ایتیلگن . بوییرده
 زیارتچی لر اوچون طعام تیارلنه دی. خوارزم نینگ آبرو لی کیشی لری
 دن بولمیش مدرس سیف الدین بن عصبه زاویه ده شیخ لیک
 قیله دی.»

«کبرویه» حقى ده قوشیمچه معلومات لر

«کبرویه» طریقتی شیخ نجم الدین کبرا نینگ کوپ ییل لر دوامیده ایگل له ب آلگن معلومات لری، تورلی فن لرساحه سیده ایریشگن موفقیت لری، اونینگ کینگ کولم ده قولگه کیریتگن تجربه لری نتیجه سی صفتی ده یوزه گه کیلدی.

«الطریقه الذهبیه» (آلتین طریقت) نامی بیلن هم شهرت قازانگن کبرویه طریقتی، اونینگ اساسچی سی تامانی دن «طریق الشطار» یعنی بی باک لر، قورقو سیز و پروا سیز لر یولی دیب هم اتلگن.

«کبرویه» طریقتی گه دایر تورلی معلومات لرنی اونینگ عرفانی و فلسفی قره ش لری گه خاص بولگن رساله سی ده کوریش ممکن . عرب تیلی ده یازیلگن و قولیازمه ده «رساله نجم الدین کبری» دیب قید ایتیلگن اوشبو رساله حقیقه یوقاریده معلومات بیریب اوتگن ایدیک. اما «کبرویه» طریقتی نینگ اساسی اصول و قاعده لری اونینگ «رساله الطرق» اثریده یاریتیب بیریلگن. آیتگه نی میز دیک، بو رساله عبدالغفورلاری تامانی دن فارس تیلی گه ترجمه قیلینیپ، «رساله آداب الذاکرین» دیب ناملنگن.

نجم الدین کبرا مذکور رساله ده طریقت نینگ ۱۰ ته اساسی قاعده

سینی ایضاح له ب، باشقه یول لر گه نسبتاً اونینگ یوکسک لیگی و حقیقت گه یقین لیگی نی تأکید لیدی. رساله قوییده گی دیک باشله نه دی:

«تنگری گه یتیب باریش یول لری، خلاق نفسی سانی گه تینگ دیر. ییز شرح له ماقچی بولگن یولیمیز یول لر نینگ اینگ یقینی، و اینگ اینگی و اینگ توغریسی دیر».

اوندن کین مؤلف سان سیز یول لرنی اوچته اساسی یول گه بولیب، او لر نینگ هر بیرینی اونگه خاص بولگن خصوصیت لری بیلن ایضاح له ب اوتته دی: «یول لر هر قنچه کوپ بولمه سین، او لر نینگ برچه سی اوچ یول بیلن چیگره لنه دی. او لردن بیرینچی سی معاملات ایگه لری (عمل قیلوچی لر) یولی بولیب، اخیار (تورلی فضیلت لر ایگه لری بولگن اینگ یخشی آدم لر) نینگ یولی حساب لنه دی. او لر روزه توتیش، نماز اوقیش، قرآن کریم تلاوت قیلش، حج گه باریش، جهاد قیلش و باشقه ظاهری ایشلر بیلن شغل لنه دیر. بو یول دن باریب یره توچی گه یتوشگن لر کم دن - کم دیرلر.

یول لر نینگ ایککینچی سی مجاهده لر (سعی - حرکت لر) و ریاضت لر ایگه لری نینگ یولی بولیب، بو یول دن اخلاق نی اوز گرتیریش، روح گه جلا بیریش، کونگل نی صاف له ش، نفس نی پاکیزه له ش و ایچکی دنیا نی آباد له ش اوچون سعی - حرکت قیلورلر. بو، ابرار (برسوزی نینگ کوپ لیگی، یخشی، صالح و تقوا لیک کیشی لر معنا سیده) یولی بولیب، بو یول آرقه لی مقصد گه یتوشگن لر نادر بولسه هم ایلگه ریگی گروه گه نسبتاً کوپ راق دیر.

یول لر نینگ اوچینچی سی، الله تعالی گه قره ب یوروچی لر و او تامان گه اوچوچی لر یولی بولیب، حقیقتاً جذبه گه بیریلگن شطار لر (بی باک، قور قوسیز و پرواسیز کیشی لر) یولی بولیب، اوشبو یول نینگ باشی ده (حق قه) ایریشگن لسانی باشقه یول لر نینگ آخری گه

باریب ایریشگن لرسانیدن کوپ راق دیر».

اوندن کیین شیخ نجم الدین کبرا اوچینچی یول یعنی «کبرویه» طریقتی نینگ مضمون وماهیتی نی قوییده گیچه یاریتیب بیرہ دی:

«اوشبو تنلنگن یول، «اوز اختیاری بیلن اولیش» (قاعدہ سی) گه اساس لنکن دیر. حضرت پیغمبر دیب دور لر کیم، «اولمس دن بورون اولینگیز!»، طبعی اولیم، یعنی روح بدن دن ایریلمی توریب، اوز اختیارینگیز بیلن وجود نی ترک ایتینگ، توغیلگن کون دن بو یان سیز ده سینگیب کیتگن هوس لر و انس - الفت آلیب کیلگن ایستک لر دن واز کیچیپ، حق نی ایسته ش مقصدینی اوز مقصدینگیز اورنیده قویننگ. البته بو خیل اولیش حقیقی حیات گه آلیب باره دی.

تدقیقاتچی لر بیرگن معلومات لرگه کوره، نجم الدین کبرا نینگ تصوفی مکتبی، تصوف نینگ ایلک نظریاتچی لری (۱۰ - ۱۱ عصر لرده نیشاپور مکتبی) بیلن ابن العربی و اونینگ سلف لری (اوندن ایلگه ری اوتگن لر) صدرالدین قونیوی و فخرالدین عراقی بیلن سونگگی تصوف عقیده لری آره سیده بیر انتقال (کوچیپ اوتیش) دورینی تشکیل ایتیه دی. ایسکی نظریاتچی لر کبی نجم الدین کبرا هم کوپینچه تصوف نینگ عملی تامانی و بیلگی یولی ده گی باسقیچ لری بیلن و عین حال ده میتا فزیک (طبیعت آرتی) گه عاید مسئله لر بیلن شغل لنکن.

شوندی قیلیب، نجم الدین کبرا اوزی اساس سالگن «کبرویه» طریقتی بیلن، ترکستان، خراسان و ایران ده اوزیگه کوپ حامی و مرید لر تاپیب، مشهور صوفی و عارف لرنی کمال درجه سی گه یتکزدی. ایسلتمه: قوس ایچیده گی ایضاح لر کتاب مؤلفی دن.

نجم الدین کبرا نینگ شاگرد لری

بیز کبرویه طریقتی ده نجم الدین کبرا تربیه سی آستیده یوکسک درجه لرگه کوته ریلگن اونینگ شاگرد لریدن قوییده گی لرنی قیسقه چه ته نیتیب اوته میز:

۱ - مجدودی بغدادی : تولیق اسمی و کنیه سی ابوسعید شرف بن مؤید بولیب، هجری ۵۴۴ ییل خوارزم ده گی «بغدادک» دیگن جای ده توغیلیب، ۶۰۷ و بعضی بیر روایت لرگه کوره ۶۱۷ هجری ییل حیات دن کوز یومگن. او، ۱۲ عصرنینگ مشهور صوفی، شاعر و معلم لریدن بولیب، نجم الدین کبرا نینگ اتا قلی مرید لریدن ایدی. محمد عوفی اوز مشهور کتابی «لباب الالباب» (عقل لرنینگ مغزی - خلاصه سی) ده بیرگن معلومات گه کوره بغدادی مشهور طبیب صفتی ده شاه لرسراییی ده کتته موقع گه ایگه ایکن، لیکن بیرده نیگه الهی محبت اونده تاپیلیب، نجم الدین کبرا گه ایرگه شیب، ۱۵ ییل ریاضت چیکیش دن کیین خوارزم نینگ «شیخ الشیوخ» (شیخ لر باشلیغی) دیب ته نیلدی. اوندن کوپ دن کوپ اثرلر، چوقور فلسفی مضمون گه ایگه بولگن شعرلر قالگن. «سفر رساله سی»، «تحفه البرّه» (یخشی لر ساوغه سی) اثرلریدن علاوه، بیرقنجه یازو و شعر لر اونینگ قلمی

که منسوب دیر.

۲ - سعدالدین حَمَوی: محمد بن مؤید، نجم الدین کبرا نینگ مرید و خلیفه لریدن بولیب، دمشق و خراسان ده اقامت قیلگن. اونینگ اثرلریدن «سجنجل الارواح» (روح لر نینگ کوزگوسی) مشهور بولیب، اونده و باشقه اثر لریده مرکب و رمز لی سوز لر، مغلق کلام لر و تورلی نا انیق شکل و رقم لر جای آلگن.

۳ - سیف الدین بخاری: شیخ العالم لقبی بیلن شهرت قازانگن ابوالمعالی سعید بن مظفر ۱۲ - ۱۳ عصر لر نینگ ته نیلگن صوفی و شاعر لری قطاری دن اورین آله دی. او اوز شیخی نجم الدین کبرا نینگ بویروغی گه کوره بخارا شهری گه باریب، عمری نینگ آخری گچه اوشه بیرده یشه دی و کبرویه طریقتی نی ترقه تیش بیلن شغل لندی. او ۶۲۹ هجری ییلی عالم دن کوز یومدی. دوکتور م. معین بیرگن معلوماتی گه کوره، اونینگ اثر لریدن عشق معنی سیده بیر رساله و بیر مقدار شعر لر قالگن.

۴ - نجم الدین راضی: شیخ نجم الدین دایه لقبی بیلن مشهور بولگن شیخ عبدالله بن محمد ۱۲ - ۱۳ عصر لر نینگ اتاقلی صوفی سی، نجم الدین کبرا نینگ ته نیلگن مرید لری دن ایدی. او اوز استادی نینگ اولیمی دن کیین خراسان و روم گه (ترکیه گه) سفر قیلیب، سلجوق پادشاهی سلطان علاؤالدوله حامی لیگی ده یشه دی و «مرصاد العباد» (بنده لر نینگ پای له ب توره دیگن جای) ناملی اثرینی اونگه بغیشله ب یازدی. عمری نینگ آخری گه چه جلال الدین رومی و صدرالدین قونویو صحبتداشی بولیب حیات کیچیردی. شیخ راضی ۶۴۵ هجری ییلی دنیا دن اوتدی.

۵ - رضی الدین علی لالا: تولیق اسمی علی بن سعید عبدالجلیل لالا بولیب غزنه شهری ده توغیلگن. او تورلی مرشد لر خدمتی ده بولگن. «نفحات الانس» ده ایتیلیشی چه ۱۲۴ یتوک شیخ دن خرقة

کیگن ایکن. علی لالا نجم الدین کبرا نینگ مشهور مرید لریدن حساب لنه دی. او ۶۴۲ هجری ییلی وفات ایتگن.

۶ - بابا کمال جنّدی: کبرا نینگ استعداد لی شاگرد لریدن بولیب، ترکستان ده گئی چند شهریده توغیلگن. اوشبو شهر مغل لر هجومی دوری ده خرابه گه ایلنگن.

۷ - عین الزمان جمال الدین گیلی: او و بابا کمال اوز یازگن اثر لری و تشکیل ایتگن طریقت حلقه لری آرقه لی کبرویه طریقتی گه دایر نجم الدین کبرا تعلیماتی نی ترکستان، خراسان، ایران و روم (حاضرگی ترکیه حدودی) ده ترقه تیب، علم تصوف رواجی گه کتته حصه قوشدی لر.

شیخ نجم الدین کبرا نینگ قوییده گئی حکمت لی سوز لری هیچ قچان اوز قیمتی نی یوقاتمیدی. او لر «رساله نجم الدین کبرا» ناملی عربچه اثری قولیازمه سیدن ایرکین ترجمه قیلندی.

- ای عقل و تفکر اهلی، بیلینگیز کیم، دنیا باکره کمپیر دور. او مکار، غدار و قاقچاق بولیب، هر لحظه بیر دوست تنلیدی و هر آن انچه لرنی اولیم گه چارلیدی. اونینگ دینگیزی چوقور، اونده سوزگن چوکه دی، اونی سیوگن یول دن آزه دی و اونینگ دوستی بولگن هلاکت گه اوچریدی.

- اینگ تیز اوته دیگن و اینگ تیز زوال تاپه دیگن نرسه عمر و دنیا دیر. اینگ یقین نرسه اولیم و اینگ اوزاق نرسه امید - ایستک و اینگ یخشی نرسه وقار (آغیرلیک) دیر.

- یخشی لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لر ایچیده اینگ ایزگوسی اخلاق گوزه ل لیگی، یامان لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لرایچی ده اینگ یامانی حسد دور.

- کمتر لیک اینگ یخشی بیزه ک، بخیل لیک اینگ یامان نرسه دیر.

- مین اولیم نی تیلمچی لیک ده، منگو حیات نی تقوی و اوز

حالینی یشیریش ده ، موفقیت نی سعی و حرکت ده و خوار لیک نی
دنگه سه لیک ده (تنبل لیک ده) کوردیم.

نجم الدين كبرا نینگ اثرلری

نجم الدين كبرا يازگن اثر لر نینگ سانى منبع لرده تورليچه قيد ايتيلگن. حاجى خليفه «كشف الظنون» ده او لر دن سكيز ته سيني ته نيتيب اوته دى. او لر عرب تيلي ده يازيلگن . ذ. صفا بو لر دن تشقه رى اونينگ اوچته اثرى بارليگى گه اشاره قيله دى. شونينگ ديك اوز كتابى نينگ ۳ جلدیده «منهاج السالكين»، «اصطلاح الصوفيه» و «آداب السلوك» ناملى اثر لرینی هم ایسله تیب اوته دى. عموماً كبرا نینگ اثر لرى منبع لر گه كوره قويیده گى لردن عبارت:

- ۱- «شرح السنه والمصالح» (سنت و ايزگو ليك لر شرحى).
- ۲- «الاصول العشره» (اونته اساسى قاعده).
- ۳- «رسالة فى السلوك» (سلوك حقى ده رساله).
- ۴- «رسالة الطرق» (خدا گه ايريشيش يول لرى حقيده رساله).
- ۵- «طوالع التنوير» (ياريتيش يولدوز لرى، ياغدو منبع لرى).
- ۶- «فواتح الجمال» (گوزه ل ليك باشله نيش لرى).
- ۷- «الخائف الهائم عن لومة اللائم» (ملامت قيلوچى نينگ ملامتى دن قورققن عاشق).
- ۸- «هداية الطالبين» (ايزله نوچى لر گه توغرى يول كورسه

تیش).

- ۸- «آداب المریدین» (مرید لر آدابی حقی ده). «سکینه الصالحین» (صالح کیشیلرنینگ وقار و آرام لیگی)
- ۹- «الوصول الى الله» (الله گه ایریشیش).
- ۱۰- «منهاج السالکین» (سالک لر نینگ یول - یوریق لری).
- ۱۱- «اصطلاح الصوفیه» (تصوف اصطلاح لری - اته مه لری).
- ۱۲- «آداب السلوک» (سلوک آدابی حقی ده).
- ۱۳- «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» (شرط لی روش ده بو نام بیلن اته لگن) رساله.
- ۱۴- تفسیر (۱۲ جلد لیک).

اسلام انسیکلوپیدیسی - دایرة المعارفی ده «عین الحیات» نامی بیلن ته نیلگن و بیرینچی جلدی سانت پیتربورگ ده سقلنه یاتگن بویوک تفسیر، اونینگ اوشبو اثری بولسه کیره ک دیب تخمین قیلینگن. ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی قولیازمه لر کتبخانه سیده، شیخ نجم الدین کبرا قلمی گه منسوب اوچته قولیازمه موجود. بیرینچی سی «رسالة آداب الذاکرین» نامی بیلن پ. ۵۰۳ رقم ده سقلنه یاتگن قولیازمه لر مجموعه سی نینگ اورته قسمی ده جایلشگن و عبدالرحمن جامی نینگ مشهور شاگردی عبدالغفور لاری تامانیدن فارس تیلی گه شرح لنگن، عرب تیلی ده یازیلگن رساله دیر.

ایککینچی رساله، مذکور کتبخانه ده پ. ۲۹۵ رقمی آستیده و اونینگ باشقه بیر نسخه سی پ. ۱۹۵۶ رقمی آستیده سقلنماق ده. مذکور رساله حجمی کیچیک بولیب، بیرینچی نسخه ۶ ورق دن عبارت. ایککینچی نسخه ده هم اونینگ نامی «رسالة نجم الدین کبرا» دیب بیریلکن. بیسز تورلی منبع لر ده هم اونینگ حقی ده بیران بیر معلومات

کورمه دیک. اوشبو رساله نجم الدین کبرا نینگ ینگ ائری بولیشی هم احتمال دن اوزاق ایمس.

اثر عرب تیلی ده یازیلگن بولیب، شیخ نجم الدین کبرا گه خاص بولگن ادبی - بدیعی اسلوب جهتی دن یوکسک درجه ده توره دی. رساله نی شیخ دنیا قره شی نینگ کوزگو سی دیسک هم خطا قیلمیمیز. شیخ رساله نی قندی دیر بیر کیشی نینگ طلبی گه جواباً یازگن. مؤلف اوز رساله سینی ۱۴ مصرع لی عربجه شعری بیلن توگه ته دی. بوشعر نینگ مقطعی (آخرگی یتی) قوییده گی چه:

«نفسی ابلیس جربُّتها - تعوذوا من شرِّ ابلیسی».

ترجمه سی: مینینگ نفسیم ابلیس (شیطان) دیر، اونی مین کوپ سینه گن من. مینینگ ابلیسیم شری دن پناه تیلنگ لر.

شیخ نجم الدین کبرا محدث - حدیث لر علمی نینگ عالمی دیر. او متکلم، بویوک عارف، صوفی و اقتدارلی شاعر بولگه نی اوچون، بعضاً اونینگ اثرلریده عرفانی غایه لرم تکلم لرگه خاص بولگن فلسفی بویاق لر بیلن بیزه تیلیب، بدیعی اسلوب بیلن افاده ایتله دی. او اثر لریده سالک نینگ کوپ عالی صفت لرایگه سی، جمله دن، سخاوت لی و کرم لی، اویغاق و عقل لی بولیشینی اوقدیریب اوته دی.

اونینگ بعضی اثر لری ایریم کیشی لر تامانی دن شرح لنگن. کاتب چلبی معلوماتی گه کوره، اونینگ «الاصول العشره» اثری، روم (ترکیه) نینگ بعضی شیخ لری تامانیدن شرح له نیب، «عرائس الوصول» دیب اتلگن.

ایریم تدقیقاتچی لر چیقیرگن خلاصه لرگه کوره، اونینگ اثر لری، اینیقهسه، «الاصول العشره»، ابن العربی اثر لری و باشقه منبع لر بیلن بیرگه لیک ده ۱۳ عصر فلسفی قره ش لری و فلسفی نظره لری نینگ اورگه نیش منبعی و تمل تاشی نی تشکیل اییب کیلگن.

«کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم»

عرب تیلی دن نجم الدین کبرا رساله سی نینگ اوزبیکچه ترجمه سی

مقدمه

اوزبیکستان فن لر اکادمیسی ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی کتبخانه سیده شیخ نجم الدین کبرا قلمی گه منسوب اوچته قولیازمه موجود. بیرینچی سی «رساله آداب الذاکرین» پ. ۵۰۳ رقمی بیلن سقله نه یاتگن تورلی رساله لر مجموعه سی نینگ اورته قسمی ده جایلشگن و عبدالرحمن جامی نینگ مشهور شاگردی عبدالغفور لاری تامانیدن فارس تیلی گه ترجمه قیلینیب شرح له نگن رساله دیر.

حاجی خلیفه (کاتب چلبی) اوشبو رساله نی «رساله الطرق» (تنگری گه ایریشیش یول لری حقیده رساله) نامی بیلن ته نیتیب اوتگن. اما مذکور رساله نینگ شرح و ترجمه سی «رساله آداب الذاکرین» دیب ناملنگن. احتمال عبدالغفور لاری اوز شرحی نی شوندی دیب اته گن دیر. مذکور رساله ده تنگری گه ایریشیش اوچون اوچته اساسی یول بارلیگی و اوچینچی سی اینگ مهم، اینگ یقین و ثمره لی یول ایکن لیگی حقی ده سوز کیته دی.

کبرا اوچینچی یول نی، یعنی اوزی تنله گن یول نی «طریق الشطار» (داو یوره ک و قورقمس لریولی) دیب توصیف لیدی و اونینگ اوتنه اساسی قاعده لرینی کورسه تیب اوتته دی.

ایککینچی و اوچینچی قولیازمه لر بیرته رساله نینگ ایککی ته نسخه سی بولیب، بیرینچی سی پ. ۲۹۵ رقمی و ایککینچی سی پ. ۲۹۵۶ رقمی بیلن سقلنماقده. بیرینچی نسخه چیراییلی پخته نستعلیق شکست خطی بیلن، ۱۱۱۷ هجری بیل صفر آیی نینگ ۲۴ کونی کوچیریلگن. ایککینچی نسخه ایسه عادی نستعلیق یازووی ده کوچیریلگن. هرایککی نسخه ده باب لر نینگ عنوان لری قیزیل بویاق بیلن یازیلگن. رساله اوچون معین نام بیریمله گن. بیز اونی مؤلف نینگ سوز لری دن فایده له نیب شرط لی روش ده «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» دیب اته دیک.

بیرینچی نسخه ده «بسم الله الرحمن الرحيم» دن کیین «هذه الرسالة الشيخ نجم الدين الكبرى» (البتة «ال» یعنی تعریف الف لامی، عرب تیلی قاعده سی گه خلاف رساله سوزی گه قوشیلگن-ج)، (یعنی بو شیخ نجم الدین کبرا نینگ رساله سی) و ایککینچی نسخه ده «بسم الله...» دن آلدین «هذه الرسالة من شیخ نجم الملة و الدین الكبرى قدس سره»، (بو رساله شیخ نجم الملة و الدین الكبرى قدس سره اثری دیر) دیب یازیلگن.

شیخ رساله نی قندی دیربیر کیشی نینگ طلبی گه جواباً یازگن. اونینگ اوچ دن بیر قسمی دن عبارت بولگن باشلنغیچ بولیمی ده مؤلف حمد و نعت دن کیین حیات جریانی ده آرتدیرگن تجربه لری گه تیه نیب تورلی حادثه لر و قدریت لر گه نسبتاً اوز فکر و ملاحظه لرینی بیلدیره دی، تورلی خصلت لر گه ایگه بولگن آدم لر گه بها بیره دی. رساله نینگ اوندن کیین گی قسم لری قوییده گی سرلوحه لر بیلن بیرله دی:

- تصوف یولی که کیر گن فقیر لر حقیده.
- بویوک تنگری اوز بنده لرینی سیویشی نینگ علامت لری .
- فقیر نینگ خلوت ده اولتیریشی و اونینگ آدابی حقیده.
- نفس و اونینگ ایز داش لرینی بیلش حقیده- اونینگ ماهیتی نی هیچ کیم، هیچ قچان بيله آلمیدی.
- فقیر که اوگیت بیریش و اونکه یول کورسه تیش حقیده.
- فقرنی باشقه نرسه لر دن افضل کوریش حقیده.
- دنیا و اونینگ ماهیتی حقیده.
- بویوک یره توچی نینگ یولی حقیده.
- مؤلف اوز رساله سینی یتتی بیت لیک بیر گوزه ل عربچه شعری بیلن توکه ته دی.

رساله روان اسلوب بیلن عرب تیلی ده یازیلگن بولسه هم، مؤلف اونده بلاغت وسیله سی بولمیش ایجاز (مؤجز یازیش، یعنی کوپ مقصد نی قیسقه عباره بیلن افاده له ش. ج) اصولی دن هر تامان له مه فایده لنگن. مثال صفتی ده قوییده گی جمله که دقت قیلینگ: «یره توچی حلول، انتقال، اتصال و انصال دن پاک دیر» یعنی (تنگری کیریش، اوتیش، کوچیش، قوشیلش و اجره لیش دن پاک دیر). یوقاریده گی تورت ته سوز دن عبارت بولگن افاده ده، فلسفه و کلام علمی که تیگیشلی چوقور و مرکب مضمون لر یاته دی. مثلاً بیر حلول «سوزی» روح نینگ بیر بدن دن باشقه بیر بدن که اوتیشی دن عبارت بولیب، «حلولیه» گروهی نینگ عقیدوی اساسی نی تشکیل ایته دی.

رساله نینگ ایککینچی خصوصیتی اونینگ مسجع لیگی یعنی تورلی عباره لر آخرینی وزن جهتی دن او یغون له ش- تیریپ بیر بیرگه قافیه داش قیلیب یازیلیش دیر. البته سجع تکلف سیز بولیب، صنعی بولمه گن صورت ده، سوز که

کوچ و گوزه ل لیک بغیشلیدی و عباره لر گه یاقیم لی بویاق همده جره نگ بیره دی.

ایتیب اوتیلگن خاص لیک و بعضی بیر باشقه خصوصیت لر گه بنأ شیخ نجم الدین کبرا نینگ مذکور رساله سی «سهل ممتنع» یعنی ظاهراً اونی یازیش سهل - آسان کورینسه هم، عمل ده اونینگ دیک یازیش امکان سیز دیب اته لگن اثر لر جمله سی دن حساب لنه دی. مذکور سبب لر گه کوره بو قیسقه رساله نینگ عرب تیلی دن اوزبیک تیلی گه ترجمه سی آسان کیچمه دی. سجع ترتیبی نی اوزبیک تیلی ده رعایه قیلش بیلن ترجمه ایتیش ممکن بولمه گن لیگی اوچون، بیز ایریم جای لر ده جمله لر نی سیندیریش، یا که بیر قسمی نی بیر جمله بیلن افاده له ش گه مجبور بولدیک. شونینگ دیک ایریم جای لر ده بعضی بیر سوز لر معنا سینی قوس ایچیده ایضاح له ب اوتدیک.

اوشبو ترجمه قیلینگن رساله حقیده هیچ بیر منبع دن هیچ قنداق معلومات قول گه کیریته آلمه دیک. اگر او شیخ نجم الدین کبرا نینگ ینگ تاپیلگن اثری بولسه، اونینگ اهمیتی ینه هم آشه دی و اونینگ اثر لری گه ینه بیر اثر قوشیلگن بولسه دی.

رساله قیسقه لیگی دن قطع نظر، بویوک شیخ نینگ عرفانی تفکری، دینی - فلسفی قره ش لرینی یاریتیب بیروچی قیمت لی اثر دیر. اونده مؤلف اوز عرفانی نظر لرینی بعضاً فلسفی بویاق لر بیلن بیزه ته دی. تصوف یولی گه کیرگن سالک نینگ سخاوت و کرم لی، اویغاق یوره ک و ساغلام عقل ایگه سی بولیشی نی اوقدیریب اوتسه دی. شونینگ دیک عقل نی اعزاز له ب اونی نفس گه قرشی قویه دی. اونینگ چه عقل غلبه سی - ایمان غلبه سی، نفس غلبه سی، شیطان غلبه سی دیمک دیر. او رساله ده بوندی دیدی:

بیلگیل کیم الله تعالی نفس نی بار نرسه لر نینگ اینگ یامانی قیلیب یره تدی ...، او شیطان نینگ دوستی، برچه یامان لیک لر نینگ منبعی دیر...

شریعت و عقل گه قرشی توریب، هوا و هوس بیلن کیلیشه دی.
مؤلف باشقه بیرجای ده نفس نی تربیه له ش حقیده اوز
نظیرینی قوییده گی دیک بیلدیره دی: «سالک اونی تربیه له ب ریاضت
چیکدیریش دن غافل بولمس لیگی ضرور. عقل نی اونینگ کیشه
نی، شریعت نی اونینگ زندانی گه ایلنتیریب...» یا که «نفس نی حقارت
قیلیب عقل نی اعزازله ش» کبی عباره لر آرقه لی، هیچ قچان
طاعت عبادت و سلوک یولی گه کیریش نی عقل طلب لری گه
قرشی قویمس لیک نی تأکید لیدی و بو مسئله گه دایر اوز ایشانچی نی
قوییده گی دیک افاده لیدی:

مین بیلیم آلدیم که نفس عار گه (ایسناد لیک که)، ایستک و
هوس نار گه (آلاوگه) تارتر و عقل ایزگو لیک که چار لر ایکن.
رساله ده شیخ تامانیدن کورسه تیلگن یول لمنه لر و آغیر
ریاضت لر گه دایر او گیت لر دن مقصد حیات دن واز کیچیش، ترک
دنیا چی لیک که بیریلش ایمس، بلکه نفس نی پاکیزه له ش طفیلی او نی
حیوانی و شهوانی ایستک لردن آزاد قیلیب، روح نی یوکسک درجه
گه کوته ریش، انسان لرده هر دایم وجدان نی او یغاق سقله ب،
روحي توبن لیک دن قوتقه زیب، او نی حقیقی انسان مقامی گه
بیتیشیریش دیر.

بیز بویوک عالم، متفکر و بیریک صوفی شیخ نجم الدین
کبرانیگ اوشبو رساله سینی بلاغت و فصاحت نقطه نظری دن اونینگ
عربچه متنی گه تینگ کیلگن درجه ده ترجمه قیلدیک دیب ادعا
قیلماقچی ایمس میز. بیز فقط اخلاص و ارادت حکم نی بجردیک
خلاص. اگر اوشبو ترجمه حرمتلی اوقوچی لر دقت - اعتباری گه
سزاوار بولسه، مترجم اوزینی بخت لی دیب بیله دی.

رساله نینگ متنی

بسم الله الرحمن الرحيم

دینگیزلر اولچاو لری و تاغ لر آغیرلیک لرینی بیلوچی، آغیر بولوت
لرنی یوردیروچی، ایش لرنی تدبیرگه آلوچی، حال لرنی، رزق و
روزی و اولیم لر وقتی نی بیلگی لاوچی، ایزگو لیک، اولوغ لیک اوزگه
رتیروچی و بویوک لیک ایگه سی، کیریش، قوشیلش و اجره
لیش دن اوزاق، عالی صفت لر بیلن مقتلگن، آزیش و یوقالیش دن
پاک، کافر لر و اده شگن لرسوز لریدن بوتونلی یوکسک تورگن
الله گه ثنا و صفت لر بولسین. او، شونداق بر حیات، بویوک و یوکسک
ذات کیم، اوندن اوز گه هیچ بیر تنگری یوق دیر. او شریک سیز و مثل
سیز دیر. برچه جان لی لرنینگ قیته دن تیریلیب ییغیلیشی،(شونینگ
دیک) قبر(و اونده بوله دیگن) سوراق لرگه ایشانوچی بیر بنده صفتی
ده گواه لیک بیره من که، محمد (ص) اونینگ بنده سی، یوبارگن
ایلچی سی و پیغمبری صفتی ده اوز سوز لری ده صادق، مقتا و گه
سزاوار ایش لر و راضی قیلوچی خصلت لر ایگه سی ایدی. اینگ یخشی
عایله و صفداش لر بولگن اونینگ عایله سی و صفداش لری گه
تنگری تعالی دن درود لر بولسین.

اما بعد، تنگری تعالی سینگه توفیق نصیب ایتسین، فقیرلیک نعمتی نینگ بعضی تامان لرینی، خاص صورت ده مینگه و عموماً برچه فقیر بنده لری گه کورستگن گوزه ل احسان لری دن گونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم نی بیان ایتیش نی میندن سوره گن ایکن سن. مین ایسه شاشیلینچ بیلن سینگه جواب قیته ریش گه اورینیب، کونگلیم دفتری و خاطریم صحیفه سیدن تنگری تعالی خاص صورت ده مینگه عنایت قیلگن و او لرنی آلیش گه مینی الهام له نتیرگن نرسه لرنی ییغیشتیریب آلیب، الله دن توفیق تيله گن حال ده بوندی دیمن :

دنیا نینگ بیر قسمی نی کیزیب، ایش لرنی سیناو دن وتکزدریم، تورلی عمل لر بیلن شغل له نیب، معلوم کیشی لر بیلن ملاقات ده بولدیم. بویوک ایش لرنی عمل گه آشیریب، برچه نرسه لرنینگ اچچیق - چوچوگی نی ته تیب کوردیم، کتاب لرنی تیکشیریب چیقیب، عالم لرخدمتی ده بولدیم. دنیا ایسته ب عمرنی بیکار گه وتکزدریم. کوپ عجایب نرسه لرنی کوز دن کیچیریب بیلیم آلدیم که: تیز او تیب، اینگ تیز زوال تاپه دیگن نرسه عمر و دنیا ایکن. هیچ بیر نرسه نی اولیم و آخرت دن یقین راق، هیچ نرسه نی امید - ایستک دن اوزاق راق و هیچ بیر نرسه نی تأنی (آغیرلیک و متانت) دن یخشی راق کورمه دیم.

ایککی دنیا نینگ اینگ یخشی لیگی نی قناعت ده، اینگ یامان لیگی نی طمع گیر لیک ده کوردیم. آدم لر آره سیده اوز وقتی نی «کاشکی»، «کیره ک»، «ممکن» دیب درگمان لیک ده وتکزه دیگان کیشی نی، اینگ قیسقه عمر ایگه سی دیب بیلدیم. کمتر لیک اینگ یخشی بیزه ک و بخیل لیک اینگ یامان نرسه دیب ایشاندیم. برچه یخشی لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لر ایچیده اینگ یخشی سی خلق گوزه ل لیگی و برچه یامان لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لر ایچیده اینگ

يامانى حسد ايکن.

مين قيزيل اوليم نى تيلم چيليك ده، منگو حيات نى اوز احواليني يشيريش ده، موفقيت نى سعى - حرکت ده، خور ليک نى دنگسه ليک ده، بلا- مصيبت نى سوزله ش ده، وقار نى، سکوت ده کورديم. هر بير حريص محروم، هر بير دنيا قيدىروچى محزون ايکن. هر بير عيالمند نى چوککن و هر بير مال ايگه سى نى مسکين ديب تاپديم. اينگ آز نرسه صادق ليک و اولوغ وار ليک ايگه لرى و اينگ کوپ نرسه نفاق قرينداش لرى ايکن.

مين تنگري تعالى تامانیدن دنيا قل ليگی دن قوتقه زيلگن کيشى دن باشقه نى ايرکين کورمه ديم. خوار ليک و حقارت نى مخلوق لر خدمتى ده، عزت و شرافت نى يره توچى خدمتى ده کورديم. پادشاه لر نينگ يوره ک لریدن شديد راق و قتيق راق نرسه بولمس و فقير لر اوچون يملگن خرقة دن يخشى راق بيزه ک تاپيلمس ايکن.

اينگ يخشى حساب- کتاب، اوز نفسى بيلن حساب- کتاب قيليش دير. هر عاقل کيشى آخرت گه يوز توتگن و هر جاهل کيشى دنيا بيلن قيزيققن بوله دى. راغب (نفس ايستک لريگه بيريلگن کيشى) هر دايم مشغول بوله دى و زاهد (نفس ايستک لریدن واز کيچگن کيشى) هر دايم فراغت ده يشيدى. مريد (تنگري يولى گه کيرگن کيشى) قيدىروچى و مدعى (کشف- کرامت و اولوغ وار ليک نى دعوا قيلگن کيشى) يالغانچى بوله دى.

مين هيچ بير بيزه ک نى توغرى سوز دن چيرايلى راق تاپمه ديم. مين تنگري تعالى نينگ برچه يره تگن نرسه لريده اونينگ اوزيني کورديم. مين بيليب آلدیم که نفس عار گه (اسناد ليک که)، ايستک و هوس نار گه (آلاوگه) تارتر و عقل ايزگولیک که چار لر ايکن.

اينگ کوچلى انسان اوز نفسى نى ترييه له ب، ايستک لريول

لرینی توسیش که قادر ایکن. بویوک تنگری تعالی که بویسونیش، عمر، رزق و روزی که بر که قوشر، اونینگ پیغمبری - اونگه و عایله اعضا لری که یره توچی دن سلام لر بولسین - ایزیدن باریش، دنیا و آخرت ده یخشی لیک که آلیب بارر و نعمت ایگه سی که شکر بیلدیریش، اونینگ کوپه یشی که سبب بولر ایکن. بیلیم، اینگ یخشی صحبتداش، حرص و طمع اینگ یامان اورتاق ایکن. برچه عاصی لر، گناهکار لر و کبیره لر که (کته گناه لر که) باتگن لر و اسراف گر چلیک که یول قویگن لرنی کوز دن کیچیریب، او لر ایچیده اوزیم دن یامان راق نی کورمه دیم. جنت که کیریش نی حلال اوقات له نیش و امکان سیز ایش لر دن واز کیچیش ده، دوزخ که توشیش نی نفس ایستک لری که بیرلش ده کوردیم. مینگه انیق بولدی که، خلق اوستیدن شیطان حاکم لیگی نینگ باعشی دنیا نی سیویش ده ایکن. اولگن لر نینگ حالی دن، او لر قالدیرگن اوی جای و مالی دن عبرت آلمه گن کیشی نی، آدم لر نینگ اینگ جاهلی دیب سنه دیم. اینگ بخت سیز انسان تنگری تعالی بیلگی له ب بیرگن حدود نی (چیگره لر نی) بوزیب اوتگن کیشی ایکن. تیل برچه مصیبت لر نینگ منبعی، چیدم و ایشانچ شریعت و دین ستون لری بولیب، عبادت لر نینگ فضلی فرض لر نی ادا ایتیش، عادت لر نینگ اینگ ایزگوسی گناه لردن چیت ده توریش، اینگ ثواب لی ایش کیشی لر که آزار بیرمس لیک، اینگ یخشی بای لیک - کوچلی اراده ایکن. یره توچی نینگ ذکر نی سونگ اینگ یخشی ذکر اولیم نی ایس له ش، اولیم دن هم آغیر راق نرسه قول دن کیتگن نرسه که افسوس - ندامت چیکیش ایکن.

مین نفس نینگ پاکیزه لیگی فقط پیغمبر لر که و کونگل نینگ تیریک لیگی اولیا لر که خاص ایکن لیگی که ایشاندیم. هر قنچه قیدیرسم هم، تینچ لیک و راحت نی دنیا دن واز کیچیش و اونی ترک ایتیش دن باشقه نرسه ده کورمه دیم. بویوک تنگری تعالی بیلن انس - الفت

ده بولیش نی ایسته ب، او نی فقط آدم لر دن اوزیلیب گوشه ده اولتیریش ده تاپدیم. شیطان گه قرشی کوره ش دیم. بونگه فقط اوز نفسیم گه قرشی لیک و اونگه دشمن لیک بیلدیریش یولی دن ایریشدیم. تنگری گه نسبتاً یخشی خیال ده بولیش نی امید سرچشمه سی دیب ایشاندیم. ایشیتدیم که ایکمه گن اورمیدی، رحم قیلمه گن گه رحم قیلنمیدی، تون و کون کیمه سی، اونگه مینگن لرنی جنت یا دوزخ گه آلیب بارگو سی دور.

زینهار- کبرگه یول قویمه نگیز. خلیفه لر، پادشاه لر، کوچ و حشمت ایگه لرینی، شوکت و دبدبه لرگه بیریلیب اوز لریدن غافل قالگن لیک لری نینگ گواهی بولدیم. بو یول دن او لر اوچون هیچ بیر فایده اونمه دی. آدم علیه السلام یره لگن دن بیرى تا (اسرافیل) سور تارتکونگه قدر برچه انسان لر نهایت عاجز لیک دن حتی بیر چومالی (مورچه) نینگ سینگن آیاغینی هم اوز حالی گه قیته رالمس ایکن لر. برچه فضیلت لر و فصاحت ایگه لری، منجم لر و تورلی فن لر بیلیمدان لری اوچون حتی که پشه نینگ بیر قناتی نی یره تیش هم امکان سیز ایکن. او لر بوایش گه قادر ایمس لیک لرینی بیلدیریب، نهایت حیرت و درمانده لیک بیلن اوز کم چیلیک و عاجز لیک لرینی اعتراف ایتگن لر.

یره تیش، بویوریش، بیلیم و کوچ ایگه سی بولمیش یره توچی برچه عیب و نقصان لر دن پاک دیر. اینگ گوزه ل یره توچی- تنگری فیض و برکت ایگه سی و اولوغ دیر. ایگه لیک ده اونینگ شریکی یوق دیر. او، بر حیات ذات، اوندن اوزگه هیچ بیر تنگری بولیشی ممکن ایمس. او، برچه اشیا نینگ ایجاد قیلوچی سی، بیر و کوک نینگ بیزه توچی سی دیر. او، عرش و کرسی نینگ خالق، انس و جن (انسان لر و اجنه لر) گه رزق و روزی بیروچی ذات بولیب، تیکیس و اورته جای ده قرار تاپیش دن (اورین آلیش دن) پاک دیر.

او ایسته گه نی دیک حکم قیله دی، ایسته گه نی نی عمل گه آشیره دی، چیریگن سویک لرنی اسباب- انجام سیز تیک لیدی. او تیریگ لرنی اولدیروچی، اولیک لرنی تیریلتیروچی، اجل لر، رزق و روزی لرنی بیلگیلاوچی، سیزگی و حرکت لر نی بیلوچی، چومالی یوریشی و اینگ ضعیف آواز نی ایشیتوچی ذات دیر. بیر یوزی و کوک لر ده هیچ بیر نرسه اونینگ اذنی دن چیت ده قالمیدی. او برچه سر لر و یه شیرین نرسه لرنی بیلپب توره دی.

اونینگ اوزیگه، برچه فرشته لری گه، اولگن دن کین قیته تیریلش، شفاعت، جنت، دوزخ، قبر (اونده بوله دیگن) سوراق لر گه، شونینگ دیک حوض (کوثر حوضی)، ترازو، صراط، کافر لر گچاوچون آلاو نینگ ابدی لیگی گه، مومن لر اوچون جنت نینگ منگو لیگی گه ایمان کیلتیریپ ایشانچ بیلدیره میز گه (قیامت کونی) تنگری تعالی عادل لیک بیلن بنده لر آره سیده حکم یوریتیب، قطعی صورت ده عدل قیلگن دن سونگ، بیر یوزی ده ظلم قیلینگن لر نینگ حقی نی آلیب بیره دی. شونینگ دیک، درد لی عذاب لر دوزخ ده لیگی گه، تنگری تعالی اوز دوست لری اوچون جنت گه بیرگن برچه وعده لری حق ایکن لیگی گه، اوشنده یوز لرنینگ اینگ مکر می بولمیش اونینگ کرم لی یوزی گه باقیش میسر بولیشی گه ایشانه میز. ایشانچ بیلدیره میز گه، یره توچی تامانیدن یوباریلگن کتاب (قرآن کریم) ده گی برچه وعده و وعید لر، بخت لی لر و بخت سیز لر گه بیرله دیگن مکافات لر و جزا لر، امر و نهی (بویوریش و قیته ریش)، خبر لر، قصه لر، مثل لر و حکمت لر، حلال و حرام (حقیده بیریلگن حکم لر)، مُحکم و متشابه (معنی سی بیز اوچون انیق یا که نا انیق بولگن آیت لر) و شونینگ دیک، بیز اوچون ایضاح له ب و شرح له ب بیریلگن نرسه لر نینگ همه سی حق دیر. شوکی بیه میز گه، یره توچی نینگ رسولی — اونگه و اونینگ عایله سی گه سلام لر

بولسین- حق دیر. عیسی، اونینگ بنده سی و پیغمبری ایدی. تنگری اونی حضرت آدم کبی توپراق دن یره تیب سونگره «بُول» دیدی و او بولدی. عیسی نینگ آنه سی صداقت لی- پاکیزه عیال ایدی. هر ایککه له سی اوقات ییشردی (یعنی انسان ایدی لر، خدا ایمس دیلر).

...بیزایشانه میز که، پیغمبر(ص) دن کیین اینگ یخشی آدم ابوبکر صدیق، سونگره عمر، سونگره عثمان و سونگره علی ایدی. تنگری او ر دن راضی بولسین. تنگری تامانیدن گناه لری یوویلیب، بوتونلی پاک له نغن پیغمبر نینگ پاک عایله سینی سیوه میز.

اقرارایته میز که، یره توچی برچه حادثه لردن ییراق بولیب، خلایق قه هیچ قندی محتاج لیگی یوق. او برچه مخلوق لرنی اوز اراده سی و حکمتی بیلن یره تدی. یوق دن بارقیلیش ده و اظهار ایتیش ده هیچ قندی محتاج لیک سیزمیدی. او برچه ایش لرنی بیران بیر سبب آرقه لی ایمس، بلکه الهی حکمت و اوز بیر لیگی قدرتی نی اظهار ایتیش اساسی ده اوز تدبیری و اراده سی اساسی ده یوریتده دی. بو لر برچه سی اونینگ بیرلیگی نینگ دلیلی دیر.

او برچه کم چیلیک لر دن پاک، اوز اوزیگه ته ینگن ذات دیر. کوک دن تارتیب بیر نینگ قتل لریگه چه جایلشگن برچه اشیا- موجودات اونگه تیه نغن. برچه خلایق مجبوری صورت ده اونینگ حاکمیتی آستیده بولیب، امرینی بجه ریش که مجبور دیر لر. ماهیتی نینگ توبی که یتیب باریب، او یوریتگن حکم لر و بیلگی له گن تقدیر لر نینگ سر- اسرارینی بیلپ آلیش که قادر ایمس لر. او لر اوز لری اوچون ضرر و فایده کیلتیریش، حیات بیریش و قیته دن تیریلتریش امکانیتی که ایگه ایمس لر.

بویوک تنگری بیز نینگ خاطره میز ده بیغیله دیگن، کوکسی میز و اوی لریمیزده کیچه دیگن تصور لر، کونگلی میز ده گی خیال لر

دن پاک بولیب، اوزی ایسته گن برچه ایش لر گه قدرت لی دیر.
 اونینگ اوچون مثل داش، باشلنغیچ، زوال، حلول (بیران بیر بنده گه
 اوتیش)، ارتحال (بیرجای دن باشقه جای گه کوچیش)، مکان (اورین)
 و مآل (عاقبت، کیله جک) یوق دیر. یره توچی بویوک احسان،
 عظمت و یوکسک لیک ایگه سی دیر. او ظلم اهلی بولمیش کافر لر و
 اده شگن لر سوز لری دن یوکسک توره دی. کیشی نینگ جنت گه
 باریشی و آلاو گه کیریشی او نینگ عادل لیگی بیلن بوله دی. بیران ایش
 نی حکم قیلسه، اونگه فقط گینه «بُول!» دیدی، اوشنده اوشه ایش
 بولیب قاله دی. اونینگ حکمی و بویروغی نی قیته روچی بولمس.
 او بیلوچی و قدرت ایگه سی بولیب، هیچ بیرنرسه اونگه اوخشش ایمس.
 او ایشیتوچی و کوریب توروچی دیر. اول ذات نه قدر یخشی خواجه
 و نه قدر یخشی یاردم پیروچی ذات دیر. بیز اوشبو (اعتقاد) بیلن یشیمیز، او
 بیلن اوله میز. اگر بویوک تنگری ایسته سه، شو بیلن (اوشبو عقیده
 بیلن) قیته دن تیربله میز. مین مذکور قطعی سوز و انیق احسان نی رد
 قیلگن منکر لر گه قرشی توریب، اوزیم اوچون قوییده گی شعرنی
 یازدیم:

- ای توغری یول دن آزیب اویقوده قالگن منکر، سین اوز ایگنگ
 گه عصیان کوتردینگ .

- ای نفس ایستک لریگه قل بولیب کوز لری کور بولگن کیشی،
 سینگه افسوس لر بولسین که، اونگه (تنگری گه) نسبتاً انکار یولینی
 توتدینگ.

- بیز نینگ برچه برهان و حجت لریمیز، یارقین و انیق و برچه دلیل
 لریمیز حاضر و شاهد دیر.

- او یره تگن لر نینگ همه سی شوندن دلالت بیره دی که، اول ذات
 بیر و یگانه دیر.

تصوف یولیکه کیر گن فقیر لر حقیده

بویوک تنگری سینکه توفیق بیرسین، مین دن صداقت لی و فقیر سالک نینگ بیزه ک لری نیمه؟ دیب سوره گنسن.

ای، برادریم! اوزینگ اوچون تقوا نی توشک، کساد نی سرماییه قیلیب آل. آخرت- سفرینگ، نفّس لر- توخته ب اوتر جای لرینگ، قبر- منزلینگ، صبر- یقینینگ، ایشانچ - صحبتداشینگ، عاجزلیک- چاره و تدبیرینگ، ساکن لیک- حرکتینگ، خلوت - اویینگ، آچ لیک- عاقبتینگ، کوزیاشی- ایچیم لیگینگ، فقیرلیک- کیمینگ، عمر حساب - کتابی - اویقونگ، تیزنگ - یاستیغینگ، مسجد- تورر جایینگ، حکمت - درسینگ، عبرت آلیش، قره شینگ، حیا- کوزه توچینگ، توفیق - اورتاغینگ، عالی اخلاق- صفتینگ، قناعت - اوقیتو چینگ، پرهیزگار لیک- نمازینگ، جیم یوریش- روزه توتیشینگ، دوزخ اویلاوی- قیغو و غمینگ، جنت (یادی) - خورسند چی لیکینگ، علاج سیز لیک- ساغ لیغینگ، طمع گیرلیک (طماع لیک) - مرضینگ، قبرلر- ایسله توچینگ، کون لر- اوگیت بیروچینگ، محزون لیک- کویینگ، اولیم نی ایسله ش- سماعینگ، دنیا و اونینگ اهلی دن کوز یومیش- رقصینگ، طهارت - قورالینگ، تقوا- اولوینگ،

شیطان - دشمنینگ، نفس - غنیمینگ، دنیا - زندانینگ، ایستک و هوس -
قراوولینگ بولسین.

- تون لرینگ کوزیاشی بیلن، کونینگ کیچیریم تیله ش و آگاه
لیک بیلن اوتسین. وقت - حاصلینگ، دین - قورغانینگ، شریعت -
شعارینگ، الله کتابی سوزله ب بیروچینگ، یره توچی گه ایزگو گمان ده
بولیش - سرماینگ، تینگری پیغمبری گه (الله دن اونگه و اونینگ عایله سی
و صحابه لری گه سلام لر بولسین) دعا قیلیش (صلوات ایتیش) کسبینگ
بولسین. برچه مسلمان لر حقیده دعا قیلیش عادتینگ، ایزگو ایش لر
قیلیش نیتینگ، بجه ریلگن ایش لر (طاعت و عبادت لر) نینگ قبول
بولمس لیگی و عاقبت نینگ یامان بولیشی احتمالی - قورقینچینگ،
تنگری گه ایریشیش اینگ عالی مقصدینگ و اوشبو (ایتیب اوتیلگن)
فقیر لر صفت لری گه ایگه بولیش اینگ کیچیک ایسته گینگ بولسین.
بو لر دن اوزگه سی، ایستک لر و غرور دن باشقه نرسه ایمس.

اگر بو لرنی بجه ریش گه اولگورسنگ، هر دایم ایرکین یه
شب، خاطر جمع لیک بیلن دنیا دن اوتگی سن. اگر بویوک تنگری
ایسته سه، اونینگ حمدی بیلن خوف سیز قبر دن توریب بختیار لیک
بیلن جنت گه قدم قویگیسن.

بویوک تنگری اوز بنده سینی سیویشی نینگ علامت لری حقیده

بنده گه نسبتاً تنگری نینگ محبتی، شونینگ دیک، بنده اوز بویوک
خواجه سی گه ایریشیب، او نینگ مقدس و یوکسک صفت لرینی بیلیم
آلشی نینگ علامت لری قوییده گی لر دن عبارت:

تنگری تعالی گه یوز توتیب او نینگ حضوری گه باره دیگن
کیشی شونی بیلماغی کیره ک که، قیته روچی و بیروچی، فایده و ضرر گه
بیئتیشیروچی، یول گه سالوچی و یول دن آزدیروچی، فقط اوشل
ذات نینگ اوزی دیر. باقی لیک فقط گینه اونینگ اوزیگه خاص بولیب،
باشقه لرفانی دیرلر. اونینگ (کیشی نینگ) یوره گی بیلن تیلی بیریریگه
تینگ ذکر قیلیب، تامیر لری یره توچی محبتی و ذکر ییلن تولیب
تاشگن بوله دی. اوزی اوچون بیران قدر- قیمت قایل بولمی، دنیا و
اونینگ ایسته گوچی لری گه نفرت کوزی بیلن قه ریدی. اولیم نی
و یره توچی بیلن اوچره شونی سیوه دی، خلوت ده یشه ب آدم لر
دن اوزاق ده توره دی. مقتش و یامانله ش، یخشی لیک و یامان لیک،
بیریش و بیرمس لیک، شونینگ دیک، آلتین و توپراق او نینگ نظری
ده تینگ بولیب، اوزیدن صادر بولگن تقصیر لر (قصور لر) اوچون تون

و کون ییغلیدی.

(تنگری یولی گه کیرگن سالک) دنیا ده اوز قالبی (گوده سی)
 بیلن یشه ب، قلبی آخرت بیلن بوله دی. ایمان-اعتقادی یره
 توچی گه بوتون بولیب، تیلی ده حق ذکری و یا اولیم یادی، قیامت
 (کونی) قورقووی، جنت یا دوزخ صفت لری دن باشقه بیرار نرسه
 یورمیدی.

اونگه اینگ یقین نرسه اولیم و اینگ اوزاق نرسه آرزو-ایستک
 بوله دی. خلایق دن مأیوس (امید سیز) بولگه نی اوچون بیهوده گه
 اوتگزگن اوز عمری گه ییغلیدی.

بو (ایتیب اوتیلگن نرسه لر نینگ همه سی) بویوک تنگری اوز
 فضل و احسانی بیلن اوزی نینگ عاجز و ضعیف بنده سی گه التفات
 کورگز گه نی دن و بنده برچه عالی و یوکسک صفت لر ایگه سی
 بولگن اوز خواجه سی ایشیگی نینگ بوساغه سی گه یتیب بارگه
 نی دن دلالت بیره دی.

فقیر نینگ خلوت ده اولتیریشی و او نینگ آدابی شرحی

مقصد شو دور کیم، اوشبو یول گه قدم قویگن مرید بنده، دنیا و آخرت (فکری) دن فارغ بولیب، بویوک الله نینگ رضا سینی ایسته ب قلب و حالینی اصلاح قیلش نیتی ده توبه آرقه لی (گناه لردن) پاک له نسین، حلال بیلش یا رد قیلش یوزه سیدن آدم لر گه ستم قیلگه نی دن توبه قیلسین، دنیا و او نینگ اهلی دن اوزاق له شیب آخرت گه یوز توتسین. او نینگ اسباب لری (طاعت و عبادت) بیلن شغل له نسین. ظاهر و باطنی نی برچه اراده و ایسته ک لر دن بوشه تیب، آواز سیز، حرکت سیز، قورقوب سیغینیب، ییغله ب، عاجزلیک و حیا اظهار ایتسین. شریعت گه قتیق یاپیشیب تنگری نینگ چیگره لرینی بوزمس دن، برچه حکم لرینی بیلپ توریب، او نینگ رسولی (تنگری دن اونگه و اونینگ عایله سی گه سلام لر بولسین!) سنت لری گه پیرو لیک قیلگن چاغ ده، بوتون قلبی و برچه وجودی بیلن اولوغ حق حضوری گه یوز توتسین.

فقیر کیشی خلوت ده اولتیر گندن کیین اوزینی اولیک و خلوت نی قبر دیب گمان قیله دی. اولیک اوچون هیچ قندی اختیار و اراده

قالمیدی. کونگلی تنگری تعالی دن باشقه بیرار نرسه گه تارتیلمس لیگی اوچون، خلوت گه کیریش دن بورون اوزی نینگ برچه ایش لرینی بجه ریب، کیره کلی نرسه لرینی تأمین قیله دی.

خلایق دن اوزاق جامع (مسجد) گه یقین، یا جمعه (نمازی) گه باریش ضرور بولمیدیکن جای ده بیر اورین نی تولیدی. اورنی تار بولیب، اونگه قویاش نوری و کون یاروغ لیگی توشمیدیکن بولیشی کیره ک.

(خلوت ده اوتیرگن کیشی نینگ) یانیده طعام، معلومات آلیدیگن (اوقیدیکن) نرسه بولمیدی. هر دایم- تون و کون، یه شیرین صورت ده سست لیک کورستمی، بهانه قیلمس دن ذکر بیلن مشغول بوله دی. (ذکر چاغی ده) قلبی تیلی دن، تیلی قلبی دن آله دی (کونگلی قلبی بیلن بیر بوله دی).

بو ایش نی بجه ریش ده اونگه نسبتاً ایزگو نیت لی بولگن، آزیق- اوقات و مزاجی نی توشینه دیگن، کسل لیک سبب لرینی انگله ب آلیب، دارو لر تأثیری دن واقف بولگن حاذق طبیب سینگه ری او نینگ یخشی- یامان تامان لرینی، عقل و فکری، چیده می و شاشیلشی، کوچ و اراده سی و نفسی نینگ تمایل لرینی بيله دیگن بیر اوگیت بیروچی شیخ یا مهربان بیر آغه- اینی یا صلاحیت لی اورتاق و یا صداقت لی دوست اونگه یاردم بیریشی کیره ک.

(سالک) تنگری تعالی گه سیغینیب کوپ مرتبه اونگه استخاره (یخشی ایش نی طلب قیلش) دن کین، اونینگ حضوری ده اوز یوزینی توپراق قه سورتیب، قلب و روحی نی اونینگ حضرتی گه تاپشیره دی. اراده سیز بولگن پیت لردن باشقه حال ده، آواز بیلن ذکر قیلمیدی، اوز اختیاری بیلن اوخله میدی، بیرار نرسه گه سوینمیدی، بیرار نرسه نی بهانه قیلمیدی، فرض و سنت (نماز لری دن) باشقه نماز (یعنی نفل نمازی) اوقیمیدی. او لر ایسه اوقیله دیگن (سنت نماز لری) تانگ نمازی نینگ

ایککی رکعتی و طهارت نی تازه له ش دن کین (اوقیله دیگن) ایککی رکعت نماز دیر.

اونینگ خاطری ده کرامت لر و موهبت لر (خدا تامانی دن عطا قیلینه دیگن امتیاز لر) کیچمس لیگی کیره ک. او، اوزی نینگ خلوت ده اولتیریشی اوچون هیچ قنداق اهمیت قایل بولمیدی، خدا نی ایسله ش گه دوام بیریش بیلن، اوندۀ هیچ قنداق ادعا و خود بین لیک قالمیدی. اوز نفسی دن یامان کیچینمه لر نی و کونگلی دن فاسد و توبن ایستک لرنی چیقۀ ریب تشلیدی. اوز کوچی، چیده می، طاقتی، ضعیف لیگی و ساغلام لیگی گه قره ب اوقات یش نی آزیتره دی. هر دایم یاقیملی هید لیک نرسه لر دن فایده له نیب توره دی. یاغلیق ییمیدی. خدا نی ایسله ش بیلن آداب نی سقله ب توره دی. هر دایم اوزینی عظمت لی بیر جبار سلطان حضوری ده تورگن کتته جنایتکار دیک سیزه دی. شریعت و سنت گه قرشی هیچ ایش قیلمیدی. نرسه لرنی کورسه تیش گه التفات بیلدیرمیدی.

اوز نفسی نی (وسوسه لر دن) ذکر بیلن حمایه قیله دی. بویوک الله دن اوایلگن (حیا قیلگن) حال ده، اوز گناه لری اوچون کیچیریم سوره گن دیک، اوز طاعت - عبادتی اوچون هم کیچیریم سوره یدی. کافر لر اوچون قندی قورقه دیگن بولسه، اوزی اوچون هم شونندی قورقه دی.

خلوت ده اولتیریش چاغی ده (سالک) نینگ ایشانچی کامل، عقیده سی بوتون بولیب، تنگری گه، او نینگ فرشته لری، کتاب لری، پیغمبر لری گه ایمان کیلتیرگن، قیته دن تیریلش، جنت و آلا و گه، خدا بیرگن برچه وعده و وعید لر گه ایشانگن، او نینگ پیغمبری (خدا دن اونگه و او نینگ عایله سی گه سلام لر بولسین!) و صحابه لری نی سیویب، پیغمبر دن کین، برچه خلق لر گه نسبتاً او لر نینگ افضل لیک لرینی اعتراف قیلگن بولیشی کیره ک. ایتیب اوتیلگن لر نینگ

عکسی بولگن حال ده، خلوت ده فاسد منافق صفتی ده اولتیریب، اوند
 ن بدعت چی زندیق صفتی ده چیققن بوله دی.
 (خلوت ده اوتیرگن سالک) تنگری تعالی اراده سینی اوز اراده
 سی دن اوستون قویه دی. اوزی گه روا کورگن نرسه نی برچه گه روا
 کوره دی. خلوت دن چیققن دن کیین عاجز لیک کورسه تیب (اوز
 سر لرینی) یه شیریش گه اورینه دی، اوز یوره گی و تیلی نی سقلیدی.
 خلوت ده بولسین یا بولمه سین، هر دایم طهارت بیلن یوره دی. اونده
 دنیا گه و دنیا ایگه لری گه، هیچ قنذاق مهر و محبت قالمیدی. بویوک
 تنگری دن، یامان لیک لر گه بویوروچی اوز نفسی نینگ شری دن امان
 لیک و پناه ایزلیدی، طاعت و عبادت قیلش و (ایش لر) عاقبتی ایزگو
 لیک بیلن توگه شی اوچون توفیق (یاردم) سوریدی. نیگه که، برچه ایش
 لر اوز خاتمه سی بیلن بها لئه دی. توفیق خدا دن دیر.

نفس نی ته نیب آلیش و اونینگ ایزداش لری حقیده

او نینگ ماهیتی نی هیچ کیم هیچ قچان بيله آلمیدی

بیلگیل کیم، الله تعالی نفس نی بار نرسه لر نینگ اینگ یامانی قیلیب یره تگن. او ایسه همیشه سین بیلن بولیب، سینینگ اولاوینگ دیر. سین اونگه محتاج سن. او اوینگ ده گی متاع لر اوستیده توریب، او لرگه کوز تکیب یورگن اوغری گه اوخشیدی. او شیطان نینگ دوستی، برچه یامان لیک لر نینگ تورر جایی دیر. او نینگ کوپ یامان صفت لری بار: یامان لیک نی یخشی کوریب، یخشی لیک نی یامان کوره دی، شریعت و عقل گه قرشی بولیب، ایستک لر و هوس لر بیلن کیلیشه دی. سین او نی طاعت و عبادت گه چقیره سن، لیکن او عاصی لیک که قره ب یوره دی. او، توق لیک ده بیرتقیچ لرگه، آچ لیک ده معصوم گودک که، غضب لنگن ده پادشاه لر و ظالم لرگه، شهوت ده حیوان لرگه، قورققن ده موشوک که، خوف سیزلیک سیزکنده، قاپلان و ارسلان گه اوخشیدی. او نینگ یامان عادت لری دن بیرى شوندن عبارت که، فقیر لیک (یوقسول لیک) و کم چی لیک (رزق و روزی آز لیگی) دن قورقه دی، لیکن بویوک الله و او نینگ آغیر عذابی دن قورقمیدی.

او شیطان نینگ اوینچاغی دیر. دنیا و اونینگ بیزه ک لری، هوس و شیطان، همده او لر گه باغلیق بولگن نرسه لردن او نینگ کوپ یاردمچی لری بولیب، هر بیر یاردمچی سی نینگ دنیوی حیات نی بیزه توچی نرسه لردن لشکری، آتلیق لری و خدمت چی لری بار. مثال صورت ده کوپ بیماق، کوپ اوخله ماق، کوپ کولماق، عاشق لیک قصه لرینی تینگله ماق، دنیا نی سیوماق، بای لیک نی تنله ماق، تکبرلیک، حسد، غیبت، یامان لیک بیلن شغل لنماق، ایچیم لیک لر ایچیب گناه گه قول اوریش، تورلی اوین لر گه بیرلیب، فایده سیز ایش لر گه اورینیش، مال-ملک ییغیب ایسته ک لر و آرزو لر ایپی نی چوزیش، یامان لیک که بویوریب، یخشی لیک دن واز کیچدیریش، ایسته ک - هوس و سرور (خورسند چی لیک)، عمارت و تجارت گه کونگل باغله ب یامان نی یخشی له ش، باشقه لر سرلرینی فاش ایتیش، چیگره دن (اخلاق و آداب چیگره سی دن) چیقیش، باطل دن یاردم سوره ب حق نی انکار ایتیش، دنیا پرست لر گه حرمت بیلدیریب، آخرت اهلینی حقارت قیلش، شو لر جمله سی دن دیر.

بو لر نینگ همه سی، یامان لیک که بویوروچی نفس (نفس اماره) نینگ صفت لری دن حساب لئه دی. آدم اولادی نینگ برچه تامیر لری بیر لیک ده او نینگ یاردمچی لری اوچون مه لی لر (خادم لر) وظیفه سینی بجه ریب توره دی.

فقط یره توچی توفیقی بیلن اوزعیب لرینی کوریش که قادر بولگن و او نینگ یاردمی بیلن اوز نفسی نینگ مکر و حيله لرینی بیلپ آلیب، اونی بینگیش که موفق بولگن کیشی، تقوا و پرهیزگار لیک یوگه نی نی او نینگ آغزی گه سالیب، خور لیک و عاجزلیک کیشن لری و شریعت بویروق لری بیلن اونی قید ایتیب، مجاهده قیلیچی بیلن اونی اولدیریش که موفق بوله دی. اوندن کین آچ لیک، چنقاق لیک، اویقو سیزلیک نی اونینگ اوستیدن کوچیتیریب، تنگری تعالی گه اطاعت دن

باشقه ایش لرده اونگه قرشی توره دی.

(سالک) طاعت - عبادت قیلش ده هم اوندن (اوزنفسی دن) قورقیب توریب اونینگ برچه قیلیمش لرینی قاره له ب، دنیا دن کوز یومگونچه حتی بیر لحظه هم اونى تریه له ب، ریاضت چیکتیریش دن غافل بولمس لیگی ضرور. عقل نی اونینگ کیشه نی، شریعت نی اونینگ زندانی، طاعت عبادت نی اونینگ قراول لری، اولیم یادینی اونینگ اوقات و ایچیم لیگی گه ایلنتیریب، اونگه نسبتاً حد دن آرتیق احتیاط نی رعایه قیلگندن کیین، اوشل بیچاره بنده، نفس نینگ یره توچی سی گه یالباریب، اونینگ مکر و حيله سی، یامان عادت لری دن و عقل اوستیدن اونینگ غلبه قازانیشى دن پناه تيله ب، بویوک تنگری دن اونینگ شری دن امان قالدیریشی نی سوریدی.

عقل بیلن نفس ایککیته قدیمی دشمن کیشی گه اوخشیدی. اولردن هریری اوز قولیده یلغناچ قیلچ توتیب، ایککینچی سی نی اولدیریش گه شی له نیب توره دی. بیر لحظه هم بیر- بیری دن کوز اوزمیدی. قیسی بیرینی غفلت باس سه، اوشه زمان مغلوبیت گه اوچریدی. اوزنفسی گه ظالم بولگن کیشی اونینگ شری دن قوتولیب، حيله و مکر لری دن چیت ده قاله دی. بویوک الله شوندى مرحمت قیلگن:

«ومنهم ظالم لنفسه» (او لردن بعضی لری اوز نفس لری گه ظلم قیلوچی لر دیر لر).

{قرآن کریم، ۳۵ سوره، ۳۲ آیت ترجمه سی}.

نفس گه جبر قیلش، اونى فاسد ایسته ک لری، فانی لذت لر، باطل امید لر، اساس سیز آرزو لر، دنیا غروری، نفس تيله ک لری، شهرت و اعتبار، مال و دولت گه کونگل باغله ش دن قیته ریش، اونى شریعت و سنت گه بویسوندیریش، یره توچی نینگ طاعت - عبادتی یولی گه سالیش، اولیم نی ایسته ب، او دنیا نی سیویش گه رغبت له نیتیریش و شونینگ دیک اونینگ مکر، حيله و خود بین لیگی دن قورقیش

دیمک دیر. اونینگ الدمچی لیک و بوزغونچی لیگی، گناه دن کوره، طاعت - عبادت ده کوپ راق بوله دی. چون که طاعت قیلش جریانی ده گناه قیلش دن کوره کوپ راق لذت سیزه دی. مثلاً طاعت عبادت نی بیزه ب کورسه تیش، اوز ایشی گه کتته بها بیریش، ریا و منافق لیک، خلق تامانی دن کورسه تیلگن اخلاص نی یاقتیریش، قول نی اوپتیریش، تبرک لیک و زیارتمند لیک، کتته شهرت قازانیش، آدم لر آلقیشی نی ایسته ش، پادشاه لر تامانی دن کورسه تیلگن رغبت لر و آدم لر کیلیب - کیتیشی دن خورسند لیگی نی بیلدیریش، سماع مجلس لری ده حاضر بولیب خرق عادت (فوق العاده حادثه لر) کورسه تیش گه اورینیش، صنعی صورت ده (خواجه کورسین اوچون) روزه توتیب آزاوقات له نیشی نی کورسه تیش، یلغان دن ییغله ش، لب لر بیلن تمشه نیب، کوز بیلن اشاره قیلش، قلبی حضور سیز یره توچی گه یالباریش، یمه لگن لباس لر کیشش، توش لر کوریب اوتمیش و کیله جک حقیقه حکم یورغیزیش، عاجز کیشی لرنی کوریش بیلن طاعت عبادت ده مبالغه قیلش، اما خلوت ده (یالغیز قالگن ده) دنگه سه لیک قیلش، مجلس لر ده جوان لر اشتراکی گه راضی لیک بیلدیریش، عیال لر گه باقیش - شیطان شری دن خدا دن پناه تیلیمیز - شو لر جمله سی دن دیر.

حقیقت ده هم، بولر (ایتیب اوتیلگن خصلت لر)، عَرَق ایچیش، گناه قیلش دن یامان راق دیر. تنگری تعالی بیز نی نفسی میز شری دن و اوز (بجه رگن) ایش لریمیزنی کوز کوز قیلش دن (ریا دن) اسره سین. پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم - خدا دن اونگه و عایله سیگه سلام لر بولسین! - بویورگن لر: اگر تنگری تعالی بیرار بنده اوچون ایزگو لیک اراده قیلسه، اونی اوزی نینگ کم چیلیک لرینی کوریش گه قادر قیله دی. الهیم، بیز اوچون اوز کم چیلیک لریمیز و یامان قیلیمیش لریمیز نی کوریب آلیش گه کوچ و غیرت بیرگی سن، کوز یومیب

آچگونچه و اوندن اوزاق مدت ایچیده هم، بیزنی نفسی میزگه، نفسی میز ایسته ک لری گه، یامان قیلیمیش لریمیزگه بویسوندیرمه گی سن! بیزگه اوز غنیم لریمیز اوستیدن غلبه قازانیش گه یاردم بیرگی سن، بیزنی ایمان وایشانچ بیلن دنیا دن اوتگن کیشی لر قطاری ده قبول قیلگی سن، بیزنی آدم لر آره سیده شرمنده قیلمه گی سن! حقیقتاً هم سین، اوز بیرگن وعده لرینگ دن قیتمه گوچی سن.

فقیر گه او گیت بیریش و اونگه یول کورسه تیش حقیده

آخرت یولی گه کیریب، دنیا بلا لری دینگیز لری دن ساغلام اوتیش نی ایسته گن فقیر، قوییده گی لر نینگ برچه سینی جدی صورت ده ایگلله ب آلیب، اوز نفسی بیلن بیر گه او لرنی بجه ریشی کیره ک. نیگه که او لر بنده لیک اساسی، خدمت و طاعت مرکزی حساب لئه دی.

حلال یماق، محال (امکان سیز ایش) نی ترک ایتماق، اعتقاد بوتون لیگی، سعی - حرکت ده صادق لیک، اولیم گه تیار بولیش، قول دن چیققن نی جبیره قیلش، قبر گه کیرمی توریب اوز قیلیمیش لرینی کوز دن کیچیریش، انسان و انسان بولمه گن لر گه (غیر انسان لر گه) تیل تیگیزمس لیک، باشقه لر عیبی دن کوز یومیب اوز عیب لرینی کوزه تیش، آغه - اینی لر گه او گیت بیریش دن آلدین اوزی گه نصیحت قیلش، بویوک الله محبتی اوچون هم ایچ دن، هم یوز دن دنیا گه نفرت بیلدیریش، اونده گی نرسه لر نی اونده گی لر گه (دنیا گه بیریلگن کیشی لر گه) قالدیریش، اوز حالی نی یه شیریب سوز نی (بیهوده سوزله ش نی) ترک ایتیش، برچه نرسه لر ایچیده بیهوده نرسه لر دن واز کیچیش، برچه مسلمان لر اوچون دعا قیلش (ایزگو

لیک لرتیله ش)، یوز بیر گن مصیبت لر نی یه شیریب اوز کمچیلیک لرینی اظهار ایتیش، هر کونی قیته دن برچه اعضا لرینی نفس اختیاری ده قویب، اونی (نفس نی) اوز رعیتی (اونینگ حکمی آستیده بولگن اعضا لرنی) سقله ش گه مجبور قیلیب، دوزخ عذابی دن قورقیتیش، خلائق قه مهر و شفقت کوزی بیلن قره ب، دنیا اهلی گه انکار و حسد بیلن ایمس، بلکه عبرت کوزی بیلن باقیش، (باشقه لر گه) پند بیریب، فضیحت (رسوا لیک) دن چیکینیش، اقتدار لی بولگن پیت لر ده، خدا تامانی دن حرام قیلینگن لر دن باشقه (اوز گه ایش لر بویچه) دوست - دشمن توغری سیده اوز غضبی نی یوتیب جهلی نی توخته تیش، بجه رگن عملی گه اوزی بها بیرمس دن، اونینگ اوچون عمل قیلینه دیگن گه اونی تاپشیریش، آخرگی نفس لرینی تارته دیگن کیشی دیک (عبادت بویچه) اوز قشاق لیگی گه ندامت بیلدیریش، اخلاق نی پاکیزه له ب، یوریش - توریش نی اوز گرتیریب آدم لر بیلن مواسا و مدارا قیلیش، لذت لر و ایسته ک لر ترکی نینگ عملی گه چیده ب، تیریک لر و اولیک لر حقیقه یامان سوزله ش دن تیل نی سقله ش، سفر و حضر (اقامت) ده، ساووق لیک و ایسیق لیک، آچ لیک و یلانغاج لیک چاغ لریده، نفس و شیطان نینگ هوس لری گه قرشی توریش، انسان معنویتی نینگ خلاصه سی بولمیش تیل توغری لیگی و صادق لیگی نی سقله ش، یلغان ایتیش دن چیتله نیب، تیل نی راست گه پیریش و توغری لیک که اور گه تیش، قیامت کونی دهشت لرینی تکراراً (ایسله ش بیلن) توغری یول نی باسیب اوتیش ده ایزچیل لیک کورسه تیش، ایزگو سوز لر اظهار ایتیش ده برچه کوچ و دقت نی ایشگه سالیش، بولمه گن ده ایسه جیم اولتیریش، بویوک تنگری نصیب قیلگن رزق و روزی گه قناعت قیلیب، اونینگ بو یروق لرینی بجه ریش، کم اوقات له نیش گه اور گه نیش، تیل نی خدا ذکر ی گه مشغول قیلیش، هرساعت هر کونی عمرنی سر حساب ایتیش، نام چیقعه ریش دن واز

کیچیب، سبب سیز هرایش که اړه له شیش دن تیه لیش، شهرت پرست لیک دن سقله نیش، آدم لر دن چیتله نیش، خلاق قه اړه له ش مس لیک، تدبیر نی ترک ایتیب، تقدیر که تن بیریش، یوریش - توریش ده استخاره نمازینی ادا ایتیش، اویده بولیش، جیم اولتیریش، اولیم نی ایسله ش، وقت نی بیکار که اوتکزمس لیک، نهایت ضرور بولمه گن حال ده (بیراو دن بیرارنرسه نی) طلب قیلمس لیک، نفس ایسته ک لرینی ترک ایتیب، شریعت حکم لری که بویسونیش، برچه خلاق نینگ دوزخ دن چیقیشی، اما اوزی نینگ اونده قالیشی نی گمان قیلش، دنیا و دنیا اهلی نینگ حکایت لری که، پادشاه لری نینگ ترجمه حالی که، آزاد لری و قل لری نینگ عادت لری که قیزیقمس لیک، نماز و وقت لرینی باشله نیشی دن آلدین (آخری که چه) رعایه قیلش، کیم و بدن پاک لیگی نی هر دایم سقله ش، مشایخ سوز لرینی حرمت بیلن، بیلیم سیزلر سوزینی عبرت بیلن تینگله ش، نفس نی حقارت قیلش، عقل نی اعزاز له ش، اهل الله (خدا نینگ دوست لری) بولگن گروه دن تشقه ری متصوف لر (صوفی لیک دعوا سینی قیلوچی لر) بیلن علاقه نی اوزیش، پیغمبر - اونگه و عایله سی که تنگری تعالی دن سلام لر بولسین - حدیث لری که (سوز لری که) بیریلیب، بای لیک و دولت ایگه لری سوزلرینی ایشیتمس لیک، فقیر لر صحبتی که ایتیلیش، رغبت و خورسند چی لیک بیلن طاعت عبادت قیلش، کوپ عیب لر بیلن بیر که نفس ایسته گی اساسی ده صادر بولگن گناه لر اوچون ییغله ش، عبادت متاعی رد بولیشی قورقووی دن اوز طاعت - عبادتی اوچون کیچیریم سوره ش، امید بیلن عمل قیلش، اجل دن قورقیش، سینگه تحفه بیروچی لر دن یه شیرینیب، آداب سیز لیک قیلگن لر توغری سیده سکوت قیلش، دنیا نی بیرتاما که قویب، آخرت که توجه قیلش، خلق گوزه ل لیگی که اعتبار بیریب، طاعت نی اونیتیب (قیلینگن طاعت - عبادت که بها بیرمس لیک)، سوکیش و شکایت

دن اوزاق توریش، خواجه حضوری ده یالباریش، بیهوده سوز لر دن
واز کیچیپ خلق دن چیک له نیش، تون لر نمازی، تون لر ییگی سی،
دنیا روزه سی، آخرت افطاری.

اوز نفسینگ دن واز کیچ! چون که او کثافت لر و گناه لر مکانی
دیر. اوز گه لر آیاغی آستیده توپراق بول! ای قصور لر گه یول قویوچی،
عمل قنی؟ ای ایستکچی، قچان گه چه ایستیسن؟ سفر وقتی ییتیپ
کیلدی، یول نینگ توشه سی (یول اوقاتی) و اسباب لر قنی؟ اوشبو
فایده لی سوز لر سین اوچون، تیل نی (کوپ سوزدن) سقله ب، کوز نی
یومیپ، قیسقرتیریپ یازیلدی.

فقیرلیک نی باشقه نرسه لردن افضل کوریش بابی

یره توچی، قیته دن تیرلیتیروچی و اوندن اوزگه تنگری بولمه گن الله «ج» نامی گه آنت ایچیبا ایتنه من که، اگر بار دیو مقدس و بویوک ایگم بیران بیرآیت (نشانه- علامت) آرقه لی مینگه بیلدیریپ «سین محشر کونی گه- چه یه شب هیچ قنذاق نزاع - اعتراض سیز، برچه دنیا ملکی نی ایگل له ب آلیب، سونگره بای کیشی لر بیلن جنت گه کیریش و یا شو ساعتی اولیب، الاو گه توشیب، اما محشر کونی تنگری نینگ عزت و عظمتی طفیلی قیته دن فقیر لر بیلن بیر قطار ده تیریلیش دن بیرینی تنله ب آلگین!» دییلسه، اوشنده مین دنیا نعمت لری و جنت گه کیریش گه هیچ قنذاق رغبت کورگزمس دن، شو لحظه فقیر لر بیلن الاو گه توشیش نی تنله گن بولردیم.

فقیرلیک و دوزخ، ایسناد دن یخشی راق دیر، چونکه مین یه شش لذتی، وقت نینگ یاقیم لیگی، کیفیت نینگ یخشی لیگی، کونگل نینگ فارغ لیگی، بدن نینگ راحتی، نفس نینگ ساغلام لیگی، تون لری کیچیروچی تنگری بیلن مناجات لرده گی حلاوت نی، شو نینگ دیک قالگن - قوتگن نان پرچه لرینی ییگنده اوز نفسیم ده عزت نی و یمه

لگن خرقه لر نی کیگن ده تنگری تعالی حضوری ده کمترلیک نی و هر دایم حیات صفا لیگی نی، مین فقط فقیرلیک ده تاپگن من. فقیر برادرلر! اولیم، سیز نینگ اولیمینگیز، تیریک لیک سیز نینگ تیریک لیگینگیز، دنیا سیز نینگ دنیانگیز، آخرت سیز نینگ آخرتینگیز، یه شش سیز نینگ یشه شینگیز دیر. مادام که، تیریک سیز فقیر لیک نی قوجیب آلیب (حتی) یاتگن ده هم تیزنگیز بیلان اونگه تیگیشیب تورینگ. اگر فقط تنگری نینگ اوزی گه گینه سیغینه دیگن بولسنگیز، اونگه شکر قیلینگ، سیز لر گه بیریلگن اوشبو بویوک نعمت و بیریک موهبت (احسان، یعنی فقیر لیک) که چیده ب صبر قیلینگ. (جنازه نمازی ده گی) تورت ته تکبیرنی («الله اکبر» نی) اوندن باشقه گه ایتینگ (خدا دن باشقه لر نینگ جنازه نمازینی اوقینگ، یعنی یوق دیب حساب لنگ). او نینگ بنده سی و پیغمبری محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم - خدا دن اونگه وعایله سیگه سلام لر بولسین! - شریعتی ده بولینگ، چونکه کون یاروغ لیگی و تون قارانغو لیگی آره سیده تورلی- تومن عجایب ایش لر، یامان لیک لر و مصیبت لر یوز بیر گو سی دیر. قنچه فاسق لر توبه قیلیب، قنچه عابد لر رد جوابی گه اوچره گوسی دیر. قنچه یقین کیشی لر اوزاقله شیب، قنچه بخت لی لر بخت سیز له شیب، قنچه غایب لر (قلبی خدا حضوری ده بولمه گن لر) حاضر (حضور ده) بولگو سی دیرلر.

شونداق ایکن، تنگری تعالی دن قورقیب، اونگه بویسو نینگ لر. ای آنگ اهلی! عبرت کوزی بیلان باقینگ. ای فکر ایگه لری! هیچ قچان غرور گه یول قویمنگیز، بیلیب آلینگیز کیم، سیز ده بار نرسه لر سیز نیکی ایمس، شوندی ایکن، ایستک لر گه چیک قویب اوز اجل لرینگیزنی کوتیب تورینگ، ایرته اوچون (قیامت کونی اوچون) بجه رگن ایش لرینگیزنی نظر دن کیچیرینگ، نیگه که کوتیب توروچی لر اوچون ایرته کوپ یقین دیر.

دنیا و اونینگ ماهیتی حقیده

دنیا- او یله ش اورنی، عبادت منزلی، عشرت سرایی، کوپریک بنا سی دیر. او مؤمن لر نینگ ایکین زاری، قید یروچی لر نینگ بازاری، اینتیلوچی لر نینگ سودا دکانی، ایزله نوچی لر نینگ اولای، سلوک یولی گه کیرگن لر نینگ کوپریگی، الدنگن لر نینگ معشوقه سی، صادق لر نینگ اوتر جای، عارف لر نینگ اخلات خانه سی و شیطان لر نینگ اولکه سی دیر. هر لحظه اوزی اوچون بیر دوست تنلیدی. هر ساعت بیراونی اولدیره دی. عمانی نینگ قیرغای و اونده چو ککن لر نینگ سانی یوق. اونی سیوگن لر یول دن آرگن لر، اونگه ایشانگن لر اولیم بوساغه سی گه باش قویگن لر دیر. اوندن واز کیچگن فراغت ده یشیدی، اونگه اینتیلگن فقط او بیلن شغل لنه دی. او نینگ بیلن سودا قیلگن الده نه دی، اونگه کونگل بیرگن یول دن آزه دی، اون ینگ ایزله نوچی سی مجنون و ایسته گوچی سی محزون دیر. او نینگ خورسند چی لیگی قیغو- غم، توی - توزغونی ماتم، زهر دایره سی سم (زهر) و قیرغای یم (دریا) دیر. اونینگ ساغ لیغی کسل لیک، صحبتی رنج و بلا و عاداتی جور و جفا دیر. برچه مصیبت لر و پستکش لیک لر اوچون یره تیلگن بولیب، برچه خلائق نینگ دشمنی اورنیده توره دی. او نینگ کورستگن شرابی شراب، قورگن بناسی خراب دیر.

بویوک الله نینگ یولی حقیده

بیلگیل که الله نینگ یولی قویاش دن پارلاق، آی دین یاروغ راق و کون دن آچیق راق تورر. اونینگ یارقین علامت لری و انیق نشانه لری بار. او نی ترک ایتگن اده شه دی، او نی تنله گن توغری یول دن باره دی. اما بو یول جوده کوپ توسقین لیک لر، خوف - خطر لر، یوکسه ک تاغ لر و غلیان لیک دینگیزلر گه توله. هر بیر تاش آستیده بیر اژدر یشیرینگن، هر قمیش زار ده بیر ارسلان یاتگن. اوزاق دن توریب باققن کیشی گه اوشونداق کورینه دی. اما یقین دن، چنقاق کیشی سو دیب تصور قیلگن خرما زار نینگ سرابی گه اوخشیدی. فقط خدا دن قورقیب صداقت بیلن دنیا نی ترک ایتگن، توبه قیلیب تنگری تعالی گه مایل بولگن، الهی فیض گه ایریشگن یوره ک لر (اوزقلمیش لری آرقه لی) راضی لیک که سزاوار بولگن وجود لر گینه بو یول نی باسیب اوتیش امکانتی گه ایگه دیر.

ای، خدا یولی گه یوروچی سالک! بلیب آلگین که برچه ایسته ک ردن کونگل نی ساووتگن، دنیا دن یوز اوگیرگن، اولیم نی یاقتییریب دنیا و اوز نفسی گه دشمن بولگن، آخرت و اونینگ اهلی نی سیویب اوزیده بار بای لیک نی باشقه لر گه بغیشله ب، اوزیده بولمه گن نرسه لر گه کوز

تیکمه گن، ایرکین یوره ک و اولیک نفس، بوتون عقل و ضعیف ایسته ک ایگه سی بولیب، آز اوقات له نیب، کوپ راق ذکر گه بیریلگن ربانی عالم یا که صداقت لی روحانی مرید دن باشقه کیشی گه خلوت ده اولتیریش توغری کیلمیدی.

اوندن کیین (سالک) برچه سلطان لر ایگه سی گه یوز کیلتیریپ «لااله الاالله» (الله دن باشقه هیچ تنگری یوق دیر) سوز لرینی تکرار له ب توره دی. برچه دن بیزار لیک بیلدیریپ، اوزی نینگ برچه دعوا لری دن واز کیچیپ، خدا گه توبه قیله دی. سونگره قویی ده گی لرنی تیل بیلن تکرار له گن حال ده، قلبی بیلن تصدیق له ب توره دی: «لااله الاالله، وحده لاشریک له و لا معبود سواه، لااله الاالله، الحی الباقی و ماسواه میتون» (الله دن باشقه تنگری یوق دیر، او شریک سیز یگانه دیر، اوندن اوزگه معبود یوق دیر. او شل تیریپ و منگو ذات دن باشقه هیچ قندی اله موجود ایمس. اوندن اوزگه لر نینگ برچه سی اولیک دیرلر).

مین اوزحالیم نی ایضاح له ش مقصدی ده، اوز حقیق ده قوییده گی بیت لرنی یازدیم:

- ای آغه - اینی لر، مین برچنگیزگه او گیت بیریب ایتماقچی من که، حقیقت نی یشیروچی مین کیگن کییم لرگه اعتبار بیرمگ.

- مینی زاهد (تقوالی) دیب سوزیوریتنگ، سوز لریم گه قولاق سالمگ، گناه لریم دن کوز یوم منگ. چونته گیم و کاسم گناه لریم بیلن تینگ دیر. چونته گیم و کاسم گه یقین لشمگ.

- مینی راهب (نصرانی روحانی سی) دیب ایشیتمه گن سیز لر می؟ (بو توغری سوز) مین کیگن خرقة آستیده عقلیم مینینگ یه شیرین کییشیم دیر.

- مین ایککن جهالت درختی نینگ گل لری، گناه لر دن باشقه نرسه ایمس. مینینگ ایککه نیم و اوندیرگن گل لریم نی قبول قیلیمگ.

- مینینگ یوره گیم هم معلیم، هم معبدیم (عبادتگاهیم) دیر.

یره توچی کیچیره دی دیب کوپ گناه قیله من .
 - مینینگ نفسیم ابلیس (شیطان) دیر، او نی کوپ سینه گنمن. مینینگ
 ابلیسیم شری دن پناه تیلنگ لر.
 - الهی، اوشبو مقدس سوز لر نی یازیش ده مینگه توفیق بیرگه نینگ
 دیک، اونده گی پاکیزه او گیت لرگه عمل قیلش اوچون مینگه و
 برچه مؤمن- مسلمان لر گه توفیق عنایت قیلگی سن، آمین!

لغت لر و اته مه لر

تنگری تعالی نینگ چیگره لری (حدودی) گه رعایه قیلش:
 اوزینی اونگه تاپشیریب، بیلگی لنگن یول دن چیقمس دن اونینگ
 حکم لری و قانون لری گه عمل قیلش.
 صور :

کته حیوان شاخی یا که فلز دن یسلگن پوفله ب چلینه دیگن
 کوچلی آواز لی اسباب .
 اسرافیل:

تورته مقرب (یره توچی گه اینگ یقین) فرشته لردن بیر بولیب،
 قیامت کونی باشلنگن ده صور گه پوف له ش وظیفه سینی بجره دی .
 اسرافیل صوری:

اسرافیل تمانیدن قیامت کونی باشله نیشی ده چلینه دیگن کوچلی
 آوازیلی اسباب. اونگه پوف له ش بیلن، برچه اولیک لر قیته دن تیریه
 باشلیدی.

انس و جن:

آدم لر و پری لر، انسان لر و اجنه (جن لر).

امر و نهی :

بیراونی بیرایش گه بویوریش و اون دن قیته ریش .

استخاره :

ایزگو لیک نی طلب قیلش، بیرار ایش نی باشله ش دن ایلگه ری،
مخصوص آداب گه رعایه قیلیب دعا اوقیب اوخله ماق، استخاره
نمازینی اوقیماق .

اهل الله :

خدا نینگ دوست لری، اولیا لر.

بُغض :

د دشمن لیک، کینه، عداوت .

بدعت :

اسلام پیغمبری زمانی دن کین ینگی دن تاپیلگن عادت لر، ایش
لر. اسلام شریعتی نقطه نظری د ن بدعت لر ایککی خیل - حَسَنه و سیئه
(یخشی و یامان) بدعت لر گه بولینه دی.

بدعتچی :

دین گه قرشی یامان عادت لر بیلن شغل له نوچی.

برهان :

کوچلی دلیل، منطقی قیاس .

اهل حال :

وجد و حال، شوق، هیجان و جذبه گه بیریلگن کیشی لر- صوفی
لر.

دنیا اهلی :

د دنیا ایش لری بیلن شغل له نیب، آخرت نی اونوتگن لر.

اژدر، اژدها و اژدرها :

کته ایلان، ایچکی ایمرگه اوخشه گن تورت قنات لی، آغزیدن
آلاو ساچوچی افسانوی حیوان .

جبار :

قوت، قدرت، عظمت و جبروت ایگه سی، اینگ کوچلی و قدرت

لی ذات.

توفیق :

الهی یاردم و هدايت (خدا توفیق بیرمه گن، کیشی یامان یول دن یخشی یول گه اوتنه آلمیدی).

راهب :

دنیا نی ترک ایتیب کلیسا ده یشیدینگن عیسوی عابد.

حُلُول :

باشقه بیر نرسه نی ایچی گه کیریش، اوتیش. حلولیه فرقه سی نینگ عقیده سی گه کوره روح نینگ بیر بدن دن باشقه بیر بدن گه اوتیشی .

حسد:

بیراو گه نصیب ایتیلگن نعمت و فضیلت لرنی کوره آلمس دن او لر نینگ زوالی نی آرزو قیلماق.

شفاعت :

بیراو نی کیچیریش اوچون بیراو گه واسطه بولیش، قیامت کونی حضرت محمد (ص) برچه مسلمان امتی نی کیچیریش اوچون، خدا گه واسطه چی لیک قیلیشی .

میزان (ترازو):

محشر کونی انسان لرنینگ یخشی- یامان لیگی نی اولچه ش واسطه سی بولگن معنوی ترازو.

شریعت :

توغری یول، اسلام دینی نینگ برچه حقوقی، قانونی تامان لری بیلن اخلاقی معیار لری نینگ مجموعه سی. اسلام شریعتی اینیقسه او نینگ اساسی قسمی بولمیش حقوقی تیزی، تورت ته اساسی منبع (قرآن کریم، سنّه، اجماع و قیاس) گه تیه نه دی. شریعت سوزی باشقه دینی قانون لر گه هم نسبت بیر یله دی، مثلاً: موسی شریعتی، اما «شرع» سوزی شمس الدین سامی فکریچه فقط اسلام شریعت یگه خاص دیر.

کوثر :

جنت ده گی زلال سولی حوض، حوض کوثر.

خَرَق:

بیریتماق.

خَرَقِ عادت :

عادت گه خلاف ایش، ولی لر تامانی دن صادر بوله دیگن طبیعی
قاعده لر گه مخالف عمل، کرامت.

خَرَقه :

درویش لر کیسه دیگن لباس، تورلی پرچه لر دن تیکیلگن کیم،
قوراقلی لباس.

باطل :

حقیقت گه قرشی، ناتوغری فکر یا که ایش .

رکعت :

نماز اوقیش ده بیر قیام (اولتیریش)، بیر رکوع (خم بولیش) و بیر
سجده دن عبارت بولگن حرکت.

رعیت :

لغت ده، چوپان آرقه لی باقیله دیگن بیرسوروک حیوان. اصطلاح
ده بیر حکم دار نینگ حکمی گه بویسونیب، او نینگ اداره سی آستیده
یشیدینگن خلق، جمعیت- فقرا لر، .

زندیق :

تنگری تعالی و آخرت گه ایشانمیدینگن منکر، دین سیز کیشی.

زوال :

فنا بولماق، یوق بولماق.

حَضَر :

شهرده توریش حالتی، سفر گه قرشی .

سالک :

بیریول گه کیر گن کیشی، تصوف ده، صوفی لیک طریقه سی گه
کیریب هدایت یولی دن بار گن کیشی، مرید.
سنت - سُنَه :

اسلام پیغمبری نینگ سوز لری، فعل لری و او لر تامانیدن تصدیق له
نیب انکار ایتلمه گن ایش لر.
صراط:

یول، توغری یول، هدایت یولی، دوزخ اوستیده قوریلگن نهایت
میین و اوندن اوتیش قیین بولگن کوپریک. صراط کوپریگی دن
اوتیش جنت گه آلیب باره دی.
جنت :

باغ- بوستان، قرآن کریم آرقه لی مسلمان لر گه وعده بیریلگن،
خیل مه - خیل نعمت لر دن توله بولگن او دنیا ده گی باغ.
آلاو:

تموغ، دوزخ ، جهنم.
عرش :

سایه بان، کوک ده حق تعالی قدرت و عظمتی نینگ تجلی گاهی
بولمیش بلا کیف بویوک تخت دن رمزی افاده. ایسکی هیأت علمی
گه کوره برچه آسمان لر نی اوره ب - آلیب، اجرام سماوی و یولدوز
لر دن بوش تصور ایتیلگن توققیزینچی و اینگ بویوک آسمان،
فلک الافلاک، فلک اعظم و فلک اطلس هم دیب اتلگن.

کرسی :
اولتیریه دیگن یوکسک جای، تخت. عرش یانی ده گی آسمان
نینگ بیر طبقه سی.

منافق :
ایککی یوزلمه کیشی، یا شورون ده اوز عقیده سینی سقله ب یوزه

کی مسلمان بولگن کیشی .

موهبت :

عطیه و احسان .

الهی موهبت :

الله تامانیدن عطا قیلینگن فضیلت، امتیاز.

کرامت :

اولیا لر دن صادر بوله دیگن غیرطبیعی و فوق العاده حالت .

فضولی :

حق سیز، اوز وظیفه سی دن تشقه ری اونگه تیگیشلی بولمه گن
ایش لرگه اره لشه دیگن کیشی.

وسوسه :

شبهه، کونگل راحت سیز لیگی، خیال ده کیچه دیگن اساس سیز
اوایلر، فکرلر.

حضور :

تصوف ده ایککی خیل حضور بوله دی: نفس حضوری (دم
حضوری) و کونگل حضوری. بیرینچی سیده سالک هر نفس آلگه نی
ده حق یادی بیلن بولیب، اونی ایسله ش دن غفلت ده قالمیدی . ایککینچی
سی یعنی کونگل حضوری، نفس حضورینی تکرار له ب دوام
ایتدیریشی نتیجه سیده حاصل بوله دی .

غیبت :

الله «ج» یادی بیلن بولیب اوز نفسی نی اونوتیش، نفس لذت لریدن
غایب بولیش.

متصوف :

اوزینی صوفی بیلدیروچی، صوفی لیک ادعا سینی قیلوچی، تصوف
تعلیماتی نی بیلوچی .

مُحکم :

معنی و توشونچه سی انیق بولگن قرآن کریم آیت لری.
متشابه :

محکم که قرشی، معنی سی آدم لر که انیق بولمه گن قرآن کریم
آیت لری.
نفس:

روح، حیات، انسان ده طبعی احتیاج لر (ییماق، ایچماق و شهوت)
که بولگن طبعی میل . قدیمی فلسفه تعلیماتی که کوره نفس اوزی
که ته ینگن مستقل و بر حیات شی بولیب، اوز فعالیت اوجون جسم
و بدن که محتاج دیر. مذکور تعلیمات که کوره نفس کوپ تور لر
که بولینه دی . او لر جمله سی دن قرآن کریم ده ذکر ایتیلگن اوج
نوعی قوییده گی لر دن عبارت:

- نفس اماره (بویوروچی نفس) - اینگ توبن نفس، هر دایم هوس
و ایسته ک لر که بیریلگن بولیب، همیشه انسان نی یامان لیک لر که چار
لیدی.

- نفس لوامه (ملاط قیلوچی نفس) - یوره ک که توشگن غیب
نوری آرقه لی بجه ریلگن ایش لر عاقبتی یامان ایکن لیگی نی انگله
ب آلیب، نفس اماره نی ملاط قیلیب توروچی و کمالات تامان که
ایتیلوچی نفس .

- نفس مطمئنه - عالی فضیلت لر کسب ایتیشی بیلن برچه رذائل (رذیل
لیک لر) دن اوزینی سقله گن، نفسانی ایستک لر که قرشی توریب، کمال
مرتبه سی که یتیب بارگن دن کیین آرام تاپگن نفس. اوشو نفس حقیده
قرآن کریم ده بوندی دیلگن: «ای خاطر جمع ساکن نفس، سین راضی
بولگن و سیندن راضی بولینگن حال ده، ایگنگ تامانی که قیت»

(۸-۹ سوره ، ۲۷-۲۸ - آیت ترجمه سی).

فقر (فقیر لیک):

یوقسیل لیک، درویش لیک. بای لیک ایگه سی بولگن ده هم، او نی

اوزی نینگ ملکی دیب حساب له مس لیک. بعضی لرنینگ فکریچه،
تصوف ده فقر نینگ اینگ سونگی مرتبه سی، تامچی دریا گه توشگن
دیک، الله ده فنا بولیش دیر.

فقیر:

یره توچی دن باشقه هیچ کیم گه محتاج لیک سیزمه گن، اوز تيله
ک لرینی فقط اوندن طلب قیله دیگن کیشی .

نفل :

واجب بولمه گن ثواب لی عبادت، نماز.

عصمت :

قیتیه ریش، منع قیلش. اخلاق علمی ده، گناه و خطا ایش لر گه
قادر بولگن چاغ ده، اوزینی او لر دن سقله ب قالیش ملکه سی. شونینگ
دیک انبیا لر گه نسبتا، گناه سیز لیک و خطا لردن خالی بولیش معنا سیده
ایشله تيله دی.

فرشته :

هر دایم خدا نینگ ذکر ی و او نینگ بویروق لرینی بجه ریش بیلن
شغل له نیب تورگن، کوز بیلن کوریلیمیدیگن لطیف، روحانی و
آسمانی موجودات نینگ هر بیر ی. عرب تیلی ده فرشته - ملک و کوپ
لیگی ملائک، ملائکه دیب اتله دی.

وعید :

یامان نرسه اوچون سوز بیریش، تهدید قیلش .

وعده :

بیران ایش نی بجه ریش اوچون بیراو گه سوز بیریش، عهد، قول
و قرار.

اصحاب (صحابه لر) :

حضرت محمد (ص) نینگ صحبتداش لری، او بیلن بیر گه لیک ده
یشه گن ذات لر.

حمد :

پیرا و نی مقته ش، ثنا و صفت قیلش، تنگری گه ثنا و صفت ایتیش.

نعت :

یخشی صفت لر گه نسبت بیریش، مقته ش. کوپ راق حضرت پیغمبر
گه خاص بولگن ثنا و صفت لر، اونگه بغیشله ب یازیلگن شعر و
قصیده لر.

خلیفه :

و کیل، اورین باسر. اسلام پیغمبری نینگ اورین باسه ر لری، مسلمان
لر نینگ دولت رهبری. تصوف ده بویوک مرشد نینگ اورین باسه
ری، مرید لر نینگ کتته سی.

خانقاه:

بیر شیخ نینگ رهبر لیگی ده بولگن درویش لر نینگ یه شش، ذکر
و عبادت قیلش جای.

خبر:

حدیث، اسلام پیغمبری (ص) نینگ سوز لری.

مَثَل:

بیر عمومی قاعده نی افاده ایتماق اوچون، نمونه صفتی ده ایتیلگن
سوز، آداب - اخلاق و اوگیت لر گه دایر کیچیک حکایت لر.

فاسق:

شریعت ده منع ایتیلگن ایش لر بیلن شغل له نیب، فسق و فساد گه
باتگن کیشی.

فضیلت:

یوکسه ک لیک، علم و معرفت نینگ کوپ لیگی، ایزگو صفت
لر. کوپ لیگی فضائل. رذیلت گه قرشی سوز.

فصاحت:

سوز نینگ روان لیگی، تیل توتیلمس دن گپیریش، روان سوزله ش

اقتداری.

قیته دن تیریلتیریش:

اسلام دینی نینگ اساسی عقیدوی غایه لری دن بیرى «بعث بعدالموت» یعنی اولگن دن کیین قیته دن تیریلتیریش گه ایشانیش دیر. اونگه کوره یره توچی قیامت کونی برچه اولگن لر نی حساب- کتاب قیلش اوچون قیته دن تیریلتیره دی.

تریاق:

تسکین بیروچی و ایت نی اولدیروچی ماده لردن یسه لیب، تورلی درد لر و آغو لرگه (زهر لرگه) قرشی ایشله تيله دیگن دارو. تریاق نینگ ترکیبی ده کوکنار و اونینگ عایله سی گه منسوب بولگن اوسیم لیک لر شیره سی ایشله تیلردی.

ذکر:

فقط حق یادى بیلن بولیب اوندن باشقه لرنی اونیتیش.

حال:

انسان قلبی ده گاهی غایب دن یوز بیریب توره دیگن دوام سیز کیفیت. مقام:

بنده نینگ خدا حضوری ده توخته ب توریشى.

سلوک:

نفس نی تازه له ش یولی دن حق قه ایریشیش اوچون مرشد رهبر لیگی ده معین شرط لرگه رعایه قیلش بیلن خلوت ده اولتیریش و ریاضت چیکیش.

ریاضت:

آغیر سناو لر دن اوتیب، کونگل نی نفس ایسته ک لری دن پاک له ب، او نی حقیقت نی انگله ب آلیش اوچون مناسب قیلماق. ریاضت چیکیش اوچون حیوانی شهوت نی کوچیتیروچی اوقات لرنی ییمس

لیک، اوزینی قیینچی لیک که اور که تیب، یونگ دن توقیلگن کیم
لر کیش، هر دایم حق یادی بیلن بولیش، عادی آدم لردن کوپ راق روزه
توتیش و شو کبی لر نی بجه ریش.

شیخ:

سالک لر و مرید لر نی تربیه لاوچی، خانقاه اهلی نینگ باشلیغی. او،
پیر، قطب و مُراد هم دیب اته له دی. بیریک تصوف پیشوا لر ی شیخ
دیب اته لردی لر. اونینگ توتگن مقامی یوکسک بولیب، آغیر شرایط لر
نی باش دن کیچیریب، سینا و لر دن اوتگن دن کین، طریقت مشایخ
لر تامانی دن رخصت آلیب، صلاحیت لی مرشد دن خرقة کیگن دن
سونگره، اوشبو مرتبه که ایریشیشی ممکن ایدی. شیخ نینگ برچه
شریعت، طریقت و حقیقت بیلیم لر ی دن خبردار بولیب، کینگ کولم
ده تجربه ایگه سی بولیشی شرط ایدی.

سَماع:

صوفی لر که خاص بولگن رقص سیمان حرکت لر. سَماع مجلسی
ده صوفی لر موزیک ریتمی که قوشیلیب، استه - سیکین آیاق قاقیب
ایلنیشگه باشلیدی لر. او لر نینگ فکریچه سَماع ایشیتوچی ده اشتیاق
تاپیلشی که سبب بولیب، اونی روحانی دنیا که یول لیدی، صوفی نینگ
قلبی نی اونده تاپیلگن غل و غش دن تازه لیدی.

زهد و تقوی:

تنگری تعالی دن قورقیب منع ایتیلگن ایش لردن اوزینی سقله ش.

توبه:

صادر بولگن خطا لر، گناه لردن پشیمان بولیب، تنگری تعالی که
یوز توتماق.

صبر:

باش که توشگن آغیر احوال دن نالیمی، چیده م کورسه تیش.

مراقبه:

تنگری تعالی بیرلیگی دنیا سی گه بیریلیب، قلب کوزی بیلن الهی
عالم گه باقماق.

رضا:

یره توچی اراده سی گه قرشی لیک کورستمس دن، قضا و قدر گه
(تقدیر گه) تن بیرماق.

نسخ یازووی:

ابن مُقله تامانی دن او یغون له شتیریلیب، گوزه ل له ش تیریلگن
عرب یازووی نینگ بیر توری. حاضر قرآن کریم، کتاب لر و
مطبوعات شو خط ده نشر قیلینه دی.

نستعلیق یازووی:

اوشبو یازو نسخ خطی نینگ حرف لرینی کیجیک و کله
قیلیب یازیش دن کیلیب چیقده دی. مذکور یازو تیموری لر، اینیقه
نوایی و حسین بایقرا دوریده او لر نینگ تشویق و حمایه سی نتیجه
سیده گوزه ل لیک عالی درجه لری گه کوته ریلدی. او نینگ مشهور
استاد لری دن بیرری میرعلی هروی ایدی.

ادبیات لر(منبع لر)

مقدمه و ایضاح لر نی یازیش ده، شونینگ دیک کبرارساله سی ترجمه سیده قوییده گی منبع لردن فایده له نیلگن:

- «اسلام انسیکلو پیدیسی»، ترک تیلی ده، استانبول، ۱۹۵۰ ییل.
- شمس الدین سامی، «قاموس الاعلام»، استانبول، ۱۳۰۶ هجری ییل.
- شمس الدین سامی، «قاموس ترکی»، استانبول، ۱۳۱۷ هجری ییل.
- حاجی خلیفه (کاتب چله بی)، «کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون»، عرب تیلی ده، استانبول، ۱۸۹۳-۹۴ ییل.
- نجم الدین کبراء، «رسالة الطرق» عبدالغفورلاری تامانیدن «رسا له آداب الذاکرین» نامی بیلن فارس تیلی گه ترجمه قیلینیب شرح له نگن اثر. ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی قولیازمه لرکتب خانه سی، نمبر پ. ۵۰۳.
- محمد معین، «فرهنگ فارسی»، تهران، ۱۹۶۳ ییل.
- ذیح الله صفا، «ایران ده ادبیات تاریخی»، ۳ جلد، ۱- قسم، تهران، ۱۳۶۹ هجری ییل.
- رضا توفیق، فلسفه قاموسی، مطبعة عامره، استانبول، ۱۳۳۰.
- «المنجد فی اللغة والاعلام» بیروت، ۱۹۸۶ ییل.

- «فرهنگ جدید عربی- فارسی»، («منجد الطلاب» فارسیچه ترجمه سی)، تهران، ۱۳۶۰ هجری ییل.
- اوزبیک تیلی نینگ ایضاح لی لغتی، ۱-۲ جلد، تاشکینت، ۱۹۸۱ ییل.
- دهخدا. ع. ا، «لغت نامه»، ۱۱۲-جزء، تهران، ۱۹۶۵ ییل.
- محمد عوفی، «الباب الالباب»، ۱ جلد، لندن.
- سیدشریف جرجانی، التعریفات، استانبول، عارف افندی باسمه خانه سی، ۱۹۴۰ ییل.
- عبدالرحمن جامی، «نفحات الانس..»، تهران، ۱۳۳۶ هجری ییل.
- ابن العربی، «الفتوحات المکیه»، مصر ۱۹۹۰ ییل.
- جواد نوربخش، «صوفی لر بهشتی»، لندن، ۱۳۶۲ هجری ییل.
- دوکتور فواد کوپرولو زاده «ترک اد بیاتیده ایلک متصوف لر»، انقره، ۱۹۹۱ ییل.
- دوکتور قاسم غنی، «بحث در آثار و افکار و احوال حافظ»، ۲ جلد، بیرینچی قسم، تهران، ۱۳۴۰ هجری ییل.
- ابو حامد غزالی، احیاء علوم الدین، قاهره، الأهرام، ۱۸۷ ییل.
- کشاف اصطلاحات الفنون، اقدام مطبعه سی، استانبول، احمد جودت نشری، ۱۹۹۱ ییل.
- علاؤالدین نقشبندی، ماهو التصوف و ماهی الطریقه النقشبندیه، عراق نشری.

نقشبندی لیک نینگ تمل تاشینی قویگن خواجه عبدالخالق غجدوانی

عبدالخالق غجدوانی نقشبندیه طریقه سیده خواجه لرسلسه سی نینگ اساسچی سی حساب لئه دی. اونینگ تعلیماتی، یعنی تصوف ساحه سیده گی یول- یوریق لری، آداب و قره ش لری یوکسک اهمیت گه ایگه.

عبدالخالق غجدوانی کیم ایدی، خواجه لرطریقتی گه قنداق حصه قوشدی و حاضرگی زمان ده او قالدیرگن تعلیمات نینگ اهمیتی نیمه ده؟

خواجه عبدالخالق غجدوانی ۱۱۰۳ ییلی بخارا نینگ غجدوان شهری ده توغیلیب، ۱۱۷۹ ییلی اوشه جای ده وفات ایتگن. او خواجه یوسف همدانی نینگ تورتنچی خلیفه سی صفتی ده خواجه لرطبقه سی نینگ سر حلقه سی حساب لئه دی. شو اورینده تأکید له ش کیره ک که، اوزبیکستان مطبوعاتی صحیفه لری ده ایریم اورین لرده خواجگان، یعنی «خواجه لر» سوزی اورنیده «خواجه گان لر» دیب ایشله تپله دی. بو توغری ایمس، البته. چونکه «خواجگان» سوزی «خواجه» سوزی نینگ کوپ لیگی بولگه نی سبب لی «خواجگان لر» جمع الجمع -

کوپ لیک نینگ کوپ لیگی شکلی ده توغری ایمس و هیچ قنداق آرتیق چه معنی نی هم افاده له میدی. شو نینگ اوچون «خواجهگان» و «خواجه لر» سوز لرینی ایشله تیش کیره ک.

شیخ نینگ آته سی عبدالمجید ناملی مشهور بیر شخصیت بولیب، مالکی مذهبی نینگ اساسچی سی امام مالک بن انس اولاد لریدن بولگن. او ایلگه ری روم دیب اته لیب کیلگن ترکیه حدودی ده یه شب ظاهری و باطنی علم لر بیلن مشغول بولگن. منبع لر معلومات لری گه کوره، حضرت خواجه نینگ آنه سی ترکی نسب و عثمانی سلطان لر اولادی دن بولگن. او لر زمان تقاضا سیگه کوره اوز عایله اعضا لری بیلن بخارا گه کوچیب کیلیب، غجدوان ده اقامت قیلگن لر. فرزند لری خواجه عبدالخالق بخارا شهری ده تحصیل آلگن و اوز استاد لری دن تصوف گه تیگیشلی تعلیمات لرنی اوزله شتیرگچ، معنوی کمالات ساری حرکت قیله باشله گن.

خواجه یوسف همدانی بخارا گه کیلگن ده، غجدوانی او کیشی بیلن اوچره شیب، سلوک اصول لرینی کینگ راق مقیاس ده اوندن اوز له شتیریب آله دی.

اوشنده یسویه طریقتی نینگ اساسچی سی خواجه احمد یسوی هم خواجه یوسف همدانی بیلن صحبت ده بولیب، عرفان و تصوف تعلیماتی نی کینگیتیریش بیلن مشغول ایدی. کین راق هر ایککله صوفی ایککی یونه لیش اساسچی لری بولیب، بیر یسویه طریقتی گه اساس سالدی، ایککینچسی خواجه لرطریقتی نینگ تمل تاشی نی قویش گه موفق بولدی.

طریقت یا که طریقه اوزی نیمه؟ طریقت نینگ لغوی معنی سی یول- یوریق بولیب، تصوف علمی ده عرفان گه تیگیشلی بولگن کوپ یونه لیش لردن معین بیر یونه لیش نی بیلدیره دی. صوفی، کامل ایمان گه ایگه بولیب، عین الیقین یا که حق الیقین گه ایریشیش

اوچون اوشه یول نی تنله ب آله دی.

تصوف اهلی گه تیگیشلی ایمان، تقلید اساسی ده ایریشیلگن یا که عقل و استدلال آرقه لی حاصل بوله دیگن ایمان ایمس. نیگه که، بوندی ایمان شک و شبهه گه اورین قالدیره دی، اما صوفی نینگ ایمانی اونینگ اطراف ده موجود بولگن نرسه لر، یوز بیریب توره دیگن حادثه لردن تأثیر لnmیدی و هیچ قنناق شبهه گه یول قویمیدی. امام ربانی «مکتوبات» کتابی ده ایتگه نی دیک، عالم لر ایمانی بیلن کامل شیخ لر، یعنی تصوف اهلی نینگ ایمانی اورته سیده گی فرق شوندن عبارت که، عالم لر نینگ معرفتی علمی استدلال و منطقی اسلوب بیلن حاصل بولسه، صوفی لر و عارف لر معرفتی، کشف و ذوق و شوق، یعنی وجدانیات و قلب اشراقی (نوری) آرقه لی حاصل بوله دی. جلال الدین رومی - بلخی ایتگنیدیک:

پای استدلالیان چوین بود

پای چوین سخت بی تمکین بود

یعنی: استدلال اهلی نینگ آفاق لر یاغاچ دن دیر، البته، یاغاچ آفاق نهایت ضعیف و کوچ سیز بوله دی.

شریعت و باشقه علم و فن لرنی او رگه نیش یول لر تورلی - تومن بولگه نی دیک، تصوف ده هم تورلی تومن طریقه لر موجود. هر بیر طریقت اوزیگه خاص یول دن حقیقت گه ایریشماقچی بوله دی. تصوف ده گی مشهور طریقت لر دن یسویه، کبرویه، نقشبندیه، قادریه، شازلیه، چشتیه، مولویه و باشقه کوپ یول - یوریق لر نی ایسله تیش ممکن.

تصوفی طریقه لر خیل مه - خیل بولسه ده، او لرنینگ اساسی مقصدی بیرته، یعنی حقیقت مطلق قه ایریشیش، الهی ذات حقی د ه معرفت گه ایگه بولیب، اونینگ راضی لیگی نی حاصل قیلش و

احدیت ذاتی که یقینله - شیش دیر. عراق لیک تصوف شناس عالم شیخ امین علاوالدین نقشبندی تأکید له شی چه، تصوف طریقت لری بیر خیل بولمسه هم، برچه سی بیر منبع - بیر اساس دن سر چینه آله دی. بو، بوغدای اونی دن تورلی - تومن اوقات لر، گوشت و گوروچ (برنج) دن خیل - مه خیل طعام لر پیشیریش گه اوخشیدی. او لر بیر بیرى دن هر قنچه فرق لی بو لسه هم، همه سی نینگ اساسی منبعی بیرته، یعنی بوغدای یا که گوشت و گوروچ دیر.

طریقت لر ده غجدوانی گه چه ذکر جلی - ذکر جهر، یعنی بلند آواز بیلن ذکر قیلش معمول ایدی. حاضر هم یسویه، قادریه، چشتیه و باشقه بیر قنچه طریقه لر ذکر جلی - ذکر جهر بیلن شغل لنه دی لر. اما خواجه عبدالخالق غجدوانی ذکر نی خفی شکل ده آلیب باریش نی توصیه قیلیب، اوشبو اسلوب نی افضل و شریعت گه موافق راق دیب قول له گن دن کیین ذکر خفی خواجه لر سلسله سی و نقشبندیه طریقتی نینگ اساس لری دن بیریکه ایلندی.

نقشبندیه طریقتی اون بیرته سوز یا که قاعده یا خود عرفانی شعار اساسی ده قوریلگن. اوشبو قاعده لر طریقت پیشوا لری تامانی دن کینگ کولم ده اورگه نیلیب، هر بیرى حقیقه مفصل معلومات لر بیررب اوتیلگن.

او لر دن سککیزته قاعده خواجه عبدالخالق غجدوانی گه منسوب و اوچته قالگه نی بهاوالدین نقشبند تامانی دن بیلگی لنگن. تأکید له گنیمزدیک، نقشبندی لیک ذکر خفی - خفییه ذکر گه اساس لنگن. ذکر ایسه، یره توچی نینگ ذاتی حقیقه شونداق دقت و تأمل بیلن اوپله ش که، ذاکر نینگ برچه وجودی قلبی گه تابع بولیب اونینگ ایزی دن بار سین. اوندن مقصد کونگل نی ناپاک توپغولر، یامان مقصد لر و شهوانی ایستک لردن پاکیزه له ب، هر دایم یره توچی یادی بیلن مشغول قیلیب توریش دیر. یره توچی گه فقط

شو یول دن یقین له شیش و حق قه ایریشیش ممکن. کونگل پاکیزه له نیب صیقل تاپگن دن کیین الهی نور اونگه تجلی قیله دی (پارلیدی)، یعنی کوزگوده قویاش قنداق انعکاس ایتسه، الهی نور هم سالک قلبی گه شونداق جلوه قلیب، حضور حاصل بوله دی. اوشنده ذکر توختیدی. ظهیرالدین محمد بابر «رسالة والدیه» ترجمه سیده افاده له گنی دیک:

«عین مذکور بولور ذاکر تیل».

علاؤالدین نقشبندی تأکید له شی چه، بونداق یقین له شیش ذاتی قرب، یعنی الهی ذات گه یقین له شیش ایمس، بلکه الهی نور بیلن باطنی تقرب یعنی روحاً یقین له شیش دیر. بوندی یقین لیک نی فقط قلب کوزی بیلن کوریش ممکن، باش کوزی بیلن ایمس. بواشراق، یعنی قلب کوزی بیلن کوریش دیب اته له دی. بو، توشده کورینگن حالت لرگه اوخشیدی. البته، اویقوده بیز کوزیمیز بیلن کور میمیز.

نواپی اثر لریده هم کونگل کوزگوسی دنیاوی ایسته ک لر و ماسوا، یعنی یره توچی یادی دن باشقه نرسه لر دن پاک له نیب صیقل تاپگن دن کیین اونده الهی نور تجلی قیلیشی پارله شیگه مناسب بوله دی. نواپی «خمس» ده («سد سکندری») یره توچی انسان قلبی نی الهی سرّ لر خزینه سی قلیب، اونده تجلی ایتگن دن کیین، برچه فرشته لر اونگه قره ب سجده گه باش قویدی لر، دیدی:

قلیب کونگلینی راز گنجینه سی

بوزین ایله دینگ ذات آینه سی

انگه ایلا گچ نور حسنونگ ظهور

اوقوبان ملک خیلی «الله نور»

شیخ امین علاؤالدین نقشبندی اوزی نینگ جوده کوپ ایشانرلی منبع

لرگه اساس له نیب یا زگن «تصوف حقیقتی و نقشبندیه طریقتی» ناملی قیمتلی کتابی ده بهاؤالدین نیمه اوچون «نقشبند» دیب لقب آلگن لیگی نی تیکشیریپ اونینگ آته بابا لری نقاش ایکن لیگی گه دایر روایت نی نا توغری دیب حساب لیدی. اونینگچه، «نقشبند» نینگ معنی سی معنویت دن کیلیب چیقه دی. او قلب لر نقاشی بولگن، یعنی الله نقشی نی اوز مرید لری نینگ قلب لری ده معنوی جهت دن نقش قیلیب قالدیرگن. بیر نقشبندی شاعر بوندی دیگن ایدی:

ای، نقشبندیه طریقتی ده مینینگ یولداشیم، حق ذکرینی قلبینگ ده مستحکم اورنتگین، نقش قیلگین. لیکن محمد باقر «مناقب حضرت خواجه نقشبند» کتابی مؤلفی یازیشیچه بهاؤالدین نقشبند اوز آته سی بیلن توار لر یوزی گه چیراییلی نقش لر چیزر ایکن.

بهاؤالدین لقبی «نقشبندی» ایمس، بلکه «نقشبند» دیر. نقشبندی دیگن ده اونینگ طریقتی یا که طرفدار لری توشونیه دی.

علی صفی تأکید له شی چه عبدالخالق غجدوانی، خواجه لر طریقتی نینگ باشلاوچی سی ایدی. اوشبو طریقت اول لری اونگه نسبت بیرلیب خواجه لر طریقتی دیب اته لردی.

نقشبندیه طرفدار لری ایتیش لریچه، بو طریقت ایلگه ری حضرت ابوبکر گه منسوب لیگی اوچون «الصدیقیه» دیب اته لردی، سونگره بایزید بسطامی گه نسبت بیرلیب «طیفوریه» دیب اته لگن. اوشبو تعلیمات ۱۴ عصر گه کیلیب بهاؤالدین نقشبند نامی بیلن اوله نیب کیتیپ «نقشبندیه» دیب اتلگن.

خواجه بهاؤالدین نقشبند اوزی نینگ روحی سفر لرینی بیان ایتیش ده ایتیپ اوتیلگه نی دیک، روحی و معنوی تربیه نی خواجه عبدالخالق غجدوانی دن آلگن ایکن.

مشهور تصوف شناس عالم عثمان تورر قید ایتیشی چه، بهاؤالدین نقشبند نینگ حقیقی شیخی، اونی «اویسی لیک» یولی آرقه لی تربیه له ب،

کمال گه یتکزگن عبدالخالق غجدوانی بولگن، بولمسه بهاؤالالدین بیلن غجدوانی آره سیده شیخ سما سی، علی رامیتانی، محمود انجیر فغنه وی و عارف ریوگری توره دی.

غجدوانی و نقشبند، یشه گن دور لر آره سیده ۲۰۰ ییل دن کوپ راق فاصله موجود. بهاؤالالدین امیر کلال دن خلیفه لیک نی آلگن دن سونگ قشم شیخ، خلیل آته و مولانا عارف کبی یسویه شیخ لری نینگ حضوری ده کوپ ییل لر قالیب او لر دن کسب علم و معر فت ایتگن. بهاؤالالدین نقشبند نینگ منقبت لرینی یازگن محمد باقر، خواجه نینگ شاگرد لری دن بیر ی بولمیش خواجه علاؤالالدین عطار دن نقل ایتیشی چه، او بونداق دیگن ایکن:

«مین آلتی ییل مشهور تورک مشایخ لری دن بیر ی بولگن خلیل آته خدمتی ده بولدیم. خلیل آته (سلطان خلیل) ماوراءالنهر پادشاه لیگی گه کو ته ریلگن دن کیین هم، آلتی ییل اونینگ ملازمتی ده بولیب خدمت قیلدیم، شاه لر خدمتی ده بولیش آدابی نی اور گندیم، اونگه کوپ خدمت قیلردیم، بوش لیک پیتی ده اونینگ خاص محرمی (صحبتدashi) مین ایدیم. او مینگه بعضاً قتیق قول لیک قیلردی و بعضاً ایسه لطف و مرحمت کور گزردی».

شو یوسین ده بهاؤالالدین نقشبند اون ایککی ییل دوامی ده خلیل آته (سلطان خلیل) بیلن تصوفی مناسبت لر دن تشقه ری، اینگ مهم دنیوی ایش لر دن بیر ی، یعنی دولت نی اراده قیلیش ده اشتراک ایتیپ، اوز عملی و حیاتی فلسفه سی اوچون اورنه ک بولیب کیلیدی.

عثمان تورر افاده سی چه، نقشبندیه قوییده گی تورت ته اساسی قاعده گه اساس لنگن: شریعت یولی بیلن ظاهر نی پاک له ش، طریقت آرقه لی باطن نی پاک له ش، حقیقت یولی دن الهی قرب (یقین لیک) که ایریشیش، معرفت آرقه لی یره توچی گه ایریشیش. اونینگ تأکید له شی چه بو طریقت نقشبند دن کیین خواجه عبید

الله احرا دن امام ربانی که چه نقشبندیۂ احراریه، امام ربانی دن شمس الدین مظهر که چه نقشبندیۂ مجددیه، شمس الدین مظهر دن مولانا خالد بغدادی که چه نقشبندیۂ مظهریه، مولانا خالد بغدادی دن کیین خالديه نام لری بیلن اته لیب کیلگن.

۱۷ عصر ده افغانستان که منسوب بیر کیشی «مجدد الف ثانی» (ایککینچی مینگ ییل لیک نینگ تیکلاوچی سی) و «امام ربانی» لقب لری بیلن شهرت قازانگن شیخ احمد فاروقی نقشبندی احراری سرهندی نقشبندیه طریقتی نینگ ادامه چی سی صفتی ده «مجددیه» طریقتی که اساس سالدی. امام ربانی ۱۶۵۰ ییلی هندوستان نینگ سرهند منطقه سیده توغلیب، ۱۷۰۳ ییلی حیات دن کوز یومگن. او ظاهری و باطنی علم لر نی اوزله شتیرگن دن کیین دهلی که باریب خواجه لر طریقتی نینگ ادامه چی سی خواجه احمد باقی حضوری که مشرف بوله دی. شیخ محمد باقی آلتی واسطه بیلن خواجه بهاؤالدین نقشبند که بییتیب بارر دی.

امام ربانی آز مدت ایچی ده اوندن کوپ نرسه لر نی اوزله شتیریب آلیب، نقشبندیه طریقتی نینگ حامی سی صفتی ده ایش باشله دی. شیخ احمد سرهندی اوزی نینگ سانی ۵۳۵ ته که بییتیب بارگن مکتوب لری مجموعه سی (مکتوبات امام ربانی) بیلن اوشبو طریقت تعلیماتی نینگ شرح لاوچی سی، رواج لتیروچی سی و ترقه توچی سی بولیب خدمت قیلدی. او نینگ کینگ کولم ده هند یریم آرالای و افغانستان ده ترقه لیشی اوچون زمین یره تیب بیردی.

مکتوبات کتابی ایریم تیل لر که ترجمه قیلینیب کتته عدد لر ده نشر ایتیلگن، جمله دن، ۱۲۲۸ هجری ییلی تاشکینت پورتسیف تاش باسمه خانه سیده هم نشر دن چیققن.

افغانستان ده نقشبندیه تعلیماتی تأثیرینی، اینیقه ادبیات ساحه سیده ۱۵ عصر دن باشلب حاضرگی دور که چه کوریش ممکن. مثلاً،

عبدالرحمن جامی و علیشیر نوایی شعرلریده و بو گونگی افغانستان ایریم شاعر لری نینگ اثر لریده اوشبو تعلیمات کینگ کولم ده اوز عکسی نی تاپگن.

افغانستان ده نقشبندیه طریقتی نینگ اشدی مخلص لریدن بیرى استاد قارى محمد عظیم عظیمی جوزجانی اوزیک و دری تیل لری نینگ یتوک شاعری صفتی ده اوزیدن کوپ اثر لر قالدیرگن. اونینگ شعر لر دیوانی ۱۹۹۳ ییل امیرعلیشیر نوایی فرهنگى انجمنی تامانیدن استاد حفیظی جوزجانی اهتمامی بیلن، جوزجان مطبعه سیده کتته حجم ده نشردن چیققن.

استاد عظیمی نینگ دیوانی ده سلسله عالیة نقشبندیه گه (نقشبندی لیک نینگ عالی سلسله سیگه) اته ب بیر نیچه قصیده و قطعه شعرلر موجود. بیرینچی قصیده ۲۸ بیت، ایککینچی سی ۵۲ بیت دن عبارت. ۳۵ بیت نی اوز ایچی گه آلگن اوچینچی قصیده شاعر نینگ استادى- نقشبندیه طریقتی و کیلی خلیفه عبدالمجید مخدوم گه بغیشلنگن. تورتنینچی سی ۱۶ بیت دن عبارت بولیب، مولانا عبدالمجید وفاتی مناسبتی بیلن یازیلگن. بیشینچی قصیده مشهور خلیفه آبجوش نینگ اورین باسه ری درزاب لیک مرحوم صوفی جان خلیفه - ترکستان منطقه سیده گی نقشبندیه طریقتی نینگ بیریک و کیل و خلیفه سی وفاتی مناسبتی بیلن یازیلگن. شاعر اونی ولی لیک خزینه سی نینگ ساقچی سی و نقشبندی لر طریقتی نینگ رهبری دیب مدح ایته دی.

خلاصه قیلیب ایتیش ممکن که بیرینچی تمل تاشینی عبدالخالق غجدوانی قویگن نقشبندیه طریقتی فقط هندوستان یریم آرالی و افغانستان ده ایمس، بلکه عراق، سوریه، ترکیه و ایران حدود لریده هم کینگ کولم ده ترقلگن. او نینگ نامی بیلن خواجه عبدالخالق غجدوانی اسمی نقشبندیه طریقتی نینگ اجره لمس بوله گی صفتی د ه اوز موقعی نی سقله ب کیلماق ده.

خواجه عبيد الله احرار نقشبنديه طريقتى نينگ نظرياتچى سى

اورته آسيا جمهوريت لرى، مستقل ليک نى اعلان قيلگن دن کين، اوز لرى نينگ بوتون مادی و معنوی باي ليک لرى نينگ حقيقي ايگه سى گه ايله نيب، آته يليب اونوتديريلگن برچه قدريت لرنى تیکله ش يولى ده دديل قدم لر تشله ب، فخرله نيش گه سزاوار ايش لر قيليب كيلماق ده لر. اوزبيکستان بو ساحه ده پيشقدم دولت صفتى ده، شورا لر دورى دن قالگن چيکله نيش لر گه خاتمه بيريب، خلق آنكى گه سينگديريلگن شخص گه سيغينش (کيش شخصيت) عقیده سى، اوزاق مدت لی قرّم ليک نتیجه سى و منقورت ليک علامتى بولميش اوزليگى گه (اوزملى ماهيتى، مىلى تاريخى و آنه تىلى گه) ايشانچ سيزليک قالدیق لرینى يوقاتيش اوچون قتتيق و جدی کوره ش باشله دى. پایتخت مرکزی و باشقه کتته شهر لر ده، شوروی دولتی دن قالگن «تابو» لر اورنیده اوزبيک مىلى دولتچى ليگى اساسچى سى صاحبقران اميرتيمور نينگ شکوهلى هيکلى، عlishir نوایی، ظهير الدين محمد بابر، خوارزم شاه جلال الدين منگو بيردى، ابوريحان بيرونى، ابن سينا، ميرزا اولوغ بيگ، احمد فرغانى، الپاميش و باشقه مىلى شخصيت لر نينگ مجسمه لرى قد

کوتردی، او لر نینگ حیات یول لری، علم و مدنیت یولی ده قیلگن خدمت لری یاریتیلدی. حاضر اوزبیکستان اوشبو ذات لر، شونینگ دیک امام بخاری، امام ترمذی، امام ماتریدی، زمخشری، برهان الدین مرغینانی، بهاؤالدین نقشبند، بابا رحیم مشرب، صدر الشریعه لر و باشقه اونله ب معنویت، روحانیت و سیاست آسمانی نینگ پارلاق یولدوز لری بولمیش بویوک شخصیت لری بیلن جهان گه یوز توتماقده و جهان اهلی اوشبو ذات لر آرقه لی بو یاش اولکه نی قیته دن تنیماقده.

تکرار له ب ابتیش کیره ک که تدقیقاتچی لر، اوتگن دور لر ده بیریک عالم لر و بویوک شیخ لر نینگ یریم قیافه سینی کورسه تیش بیلن چیتله نیب، او لر نینگ معنویت و روحانیت دنیاسی گه قوشگن اولکن اولوش لرینی تیل گه آلیش گه هم قادر ایمس ایدی لر. مثال طریقه سیده ابو نصر فارابی حقیقه کوپ اثر لر یازیلگن، لیکن او لر نی اوقیگن کیشی اوشبو اولوغ فیلسوف نینگ حقیقی دنیا قره شی نینگ توبی گه بیته آلمیدی، نیگه که مذکور اثر لر ده میتافزیک (طبیعت آر تی) حقیقه گی اونینگ فلسفی قره ش لری، شونینگ دیک انسان روحی بیلن بولگن مناسبتی، یاریتیب بیرلمه گن، یا که ناتوغری تلقین ایتیلگن.

خواجه احمد یسوی حقیقه بیر قطار سلبی نظر لر و کم سیئتیش لر دن باشقه هیچ قنداق بیر ایجابی فکر کوریلمیدی، هیچ بولمه گنده اونینگ ترکی تیل (اوزبیک تیلی) و ادبایاتی رواجی یولی ده قیلگن خدمتی و قالدیرگن اثر لری گه هم اشاره قیلینمیدی.

شونینگ دیک اولوغ صوفی بهاؤالدین نقشبند، عارف شاعر بابا رحیم مشرب، اولکن شاعر و متفکر علیشیر نوایی نینگ دین، طریقت و معنویت گه دایر قره ش لری چیت له ب قوییلگن ایدی.

بیریک صوفی، اتاقلی روحانی، ۱۵ عصر نقشبندیه طریقتی نینگ بویوک نماینده سی خواجه عبیدالله احرار گه مناسبت بوندن هم

یامان راق بولگن. اونینگ روحانی قیافه سی، تورلی ناروا بهتان لر نقابی آستیده کورسه تیلگن.

ایندی اوزبیکستان ده مستقل لیک قویاشی پارلی باشله گندن کیین، اولکه تاریخی ده معما بولیب اورین آلگن ایریم مسئله لرنی ییچیش اوچون مناسب شرایط یوزه گه کیلیب، ملی- معنوی شخصیت لرنینگ حقیقی سیما لرنی کورسه تیب بیریش ممکن بولگن.

خواجه احرار تورکستان و خراسان ده توتگن سیاسی و اجتماعی یوکسک مقامی دن تشقه ری، اوزیدن قالدیرگن عرفانی فکرلر و قیمت بها اثر لری بیلن هم دقت و اعتبار مرکزی ده توره دی.

خواجه احرار (ایرکین کیشی لر نینگ سرداری) و ناصرالدین (دین نینگ یاردمچی سی) لقب لری بیلن شهرت قازانگن خواجه عبیدالله، نقشبنديه طریقتی نینگ بویوک مرشد لریدن حساب لنه دی. او مولانا سعدالدین کاشغری وفاتی دن کیین، ارشاد مقامی ده اولتیریپ، نقشبنديه طریقتی نی رواج لتیردی و اونینگ تعلیماتی نی یوکسه ک درجه گه کوتردی.

«رشحات عین الحیات» (حیات بولاغی نینگ تامچی لری) کتابی نینگ مؤلفی فخرالدین علی بن حسین واعظ کاشفی بیرگن معلومات لر گه کوره خواجه احرار یاش لیک ده یوقسیل لیک بیلن حیات کیچیرگن. ۱۲ یاشیده تاغه سی خواجه ابراهیم اونی اوز وطنی بولمیش تاشکینت دن علم اورگه نیش اوچون سمرقند گه آلیب باره دی. اوشبو شهر ده او تورلی فن لر دن تعلیم آلیش بیلن مشغول بوله دی.

۱۵ عصر ده خراسان مرکزی- هرات شهری تیموری لر دولتی نینگ پایتختی بولیب، شرق رنسانسی (اویغانیش دوری) نینگ مرکزی گه ایلنگن ایدی. اوشه زمان نینگ تورلی فن و صنعت وکیل لری، تصوف طریقت لری نینگ بیریک نماینده لرنی اوشبو شهر ده اوچره تیش

ممکن ایدی.

خواجه احرار ۲۴ یاشی ده هرات گه باریب، او بیر ده اقامت قیلوچی تورلی تصوفی طریقت لر وکیل لری بیلن ملاقات ده بولدی. او لر دن بیرى آذربایجان لیک مشهور عارف و شاعر سید قاسم انوار (وفاتی ۱۴۳۳یل) ایدی. بو اتاقلی تبریز لیک عالم خواجه احرار گه هر دایم التفات کورسه تیب تورردی. خواجه نینگ اوزی بو باره ده قوییده گی دیک معلومات بیر ده دی:

هرات ده بولگن چاغ لر ده حضرت سید قاسم تبریزی حضوری گه باریب تورردیک. اول ذات آشی نینگ یریمی ییلگن اوز کاسه لرینی مینگه اوزه تیب بوندی بویورردی لر:

«ای شیخ زاده ترکستانی، هم چنانکه این نا خوشان قباب ما شده اند، زود باشد که دنیای تو قباب تو شود». سید بسوز لرنی ایتگن چاغ لری ده، دنیا دن مینینگ هیچ نصیم یوق ایدی.

معلوم که سید، مذکور سوز لر بیلن خواجه نینگ تیز آره ده کتته ملک و بای لیک ایگه سی بولیشی نی بشارت قیلگن ایکن. خواجه احرار بیش ییل دن کوپ راق مدت اقامت قیلگن دن کیین، هرات شهری دن اوز وطنی گه قیتیپ کیلیب، ایکینچی لیک بیلن شغل لئه دی. کوپ اوتمی اونینگ ملک و دولتی کوپه ییب ترکستان ده اینگ بویوک ملک ایگه لری دن بیریکه ایلنه دی.

مذکور منبع ده بیریلگن معلومات لر گه کوره سر رشته دار لریدن بیرى ایتگه نی دیک اونینگ مزرعه لری (ایکین زارلری) ۱۳۰۰ ته دن آشگن ایکن. عبدالرحمن جامی نینگ بو حق ده قوییده گی دیک افاده سی بار:

هزارش مزرعه در زیرکشت است
که زاد رفتن راه بهشت است

ترجمه سی : اونینگ مینگ ته مزرعه سی ایکیلیب توره دی، او
لر نینگ حاصلی جنت گه باریش یولی نینگ توشه سی دیر.
شونینگ دیک علیشیر نوایی «حیره الابرار» ده اوشبو موضوع گه
قوییده گی دیک اشاره قیله دی:

ملک جهان مزرعی دهقانی اول بلکه جهان ملکی نگهبانی اول

تیموری لر سلاله سی، عموماً خواجه احرار گه حرمت کوزی بیلن
قره ب کیلگن لر، اینیقهسه، میرزا ابوسعید کوره گانی و اونینگ اولاد
لری تامانی دن اونگه کورسه تیلگن حرمت، باشقه بیران شیخ گه میسر
بولگن ایمس. روایت لر گه کوره خواجه اونینگ شاه لیک مقامی گه
کوته ریلشی نی بشارت قیلگن ایکن. خواجه احرار شاه التماسی گه
بنأ مرو شهری گه سفر قیلگن چاغ ده، شاه کوپ مسافه لر یوریب اونی
کوئیب آلگن ایکن. جامی «سلسله الذهب» ناملی اثری ده اوشبو حادثه
گه قوییده گی دیک بها بیره- دی:

تافت از التماس شاه جهان
از سمرقند سوی مرو عنان
شاه با کبریا و جاه و جلال
رفت فرسنگ ها به استقبال
قرن ها دور آسمان گردد
تا چو او اختری عیان گردد

ترجمه سی: شاه التماسی گه بنأ، (خواجه احرار) سمرقند دن مرو
گه قره ب سفر قیلدی. شاه اوز عظمت- حشمتی بیلن کوپ چقییه ریم
لر نی باسیب اوتیب، اونی کوئیب آلدی. کوپ عصر لر آسمان ایله نیشی

دن کین، اونگه اوخشه گن ینه بیران یولدوز پارله شی ممکن.
 خواجه احرار نینگ مناسبتی عبدالرحمن جامی، علیشیرنوایی
 بیلن جوده دوستانه بولگن. جامی «تحفه الاحرار» کتابی نی اونینگ نامی
 گه بغیشله ب یازه دی و نقشبندیه طریقتی گه اخلاص و ارادت اظهار
 ایتیش بیلن، اونی جهان ده «فقر» ایرکین لیگی نی انگله ب آلگن کیشی
 دیب مقتیدی:

زد به جهان سکه شاهنشهی
 کوکبه فقر عبیداللهی
 آنکه زحریت فقر آگه است
 خواجه احرار عبیدالله است

علیشیرنوایی «حیره الابرار» ده اونی مرشد آفاق (عالم نینگ
 مرشدی) دیب، قوییده گی دیک مقتیدی:

اول که بو آفاق ایچیده طاق ایرور
 طاق نی کیم مرشد آفاق ایرور
 یوز قویبان قل لیغی گه شاه لر
 بزمیده بیخود بولیب آگاه لر
 خدمتی دین هرکیشی آگاه اولیب
 گرچه گدا، معنی ایله شاه اولیب

تا که جهان قصری نینگ امکانی بار
 اوستیدن آنینگ فلک ایوانی بار
 قویماسون ایوان جهان نی تهی
 دبده کوس عبیداللهی
 همتیدین بیزنی هم ایتسون خدای
 فقریولیده غنی، ایمانغه بای

ظهیرالدین محمد بابر نهایت اخلاص و ارادت بیلن اونینگ «والدیه» رساله سینی اوزبیک تیلی گه منظوم ترجمه قیلدی. بابر، اثر نینگ باشلنغیچ قسمی ده اونینگ حقی ده قویی ده گی دیک یازه دی:

حضرت خواجه عبیدالله دین
ایشیت اول سرخدا آگه دین
خواجه لر خواجه سی اول خواجه عبید
خادم و چاکری شبلی و جنید^(۱)
حالت و مرتبه سی ظاهر دور
وصف و تعریفده تیل قاصر دور

شبلی دلف بن جهرد ابوبکر (۸۶۱ - ۹۴۶ میل) بویوک صوفی لردن حساب لنه دی. او دماوند حاکی ایدی. ۴۰ یاشیده دنیا دن واز کیچیپ، تصوف طریقتی نینگ بویوک شیخ لری قطاری دن اورین آلدی. اونینگ اصلی خراسان دیاریدن بولیب، ماوراءالنهر نینگ شبله قشلاغی گه منسوب دیر. سامرا ده توغیلیب بغداد ده وفات ایتگن.

او آته سیدن قالگن کوپ ملک و جای لردن تشقه ری، ۶۰ مینگ دینار نی حق یولی گه بغیشلیدی. شبلی، جنید بغدادی نینگ صحبتداشی ایدی. عرب تیلی ده شعر یازردی. اوندن کوپ قیسیقه سوز لر، مؤجز جمله لر و عارفانه عباره لر روایت قیلینگن.

خواجه احرار اوزیدن قالدیرگن سیر مضمون اثر لر، جمله دن کلمات قدسیه، ملفوظات، فقرات احراریه ده نقشبندیه طریقتی گه دایر

۱. جنید بن محمد (ابوالقاسم الزجاج القواری) مشهور عارف، صوفی، زاهد و دین عالمی ایدی. فقه علمینی سفیان ثوری، تصوف تعلیماتینی اوز تاغه سی سیری سقطی دن اورگندی. اوتصوف یولی نینگ اتاقلی پیشوالریدن بیر ایدی و بیرینچی بولیب بغداد ده توحید علمی باره سیده سوز یوریتگن. جنید ۹۱۰ میل بغدادده حیاتدن کوز یومدی. بعضی بیر روایتلرگه کوره او ۳۰ مرتبه آیاغ یلانگ حج زیارتیگه بارگن.

تعلیمات نی کینگ کولم ده یاریتیب بیر ده دی.
 خواجه احرار نقشبندیه طریقتی نینگ باشقه نماینده لری دن اجره
 لیب توره دی. او، وحده الوجود و وحده الشهود اورته سیده تورگن
 نقشبندیه تعلیماتی نی فلسفی تامان گه یونه لتیریب، وحده الوجود (پنته
 ایزم) بیلن باغله دی. او، رساله والدیه و فقرات احراریه ناملی اثر لری
 ده بو باره ده اوز فکر و ملاحظه لرینی قوی دی ده گئی دیک تلقین ایته دی:
 «ایمان نینگ حقیقتی احسان دیر، یعنی انسان، اوزی ایشانیب
 معتقد بولگن نرسه اوچون ظاهری حس لر بیلن (سیزگی و حس
 آرقه لی) سیزله دیگن نرسه لر دیک ایشانه دیگن بولسین. «الإحسان أن
 تعبدالله كأنک تراه»:

(خدا نی کوره دیگن دیک بولیب، اونگه سیغینیش، احسان دیمک دیر
 بوتونلی اوشبو مکان گه ایریشیب، یره توچی دن باشقه نرسه لر،
 محبت پرده سی، حقیقت نوری آرقه لی اورته دن کوته ریلیب، انسان
 حقیقی یره توچی دن باشقه نرسه لر نی اونیتیش شرفی گه نایل بولگن دن
 کیین، حق سبحانه و تعالی دن باشقه هیچ نرسه قالمی، بنده نینگ نظری
 ده، فقط بیر ذات قاله دی. شو آره ده شاهد لیک و مشهود لیک
 (شاهد کوروچی یعنی بنده، مشهود کورینوچی یعنی تینگری) صفت
 لری اورته دن کوته ریلیب «لا یعرف الله الا الله»:

(الله نی، الله دن باشقه کیشی تنی آلمیدی)
 معنی سی عیان بوله دی ... قلم اینجا رسید و سربشکست (بوییرگه
 کیلیب، قلم نینگ اوچی سیندی).

کورینیب توریددی که شاهد لیک و مشهود لیک صفت لری آره
 دن کوته ریلگن دن کیین، هر ایککه له سی صفت سیز بولیب، آره لری
 ده فاصله قالمیدی، یعنی بیر بوله دی. بو ایسه «وحدت» مسئله سی
 نینگ اینگ یارقین افاده سی دیر. لیکن خواجه احرار دور شرایطی
 دایره سیدن چیقکه آلمی، مسئله نی انیق راق قیلیب یاریته آلمیدی و بو

بیرگه کیلیب قلم نینگ اوچی سیندی یعنی کوپ راق یازیش ممکن
ایمس دیب، سوز نی توگه ته دی.
شونینگ دیک رساله والدیه ده (بابر ترجمه سیده) قوییده گی لرنی
اوقیمیز:

بیل که بوییده تورور بیر مشکل
عین مذکور بولور ذاکر تیل
ذاکریت بیله مذکوریت
بیل مبدل اولور اوشبو فرصت

ذاکریت بیلن مذکوریت (ذاکرلیک و مذکور لیک)، شاهد لیک
بیلن مشهود لیک نینگ بیرله شووی، وحده الوجود عقیده سی نینگ
یارقین افاده سی حساب لنه دی.
نقشبندیه طریقتی نینگ ادامه چی سی بولمیش مجددیه طریقتی
نینگ اساسچی سی امام ربانی، مولانا عبدالحی که یازگن ۲۹۱ مکتوبی ده
بونداق دیدی:

نقشبندیه، جذبه مقامی که بیتوشگن دن کین، خواجه نقشبند و
خواجه احرار طریقت لری، بیر- بیرى دن اجره له دی. علم و معارف
لر هم بیر بیرى دن اجره لگن بوله دیلر.

(مکتوبات امام ربانی، ۲۴۹ بیت، تاشکینت، ۱۳۲۸ هجری بیل).
امام ربانی کتاب نینگ ۱۳ مکتوبی ده «همه اوست» (همه اونینگ
اوزی دیر) دیگن وحده الوجود شعارى اورنیده، «همه از اوست» (همه
نرسه اوندن دور) دیگن وحده الشهود شعارینی ایلگه ری سوریب،
اونینگ اسلام شریعتی اصول لری بیلن مطابق ایکن لیگی نی اثبات له
ش که حرکت قیله دی. شو یوسینده او خواجه احرار وحدت مسئله
سینی کوپ ایلگه ری سورگه نی که اشاره قیلیب، اونینگ سبب لرینی
ایتیب اوته دی.

خواجه احرارهرات شهری ده بیش بیل دن کوپ راق مدت

حیات کیچیرگن ایدی، اونینگ تعلیماتی افغانستان لیک شاعر لرائی ده اوزی دن چوقور تأثیر قالدیرگن.

بیز عبدالرحمن جامی، علیشیرنوی و بابر میرزا شعر لیرینی کیلتیردیک. افغانستان ده متقدم شاعر لر دن تشقه ری، حاضرگی زمان شاعر- ادیب و عالم لری هم اونگه نسبتاً چوقور حرمت و اعتقاد بیلدیره دی لر. مثال طرزی ده بیز افغانستان لیک اوزبیک لر بویوک عالمی و ذواللسانین شاعری الحاج استاد قاری محمد عظیم عظیمی دیوانی دن بیر نیچه شعرنی نمونه قیلیب کیلتیره میز: استاد عظیمی ۵۲ بیت لیک قصیده سینی «نقشبندیه مجددیه عالی سلسله سیگه» دیب اته گن. شاعر حضرت محمد «ص» دن باشله ب، ۳۱ ته اسلام رهبر لری و مشهور شیخ لر نینگ اسم لیرینی تیل گه آلیب، اوز قصیده سی نینگ ۱۲ بییتی نی نقشبندیه طریقتی نینگ مشهور نماینده سی- درزاب لیک عبیدالله صوفی جان خلیفه گه بغیشلیدی، اونی خواجه احرار نینگ آتداشی (همنامی) دیب چوقور حرمت بیلدیره دی و خواجه احرار نی دین شاهی، سخاوت بولوتی، خیر و احسان کانی، بخشش و عطا عمانی دیب مقتیدی:

یارب به جود خواجه احرار شاه دین
ابر عطا و کان کرم، قلزم نوال
آمد سمی خواجه احرار چون بنام
هم کم مدان زخواجه احرار در کمال
مشهور در زمانه، مخدوم صوفیجان
محروز باد مهر وجود وی از زوال

شونینگ دیک استاد عظیمی نقشبندیه طریقتی گه بغیشلنگن ۲۶ بیت لیک باشقه بیر قصیده سیده، اوشو طریقت پیشوا لری جمله دن خواجه احرار نی مقتی ب، حر و آزاد انسان لر نینگ سروری بولگه نی اوچون

اونینگ لقبی خواجه احرار بولدی دیدی:
یارب به آنکه سرور آزادگان بود
زان نام گشت خواجه احرار، مرورا

خلاصه شو که خواجه ناصرالدین عبیدالله احرار اوزی دن قالدیرکن
کتنه معنوی میراثی بیلن نه فقط اوزبیکستان و اورته آسیا ده، بلکه افغانستان،
پاکستان، هندوستان و باشقه اسلام مملکت لریده برچه تصوف و معنویت
مخلص لری قلبی دن اورین آلیب، فیض و برکه منبعی بولیب کیلگن.
اونینگ نامی چوقور احترام و عزت گه ایگه بولگن حال ده
اوزبیکستان و افغانستان خلق لری آره سیده، معنوی علاقه لر رمزی
بولیب قاله دی.

مخدوم اعظم و اونینگ رساله لری «رباعی لری شرحی» رساله سی

بخارا لیک بویوک صوفی خواجه بهاؤالحق والدین محمد بن محمد نقشبند اساس سالگن نقشبندیه طریقتی، عصر لری دوامیده حیات گه ماس کیلگن اوز تعلیماتی آرقه لی کینگ کولم ده ترقه لیب، اسلام عالمی ده کتته موفقیت لری گه ایریشدی.

بهاؤالدین نقشبند تصوف نی، اجتماعی حیات و شریعت اصول لری بیلن او یغون له شتیریپ، «لاره‌بانیه فی الاسلام» (اسلام دینی ده ترک دنیا چی لیک یوق دیر) مضمونی ده گی حدیث حکمی گه کوره، اونگه ینگه روح بغیشه دی.

او، میراث قلیب قالدیرگن سیرمضمون قاعده لری نینگ هر بیر اوزی گه خاص مضمون و فلسفه گه ایگه بولیب، روحانیت بیلن دنیوی حیات نی بیر بیر گه چمبرچس باغله ب کیلدی. اینیقهسه مذکور طریقت نینگ «دلینگ یار» (یره توچی) بیلن بولیب، قولینگ ایش بیلن بند بولسین» دیگن مؤجز شعاری اوشبو طریقت نینگ اساسی مضمونی نی انعکاس بیره دی.

بهاؤالدین دن کیین اونینگ خلیفه لری، جمله دن، سعدالدین

کاشغری، خواجه محمد پارسا، خواجه عبیدالله احرار و باشقه لر بو طریقت نینگ رواجی اوچون اوز لری نینگ سلماقلی اولوش لرینی قوشیب کیلدی لر. مذکور ذات لر دن کین تصوف تعلیماتی نی عالی درجه گه کوته ریب، او لرنی شرح له گن لر دن بیری بولمیش مخدوم اعظم لقبی بیلن شهرت قازانگن، حضرت سید احمد بن جلال الدین کاسانی، اوشبو طریقت نینگ کلیات و جزئیاتی نی یاریتیش ساحه سیده کتته فعالیت آلیب باردی. او عرفانی- تصوفی مرکب مسئله لر، اینیقه «وحده الوجود» گه دایر معما لرنی بعضاً ساده خلق تیلی ده و بعضاً علمی افاده لر آرقه لی ایضاح له ب بیردی. او تورلی موضوع لر ده، تورلی حجم لر ده ۳۰ دن آرتیق رساله یازیب، خواجه لر طریقتی نی جهان اهلی گه ته نیتیش و ترغیب قیلش و حقیقی انسان مقامی نی یاریتیب بیرشدیک شرفلی وظیفه نی ادا ایتدی.

مخدوم اعظم نینگ یازیش اسلوبی ساده، چیرایی و تکلف سیز بولیب، اوز اثر لرینی بعضاً عادی مرید لر سویه سینی نظر ده توتگن حال ده یازگن. اونینگ اثر لری کوپینچه جلال الدین رومی- بلخی، یازید بسطامی کبی بیرقطار مشهور عارف، شاعر لر نینگ اثر لری دن کوچیریلگن شعرلر بیلن بیزه تیلگن.

مخدوم اعظم، «عبیدی» تخلصی بیلن مشهور بولگن، عبیدالله بهادرخان، جانی بیگ خان سلطان، ظهیرالدین محمد بابر کبی کوپ گینه شاعر لر، سلطان لر، وزیر لر و دولت ارباب لری بیلن یقین دن صمیمی و دوستانه مناسبت ده بولگن روحانی و اجتماعی علاقه لری بیلن فعال انسان ایدی.

ظهیرالدین محمد بابر خواجه احرار نینگ «والدیه» رساله سینی اوزبیک تیلی گه منظوم ترجمه قیلیب، اونینگ بیر نسخه سینی اوزی نینگ بیرنیچه رباعی لری بیلن بیرگه اول ذات بابر گه یوباره دی. مخدوم اعظم، بابر میرزا نینگ اخلاص و عقیدتی نی سیزیب، او

یوبارکن رساله دن الهام له نیب، «رساله بابریه» دیکن اثری نی یازه دی و کمال احترام ایله اونې بابر گه تقدیم ایته دی. مخدوم اعظم نینگ رساله لری توپلمی ده گي «عبیدی» شعر لری گه بغیشله ب یازیلگن اوچته رساله، علیحده دقت گه سزاوار دیر. او لر دن بیرى «رساله چهار کلمه» دیب اتلمیش جوده بیر قیسقه اثر دیر. اوشبو اثر ده خواجه لرطریقتی نینگ تورت رکنی عبیدی نینگ قوییده گي اوزبیک چه رباعی سی گه اساس له نیب ایضاح لنه دی:

هر لحظه وطن ایچره سفر قیلغوم دور
بورماقده قدم اوزره نظر قیلغوم دور
خلوت توتوبان هم انجمن ایچره مدام
خلوت گه قریب ده گذر قیلغوم دور

مؤلف اونینگ نامینی کمال احترام بیلن تیل گه آلیب، جمله دن شونداق دیدی: «چنانکه، حضرت خان عالی شان، مقبول حضرت رحمان، محب و محبوب قلوب درویشان عبیدالله خان میفرماید...». مؤلف اوشبو مؤجز رساله ده گي مذکور تورت ته اساسی قاعده نی ایضاح له ش جریانی ده «الوصول الی لقاءالله و البقاء به» (خدا دیداری گه ایریشیش و او بیلن باقی بولیش) مقام لرینی شرح له ب، هر قاعده نینگ اولی، اورته سی و آخرینی انیق له ب اوته دی. شونینگ دیک «شهود وحدت در کثرت» (کوپ لیک ده بیرلیک نی کوریش) مقامی نی ایضاح له ب بیره دی.

مخدوم اعظم اوزی نینگ باشقه بیر رساله سیده عبیدی نینگ عارفانه بیر غزلی نی نقشبندیه طریقتی قاعده لرینی یاریتیش مقصیده شرح لیدی. مذکور رساله «شرح یک غزل عبیدالله خان» دیب اته لگن.

مجموعه ده گي اونینچی رساله «رباعی لر شرحی رساله سی» نامی

بیلمن یازیلگن بولیب، مؤلف اوندۀ عبیدی نینگ ۱۲ تہ صوفیانه مضمون گہ ایگہ بولگن فارسچہ رباعی لرینی شرح لہ ب اوتہ دی. مذکور رسالہ نینگ آخری دہ عبیدی نینگ عارفانہ فارسچہ بیر غزلی نی کیلتیریب، اونینگ ہر بیر بیت نی علیحدہ صورت دہ ایضاح لیدی. رباعی لرنی شرح لہ ش جریانی دہ تورلی صوفیانه اتمہ لر، سلوک اہلی گہ خاص بولگن عبارتہ لر، جملہ دن، تجلی، حضور، غیبت، تعلق، جذبہ، حقیقت، ذات و صفات تجلی سی، حقیقی محبوب، وصال، انس و جن شیطان لری، پیر و مرید سینگہ ری کوپ موضوع لر بارہ سیدہ سوز بارہ دی و حقیقت قیدیروچی لری اوچون بیتلری معلومات لر بیرلہ دی. مؤلف رسالہ نی عبیدی نینگ اوچ بیت دن عبارت اوزبیک تیلی دہ بیتیلگن منظومہ سی بیلمن توگہ تہ دی.

«عبیدی» نہ فقط مقتدر سلطان، بلکہ اقتدارلی لیریک و متصوف شاعر ہم بولگن. اونینگ تورلی ژانر لر دہ اوزبیک، فارس، عرب تیل لری دہ یازیلگن شعر لری (۷۰۰) صحیفہ دن عبارت «کلیات عبیدی» ناملی توپلم دہ جمع لنگن بولیب، اوندہ گی اکثریت شعرلر عرفانی و تصوفی غایہ لر بیلمن سوغاریلگن. اوشبو اثر اوزبیک ادبیاتی تاریخی دہ اوزی گہ خاص اورین ایگل لیدی.

عبیدی نینگ اخلاص و عقیدتی نہ فقط نقشبندیہ طریقتی گہ، بلکہ یسویہ طریقتی و اونینگ اساسچی سی گہ ہم چوقور و صمیمی بولگن. مثلاً اونینگ دیوانی دہ خواجه احمد یسوی نینگ مدح قیلوچی قوییدہ گی شعر بار (مطلع و مقطعی):

برچہ مشایخ سروری، سلطان خواجه احمد یسوی
سانسیر مرید لر رہبری، سلطان خواجه احمد یسوی
عزت سما سی خاوری، ہم عشق ملکی داوری
مسکین عبیدی یاوری، سلطان خواجه احمد یسوی

(شعرننگ تولیق متنی یسویه طریقتی بولیمیده بیرلگن).

مخدوم اعظم، عبیدی گه خاص بیر کوز بیلن قره ب، اونینگ شعر لری گه کتته بها بیرگن. اونی یسویه دن کیین نقشبندیه طریقتی نینگ صادق پیرو لری دن بیری و ترغیباتچی سی دیب بیلگن مخدوم اعظم نینگ اعتبارینگیز گه حواله ایتله یاتگن «رباعی لر شرحی» ناملی رساله سینی ترجمه قیلش جریانی ده بیز جمله لر و عباره لر نینگ اصلینی سقله ب قالیش گه، امکانی باریچه او لرنی اوزگرتیرمس لیک که اورینیب، کوپینچه مؤلف ایشلتگن عربچه یا که فارسچه سوز لر دن فایده له ندیک. رساله ده عبیدی رباعی لری نینگ فارسی تیل ده گی اصل متنی، آیت و حدیث لر نینگ عربچه متنی شونینگ دیک فارسی تیل ده بیتلگن باشقه کوپ گینه شعر لر کیلتیریلگن. بیز امکانی باریچه او لرنی اوزی نینگ عروض وزنیده، بعضا ایسه برماق وزنیده ترجمه قیلدیک. عبیدی رباعی لرینی، رباعی وزنی بولمیش عروض وزنیده ترجمه قیلیب، ممکن قدر او لرنینگ اصل مضمونی و افاده اسلوبی نی سقله ب قالیش گه اینتیلدیک. بعضی بیر شرح طلب سوز لر گه رساله آخری ده ایضاح بیردیک.

بیز اوشبو ترجمه نی ۱۹۹۷ ییل اتاقلی شاعر و یازوچی ابراهیم غفوروف باش محرر لیگی ده تاشکینت ده نشر بوله دیگن «ملی تیکله نیش» جریده سیده نشر قیلیب اونی شرط لی روش ده «صداقت لی طالب» دیب اته گن ایدیک.

خلص کلام، رساله نینگ اوزی گه خاص اسلوبی نی سقله ب قالیش یتتی ده اونی ایرکین صورت ده ترجمه قیلش دن وازکیچدیک. شو باعث ترجمه ده ایریم کم چیلیک لر بولیشی طبیعی دیر.

«رباعی لر شرحی» رساله سی متنی

بسم الله الرحمن الرحيم^۱

اوزی نینگ اسم لری و صفت لری تجلیاتی نوری بیلن طالب لر و عاشق
لر نینگ کونگلی نی یاریتوچی، اوز جمالی و بویوک لیگی نی کورسه
تیش اوچون عارف لر و محقق لر^۲ نینگ کوز لری گه سرمه تارتوچی
ذات گه حمد و ثنا لر بولسین! اونینگ رسولی حضرت محمد مصطفی
صلی الله علیه و سلم گه درود و ثنا لر بولسین! اول جناب معرفت و
حقیقت تور لرینی اوزی نینگ خالص اولاد لری و صحابه لری گه
اظهار ایتدی.

اما بعد، پیغمبر علیه السلام دیدی لر:

«هر بیر باله اوز فطرتی ۳ بیلن توغیله دی. سونگره آته - آنه

سی اونی یهودی یا نصرانی ۴ و یا مجوسی ۵ قیله دی لر».

ای صداقت لی طالب، بیلگیل که، آدم اولادی نینگ هر بیر باله
سی اوزی نینگ اصل پاکیزه لیگی گه ایگه دور، یعنی پاک دور و هیچ
قندی پاک سیز لیک اونده یوق دور. «صبغة الله و من أحسن من الله صبغة»
۶، یعنی (خدا نینگ بویاغی، ۷ و بویاق یوزه سیدن کیم خدا دن
کوره بخشی راق دیر؟).

برچه رنگ لر نینگ اصلی اوشه بویاق سیز لیک دن کیلیب چیقہ دی. ای کونگل، «بویاق یوزہ سیدن کیم خدادن کورہ یخشی راق دیر؟».

آدم باله سی دنیا گہ کیلگن دن کین، قویی ده گی «دنیا افلاس لیک دور و او نی ایسته گوچی لر ایت لر دور» مضمونی ده گی حدیث حکمی گہ بنا او، دنیا نینگ هر قندی مردار لیک لری گہ کونگل باغله ب، الهی روح دن عبارت بولگن اونینگ پاک بارلیغی، بولغندی، اونینگ حقیقتی، مذکور بولغنه نیشی نینگ کوپ لیگی دن بوتونلی کوز دن بیر کیندی. بو لر، او (انسان) بیلن حقیقی محبوب ۸ وصلی اورته سیده حجاب ۹ گہ ایلندی:

تعلق پرده دور، همده بی حاصل تعلق نی اوزگن کیشی دور، واصل

قراقچی و خسیس نفس نینگ خاصیت لری افلاس لیک و نا پاک لیک بولگه نی اوچون، او (انسان) هم، نفس نینگ برچه صفت لرینی اوزی گہ آلدی. شونده نفس اونینگ رهنما سی بولیب، شیطان بیلن تمامیلہ مناسبت ده بولدی. او نینگ شیطان بیلن مناسبتی کوپه یگن دن گویا که شیطان او نینگ عیناً اوزی گہ و اونینگ اوزی ایسه عیناً شیطان نینگ اوزی گہ ایلندی. چونکه شیطان نینگ قیلیمیشی هر دایم حسد، دشمن لیک، سرکش لیک ۱۰ و اطاعت سیز لیک بولیب، او حتی تنگری تعالی حضور ده هم اطاعت سیز لیک و سرکش لیک قیلہ باشله گن ایدی. او هم (یعنی انسان) شیطان نی قول له ب - قوت له دی. «سرکش لیک قیلمه، قولیده خارہ تاشی، موم دیک یومشاق بوله دیگن دلبر، سینینگ غیرتینگ ده شمع سینگه ری یانمه سین».

شو یوسینده او، بولغنه نیب، نفس قولی گہ توشیب، بو ورطه ۱۱

ده قالدی. او، اوز نفسی اوستیدن حکمی نی اوتکزه آلمی، تماميله اونگه تابع بولدی. شو باعث عشق اهلی مذهبی ده او نی بولغنگن، ناپاک و افلاس دیدور لر. چونکه او مذکور بولغه نیش و ناپاک لیک یولی دن باریب، بلیب آلیش و توشونیش خصوصیتی گه ایگه الهی روح دن عبارت بولگن اوز حقیقتی نینگ یوزینی یاپدی. اونده غفلت و ظلمت دن باشقه هیچ نرسه قالمی، اولیک لر قطاریده توردی.

غافل بولمه کیم، غافل لیک ظلمت سرچشمه سیدور
دوست نینگ یادی بیلن بولسنگ اورو حینگنی یاریتور

آدم حیاتی نینگ مضمونی حق سبحانه و تعالی بیلن آنکلی روش ده حضور ده بولیش دیر. اگر اوشبو صفت اونده قالمه سه، بونداق حال ده اونینگ تیریک یورگه نی دن کوره اولگه نی افضل دور.

حقیقی سیوگینی شعار ایتمه سنگ
اولگه نینگ یخشیراق، بارلیگینگ عاردور
عمریم شونداق اوتر بولسه مین کونگلسیز نینگ
افضل ایرور بارلیگیم دن کوره یوق لیگیم

چنانچه حضرت خان عالیشان عبیدالله خان نینگ تنگری
تعالی اونی هر دایم ساغ و سلامت اسره سین!
قوییده گی رباعی لری اوشبو معنی دن دلالت بیرور:

اوز نفسی گه هر کیمسه که قادر ایرمس
سیوگی ایلی مذهبی ده طاهر ۱۲ ایرمس

اولگن دیگیل اول تیریکنی کیم تینگریدین
 بیرلحظه بولیب غافل و ظاهر ایرمس
 بونداق کیشی نی عشق اهلی ذهبی ده «کافر» دیر لر. چنانچه
 دیب دور لر کیم، «اگر ظاهر بولسنگ مؤمن سن، اگر غافل
 بولسنگ کافر سن».

بیراو کیم غافل اوندن بیر زماندور
 اوشل دم کافر و کفری نهاندور
 بیراو کیم تیره تور غفلت بیشینگین
 یوزیگه یاپگی اول، اسلام ایشینگین

پستکش و یول توسر نفس نینگ صفتی غفلت و اطاعت
 سیزلیک بولگه نی اوچون بوندی نفس ایگه سیدن کفر، زندیق لیک
 ۱۳، سرکش لیک و اطاعت سیزلیک دن باشقه نرسه صادر بولمیدی،
 مگر کیم حق سبحانه و تعالی شفقت و مهربان لیک یوزه سیدن
 اونی اوز دوست لری دن بیرار ته سی نینگ صحبتی گه مشرف قیلسه،
 اوشنده اونینگ شرفلی صحبتی و خاطری نینگ التفاتی طفیلی اوزیگه
 کیلیب، حضور تاپیب، «گناه دن توبه قیلوچی کیشی، گناه قیلمه
 گن دیک بوله دی» دیگن حدیث حکمی گه کوره، توبه قیلگه نی
 چه کیچیریم سوره ب، اوز نفسی نی ملامت قیلش بیلن شغل لئه دی.

قیترا یچگن هم ییگن نی، توبه قیل
 داغله ش ایسکی یره درمانی بیل

او، اوز نفسی گه خطاب قیلیب، اونی آلدینگی اطاعت سیزلیک
 لری و کافرلر چه بجه رگن ایش لری اوچون ملامت قیله دی.

چونکه بو مقام، ندامت و پشیمان لیک مقامی بولیب، ندامت و پشیمان لیک فقط ګینه یره توجی توفیق بیریب، عزت عطا قیلګن دن کیین میسر بوله دی. «التوفیق شیء عظیم، لا یُعْطى الا بعدد عزیز»، یعنی (توفیق شونداق بیربویوک نرسه کیم، او عزیز بنده لر دن باشقه ګه بیرلیمیدی). چنانچه اوشبو مقام ده عالی مرتبه لی خان اوز نفسی ګه خطاب ایتیپ، آدمبزاد قیلیمیشی دن شکایت قیله دی:

نفسا! یوردینگ مطیع فرمان بولمی
اوز قیلیمیشی دن هیچ پشیمان بولمی
حکمی ګه کوره جمله مذهب لر نینگ
کافر بولدینگ، هیچ مسلمان بولمی

سالک ۱۴ اوز نفسی ګه حاکم بولګه نی دن کیین، اوشبو طعنه و ملامت لر بیلن اونی یول ګه ساله باشلیدی. بیر نیچه مدت کامل و مکمل پیر یاردمی ده و صحبتی ده بوله دی:

برچه ایش ده یخشی پیر نینگ صحبتی
او بیلن اولتیریش عمل صحتی
سر ایرور یاشورون، با قسنگ اصلی ګه
ایتک لیدی سینی جانان وصلی ګه

یا که اونینگ اوزی ذکر و فکر قیلیش، روزه توتیش، کیچه لری اوخله مس دن کامل و مکمل مرشد ارادتی و رخصتی بیلن، «خیر العمل أدومها» (ایش لر نینگ اینګ یخشی سی، اونینگ دوام لی راغی دور) دیګن حدیث حکمی ګه کوره اوزاق مدت عمل قیلیش طفیلی، اوز نفسی نی پاکیزه لیدی، تا که «حق نینگ بیر جذبه سی، ثقلین (انس و جن) نینگ عملی ګه تینگ دور» دیګن معنی ګه موافق، اونینگ

قلبی جذبہ سلطانی نینگ توشوب اوتیشی اوچون مناسب بولہ دی.

بیر جذبہ کیلدی حق دن، قیلدی کونگل نی غارت
لیلی دن اولسہ ارتیش، مجنون نہ قیلسون ایندی

سالک نینگ نفسی، یرہ توچی توفیقی طفیلی، یول یورگن
و یول نی بیله دیگن پیر یاردمی بیلن، هر قسندی ایچکی و تشقی کثافت
لر دن پاکیزه بولیب، جذبہ سلطانی نینگ کیلیب قونیشی گه مشرف
بولسه، اوشنده سالک شکر قیلیشی کیره ک، چونکه سالک شریعت
ظاهری و طریقت آدابی گه رعایت قیلیشی بیلن اولوغ سعادت لر گه
ایریشه دی.

بو اورینده شکر قیلیش سالک نینگ عالی مرتبه لی طایفه نینگ
اینک یوکسه ک درجه و مقام لری گه کوته ریلیشی اوچون سبب
بوله دی. الله تعالی بویوره دی که «لئن شکرتم لازیدنکم» یعنی
(اگر شکر قیلسنکیز، سیز لر گه - نعمت لریم نی - کوپیتیره
من) ۱۵.

هر کیشی دن سینگه یتوشسه نعمت
اونینگ قدرینی بیلگین و شکر قیل
هر بیر شکر قیلیمیدیگن بنده نی
خداگه شکر نینگ تار کی ۱۶ دیب بیل

شونینگ دیک اوشبو اورینده عالی مرتبه لی عبیدالله خان دن
قوییده گی رباعی وارد ۱۷ بولوب دور:

یوز شکرکه، مین اهل شریعت بولدیم
 بو زمره ۱۸ ده ارباب طریقت بولدیم
 گرایزه سم اسرار طریقتی نیتانگ
 جوینده اسرار حقیقت ۱۹ بولدیم

بو مقام، سالک اوچون حقیقت بیلیم لری نینگ دردی و او
 لرنی طلب قیلش مقامی دور. شونینگدیک «مَنْ طَلَبَ وَ جَدَّ، وَ جَدَّه»
 یعنی (هرکیم بیر نرسه نی ایسته ب سعی و حرکت قیلسه، اونگه
 البته ایریشه دی) دیگن حدیث حکمی گه کوره سالک اوچون حق
 اسراری و بیلیم لرینی ایسته گن دن کیین، او لرنی اوز قلبی ده تاپیش
 مقامی دور.

کیچه و کندوز قیدیردیم وصلینی
 «مَنْ طَلَبَ» حکمی بیلن تاپدیم اونی
 ایکیکی قول بیرلن طلب قیل دایما
 ایزگو لیک که بو «طلب» دور رهنما
 شو آنده اونینگ بیردن-بیر یولی مذکور طلب حساب لته
 دی. سالک اوز قلبی ده الهی اسرار و معارف گه ایریشگن دن کیین،
 ذوق، قوانچ و شاد لیک اونگه همراه بوله دی.

دوست دین ممنون بول، اوزنی شاد بیل
 پوست ایچیده غنچه دیک سیغمی آچیل

بو مقام-عشق، درد و کویماق مقامی بولیب، توپراق صفت،
 قرار سیز و آرام سیز بولیش اورنی دور. حقیقی محبوب عشقی ده اسیر
 بولیب، برچه انسان لیک صفت لرینی تلان-تاراج گه بیریب، یاقیب
 یوباریش مقامی دور.

کیم لریوره دور سیوگی یولیدن دیدینگ، ای دوست
 ماتمده ایزیلگن نیچه ییر خاک بسرلر!
 سیوگی دور آتش بوییرده، عقل دود ۲۰
 سیوگی کیلماغیله قاجگی عقل زود ۲۱

محبوب نینگ سیوگی النگه سی عاشق قلبی ده توتشگن دن
 کیین، اونینگ قلبی ده گی حقیقی محبوب وصلی یولیده توسقین لیک
 قیلیب تورگن برچه حجاب لر نی یاندیریب تشله ش و بو حجاب
 لر کویدیریلگن دن کیین، مُحب ۲۲ محبوب نینگ اوزی بولیشی
 مقامی دور.

کوزه دن دریا گه سو توشه اگر
 محو اولوب، دریا بولور، سوز مختصر

اوشنده اونینگ زبان حالی ۲۳ اوشوترانه نی کوییدی:

سیوگی کیلیبان قوشیلدی قانیم بیرلان
 میندن چیقاریب «مین» نی، اوتیردی جانان
 دوست آلدی وجودیم نی بوتونلی، قالدی
 مین دن فقط آت، باشقه بریسی اول جان

حقیقت ده هم بو «من عارف نفسه، فقد عارف ربّه» یعنی (هر کیم
 اوزینی ته نیسه، خدا سینی هم ته نیدی) دیگن مقام انه شونندن عبارت
 دور.

سالک اوزینی ته نیگن دن کیین حق تعالی و اونینگ دوست لرینی
 ته نیب آلیشی لازم بوله دی. نیگه که تنگری تعالی و اونینگ دوست

لری بیر حقیقت دن دور لر. شو ائنا ده او لر دن صادر بوله دیگن نرسه لر در حقیقت، اوشل حقیقت دن صادر بولغوسی دور و او لرده هیچ قنداق باشقه بیر نرسه بولمه گی. او لر حالی نینگ تیلی اوشو زمان ده قوییده گی بیت نی کویله گی:

سیوگی نیمه دور دیمه، اوزیم من
جان من بوتون و، اورینده یوق تن

باشقه مطلب بول دور کیم، حق سبحانه و تعالی نینگ دوست لری اوشبو فقر و مراد سیزلیک بیلن (حقیقی) سلطنت نینگ قندی بیر حضور و درجه سیده تورر ایکن لر. درحقیقت، حضرت پیغمبر (ص) بوتون کاینات گه فقیرلیک بیلن فخر له نیب «الفقر فخری و به افتخر» یعنی (فقیرلیک مینینگ فخریم، مین او بیلن فخرلنه من) ۲۴ دیگن ایدی لر. عالی مرتبه لی خان ۲۵ هم قوییده گی رباعی لری بیلن، اوشبو مقام دن خبر بیره دیلر:

آن لرکه، اسیرعشق جانان دور لر
بول توپراغی بیرله تینگ ویکسان دور لر
درویش صفت کورینسه لر ظاهرده
معنی یوزیدین ییغو و خاقان دورلر

طریقت سالکی، درویش لر کیمی و صورتی ده حقیقی سلطنت گه ایریشیب، ظاهری پادشاه لیک و اونینگ زحمت و قیین چیلیک لری دن قوتیلیب، بو طایفه گه خاص بولگن ذوق لر، حالت لر و یوکسه ک مقام لر گه مشرف بولگندن کیین، اونینگ کونگلی پیر صحبتی و او لر گه منسوب بولگن آداب نی کوپ مشق قیلش آرقه لی نفس

مقامی دن یو کسه لیب، سالک نینگ خطاب گه اورین بولگن قلبی گه ایلنه دی. او هر دایم اوز قلبی نی هوشیار توتیب، هر قنداق دنیوی و باشقه قیغو و غم سرچشمه سی بولگن ظاهری شاه لیک که تکرار قیتمس لیگی اوچون، اونگه تنبیه بیریب توره دی.

چنانچه، عالی مرتبه صاحبی بولمیش عبیدالله خان نینگ اوشبو رباعی لری اوز گه سلطنت گه مشرف بولگن دن کین، ظاهری شاه لیک دن واز کیچیش باره سیده تنبیه و مبالغه دور.

سلطان لیک او ییده ای کونگل اولتورمه
اوزینگه غم و غصه بنا سین قورمه
بایلیک نی و معتبر لیک وشه لیک نی
درویش لیگ و فقر دن افضل کورمه

شونده سالک بیلیم آلّه دی کیم ایچکی دشمن، یعنی خسیس نفس، قراقچی شیطان و شونگه اوخشش انسانی شیطان لر دن عبارت بولگن ظاهری صحبتداش لر، برچه افلاس لیک لر گه، شونینگ دیک حقیقی محبوب دن اوزاق ده قالیشی گه سبب بولگن ایکن لر.

او لر نینگ صحبتی نتیجه سیده، سالک اوز قلبی نینگ مقامی و مرتبه سی بولمیش عالی مقام دن، نفس مرتبه سی و مقامی بولگن تو بن لیک درجه سیده توشگه نی نی انیق انگله یدی. سالک، مرشد صحبتی، اونینگ شرافت لی ملازمتی و خدمتی طفیلی اوشبو تو بن لیک دن نجات تاپگن بولسه هم، او اوز نفسی دن و انس و جن شیطان لری توزاغی گه ایلینب قالیش دن قورقیشی کیره ک. او لر، یعنی انس و جن شیطان لری مکر و حيله لر بیلان اونی، یعنی سالک نی یول دن (پیر صحبتی دن) چیقارگن دن کین، باشینی ییب ۲۶، ینه بیر مرتبه او نی نفس مرتبه سی بولگن اوشل تو بن لیک مرتبه سیگه

توشورمه سین لر. بوندن بیز نی خدا نینگ اوزی اسره سین.

کیم که قول دن بیردی اوز یولداشینی
 بیکس ایله ب، دیو ییدور باشینی
 بیر زمان قالماق اوزاق ده جمع دین
 شبهه سیز دور مکر شیطان لعین

اوشبو مقام ده عالی مرتبه لی خان اوز کونگل لریگه خطاب قیلیب
 دور لر:

قورقیش یوق دور دلیم ده دیو و دَد دن
 یا آشه باریب یامانلیغیم هم حد دن
 هیچ قورقیسیم اوشبو نرسه لردن یوق دور
 قورقر یوره گیم فقط جلیس بد ۲۷ دن

ای صداقت لی طالب، منه کوردینگ که، آدم اولاد لری نینگ
 برچه سی اصلی ده هر قنداق بولغه نیش لر دن پاک و پاکیزه
 بولگن ایکن لر، بو دنیا ده گی نا پاک لیک لر گه و بولغه
 نچی لیک لر گه مذکور خونوک، یاوز نیت لی صحبت داش لرنینگ
 صحبتی آرقه لی یولیققن ایکن لر و بو صحبتداش لر نینگ اینگ
 یامانی، یامان انسان لر دور. او لر نینگ شری دن ۲۸ کوپ راق
 حذر قیلیب، کامل پیر ایته گینی محکم توتیش کیره ک. چون که
 نفس و شیطان صحبتی شری دن، پیر صحبتی و اونینگ شرفلی التفاتی
 برکاتی طفیلی قوتیلش ممکن، چنانچه ایتیب دور لر «شیطان عَمَر
 نینگ سایه سیدن هم قاچه دی» یا که «حق ذکری دن رهبر پیر نینگ
 سایه سی افضل دور».

اما شیطان قیافه سیده گی آدم لر شری دن قوتیلش جوده

آغیر دیر. چونکه هر دایم هم جنس لیک یوزه سیدن او لر بیلن اولتیریپ - توریش لازم بوله دی. اولتیریپ - توریش هر قنچه لازم بولسه، نفس اوشنچه او لر گه قره ب مایل بوله دی. او لر نینگ نفسانیتی غالب بولگه نی اوچون، نفس نی هم اوز تامانی گه تارتیب آله دی. حضرت پیغمبر(ص) ایتگن لری دیک «کل جنس یمیل الی جنسه» یعنی (برچه جنس لر اوز هم جنس لری گه قره ب تارته دی لر).

قیلورهر جنس اوز جنسی له پرواز کبوتر بیرله کفتر، باز ایله باز ۲۹

تنگری تعالی آدم نی شونگه قابل ۳۰ قیلیب یره تگن که انسان، هر کیم بیرله اولتیرسه، اوندن رنگ آلور. سالک ضرورت یوزه سیدن، شونداق یاووز نیت لی صحبت داش لر گه دوچ کیلیب قالگن ده هم، او لر قطاری گه کیریپ قالمس لیک اوچون علاجی باریچه بوندی هم جنس صحبتداش لر شری دن قاچیش کوپ راق لازم بوله دی.

بارمه عیسی سینگه ری، ابله تامان توکتی ابله بیرله صحبت، قنچه قان

ای سالک! بو بولغنچی لیک و بو کور گو لیک لر، اول جناب دن بیراق ده قالیش و سین بیرله حقیقی محبوب وصلی آره سیده گی توسقین لیک لر یاووز نیت لیک لر نینگ صحبتی نتیجه سیده حاصل بولگن لیگی نی بیلیب آلگه نینگ دن کیین، حقیقی محبوب وصلی گه ایریشیش نی ایستر بولسنگ، یول کورگن و یول نی بیلیب آلگن کامل و مکمل مرشد گه مراجعت قیلیب، اونینگ ایته گینی توتیش دن اوزگه یول یوق دور. پیر نینگ شرفلی صحبتی گه ایریشیب مبارک

بوساغه سینی او پیش، اوزاق مدت بو طایفه نینگ طریقت لری دن بیرى
 گه عمل قیلیب، «خیرالاعمال ادومها» یعنی (عمل لر نینگ اینگ
 یخشی سی او لر نینگ دواملى راغى دور) دیگن حدیث حکمی گه بنا،
 قسیرق- ایل لیک ییل خدمت قیلیش لازم بوله دی.

ایللک ییل قان ییغله مه سه کونگل کوزى «قال» دن «حال» گه او تیش یولی بولمس روزى ۳۱

سالک نینگ کونگل کوزگوسى دن اوشبو بولغنج لیک وتعلق لیک
 کیتمه گونچه، اونگه حقیقی محبوب و صلی میسر بوله آلمیدی:

تعلق حجاب دور، همده بی حاصل تعلق نی اوزگن کیشی دور واصل

ای سالک! سین قچان ایتیب اوتیلگن یول لردن بیرى آرقه لی
 کونگلینگ کوزگو سی نی هر نوع زنگ و غبار لر دن پا کیزه قیلسنگ،
 اوشه زمان حقیقی محبوب جمال و جلال صفتی ده کونگل نینگ
 کوزگو سی ده تجلی ۳۲ قیلگو سی دور:

رب ۳۳ نینگ ذاتی تجلی قیلر بولسه قسم بیردیم سینگه غافل قالمه گیل

حقیقی محبوب تجلی سی ذوقی نی تاتگن دن کیین، کونگلینگ
 ده آرام سیزلیک، بیقرار لیک و آشفته لیک پیدا بولیب، هیچ بیر بیر ده
 آرام تاپه بیلیمسن:

خوش د ور لر یار ایزله بان، یار تاپگن لر
کوپ قرارسیز بولیب، قرار تاپگن لر

اوشبو اورینده سین دن، عاشق بولیب عشق مقامی گه ایریش
گه نینگ گه دلالت قیلوچی سوز لر و حکایت لر صادر بولغوسی دور،
چونکه بو سیوگی و محبت مقامی دور.

سیوگی دور آتش بو بیرده عقل دود
سیوگی کیلگن آنده، قاچگی عقل زود

اوشبو مقام ده هر بیر حقیقی عاشق ایلوق و جاذبه دار سوز لر
ایتیب اوتگن:

سیوگی بولمه سیدی و قیغو لری
بو چیرایی سوز لر نی کیم ایتردی
شمال تیبرتمه سیدی زلفی نی، کیم
معشوق یوزین عاشق قه کورسه تردی

سیوگی قوشی ایندی قنات قاقیب اوچه دی و هر نفس آلگن ده
اوزینی اول جناب گه یتوشتیره دی:

هر بیر نفسینگ، بیلگیل بیر گوهر دور
هر بیر ذرنگ حق یولی گه رهبر دور
بیش یوز پری بارسیوگی نینگ و هر بیر پر
بیر قعریگه چه، عرش مقامی دن اوچر

بو اورینده عاشق لر نینگ ایشی هر لحظه و هر آن کوترینکی

حال ده بوله دی. چنانچه عالی مرتبه لی خان نینگ قویی ده گی رباعی لری بوندن دلالت بیره دی:

تا سیوگی طریق و رسمی بولدی پیدا
آشفته بو کونگلیم ایچره سالدی غوغا
زلفی گه باقیب چیدالمه گن هریر دل
دیوانه بو کونگلووم کبی، بولدی رسوا

نیگه که اول سالک نینگ قلبی، حق دن اوزگه لر سیوگی سیدن قوتیلیب فقط حق سبحانه و تعالی نینگ عشق و محبتی گه بیریلیب قاله دی. شونینگ اوچون او بیر لحظه هم آرام و قرار تاپه آلمیدی، چونکه کونگل متعلق ۳۴ دور و تعلق سیز بولیشی ممکن ایمس. سقله یالمس قول ده ایرکین کیشی مال

عاشق دل، صبرنی و سونی غربال ۳۵

عاشق بیر گینه محبوب ذاتی نینگ وصلی گه ایریشگن ده آرام و قرار تاپیشی ممکن. اما حق سبحانه و تعالی نینگ شریف ذاتی، بیرمشت توپراق اونگه اصل بولیش دن منزّه ۳۶ دور. «ما للتراب و ربّ الارباب» یعنی توپراق قیده و، ایگه لر نینگ ایگه سی قیده؟! نهایت شول کیم، حق سبحانه تعالی عنایت و شفقت کوپ لیگی یوزه سیدن، هر لحظه و هر زمان عاشق لر باطنی گه ۳۷ تجلی قیلیب توریب، او لر تسکین تاپسین دیب، هر نفس و هر زمان او لر نینگ هیجان و دیوانه لیگی نی آشیره دی. اوشبو کویش و دیوانه لیک آرقه لی او لر هر لحظه اوز لرینی اول جناب گه یقین و آشنا ایته دیلر. چنانچه ایتیب دور لر:

جنون ۳۸ یولی دور، اوز گه یولدن آيرو
بو يول دن واز كيچيش ديوانه ليک دور

تجلی هر قنچه کوپ بولسه، اونگه قره ب وعده بیریلگن
اوچره شو کونی گه چه، اول جناب گه عاشق نینگ گرفتارلیگی هم
کوپه ییب باره دی. چنانچه، حضرت خان عالیشان بویورور لر:
عشق ایچره گرفتارینگ ایرورمن، ای یار!
یوز درد ایلله افکارینگ ایرورمن، ای یار!
گاهی اوتیبان، اوزاق دن اوزنی کورست
مین طالب دیدارینگ ایرور من، ای یار!

حقیقی محبوب نینگ وصلی و اونی حقیقی بار لیگی ده کوریش
دنیاده میسر بولمه گنی اوچون، اول جناب تامانیدن یوزبیرگن تجلی لر
بیلن عاشق لر قوانیب، کونگل لری تسکین تاپه دی.

ساجینگ بیر تاله سی مین گه هوس دور
ادب سیز بولمه یین، بیرتاری بس دور

عاشق لرسیوگی و انتظار لیک شدتی دن ییغله ماق، اینگره ماق،
کویماق و کویینماق دن اوز گه علاج تاپه آلمس لر:

سیوگی کونگل زاری سیدن بیلینور
درد لر قچان دل دردی گه تینگ کیلور

چونکه عاشق نی محبوب وصالی گه، ییغی و زاری دن اوز گه نرسه
بیشتیره آلمیدی.

بویغی - زاری عجب سرمایه دور
کلی دولت دور، بوکچلی دایه دور
دایه و آنه بهانه اخته روور
تا قچان یاتگن باله ییغلب تورور

کویگن عاشق لراشتیاق شدتی دن هر لحظه قان ییغله شیب، شوق
غلبه سی دن او لرنینگ کوکسی دن هرلحظه النگه لی آه چیقیب
تورور، هرررسه غیر بولیب، اونده غیر لیک ۳۹، اوشبو النگه ده یانیب
کول بولور.

برچه نی آهینگ اوتیده کویدورروب
شکرلر قیلگیل، کولی اوزره تورروب

اوشبو مقام ده عالی مرتبه لی خان بویورور لر:

قان تامسه اگر دیده نمناکیم دن
آه اورسم اگر اوشبو دل چاکیم دن
اول قانیم ایله بویه نگ مزاریم علمین ۴۰
اول آه ایله کوک که ساوورینگ خاکیم دن

عاشق لرحقیقی محبوب نینگ بیحد تجلیاتی دن چیکسیز
ذوق و لذت سیزیب، دنیوی گل و سنبل و لاله و ریحان لراو لرنینگ
کونگلی گه هیچ قنداق لذت بغیشله میدی. چنانچه عالی مرتبه لی خان
بوندی بویورور لر:

گر بولمه سه عارضینگ، مینگه گل نه کیره ک؟
 لاله حقیده قیلش تأمل ۴۱ نه کیره ک؟
 کیپرک لر اوچیدن آققن اوشبو قان نینگ
 هر قطره سی گل دور، مینگه سنبل نه کیره ک؟

عاشق لر حقیقی محبوب ذاتی گه نسبتاً اوز لریده توغیلگن شور
 و شوق لذتی دن هر دایم بیران بیت و غزل آرقه لی اشتیاق اظهار ایتیب،
 اوزلری گه تسکین بیورورلر. چنانچه، عالی مرتبه لی خان بویورور
 لر:

مشتاق جمال عالم آرایینگ من
 طرنگ نی ۴۲ کوریب واله و شیدا یینگ من
 ایزله ش سایی ده ایسیب سبا دیک دایم
 مین طالب اول قامت رعناینگ من

عاشق لر محبوب وصلی بیلن یشیدیلر. حقیقی عاشق لر گه دنیا
 ده حقیقی محبوب نینگ وصالی میسر بولمه گه نی اوچون اونینگ
 سیوگی سیدن تاپیلگن قیغو و غم نی، دنیا ده اوزلری گه تیریک
 لیک سببی حساب لیدی لر و اوشبو غم و اندوه بیلن یشیدیلر. چنانچه،
 حضرت خان عالیشان بویورور لر:

بارلیق نیگیزی مینگه غم جانان دور
 بو کونگلیم انینگ قیغوسی سیز ویران دور
 جان بیرمک ایشیدن نیگه قورقر کیشی لر
 جان بیرمک اگر بولسه شوخیل، آسان دور

عاشق لر دنیا ده امکانی باریچه حقیقی محبوب وصلی گه یتیب
مذکور طایفه نینگ مقامات و درجه سیگه ایریشگن دن کین، اوتیش
ده جهالت و نادان لیک یوزه سیدن، حقیقی محبوب دن اوز گه لر
مهری ییلن باغله نیب قالیب عمر لرینی بیهوده گه اوتکزگن لریدن
پشیمان بوله دیلر. اولر اوز قول لری و باشقه اعضا لری ییلن حقیقی
محبوب بنده لری گه اذیت و آزار بیرگن لیک لری دن شرمنده لیک
سیزیب، اویاله دیلر و اوندن عذرسوریدی لر. چنانچه، عالی مرتبه لی
خان قویده گی رباعی ده اوشل مقام گه اشارت قیلور لر:

یوردیم بیریلیب جهل گه، نادان لیک دن
کونگلم گه دیدیم یانیب، پشیمان لیک دن:
هرکیم گه تیل و قول بيله بیردینگ آزار
مین کوپ اویه لور من بو مسلمان لیک دن

ای صداقت لی طالب! بیلگیل که، حضرت خان عالیشان
شوندی بویورورلر:

سوزله گنده اول آغیز، غنچه کبی خندان بولور
گرتبسم ایله سه، عالم یوزی بستان بولور
ذره لر گه توشسه گر حسنینگ قویاشین یاغدوسی
نورساجیب ذره قویاش دیک، مهردیک تابان
بولور زلفیدن آبرو، کونگل حال خراینی کوریب
مین اوچون اوشبو جهان بیر کلبه احزان بولور
قصر و ایوانی گه عالم نینگ کونگل هیچ بیرمه کیم
برچه سی آخر باریب، توپراق ایله یکسان بولور
ای «عبیدی» اهل حق نینگ صحبتیدن تارتمه باش
کیمکه، خدمت قیلسه بویول ده، خداسیوگان بولور

ای صداقت لی طالب! بیلگیل که، سوزله ش و کولیش دن مقصد اول ذات نینگ گوزه ل اسم لری و صفت لری، سالک نینگ قلبی ده تجلی قیلیشی دور. چونکه، اول ذات سوز ده افاده له نیش و انسانی کولیش دن منز و پاک ایرور. اما اول ذات نینگ گوزه ل اسم لری و صفت لری تجلی سینی غنچه که نسبت بیریش شو جهت دن دور کیم، غنچه که خاص آچیلمه گن لیک یره توچی نینگ اسم و صفت لری تجلی سی دن سونگره، سالک قلبی ده هم حاصل بوله دی. اولاً اول ذات اوزی نینگ صفتی ۴۳ و اسم لری آرقه لی سالک قلبی که تجلی قیلیب، ذات نینگ تجلی سی یولیده توسیق بولیب تورگن پرده لر نی بوتونلی کوته ریب تشله مه سه، سالک نینگ باطنی حق سبحانه و تعالی نینگ ذات شریفی اونده تجلی قیلیش اوچون مناسب بولمیدی:

گر تبسم ايله سه، عالم یوزی بستان بولور

ای صداقت لی طالب! حق سبحانه و تعالی نینگ تبسم قیلیشی دن مقصد، سالک کونگلی که اوزی نینگ شریف ذاتی بیلن تجلی قیلیشی دور. چون که اول ذات آغیز و تبسم قیلیش دن منزه ایرور. سالک، ذات تجلی سی که مشرف بولگن دن کیین، اونینگ قلبی ده آچیلیش و یازیلش یوز بیر ده دی. ذات تجلی سی بیلن بهار چاغ لری ده باغ و بوستان لر ده گل لر آچیلیب، برچه عالم گل که توله دی. تبسم نی گل که نسبت بیریش دن مقصد، بهار فصلی ده گل لر ده گی آچیلش و یازیلش دور.

ذره لر که توشه گر، حسنینگ قویاشین یاغد وسی
نورساجیب ذره قویاش دیک، مهردیک تابان بولور

ای درویش! بیلگیل کیم، جمال یاغدو سی ذره لر گه توشیشی دن مقصد، اول ذات نینگ جمال صفتی بیلن ذره لر گه تجلی قیلیشی دور. ذره لر نینگ هر بیر حق سبحانه و تعالی نینگ جمال صفتی گه مشرف بولگن دن سونگ، قویاش کبی نور ساچیش صفتی گه ایگه بولیب، او لر نینگ آیدین لیک و یاروغ لیگی دن برچه عالم منور بوله دی.

ذره لر عمومی معنی نی افاده قیلیب، انسان و اوندن باشقه عالم لر نی هم اوز ایچی گه آله دی. اما، اوشبو ذره انسان نی انگلتگو دیک بولسه، بوندی حال ده حق سبحانه و تعالی نینگ ذاتی تجلی سی گه مشرف بولگن دن کیین، بوتون عالم نی اوز نوری بیلن یاریتسه دی.

زلفیدین آبرو کونگل، حال خرابینی کوروب مین اوچون اوشبو جهان، بیر کلبه احزان بولور

اول ذات نینگ زلف و خالی نی کوریش اوچون سالک اولاً اول ذات نینگ گوزه ل اسم لری و صفت لری تجلی سی گه مشرف بولیش اشتیاقی نی اظهار ایتماغی لازم بوله دی. سالک اول ذات نینگ زلف و خالی دن عبارت بولگن اینگ گوزه ل اسم لری و صفت لری تجلی سی گه ایریشگن دن کیین، دنیا ده اوزی سیوگن و او لر بیلن انس و الفت ۴۴ تاپیب کیلگن نرسه لریدن اجره لیشی جهتی دن هم اونینگ اوچون پریشان لیک اورنی بوله دی. یا که، اوشبو گوزه ل اسم لر و صفت لر تجلی سی عملاً ۴۵ سالک بیلن یره توچی نینگ ذاتی تجلیسی اورته سیده توسیق بولیب توره دی. شو سبب لی هم سالک پریشان حال بولیشی ممکن.

قصر و ایوانی گه عالم نینگ کونگل هیچ بیرمه کیم
برچه سی آخر باریب، توپراق ایله یکسان بولور

بو سوز دن مقصد شول ایرور کیم، گوزه ل اسم لر و صفت لر
تجلی سی عاقبتی ده سالک نینگ کونگلی اونینگ ذاتی دن باشقه برچه
نرسه لر دن ساووب قاله دی.

حق دین اوزگه هر نه کیم مقصود ایرور
«لا» تیغین سور اونگه گر معبود ایرور
حق دین اوزگه لرگه اورگیل، «لا» تیغین
سونگره «لا» دین، کور نه لر قالگی تغین
قالیب «لا اله»، یوق اولگی اوزگه سی
تینگله گیل ای عشق، بو شاد لیک سیسی
ای «عیدی» اهل حق نینگ خدمتیدن تارتمه باش
کیم که خدمت قیلسه بو یولده، خدا سیوگان بولور

بو سوز دن مقصد شول ایرور کیم، سالک مذکور طایفه
نینگ شرف لی صحبتی، خدمت و ملازمتی آرقه لی قطار سعادت لرگه
ایریشیش دن کین، بوندن بویان هم او لر نینگ خدمت و ملازمت لریدن
باش تارتمس لیگی و اوشبو سعادت لر دن محروم بولمس لیگی اوچون
او اوز نفسی نی غفلت او یقوسی دن او یغاتیب، بو یول ده اوته قطعی
لیک بیلن جدی حرکت قیلش گه دعوت قیلماغی درکار. چونکه،
برچه بختیار لیگ و بای لیک لر، قوییده گی «مَنْ خَدِمَ، خُدِمَ» یعنی
(هر کیم که خدمت قیلسه، اونگه هم خدمت قیلینه دی) مضمونی ده گی
حدیث گه کوره او لرگه خدمت قیلیب توریش دور.

خدمت قیلیب تورسنگ، یوتوق سینینگ دور
سین قیلمه سنگ، باشقه قیلسه، اونینگ دور

نبی علیه السلام بویوروب دور لر که «من اتصل، اتصل

بالخدمه و من لم يتصل، لم يتصل بترك الخدمة» یعنی (کیم که، حق قه یتوشسه، خدمت آرقه لی یتوشه دی، خدمت نی ترک قیلگن کیشی یتوشه آلمیدی).

یتوشه سن خدمت دن، کبریا ۴۶ گه
بوکوک اوچون، ب«وندن یخشی نروان ۴۷ یوق
حق نی قچان تنیر سین سینی اویغاتمه غونچه
مردان لر آستانه سین، یسته نیب تاپمه غونچه
سلطان ابراهیم ادهم، اطلس پلاس گه ساتی
تا پمه دی درویش لیکنی توفراق قه یاتمه غونچه
سلطان ابراهیم ادهم کورمه دی معشوق یوزین
تا جمله بارلیغی نی، یوقلوق قه ساتمه غونچه

بابریه رساله سی

(مخدوم اعظم، ظهیرالدین محمد بابر گه بغیشله ب یازگن اثر)

اوزبیکستان فن لراکادمی سی نینگ ابوریحان بیرونی نامی ده گی
شرق شناس لیک انستیتوتی کتبخانه سی قولیازمه لر فوندیده ۵۰۱ رقم
آستیده سقلنه یاتگن بیر نادر قولیازمه موجود. نسبتاً کتته حجم گه
ایگه بولگن اوشبو مجموعه ۲۶ رساله دن عبارت بولیب، نقشبندیه
طریقتی نینگ بیریک رهبرلری ونظریاتچی لری دن بیرى بولمیش مخدوم
اعظم لقبی بیلن شهرت قازانگن سید احمد بن جلال الدین دهییدی
کاسانی قلمی گه منسوب دیر. مجموعه ده گی ۲۵ نچی رساله «رساله
بابریه» دیب اتلگن.

رساله، نامی دن معلوم بولگه نی دیک بویوک قرال(پادشاه)
و شاعر ظهیرالدین محمد بابر گه بغیشله ب یازیلگن. اونینگ

یازیلیشی که نقشبندی لیک نینگ بویوک خلیفه سی و نظریاتچی سی خواجه عبیدالله احرار یازگن «رسالة والديه» اثری نینگ بابر میرزا تامانی دن منظوم ترجمه سی سبب بولگن.

«بابرنامه» ده یازیلیشی چه، بابر آغیر کسل بولگن ده، عرب تیلی ده «قصیده بُرده» نی یازگن شیخ شرف الدین ابو عبدالله بوصیرینی خاطر لیدی. بوصیری کوپ ییل لر فلج کسل لیگی که چه لینیب یاتگن دن کیین تنگری تعالی که یالباریب، حضرت محمد علیه السلام روحی دن یاردم سوره ب اوز قصیده سینی یازیش که باشلیدی. الله حمدی و پیغمبر نعتی که بغیشلنگن اوشبو بیریک قصیده نی یازیب توکه تیشی بیلن، کوچلی اخلاص و اعتقاد نتیجه سیده، مزمن فلج کسل لیگی دن ساغه ییب، توریب حرکت قیلش که قادر بوله دی. قصیده نینگ مطلعی قوییده گی دیک:

آمن تذکر جیران بذی سلم
مزجت دمعاً جرى عن مُقله بدم

مضمونی: «ذی سلم» ده گی قوشنی لرنی - دوست لرنی - ساغینیب، قان ییغله ماققه باشله دینگ می؟ .

بابر اوشبو معجزوی حادثه نی ذکر ایتیپ، اونگه روحاً نهایت یقین بولگن و حتی سیاسی حیات ده اوز یاردم و حمایه سینی اوندن دریغ توتمه گن خواجه عبیدالله احرار نینگ «والدیه» رساله سینی فارسی تیل دن ترکی تیل که تیمنا و تبرکاً منظوم شکل ده ترجمه قیلش که باشلیدی. رساله ترجمه سی نینگ باشله نیشی قویی ده گی دیک:

ایشیت اول سر خدا آگه دین
حضرت خواجه عبيدالله دین
خواجه لرخواجه سی اول خواجه عبيد
چاکر و بنده سی شبلی و جئید

بابر، خواجه گه اوز اخلاص و ارادتی نی اظهارایتگن دن کیین
اوز ایشی گه دوام بیره دی و ترجمه ایشی اداغی گه یتیمی توروب، کسل
لیک دن فارغ بولگه نی نی تأکید لیدی.
نه فقط بابر، بلکه تیموری لر سلاله سی نینگ باشقه شاه لری و
اعیان لری هم خواجه عبيدالله گه حرمت و اخلاص کوزی بیلن
باقردیلر. خواجه کتته ملک و بای لیک لرگه ایگه بولسه هم قناعت
بیلن حیات کیچیریب اوز در آمدی نینگ اساسی قسمی نی خیریه ایش
لرگه صرف قیلردی. عبدالرحمن جامی ایتگه نی دیک:

هزاران مزرعه در زیر کشت است
که زاد رفتن راه بهشت است

شونینگ دیک سالیق لر توپله نیب سمرقند و بخارا اهالی سی،
اونی توله ش دن (دولت گه تاپشیریش دن) عاجز بولیب قالگن لری ده،
او یاردم کورسه تیب برچه سالیق لرنی خلق نامیدن دولت گه تاپشیره
دی. او قوردیرگن مسجد و مدرسه لر حاضرهم تاشکینت و سمرقند
ولایت لری ده موجود.

خواجه احرار طریقت ایش لری دن تشقه ری سیاسی فعالیت
لر بیلن هم شغل له نیب کیلگن. مثلاً او ترکستان حدودی ده اوچته
شهزاده آره سیده یوز بیریشی قطعی بولیب تورگن اوروش نینگ آلدینی
آلیب، تینچ لیک و مذاکره یولی دن تاپیلگن معما لرنی بیچیپ، او لر

نی ییره ش تیره دی. او هر دایم تیموری دولت رهبر لری گه بیر صادق و صمیمی مصلحت چی صفتی ده یاردم کورسه تیب کیلگن. شو سبب لی اونینگ قیرال لرگه یوبارگن خط لری هیچ قچان جواب سیز قالمس دی. نوایی ایتگه نی دیک:

رقعه لری ییتسه نی شه قاشیغا
ایش انگا قویماغلیغ اولوب باشیغا

ایریم شاه لر، جمله دن ابوسعید میرزا اونگه بیر کشف و کرامت ایگه سی صفتی ده قرردی. نیگه که او آلدین دن میرزا نینگ سلطنت تختی گه اولتیریشی نی بشارت قیلیب ایتگن ایکن. شونینگ اوچون خواجه، شاه التماسی گه کوره مرو شهری گه کیلگن ده، ابوسعید میرزا او بیلن اوچره شیش مقصدی ده اوز اعیان لری بیلن هرات دن مرو شهری گه چه یول باسیب باره دی. جامی «سبحه الاحرار» ده بو واقعه نی بیان ایتگندن کیین خواجه حقیده بوندی دیدی:

قرن ها دور آسمان گردد
تا چو او اختری عیان گردد

خواجه احرار گه علیشیر نوایی نینگ اخلاص و ارادتی نی «حیره الابرار» ده بیان ایتیلگن اونینگ قوییده گی بیتلریدن بیلش ممکن:

اول که بو آفاق ایچیده طاق ایرور
طاق نی کیم مرشد آفاق ایرور
یوز قویوبان قل لوغیگا شاه لار
بزمیدا بیخود بولوب آگاه لار
ملک جهان مزرعی دهقانی اول

بلکه جهان ملکی نگهبانی اول

خواجه که تیگیشلی یوقاریده ذکر ایتیلگن حادثه لر و باشقه کوپ واقعه لرني نظر ده توتده دیگن بولسه ک، بابر نینگ اونگه بولگن مناسبتی نی توشونیش قیین ایمس.

هرحال ده بابر میرزا منظوم ترجمه نی توگتگن دن کیین، اوندن بیر نسخه نی اوزی نینگ رباعی لری بیلن بیرگه، مخدوم اعظم گه یوباره دی. «والدیه» رساله سی نینگ ترجمه سی مخدوم اعظم گه منظور بولیب اونگه جواباً بیر اثر یازیب اونی «رساله باریه» دیب ایتدی. مؤلف اثر مقدمه سیده تنگری تعالی گه حمد و ثنا لر دن

کیین بوندی دیب یازه دی:

«اوشو نسخه شریفه نینگ یازیلیشی گه سبب شول ایردی کیم، حق درگاهی گه قبول بولگن درویش لرگه نسبتاً اخلاص و عقیدت کورگه زیب، او لر تامانیدن چین کونگل دن سیویلگن پادشاه حضرت لری کیم جان ایچیده اورین توتگن لیگی اوچون اونینگ نامینی تیل گه آلیش ادب دن ایمس، بیریک دین پیشوا سی و علم الیقین یولچی سی، فقر ایرکین لیگی گه توشونگن خواجه عبیدالله احرار او لرگه خدا نوری آرقه لی نظر سالگن ایکن، شونینگ نتیجه سی صفتی ده اول کیشی ده طلب دردی تاپیلیب، آرام سیزلیک و قرار سیزلیک که سبب بولگن ایکن. مذکور درد نی برطرف ایتیش اوشو طائفه دن باشقه لرگه میسر ایمس. شونینگ اوچون حضرت نینگ «والدیه» رساله لرینی نظم ده ترجمه قیلیب، اوز رباعی لری بیلن بیزگه یوبارگن ایکن لر. شونگه بنا کمینه بیر نسخه یازیش گه اوریندیم. خدا خواهله سه امید بار که، مبارک خاطر لری گه تسکین بیریب، اوشو سعادت سرمایه سی بولگن طلب دردی نینگ کوپه یشی گه سبب بولگی».

مخدوم اعظم رساله ده تصوف طریقتی گه عاید بعضی بیر قاعده

لرنی هر تامانلمه شرح له ب، «ذکر خفیه» همدە «ذکر جهر» مسئله لری گه توخته له دی. مؤلف، پیغمبر «ص» ذکرى نی خفى صورت ده تنله گن بولسه هم، «تابعین و تبع تابعین» (پیغمبر «ص» صحابه لری بیلن اوچره شگن لر و سونگره او لر بیلن ملاقات ده بولگن ذات (لر) زمان طلبی گه موافق ذکر جهر (بلند آواز بیلن ذکر قیلش) گه رخصت بیریب، اوزلری هم ذکر جهر قیلشگن لر، دیب تأکید لیدی. او، ذکر خفیه نی عزیمت یعنی قصد و شریعت یولی و ذکر جهرنی رخصت یولی دیب ایضاح لیدی.

مخدوم اعظم یازیشی چه، خواجه لرعزیمت یولیدن بارگن بولسه لر هم، او لر دن بعضی لری زمان تقاضا سیگه قره ب، قوم لری نینگ خصوصیت لرینی نظر ده توتگن حال ده جهر قیلگن لر. مثال صفتی ده او، حضرت خواجه احمد یسوی ترکستان ده ذکر نینگ جهر شکلی نی اختیار قیلگن لیک لرینی، حتی «ذکر ارره» (اره) آرقه لی کوپ کیشی لرنی یول گه سالیب، او لرنی اولوغ سعادت گه یول له گن لیک لرینی ایتە دی.

بو اوورینده شونی تأکید له ش کیره ک که «ارره» ذکرى یسویه طریقتی گه خاص بولیب، او نی اجرا قیلش چاغی ده جهر چی لر گروهی اوز حلقوم (تاماغ) لری دن، یاغاچ نی ارره قیلش وقتی ده چیقە دیگن صوت کبی بیر موزون، متناسب و یاقیملی آواز چیقە ریب ذکر قیلردی لر. جهر ذکرى ایریم نقشبنديه طریقتی و کیل لری گه یاقمه گن بولسه هم، ایریم لری اونى ایشیتیب کورگن دن کیین قایل قالیب، اونینگ تاثیرچن لیگی و جذبه گه سالیش کوچینی تصدیق له گن لر. حقیقتاً هم جهر قیلش ملکه سی گه ایگه بولگن و صوفیانه جذبه گه بیریلگن بیر گروه تامانی دن، ریتم بیلن عمل گه آشیریه دیگن بوندای بیر ذکر، حاضرگی زمان موسیقی سیده «خور» گروهی تامانی دن اجرا ایتیه دیگن آهنگ

لر گه اوخشه ب کټه دی.

مخدوم اعظم ذکر حقیده سوز لری گه دوام بیریب یازه دی:
 «هیچ عیب نیست، بغایت خوب است، طریق انبیای مقدم
 نیز همین بوده است» (بونده هیچ عیب یوق، نهایت یخشی دور. اوتگن
 پیغمبرلر نینگ یولی هم شونداق بولگن ایکن). مؤلف سوزی گه دوام
 بیریب «پیغمبر لر نینگ هر بیر اوزیگه خاص شیوه بیلن اوز قوم لرینی
 یول گه سالگن لر، سوز لر نینگ فرقی آدم لر نینگ احوالی ده گی
 تفاوت لر دن کیلیب حقیقه دی، ایتیلگه نی دیک اصلی ده همه نینگ
 مقصدی بیر، صورت لر و شکل لر نینگ فرقی ایسه شیوه و اسلوب لر
 دن باشقه نرسه ایمس» دیگن فکر لر نی بیان ایته دی.

اوندن کیین مخدوم اعظم جهر بیلن ذکر قیلگن خواجه
 لر نینگ هر بیرینی علیحده قید ایتیب اوته دی. جمله دن خواجه
 عارف ریوگری، خواجه محمود فغنوی، او لر نینگ خلیفه
 لریدن خواجه علی رامتانی، خواجه محمد بابای سماسی، او لر نینگ
 خلیفه لریدن سید امیر کلال اوشبو شیوه ده عمل قیلیب کیلگن لر.
 مؤلف، بویوک خواجه بهاوالدین نقشبند امیرسید کلال نینگ
 مریدی ایدیلر، دیدی.

مخدوم اعظم بعضا ذکر خفیه و ذکر جهر، یسوی لر و
 نقشبندی لر آره سیده اختلاف لر گه سبب بولیشی احتمالی نی توشونگه
 نی اوچون، جهرذکری نینگ توغری ایکن لیگی نی اثبات له ش
 مقصدیده قوییده گی دیک استدلال قیله دی :

«حق سبحانه و تعالی، مین استغفار صوتی نی (کیچیریم تیلش
 سیسی نی) سیوه من دیگن ایمیش». البته صوت یعنی آواز دن، جهر
 ذکری نظر ده توتیلگن .

مؤلف اثر ده «تنگری طاق دیر، طاق نی سیوه دی» دیگن حکمت
 لی سوز نی ایضاح له ب، ذکر چاغی ده سوز لر قنداق تلفظ ایتیلیشی

و او لر نی ذکر ایتیش ترتیبی نی کورسه تیب بیرہ دی.
 سونگره نقشبندی طریقتی تعلیماتی ده کورسه تیلگن اوچ
 وقوف (بیلیلش، توشونیش) یعنی وقوف عددی، وقوف زمانی و وقوف
 قلبی نی توصیف ایتیب، او لر نینگ شرط لرینی کورسه تیب اوتہ دی.
 مخدوم اعظم تصوف تعلیماتی ده توبه و ندامت (پشیمان
 لیک) حقیده سوز یوریتیب اوشه عصر ده شیبانی لر سلاله سی نینگ
 اقتدارلی و مدنیت پرور پادشاهی عبیدالله بهادر خان نینگ قویده گی
 شعرینی ذکر ایتہ دی:

دره‌وای نفس گمره عمر ضایع کرده ایم
 پیش اهل الله از اطوار خود شرمنده ایم

ترجمه سی: اده شگن نفس هوا سی گه بیریلیب، عمریمیزی
 بیهوده گه اوتکز گه نیمیز اوچون، تنگری نینگ مقررہ ب بنده لری
 حضوری ده اویات ده میز.

عبیدالله خان، یسویه و نقشبندی طریقت لری مخلص لری دن
 بولیب، اقتدار لی شاعر ایدی و «عبیدی» تخلصی بیلن ترکی، فارسی
 و عرب تیل لریده شعر یازردی. عبیدی دیوانی نینگ بیر نفیس قولیازمه
 نسخه سی اوزبیکستان فن لر اکادیمی سی شرق شناس لیک انستیتوتی
 کتبخانه سی نینگ قولیازمه لر فونددیده ۳۹۳۱ رقم آستیده سقلنماق ده.
 دیوان اوچ بولیم و ۷۰۰ بیت (صفحه) دن عبارت بولیب، شاعر نینگ
 ترکی، فارسی و عرب تیل لری ده یازگن شعر لرینی اوز ایچی گه
 آله دی. عبیدی بابر نینگ زمانداشی و سیاسی رقیبی بولسه هم، مخدوم
 اعظم هر ایکله سی بیلن دوستانه مناسبت ده بولیب، عبیدی نینگ بیر
 غزلی و بیر قطار رباعی لری اوستیدن شرح یازگن. اونینگ رباعی لر
 شرحی رساله سی ترجمه سینی کتابی میز گه کیریتگن میز.
 اوندن کیین مؤلف «سینینگ وجودینگ شونداق بیر گناه

کیم، باشقه هیچ قنداق گناه نی او بیلن قیاس له ب بولمیدی» دیکن صوفیانه حکمتنی و «فنفت فیہ من روحی» (اوز روحیم- دن اونگه یعنی آدم گه دم سالدیم - پوفله دیم)، «انما المؤمنون اخوة» (یعنی برچه مومن لر بیر بیرلریگه آغه- اینی دورلر) قرآن کریم آیت لرینی و (هرکیم اوزینی بیر قوم گه اوخشت سه، اوشه قوم دن حساب لئه دی) دیکن حدیث نی ایضاح له ش جریانی ده، بات- بات عبیدالله خان عبیدی نینگ شعرلریگه اساس له نیب استدلال قیله دی. رساله یکونیده ینه بیر بار مخدوم اعظم ظهیرالدین محمد بابر گه مراجعت قیلیب بوندی دیب یازه دی: «... ترجمه (یعنی والدیه رساله سی نینگ ترجمه سی) و رباعی لر، نهایت یخشی توشگن. بوفقییر نینگ ترکی تیل ده سلیقه سی آزاراق بولگه نی اوچون جسارت قیلینمه دی، اما فارسی تیل ده ییترلی درجه ده جسارت قیلیندی، معذور توتگی لر. اوشبو مناسبت بیلن بیر نسخه یازیلدی، منظور بولسه دیب امید قیله میز.

شویوسینده «رسالة بابریه» دیب اته لگن قیمتلی کتاب «والدیه» رساله سی نینگ ظهیرالدین محمد بابر تامانی دن قیلینگن ترکی ترجمه سی گه جواباً یازیلگن اثر بولیب، بیر بویوک شاعر و بیریک سلطنت صاحبی بیلن نقشبندیه طریقتی نینگ صلاحیت لی و کیلی و مبلغی، عالی مقام صوفی مخدوم اعظم لقب لی سید احمد بن جلال الدین کاسانی آره لریده گی دوستانه مناسبت لر نینگ آلتین طنابی و کمه لک کوپریگی صفتی ده یوزه گه کیله دی.

«رسالة بابریه» ظهیرالدین محمد بابر و حضرت مخدوم اعظم آره لریده گی عجایب مهر و محبت، اخلاص و صمیمیت کوزگو سی حساب لئه دی.

بابر عرفانی توغولر و تصوفی غایه لر تاثیر آستیده «مَن مَن» لیک دن واز کیچیب، صوفیانه کمتر لیک بیلن یوکسک و

اقتدارلی قِرال لیک مقامی دن، فقر مرتبه سیگه قدم قویه دی. اوشبو روحی اوزگه ریش معجزوی بیر طرز ده یوز بیریب، او «والدیه» رساله سی نینگ ترجمه سی اثنا سیده آغیر کسل لیک دن فارغ بولسه دی. بو حادثه دن تأثیرلنگن مخدوم اعظم الهام له نیب بو کبی اخلاص و اعتقاد نی قدرله ش مقصیده «رساله بابریه» نی یازیش گه قرار قیله دی.

یوکسه ک اخلاص و ایشانچ گه اساس لنگن بونداق مناسبت، بیر تامان دن تیموری لر سلطنتی دوامچی لری بولمیش بابری لرنینگ، اوز بویوک اجداد لری عنعنه لری گه صادق لیگی نینگ اثباتی بولسه، ایککینچی تاماندن نقشبنديه طریقتی پیشوا لری نینگ اوشه زمان دولت رهبر لری بیلن روحاً نهایت یقین علاقه ده بولیب، او لر بیلن معنوی مناسبت لری نینگ دلالتی دیر.

رساله ده کوپ گینه عرفانی اته مه لر، تصوفی اصطلاح لر، صوفیانه مقوله لر (سوز لر) نینگ مضمون و ماهیتی یاریتیب بیرله دی. شونینگ دیک قرآن کریم آیت لری و حدیث لر، تصوف تعلیماتی قاعده لریگه ماس حال ده تفسیر و تأویل ایتيله دی. اوشبو نقطه نظر دن «رساله بابریه» شرق اسلام مملکت لری جمله دن افغانستان ده کینگ ترقه لگن نقشبنديه طریقتی نینگ اصول و قاعده لرینی چوقور توشونیب آلیش، شونینگ دیک بابر نینگ اوشبو طریقت وکیل لری بیلن علاقه و مناسبت لرینی هر تامان له مه اور گه نیش اوچون مهم و ایشانرلی منبع حساب لئه دی.

بابر نینگ تخت گه اولتیریش مراسمی میناتوره سی بیلن نشر ایتیلگن.

ایسلاّمه :اوشبو مقاله نینگ قیسقرتیریلگن متنی «طلب دردی ایله وابسته دل لر» سرلوحه سی آستیده، تاشکینت شهریده چپقه یاتگن «تفکر» مجله سی نینگ بیرینچی ییلی (۱۹۹۵)،

بیرینچی سانی، ۱۰۳-۱۰۵ بیت لری ده،

رساله و مقدمه ده گی لغت لرایضاحی

۱. مهربان و رحملی تینگری تعالی نامی بیلن (باشلیمن).
۲. محقق: حقیقت قیدیروچی سی.
۳. فطرت: طبیعت، توغمه قابلیت.
۴. نصرانی: مسیحی، عیسوی.
۵. مجوس: الاو گه سیغینوچی.
۶. قرآن کریم: ۱۱- سوره ۱۳۸ آیت نینگ ابتدا سی.
۷. صبغه: بویاق، رنگ - بوییده دین معنی سیده.
۸. حقیقی محبوب: خداوند، تینگری تعالی.
۹. حجاب: پرده.
۱۰. سرکش لیک: اوجرلیک، قیصرلیک.
۱۱. ورطه: جر، هلاکت یاقه سی.
۱۲. طاهر: پاک.
۱۳. زندیق لیق: یشیرین دین سیز لیک.
۱۴. سالک: یره توچی و صلی گه ایریشیش یولی ده یوروچی مرید.
۱۵. قرآن کریم ده گی «ابراهیم» سوره سی نینگ ۷ آیتی دن تنلنگن.
۱۶. تارک: ترک ایتوچی.

۱۷. وارد بولیب دور: یعنی اونینگ تمانیدن ایتیلیب دور.
۱۸. زمره: جماعه، طایفه.
۱۹. جوینده اسرار حقیقت: حقیقت سر لری نینگ ایزلاوچیسی.
۲۰. دود: توتون.
۲۱. زود: تیزده، در حال.
۲۲. محب: سیوگووچی، عاشق.
۲۳. زبان حال: حال زبانی، حال تیلی.
۲۴. حدیث: پیغمبر (ص) نینگ سوزی.
۲۵. بوییرده عیدالله خان نظرده توتیلگن.
۲۶. بوییرده سالک نی اوز عقل وهوشی دن اییریپ بیخود قیلش و اونینگ مستقل فکرله ش استعدادی نی یوقاتیش نظرده توتیلگن.
۲۷. جلیس بد: یامان، بی خاصیت، بی فیض و ناپاک صحبت داش.
۲۸. شر: یامانلیک، یاووزلیک.
۲۹. باز: لاجین.
۳۰. قابل: قبول قیلوچی.
۳۱. روزی: بوییرده نصیب ومیسر بولیش معنی سیده.
۳۲. تجلی قیلش: جلوه قیلش، کورینیش.
۳۳. رب: پروردگار.
۳۴. متعلق: باغله نوچی.
۳۵. غربال: غلبیر.
۳۶. منزه: پاک، یوکسک.
۳۷. جنون: جن نی لیک، دیوانه لیک.
۳۸. باطن: ایچکی، ایچکی دنیا.
۳۹. غیرلیک: اوزگه لیک، بیگانه لیک.
۴۰. علم: بیرق.
۴۱. تأمل: چوقور اوپله ش، فکرله ش، دقت بیلن ملاحظه قیلش.

۴۲. طره: گجک، زلف.

۴۳. صفات: صفت لر.

۴۴. انس والفت: بیراو بیلن صحبت داش بولیب او بیلن الفت تاپیش.

۴۵. عملاً: عملیات ده، حیات ده.

۴۶. کبریا: بویوک لیک، عظمت.

۴۷. سالک: پیرنینگ ایزی دن باریب، اونینگ رهبرلیگی ده بیران- بیر طریقت آرقه لی هدايت یولی گه کیرگن کیشی.

۴۸. تجلی: کونگلی حق بیلن اوچره شو لیاقتیگه ایگه بولگن کیشیلر کونگلیگه، اقبال یاردمی بیلن حق نوری نینگ ساجیلشی.

۴۹. تعلق: مناسبت، ارتباط، علاقه و باغله نیش.

۵۰. حضور و غیبت: تصوف ده ایکیکی خیل حضور بار: دم یعنی نفس حضوری و کونگل حضوری. بیرینچسی سالک هر بیر نفس آلیش ده حق یادی بیلن بولیب، اوندن غفلت ده قالمیدی.

ایککینچی سی یعنی کونگل حضوری نفس حضورینی تکرارله ب دوام بیریشی نتیجه سیده حاصل بوله دی. البته بو، سالک ده خلق دن غیبت حاصل بولیب (اونی ایسدن چیقہ ریب) حق دن باشقه نرسه لرنی اونوتیشی گه سبب بوله دی.

۵۱. جذبه: کونگل ده تاپیلگن حق محبتی و اونی ته نیب آلیش ذوقی دن عبارت بولیب، اوشبو ذوق دن، سالک نینگ کونگلی نهایت لذت سیزه دی.

۵۲. اسما وصفات: تینگری تعالی نینگ اینگ گوزه ل اسم لری وصف لری. او نینگ هر بیر اسمی، بیر صفت نینگ دلیلی دیر، اونینگ هر صفتی گه خاص معرفت موجود، صفت لری نینگ گوزه ل لیگی انسان استعدادی گه قره ب حق مشتاق لری گه جلوه قیله دی.

۵۳. ذکر: باشقه لرنی اونوتیب، فقط حق قه توجه قیلش، یعنی یوزله نیش.

۵۴. مراقبه: ظاهر و باطن نی حق دن باشقه نرسه لردن سقله ب، فقط اونگه توجه قیلش، یعنی یوزله نیش.
۵۴. ثقلان (ثقلین): انس و جن.
۵۵. حال و قال: «قال» سوزله شیش، دلیل و منطق بیلن گپیریش دن عبارت بولسه، «حال» سوزسیز معنوی مطلب لرنی توغریدن توغری، واسطه سیز بیلیب آلیش ملکه سی دیر. اوشبو ملکه کوپ معنوی تجربه لر و صوفیانه سلوک نتیجه سیده حاصل بوله دی، یاکه یره توچی تامانیدن بیرله دی

ایضاح لر:

عروج - یوقاری گه کوته ریلش.
مظهر - ظاهر بولیش، کورینیش وجلوه قیلش جایی.
کبریا - بویوک لیک، اولوغ وار لیک، عظمت.
تلمیح - شعرده بیران بیر مشهور قصه، حادثه یا که مشهور مثل
که اشاره قیلش.
قرینه - بیران مطلب نی بیلیم آلیش یا که مرکب و مجهول مسئله
نی انگله ش و یا بیران مقصد گه ایریشیش اوچون دلیل بوله دیگن نرسه،
علامت، نشانه.
قریحه — ذوق، ادراک، شاعر لیک و یازوچی لیک اوچون
طبیعی کوچ و استعداد.

اشکمش ده بابا رحیم مشرب نینگ
ابدی یاترجایی

افغانستان نینگ شمالی ولایت لری همده کابل، هرات و بادغیس
کبی ولایت لر ده یشیدیگن کوپ ملیون لیک اوزبیک لر و باشقه

ترکی خلق لر آره سیده بابا رحیم مشرب نینگ نامی حرمت بیلن تیل
 گه آیینب، اوزبیکچه و دری تیلی ده گی شعر لری مراق بیلن اوقیله دی.
 تخار، قندز، بدخشان، سمنگان، جوزجان، سرپل و فاریاب ولایت
 لری ده بو اتاقلی شاعر اثر لرینی کوپله ب اوچره تیش ممکن.
 اونینگ شعر لری افسانوی توس آلگن حیاتی قصه سی بیلن قوشیلیب
 کوپ مرتبه چاپ ایتیلگن. شونینگ دیک «مبدأ نور» (یاروغ لیک
 نینگ باشله نیش نقطه سی) نامی بیلن اونینگ قلمی گه منسوب اثر نینگ
 قولیازمه نسخه لری هم کوپ تاپیله دی.

بوندن کوپ بیل لر آلدین زمانوی مکتب لر آز لیگی سبب لی
 شمالی ولایت لر ده باله لر- اوغیل- قیزلر محلی مدرسه لرده اوقیب
 سواد چیقہ ریشردی. کوپینچه شهر محله لریده، اهالی ضرورتی گه
 کوره، اوغیل- قیز لر اوچون آز می کوپ می مدرسه لر بولر دی.
 اوغیل لر مدرسه لریده آخوند لر و قیز لر مکتب لری ده بی بی آتون
 لر (محلی معلمه لر) درس بیرر دی لر. بیزنینگ شهریمیز سرپل (سرپل
 ولایتی نینگ مرکزی) مکتب لریده، قرآن کریم، تورلی دینی کتاب
 لر، شعر لری اثر لر، اوزبیک و دری تیل لریده اوقیتیلر دی.

او لر قطاری ده حافظ، نوایی، بیدل، هویدا دیوان لری و بعضاً
 صوفی الله یار و بابا رحیم مشرب کتاب لریدن هم درس بیریلردی.
 وقت اوتیشی بیلن زمانوی مکتب لر کوپه یشی نتیجه سیده
 اوشو محلی مکتب لر نینگ کتته قسمی ترقه لب کیتدی.

اوزبیک لر بابا رحیم مشرب نی بیر ولی (تنگری نینگ دوستی) و
 کشف و کرامت ایگه سی صفتی ده ته نیشیب، اوندن صادر بولگن
 کرامت لر باره سیده کوپ گیریشه دی.

بیرانسان گه نسبتاً عقیده و اخلاص حد دن آشگن ده اوشه انسان
 یوکسه ک درجه گه کوته ریلیب، مقدس ذات لر قطاری دن اورین
 تاپه دی. خلق اونگه اینانیب، سیغینیشه دی و اوندن اوز مشکل لرینی

بیچیب بیریش اوچون یاردم سوره یدی.

بابا رحیم مشرب گه نسبت بیریلگن عادی بولمه گن تورلی- تومن حادثه لر بعضاً اونینگ حیاتی گه غیر طبیعی توس بیره دی و اونینگ سیما سی تیوه ره گی ده بیر مقدس هاله (قوتن) یره ته دی.

مولانا جلال الدین، عمادالدین نسیمی، خواجه احمد یسوی کبی بویوک ذات لر نینگ حیاتی انه شونداق عجایب ماجرا لر، طبیعی بولمه گن واقعه لر و ایرتک سیمان حادثه لر بیلن قوشیلیب کیتگن. افغانستان اوزبیک لری و تاجیک لری آره سیده شاه مشرب نینگ مونچه شهرت و محبوب لیک قازان گه نی گه سبب اولاً اونینگ هر ایککی تیل ده یازگن شیرین، تکلف سیز و خلق تیلی گه یقین شعر لری بولسه، ایککینچی دن، اونینگ عمر آخری ده بلخ شهری گه قیلگن سفری و اوشه بیر ده شهید بولگه نی دیر.

بابا رحیم مشرب تورلی- تومن ملک لرنی کیزیب، حیاتی نینگ آخرگی پیت لریده بلخ شهری گه کیله دی، او بیر ده گی ادیب لر و ملا لر بیلن اوچره شیب، بلخ و قوندوز حکمداری محمود خان بیلن ملاقات ده بوله دی.

مشرب اوز زمانه سی نینگ ییریک عالم و عارفی صفتی ده هیچ قچان هم حقیقت دن واز کیچمس و ناحق قه تسلیم بولمس ایدی. اوقه بیر گه بارمه سین، ریایی شیخ لر، عمل سیز ملا لر و خلق جانی گه بلا بولگن ظالم شاه لر و حاکم لر گه قرشی توریب، بعضاً توغریدن توغری و بعضاً هجوی و کنایی طرز ده او لر نینگ حقیقی قیافه سینی آچیب بیرر، عدالت و انسان سیور لیک غایه سینی ایلگه ری سورر دی.

محمود خان اطرافی ده ییغیلگن دین ماهیتی دن خبر سیز عالم سیمان کیشی لر اونینگ ایرک سیور و عدالت پرور غایه لری گه قرشی تورگن حال ده، اونی کفر و الحاد گه متهم قیلیب، محمود خان

نی شاعر نی آسیب، اولدیریش گه تحریک ایته دی لر.
 بابا رحیم مشرب قشری (یوزه کی) علما لر فتوا سی بیلن بلخ
 شهری ده دار گه آسیب اولدیریه دی و جسدی اوشه بیرده دفن ایتیه
 دی.

هندوستان ده باسیلگن شاه مشرب نمگانی دیوانی نینگ آخریده
 یازیلشی چه، بیر آز مدت دن کیین شاعر نینگ حامی و مرید لری
 کیلیب، محمود خان دن قصاص آله دیلر و مشرب نینگ جسدی نی
 اونینگ وصیتی گه کوره، بلخ شهری دن ایشکمش (اشکمش) شهری
 گه آلیب باریب کومه دی لر. اما بعضی بیر روایت لر گه قره گنده،
 مشرب بیر کیچه محمود خان نینگ وزیری مسعود نینگ توشیگه
 کیریپ، اونگه مینینگ جسدیم نی اشکمش گه آلیب باریب کومگیل،
 دیب بویوره دی.

حاضر بلخ شهری ده «جوانمرد قصاب» دیگن مشهور زیارتگاه
 یقینی ده مشرب نینگ بیرینچی قبری توره دی. ایل اونی بیر مقدس مزار
 صفتی ده حرمت قیلیب، تورلی جای لر دن اونی زیارت قیلش
 اوچون کیلیشه دی. اما بو عارف شاعر نینگ حقیقی ابدی یاتر
 جای اشکمش دیگن شهر ده دیر.

اشکمش تخار ولایتی نینگ بیر کیچیک شهری بولیب، قدیم دن
 وزوالین نامی بیلن شهرت تاپگن. افغانستان آریانا دائرة المعارفی، ۳
 جلد، ۱۷۷ بیت ده بیریلگن معلومات گه قره گن ده، اشکمش شهری
 خان آباد شهری دن ۳۰ کیلومتر مسافه ده، اشکمش دریا سی نینگ
 یانیده واقع بولگن. اونینگ غربی تامانی ده خان آباد شهری و
 شوراب چولی جایلشگن. ایلگه ری خان آباد - نهرین - کابل یولی شو
 دشت دن اوتردی.

اشکمش نینگ شمال و جنوب تامان لریده تاش و توپراق دن
 ترکیب تاپگن کیچیک تاغ لر توته شیب، شمالی ده تالقان شهری، شرقی

ده خوست و فرنګ تومنی، شمال شرقی ده فرخار تومنی توره دی.

اقلیمی قوروق ایسیق. اشکمش دریا سی، خوست و فرنګ تاغ لریدن سرچینه آلیب اشکمش دن اوته دی و بیش یریم کیلومتر دن کین خان آباد دریا سی که توکیله دی. بو دریا کوپینچه قوریق بولیب، فقط یاغینگر چی لیک و سیل فصلی ده اونده سو آقه دی. اشکمش ده ایکینچی لیک کوپینچه دیمه (للمی) بولیب، بوغدای، ارپه، نخود، تربوز و قاوون ایکيله دی. شهر چه نینگ غربی تامانی ده تاش کومیر کانی بار. اوندن هر ییل ۲۵۰ تن که یقین تاش کومیر قازیب چیه ریلیب، بغلان ده گی قند فابریکه سی اوچون کوکس (تاش کومیر نینگ بیر توری) که ایلنیریه دی و قسماً اهالی احتیاج لری که ایشله تپله دی.

آلمان لیک اروین گروش بوخ «افغانستان جغرافیه سی» ناملی کتابی ده، باشقه شهر لر قطاری ده، اشکمش باره سیده هم قوییده گی قیسقه معلومات نی بیر ده:

«تخار ولایتی نینگ جنوبی ساحه لریده ایککته کیچیک بازار اورین توتگن - اشکمش و فرخار. اشکمش نینگ ایسکی بازاری نهرین و فرخار دریا لری اورته سیده گی بیر لر ده شهری خصوصیت لر بیلن جایلشگن بولیب ۲۰۰ ته دکان و ۸ ته سرائی بار».

افغانستان ده سرای، مارکیت سیمان کتته جای بولیب، تورت تامانی اطاق لر بیلن اورلگن بوله دی. اوندن، کتته شهر لر ده مارکیت و مسافر خانه صفتی ده، کیچیک شهر لر ده مسافر خانه، گراج و بازارچی لر اولاو لرینی سقله ش مقصدی ده استفاده قیلینه دی.

کتاب مؤلفی ۷۳-۱۹۷۲ ییل لری اوشبو شهر نی کوریب اوتگن. اوشنده او انچه گینه آباد بولیب، اونده ۴۵ - ۴۰ مینگ اهالی یشردی. او لر نینگ ۷۰ فیصدی اوزبیک و ۳۰ فیصدی تاجک لر ایدی. احتمال،

اوروش دن سونگ احوال باشقه چه راق دیر. انه شونداق بیر منطقه ده، اشکمش شهرچه سی دن بیر یریم کیلومتر شرق تامان ده اوزبیک نینگ سلطان العارفین، برهان المحققین و زبده المتکلمین شاعری مولانا مشرب نینگ مقبره سی جایلشگن. مقبره خام خشت دن قوریلگن گنبد لی بنا بولیب، تربت نینگ اوزی هم لای دن یه سلگن. قبر نینگ تیپه سیده عرب تیلیده یازیلگن بیر تاش لوحه کیشی دقتینی اوزی گه تارته دی.

مقبره نینگ غربی تامانیدن چیقہ دیگن بولاق کتته (۱۰۰=۱۰۰X متر) حوض گه توکیلیب، اوندن شهرگه قره ب آقه دی. حوض مقبره دن ۱۰ متر مسافه ده واقع بولگن. یاز ده سووی سلقین و قیش ده ایسسیق. حوض نینگ تیوره گی ده بلند درخت لر قد کوترگن. یاز پیت لری اهالی دم آلیش اوچون او بیرگه باره دی. مقبره نینگ اطرافنی نی ۲-۳ توت درختی بیزه ب تورهدی.

اشکمش اهالیسی و اونگه یقین منطقه لر اولوسی، شاه مشرب نی اولوغ عالم شیخ دیب تنیشه دی. اونینگ اوزبیکچه و دری (فارسی) شعر لری قادریه طریقتی پیرو لری تامانی دن جهر لرده آهنگ بیلن اوقیله دی.

شاه مشرب مخلص لری اونینگ قبرینی همیشه زیارت قیلیب توریشه دی، اینیقه سه چهارشنبه کون لری عیال لر نینگ سانی کوپیه دی. زائره لر شاه مشرب روحانیتی دن حاجت تیله ب، اوز مشکل لرینی حل قیلش امید ی ده بوله دیلر. کتته باغده نذر و خیرات اوتکه زیب دم آلیشه دی.

نیچه بیل لر مقدم بعضی بیر شیخ لر بو مقبره ده چیلله اولتیریپ، معنوی کمالات گه اینتیلر ایدی لر. شو یوسینده، بابا رحیم مشرب، بو اولوغ شاعر و عارف، اوز یوکسه ک روحی، عارفانه و رندانه شعرلری بیلن مخلص لر قلبی ده یشیدی، مینگ له ب مستمند کیشی لر اوچون

روحی تینچ و معنوی یاردمچی صفتی ده خدمت قلیب کيله دی.
 تأکید له ب و تکرار له ب ایتماچی میز که بابا رحیم مشرب
 نینگ تربتی اشکمش ده، بابر میرزا نینگ قبری کابل ده، حضرت
 امیرعلیشیرنوی، گوهرشاد بیگم و سلطان حسین بایقرا ابدی یاتر
 جای لری هرات شهری ده، او لر نینگ معنویت لری بیلن بیرگه
 افغانستان و اوزبیکستان خلق لرینی کمه لک کوپریک صفتی ده بیر-
 بیرگه چمبرچس باغله ب توریب، دوست لیک نی مستحکم له ش
 رشته سی بولیب کیلماقده*.

بابا طاهر و اونینگ عرفانی ترانه لری

فارسی- دری تیلی نی بیلگن لر آره سیده بابا طاهر نینگ ترانه
 لرینی اوقیمه گن یا که ایشیمه گن کیشی کم بولسه کیره ک.
 چونکه اونینگ رباعی لریدن انچه سی مینگ ییل که یقین مدت
 دوامی ده خلق آغزه کی ادبیاتی که قوشیلیب کیتیپ تورلی شیوه لرده
 اوقیلیب کیلماقده.

بابا طاهر عریان نامی بیلن کتته شهرت قازانیب، اوز سحرلی
 تیورت لیک لری بیلن روح لر نی تسخیر ایتگن و کونگل لرگه یول
 آچگن شاعر کیم ایدی.

اونینگ حیاتی، ترجمه حالی حتی توغیلگن ییلی حقی ده
 بیترلی درجه ده معلومات موجود ایمس. تورلی منبع لرده بیریلگن
 قیسقه چه معلومات لرگه کوره او بیشینچی هجری عصر اورته لری
 نینگ شاعر و عارف لری دن بولیب، تورتنینچی هجری عصر اورته

* ایستمه: شاه مشرب قبری نینگ موقعیتی حقیقه تخار لیک دوستیمیز محترم رحمت الله حسن
 بیرگن معلومات لردن هم فایده لندیک..

لریده توغیلگن، مشهور بخارا لیک متفکر و فیلسوف ابوعلی ابن سینا بیلن زمانداش بولیب یشه گن.

عرب منبع لریده بیریلگن معلومات لرگه کوره او مشهور صوفی، شاعر و درویش صفتی ده قلندرانه حیات کیچیریب، هر دایم حرکت ده بولگن، اوندن عرفانی غایه لر و تصوفی قره ش لر بیلن یوغیریلگن بیر قطار ترانه لر قالگن. اونینگ ترانه لری تصوف ده یوکسک اورین توتگن و «وحدت» غایه لرینی اوزیده عکس ایتیرگن.

شونینگ دیک بابا طاهر، سلجوقی لر سلطانی طغرل بیگ بیلن زمانداش بولیب، سلطان همدان گه بارگن ده، او کمالات درجه سی گه یتوشگن عارف و یتوک صوفی بولگن. سلجوقی لر دوری نینگ مشهور یازوچی و تاریخچی سی راوندی اوزی نینگ مشهور اثری «راحۃ الصدور» (کونگل لر راحت) ده سلطان نینگ بابا بیلن اوچره شووی (۴۴۷ هجری ییل) حقیقه قوییده گی دیک یازگن. «ایشیتیشیم چه سلطان طغرل بیگ همدان گه کیلگن ده، او بیرده اوچته پیر موجود ایدی. بابا طاهر، بابا جعفر و شیخ همشا. او لر همدان ده گی خضر دیگن تاغ ده تورردی. سلطان او لرگه کوزی توشیشی بیلن لشکر کوکبه سینی توخته تیب آت دن توشه دی، وزیر ابو نصر الکندری بیلن ایلگه ری یوریب او لر بیلن کوریشه دی. بابا طاهر اوندن سوریدی: خدا خلقی بیلن نه قیلگونگ دور؟ سلطان دیدی: سین ایتگه نینگ دیک!» بابا دیدی:

«ان الله يأمر بالعدل والاحسان» (الله عدالت یوریتیش و احسان قیلش گه بویوره دی) سلطان دیدی:
«شوندی قیلگوم دور».

منبع لر ده یازیلیشی چه، بابا طاهر دن عرب تیلی ده «الفتوحات الربانیه» (الهی کشفیات لر) ناملی اونینگ قیسقه چه سوز لری دن

عبارت بولمیش بیر مجموعه قالگن. اوشبو مجموعه ده عرفانی عقیده لر، علم و معرفت، ذکر و عبادت، وجد و محبت باره سیده سوزیوریتیلیب، اخلاقی تعلیمات لر حقیقه فکر بیلدیریلگن. بابا طاهر دن قالگن اینگ مهم اثر اونینگ ترانه لری - تورت لیک لری مجموعه سیدن عبارت دیر. بو تورت لیک لر رباعی لر عنعنوی وزنیده بولمسه هم، رباعی لر دیب اتله دی. اوشبو، هیجان و نازک تویغو لر بیلن تولیب تاشگن، نهایت لطیف، گوزه ل حسیات لر نی اوزیده مجسم ایتگن ترانه لر، زمان اوتیشی بیلن کوپ گینه اوزگه ریش لر گه اوچره ب اوزی نینگ اصل شکلی (لور لهجه سی) دن چیقیب، دری تیلی گه یقین بولگن. مثال اوچون اونینگ ایریم تورت لیک لری افغانستان ده تورلی محلی لهجه لر ده ایریم اوزگه ریش لر بیلن دری تیلی ده ایتیه دی. او لردن:

دو زلفانت بود تار ربام
چه میخواهی ازین حال خرابم
تو که با ما سر یاری نداری
چرا هر نیم شب آیی به خوابم

زدست دیده و دل هر دو فریاد
هر آنچه دیده بیند دل کند یاد
بسازم خنجری نوکش ز فولاد
زنم بر دیده تا دل گردد آزاد

علی راهجیری اونینگ رباعی لری مجموعه سی گه یازگن سوز باشی سیده قوییده گی چه فکر بیلدیرگن:
«اونینگ سوز لری نینگ روان لیگی، ساده لیگی، نازک و نفیس

لیگی عین حال ده اوندہ گی فصاحت و بلاغت، مهم راغی اوندہ گی کوبینیش و هیجان، کلام نینگ نفوذ و تأثیر چن لیگی شو قدر کوچلی که حاضر که چه هم فارس تیلی ده اونگہ تینگ کیله دیگن، اونگہ اوخشدیگن اثر یرہ تیلہ گن».

بابا طاهر نینگ ۱۶۰ دن آرتیق ترانہ لری بار. ایریم لری نینگ انگلیسی ترجمہ سینی اوز ایچی گہ آلگن چیرایی توپلم استاد علی راهجیری سوز باشی سی، مشهور خطاط استاد علی اکبرخان کاوہ نینگ نہایت گوزہ ل و چیرایی خطی ده «رباعیات بابا طاهرعریان» نامی بیلن، ۱۳۷۱ هجری بیل نہات رنگلی نفیس کاغذ ده نشرایتیلگن. البوم شکلی ده یازیلگن ۶۸ بیت لی بو نفیس کتاب نینگ حاشیہ لری چیرایی گل لر، کشتہ لر، صورت لر و میناتور لر بیلن بیژہ تیلگن بولیب، کتاب متنی ده رضا عباسی (۱۶ - ۱۷ عصر لر) میناتور لریدن فایده لہ نیلگن.

بو اورینده شونی هم ایسلہ تیب اوتیش کیرہ ک کہ، تنیقی عالم و ترجمان شاه اسلام شاه محمودوف تامانی دن اونگہ منسوب اوچ یوز دن آرتیق رباعی اوزییک تیلی گہ ترجمہ قیلینیب، ۱۹۹۴ ییل «رودکی و بابا طاهر» ناملی مجموعہ ده نشر ایتیلگن ایدی.

بیز راهجیری توپلمی گہ اساس لہ نیب اونینگ ترانہ لریدن ۱۹ تہ سینی تنلہ ب آلدیک. او لردن ۱۰ تہ سینی عروض وزنیده و ۹ تہ سینی برماق وزنیده شعری ترجمہ قیلدیک. قیزیقیش و اخلاص محصولی بولمیش اوشبو ایشیمیز حرمتلی اوقوچی لرگہ منظور بولہ دی دیگن امید ده میز.

عروض وزنیده:

قسم تینگری گہ جانانیم ایرورسن

پیمبر گہ قسم جانیم ایرورسن

اوزیم نینگ کیم لیگیم نی ییلمه سم هم
سینی ییلدیم که درمانیم ایرورسن

تره تسه عطرینی اول طرفه کاکل
یوقاتر اوز هیدین باغ لرده سنبل
خیالینگ ساغینیب تون لرده قوچسم
عطر ساجگی جایمدن تانگ چاغی گل

قولیم یتسه فلک چرخی گه بیر آن
سورردیم اوندن، ای گردون گردان
بیراوگه یوز تومن نعمت بیریب سن
قوشیدورسین بیراونینگ نانیگه قان

کیلیب کورگیل بو قیغولی کونگل نی
سریق یوز ده قیزیل یاش، خسته دل نی
چیدم دردی، فراق اندوهی بیرلن
کیچیرگن من نیچوک بو آی و ییل نی

اگر مستانه میز، سیندن ایرور میز
اگر دیوانه میز، سیندن ایرور میز
اگر مسلم، اگر هندو، اگر گبر
بولیب افسانه میز، سیندن ایرور میز

قیلیلیک ییغله بان کوز لرنی جیحون
بولیلیک عشقیده لیلی و مجنون

سیویمتلی بیر فریدون نی یوقاتدیک
توزیلک ینگ ییر باشقه فریدون

تون آی گه باقیبان یالباره دور مین
کون اولسه قیغو دن بیچاره دور مین
اوز اورنینگنده سینینگ باردور قرارینگ
مین ایرسه دهرارا آواره دورمین

ایشیتمس کوک مینینگ آه و فغانیم
ایزیلدی گردشیدن خسته جانیم
حیاتیم اوتدی غم- قیغو ییلن لیک
توزوک ایلنمه دی هیچ آسمانیم

بیران گل اوسمه سین، سین سیز چمنده
اوسیب، یاقتیر مه سین عطرینی بنده
یوره ک قانی یوزیدن کیمه سین هیچ
بیراو کیم کولسه سین سیز، قیلسه خنده

ته نیم نی باسدی یوز کلفت خدایا
کونگل ده تاشدی غم- حسرت خدایا
غریب لیک درد، مسکن شوقی بیرلن
یوره کنی کویدیروور حرقت خدایا

کوز و کونگل قولی دن داد- فریاد
کونگل، کوز کورگه نین دایم قیلر یاد
یَسی فولاد دن بیر تیز خنجر

قده ب کوز گه قیلی کونگل نی آزاد

بر ما ق وزنیده:

کوز لریم کاسه سی، سینینگ سرایینگ
ایاغینگ توپراغی کـ»وز لریمگه تینگ
قدم قویسنگ آزار تاپمه سین دیمن
کیپرک له ریم تیکنیدن آياغینگ

قورقمه س سیوگن کیشی اوزیدن، جاندن
قورقمیدی عاشق، کیشندن، زنداندن
عاشق کونگلی آچ بوری، هیقمیدی
هرقنچه هم هی - هی دیسه چوپاندن

ایککی زلفینگ ایرور ربایمگه تار
بو یامان حالیمدن نه ایسته گینگ بار
مینگه یارلیق قیلمس ایکنسن نیگه
کیررسن تونلری توشیمگه ای یار

مسلمان لر کیلدی اوچ، روزغارغمی
غریب لیک، یوقسول لیک غمی، یارغمی
پرواییم یوق غریب لیک - یوقسول لیکدن
مینى آخر اولدیرگی دلدار غمی

اله ایکننگ، ای لاله ایکوچی لر
گل ایکیشدن باغبان لر قول تارتینگ لر

گل لرعه‌دی مین کورگه نیمدیک بولسه
گل اورنیده تیکن ایکسنگیز بهتر

سَلْمنا اوز لرین بیلمه گن لرگه
اوتده هول - قوروق نی سیزمه گن لرگه
دیرو و بتخانه، کعبه، صومعه ده
یاردن بوش بیر جای نی کورمه گن لرگه

بو ذله ده ییغلب یوریب بیر دهقان
لاله ایگردی کوز دن آقیزیب قن
ایکیب یوریب دیرایدی: «وادرینغا
ایکیب تْشَلب کیتیش ایکن بوجهان!؟»

ریم کیم گه، دیمن کیم گه باراین
عاجز - ناتوان من کیم گه باراین
باشقه لر قووسه لر سینگه یوز تو تکوم
سین قوسنگ ایشیکدن کیم گه بارا یین

ایضاح لر

- لشکر کوکبه سی: لشکرنینگ ایلغار قطعه سی.
- وجد: ذوق، شوق، عشق و محبت.
- گردون گردان: ایله نوچی آسمان.
- حرقت: کویینیش، یانیش.
- صومعه، دیر: عیسوی عابد وزاهد لر نینگ عبادت خانه سی.

حاضر گی زمان اوزییک تصوف شناس لیک علمی گه بیر نظر

انسان بیرینچی مرتبه اوز اطرافی نی اور گه نیب، حیات و کاینات سرلرینی بیلیب آلیش گه اورینیشی بیلن بیر گه، ایلک عرفانی تخیل لر و تصور لر هم یوزه گه کیلگن ایکن. ایلک عرفانی تصور لر، میفولوگی بیلن چمبرچس باغلیق بولگن بولسه هم، انسان تفکری ترقیاتی بیلن بیر گه رواج لنه دی و فلسفی تفکر لر بیلن یوغیریلیب، اوزیگه خاص یونه لیش لر گه ایگه بوله دی.

عرفان نینگ اوزیگه خاص لیگی شوندن عبارت ایدی که، حکمت و تفکر، کاینات سرلرینی بیلیب آلیش جریانی ده، منطق و استدلال ایلنه سی (دایره سی) ایچیده آقسب قالگنده، عرفان و تصوف، «اشراق چراغی» بیلن یاردم گه کیلیب، عقل و منطق باسیب اوتالمیدیگن یول گه او نی باش لردی و حاضر گه چه هم شونداق بولیب کیلماق ده. شونینگ اوچون هم، تصوف و عرفان بارلیق سرلرینی بیلیب آلیش ده، تعقل و تعبد (عقل و مذهب) عاجز لیگی نینگ نتیجه سی و عکس العملی دیب بی چیز ایتمه گن بولسه لر کیره ک.

قدیمی هند و یونان فلسفه سیده خیل مه - خیل عرفانی فکر

لر، اینیقسه «وحدت» گه دایر تعلیمات لر یوزه گه کیلگن ایدی. اسلام تصوفی اسلامی منبع لر دن تشقه ری، یونان فلسفی تعلیماتی، اینیقسه افلاطون قره ش لر ی دن فایده لنگن بولسه هم، تدقیقاتچی لر فکری گه کوره افلاطون و نیو پلاتونیزم، شونینگ دیک هند عرفانی یونه لیش لر ی، اونگه اوز تأثیرینی اوتکز گن. فرانسه لیک تصوف شناس عالم راجی ارلند یازیشیچه، اونده گی کوپ موضوع و متیرال لر، اسلام مذهبی تعلیماتی و عننه لری بیلن چوقور قوشیلیب کیتگن. تصوف، اسلام عالمی ده کینگ کولم ده ترقه لب، نه فقط خلق نینگ عملی حیاتی ده، بلکه تفکر، ادبیات و بدیعی ایجادی ساحه سیده هم اوزی دن چوقور تأثیر و ایز قالدیر گن.

ترکستان ده شورا لرتوزومی، تصوف تعلیماتی گه قرشی و سلبی مناسبت ده بولگه نی اوچون، برچه خلق، اینیقسه ایجاد کار لر نی، اوندن اوزاق له شتیریب، او لر نی اوشبو تعلیمات فیضی دن محروم قیلیب کیلگن ایدی. شو سبب لی، شوروی حاکمیتی قول له ب، ایرکین لیک شرایطی یوزه گه کیلگن دن کین، تصوف فلسفه سی و اونینگ تورلی طریقت لر ی گه تیگیشلی بولگن تعلیمات نی چوقور اور گه نیش اوچون، مکمل شکل ده یازیلگن اثر لر گه ضرورت سیزیلماقده.

اوزبیکستان مستقل لیگی دن سونگ معنوی قدریت لر نی تیکله ش جریان ی ده ایریم عالم لر تامانی دن، تصوفی موضوع لر بویچه جوده کوپ مقاله لر، رساله لر، تدقیقات لر و ترجمه لر نشر قیلیندی. اینیقسه فیلولوژی فن لر ی دوکتوری ابراهیم حق قل اوف، عارف عثمانوف، یعقوب جان اسحاقوف، سلطان مراد عالم و باشقه بیر قطار تدقیقاتچی لر تامانی دن یازیلیب نشرایتیلگن اثر لر دقت گه سزاوار دیر. شونینگ دیک کمیته قلمی گه منسوب «تصوف تعلیماتی ایلدیزلری» ناملی علمی رساله «ملاقات» ژورنالی نینگ ۱۹۹۵ ییل ده گی ۱-۲، ۳-۴، ۵-۶- سان لریده، «کونگلیم کوزی

بیلن کور گن لریم» ناملی شیخ نجم الدین کبرا رساله سی نینگ عربچه دن ترجمه سی «حیات و قانون» ژورنالی نینگ ۱۹۹۵ ییل، ۴-۵-۶ سان لریده و «صداقت لی طالب» دیب اته لگن مخدوم اعظم نینگ «رباعی لر شرحی» رساله سی نینگ فارس تیلی دن ترجمه سی «ملی تیکله نیش» جریده سی نینگ ۱۹۹۶ ییل سان لریده نشر ایتیلگن ایدی. لیکن شونداق بولسه هم تصوف غایه لری، اونینگ ماهیتی و مقصد لرینی هرتامانلمه علمی تحلیل ایتوچی مکمل راق اثر لر نینگ اورنی بوش قالب کیلماقده. مذکور بوشلیق لر دن بیرینی، ته نیقلی تصوف شناس و تدقیقاتچی عالم استاد نجم الدین کاملوف تولدیریش که حرکت قیلیب، شرق فلسفی تفکری تاریخی تور کومی دن «تصوف» دیب اته لگن کتابی نینگ بیرینچی جلدینی نشر قیلدی. بیز اوشبو مقاله ده، مذکور اثر نی امکانی بار یچه حرمتلی اوقوچی لر که معرفی ایتیش که اورینه میز، چونکه اوشبو کتاب اوزبیک تصوف شناس لیک علمی که تیگیشلی بولگن مهم اثر دیر.

استاد نجم الدین کاملوف نینگ «یازوچی» نشریاتی تامانیدن نشر ایتیلگن «تصوف» کتابی، بیر مقدمه، ۱۲ عنوان (باب) و بیر خاتمه دن تشکیل تاپگن بولیب، ۲۷۲ بیت نی اوز ایچی که آلگن. بیرینچی باب، «تاریخ و تعریف» دیب اتله دی. مؤلف اوشبو عنوان آستیده تصوف تعلیاتی نینگ تاپیشی و باشلنغیچ باسقیچی حقی ده سوز یوریتیب اونینگ قیسی عامل لر تأثیری آستیده یوزه که کیلگن لیگی حقیقه معلومات بیر ده، «صوف» (جون- یونگ) سوزیدن «صوفی»، «تصوف»، «متصوف»، «مُستُوف» سوزلری حاصل بولگنلیگی باره سیده گپیریب، هر بیر کلمه نینگ معنی سینی آچیب بیر ده.

شو اورینده قید ایتیش لازم بوله دی که «مُستُوف» سوزی عرب تیلی لغتنامه لری ده کوز که تشلنمه دی. مؤلف اونی کاشفی اثر لریدن آلگن ایکن. اوشبو سوز کاشفی تامانیدن «صوف» سوزی اوزه گی

اساسیده، «استفعال» قاعده سیگه بنا توزیلگن بولیب، او نی توغری بولمسه هم، «مُستصوف» (ص- ضمه سی بیلن) ایمس، بلکه «مُستفعل» وزنیده یعنی «مُستصوف» (ت- فتحه سی، ص- سکونی، و- کسره سی) شکلی ده اوقیش و یازیش لازم بوله دی.

مؤلف تدقیقاتی اساسیده، تصوف تاریخی ایککی دور گه: زاهد لیک دوری، عارف لیک و عاشق لیک دورلری گه بولینه دی. او، صوفی لر نینگ اوز لرینی هم عارف صوفی- لر، زاهد صوفی لر، رند صوفی لر، فقیر صوفی لر و فیلسوف صوفی لر گه اجره ته دی. ۱۲ عصر گه چه بولگن تصوف ترقیاتی، مصر، خراسان، ماوراءالنهر، عراق و تورکستان مکتب لری نینگ تا پیلشی اوچون، زمین یره تیب بیردی. ۱۳ عصرده باشلنگن آقیم، تصوف ده «وحده الوجود» نامی بیلن شهرت قازانگه نی نی مفصل شکل ده یاریتیب اوته دی.

مؤلف فکری چه، تصوف تعلیماتی تاریخی ده، باشقه سلسله لر یوزه گه کیلگن دن سونگ، ۱۵ عصردن باشله ب اوشو تعلیمات نینگ نظری- فلسفی تامانی سونه باشلیدی، لیکن شوندی بولسه هم هندوستان ده بیر قدر فکری سیلجیش لر جمله دن «وحدت شهود» و «وحدت وجود» آقیم لرینی ینگ فلسفی آقیم لر دیب قره ش ممکن.

مذکور باب، ترکیه لیک عالم گو پیانرلی تامانیدن صوفی لر نینگ سکیز طایفه گه بولینگن لیگی و او لر نینگ خصوصیت لری حقیقه معلومات لر بیرلیب، تصوف حقیقه علیشیر نوایی بیر گن تعریف بیلن توگه تیله دی. مؤلف اوز کوزه تیش لری نتیجه سیده «تاریخ و تعریف» دیب اته لگن عنوان نی یاریتیشی گه موفق بوله دی.

کینگ باب «طریقت» دیب ناملنگن. بو باب ده، طریقت، معرفت و حقیقت توشونچه لری نینگ تا پیلشی استه- سیکین تصوف بیر علم صفتی ده علم حال دن علم قال گه اوتیش جریانی و شریعت ارباب لری بیلن تا پیلگن کیلشماوچیلیک لر حقیقه سوز

کټه دی. مؤلف طریقت نیمه لیگی نی تیکشیریب، مصر لیک ذوالنون بیرینچی بولیب، صوفیانه حالت لر نی سوز بیلن افاده له گن لیگی نی تأکید لیدی. طریقت اصول لری، شیخ لیک نینگ ۷ رکنی و شیخ نینگ صفت و خصوصیت لرینی یاریته دی، بعضی بیر سالک لر نینگ بیرته ایمس، بلکه بیر نیچه مرشد لری بولگه نی حقیقه معلومات بیره دی. مثلاً، نقشبند، تصوف نینگ تورلی تامان لرینی تورلی مرشد لر، جمله دن بابای سماسی، امیر سید کلال و عبدالخالق غجدوانی دن آلگن لیگی نی تحلیل قیله دی. باب ده طریقت مقاماتی یعنی بیکت لری ماهیتی باره سیده سوز یوریتیلیب، اونینگ ۹ توری ایضاح لئه دی، سالک نی تربیه له ش جریان دی ده سالک بیلن مرشد آره سیده بولگن مناسبت لر و مرید باشی دن کیچیرگن تورلی مدارج، قیسقه چه یاریتیلیب، نتیجه ده استعداد لی سالک نینگ قلب کوزی آچیلگن دن کین، بیشته تشقی و بیشته ایچکی حس لر دن تشقه ری، ینه بیر حیرت گه سالوچی ذهنی و وجدی (ایتنو ایتیف) قابلیت لر پیدا بولیشی انالیز ایتیه دی. مؤلف بوتون تصوف آقیم لریده کتته اهمیت گه ایگه بولگن «حال» نی، مستقل عنوان آستیده ینگ باب قیلیب ایضاح لیدی و او نی تصور و تخیل ده الهی جمال نی مشاهده قیله باشله ش، قلب نی ذوق و شوق قمره ب آلیش مرتبه سی صفتی ده یاریتیپ اوته دی. شونینگ دیک حال و اونگه قچان ایریشیش ممکن لیگی حقیقه ایریم عالم لر فکر و ملاحظه لرینی کیلتیریب، اونینگ ۷ باسقیچی بولمیش (قرب، محبت، شوق، انس، مجاهده، مشاهده، مکاشفه) نینگ هر بیرینی علیحده طرز ده ایضاح لیدی.

نوایی و جامی فکرلرینی نظر ده توتگن حال ده، جذب و مجذوب اتمه لری، صوفی نینگ روحی تکاملی جریانی ده اونینگ توته دیگن اورنی توشونتیریه دی.

مؤلف یازیشیچه ایریم نظریاتچی لر مقام لر بیلن حال مرتبه

سینی قوشیب تیل که آلگن لر، یعنی طریقت نی «مقامات» و «حال» دیب ایکیکی قسم که بولمس دن، ایکیکله سینی بیرگه آلیب قره گن لر. سونگره بو حق ده هرات لیک صوفی عبدالله انصاری فکریچه، طریقت منزل لری اونته بولیب، هر بیر باشقه نام بیلن اته لگن لیگی و تصنیف نینگ قندی دلیل لر که اساس له نگن لیگی یاریتیلیب خلاصه چیقتریلده دی. انصاری نینگ منزل لریده روح دیالکتیکی چوقور راق عکس ایتگن دیب تأکید لنه دی. باب نینگ آخریده مؤلف سالک نینگ روحی - معنوی سفری نینگ تورت خیلی - سیر الی الله (تنگری تامانی که سیر)، سیر فی الله (تنگری عالمیده سیر)، احدیت حضوری که ترقی ایتیب باریش و سیر بالله نی توشونرلی قیلیب ایضاح لیدی و تورتنچی سفر دن مقصد یره توچی - دن ینه اوزیگه قیتیش یعنی حق نامیدن گیره آلیش، دنیا که حق نورینی ترقه تیش دن عبارت دیر دیب تأکید لیدی.

کتاب نینگ کینگی بابی «معرفت و حقیقت» دیب اته لگن. مؤلف بو باب ده معرفت نیمه لیگی و اونینگ توب ماهیتی نی توشونتیریش اوچون جووده کوپ منبع لر که ته ینگن حال ده تیکشیریش آلیب باریب، طریقت دن مقصد معرفت بولیب، او ایسه صوفی لر نظری ده فکر دن آلدین کیته دیگن و شبهه که هم اورین قالدیرمیدینگن علم دیر دیگن خلاصه که کیله دی.

تیکشیریش جیرانی ده تدقیقاتچی تورلی تصوف شناس عالم لر فکر و قره ش لر که یانده شیب، روح نیمه لیگی حقیقه امام غزالی نینگ فکرینی کیلتیره دی و بویوک علامه ابن العربی تامانیدن بیلیم لر نینگ اوچ خیل که بولینیشی نی کورسه تیب، علم الیقین، عین الیقین و حق الیقین نی بیترلی درجه ده یاریتیب اوته دی. شونینگ دیک لاهوت، جبروت و ناسوت عالم لرینی ایضاح له ب، تجرید، تفرید و عشق کبی توشونچه لر نینگ عرفانی ماهیتی نی آچیب بیرده دی.

مؤلف، تصوف تاریخی ده کوپ عصر لر دوام ایټیب کیلیب، تورلی آقیم لر، سلسله لر تاپیلیشی گه سبب بولگن «سکر» یعنی مجنون بولیب تنگری تعالی نی سیویش و بیخود لیک حالتی ده عرفان قازانیش کنسپسیه سی (نظریه سی) و «صحو» یعنی هوشیار لیک کنسپسیه سینی مثال لر بیلن یاریتیب اوتیب، «سکر» آقیمی نی حاضر گی پیت لر ده اورگه نیله یانگن «آنگ سیزلیک آنگی» معما سی گه اوخشش لیگی نی کورسه ته دی و انسان ده عقل بیلن توشونتیریب بولمیدینگن حالت لر بولیشی نی فن اثبات له ماقده و اولوغ کشفیات لر عیناً انه شوندی «آنگ سیزلیک- بیخود لیک» حالتی ده یوز بیر ده دیگن خلاصه گه باره دی.

مؤلف، کتاب نینگ کینکی بابی نی «محبت» گه بغیشله گن. او محبت نی تصوف نینگ اساسی رکن لریدن بیری صفتی ده، جوده کوپ عرفانی توشونچه لر اونگه باریب ته قلبشی حقیقه سوز یوریتیب، مشهور عربچه مقوله «المجاز قنطرة الحقیقة» (مجازی عشق، حقیقی عشق یعنی الهی محبت نینگ کوپریگی دیر) دیگن مضمون نی یاریتیب بیریش گه حرکت قیله دی. او تصوف اهلی نینگ «انسان، انسان نینگ برادری دیر» دیگن غایه سینی تیکشیریب اوز خلاصه سینی چیقره دی.

کتاب نینگ آلتینچی بابی «کرامت» گه بغیشلنگن. بو عنوان آستیده کشف و کرامت، اونینگ ماهیتی و انسان لر دن صادر بولیشی ممکن می دیگن سوال اطرافی ده سوز یوریتيله دی. مؤلف ولی کیم، اونینگ خصوصیت لری نیمه لر دن عبارت، ولی لیک درجه سیگه قیسی یول دن ایریشیش ممکن لیگی حقیقه کوزه تیش آلیب باریب، نبی لر دن صادر بوله دیگن معجزه لر و ولی لر دن صادر بوله دیگن عادت گه خلاف ایش لر (خارق العاده ایش لر) بیلن فرقی نیمه ده ایکن لیگی نی ایضاح له ب اوته دی. اوشبو باب گه تیگیشلی بولگن

معما لر و مرکب مسئله لر سککیز ته کیچیک عنوان آستیده، منبع لر ده کیلتیریلگن روایت لر و عقلی دلیل لر گه اساس لنگن حال ده، هر تامان له مه و مفصل شکل ده، قیزیقرلی اسلوب ده یاریتله دی. اثر نینگ یتینچی بابی «طریقت و شریعت» دیب ناملنگن. بیز بو

عنوان نی ایضاح له ش مقصدی ده بیر آز توخته لیب اوتماقچی میز: تصوف تعلیماتی ترقه لیشی بیلن بیرگه، اوشبو تعلیمات طرفدار لری و شریعت اهلی آره سیده، استه - سیکین کیلیشماوچی لیک لر چیقہ باشله دی. هم شریعت حامی لری و هم تصوف طرفدار لری، اوز فکر و عقیده لری نینگ توغری لیگی نی اثباته له ش اوچون، شریعت منبع لری اینیقسه قرآن کریم و سنت نبوی گه مراجعت قیلردی لر. قرآن کریم آیه لری یا حدیث لر ده کیلگن ایریم سوز لر، عباره لر و بعضاً بوتون متن، هم فقیه لر و هم متصوف لر تامانی دن دلیل صفتی ده ایشله تیلردی. فقیه لر قبول قیلینگن قاعده لر اساسیده آیت و حدیث لر گه مراجعت قیلسه لر، تصوف اهلی او لر نی اوز تعلیمات لری گه ماس له شتیریب تفسیر یا که تأویل (بیر سوز نی، اونینگ ظاهری معنی سیدن باشقه چه راق قیلیب ایضاح له ش) ایتردی لر.

افغانستان لیک مؤرخ م. غبار یا زیشیچه اسلام شریعتی بیلن تصوف آره سیده قره مه قرشی لیک انیق شکل ده موجود. شریعت گه کوره خلق و بارلیق دن تشقه ری تورگن «خالق مفارق اعلی» (ماده دن آیرو، جسمانیات دن اوستون توره دیگن، عقلی عالم دن تشقه ری، برچه عقلی و روحی عالم نینگ یره توچی سی - ش. ج) موجود دیر. اما صوفی لر فکرچیچه خداوند برچه اشیا ده (دینا ده) جاری و ساری (حرکت ده) دیر. او لر برچه عالم ده یاییلگن بیر حقیقی و واقعی بارلیق (وجود) گه ایشانه دیر. صوفی نقطه نظری دن، اسلام، بُت گه سیغینیش، کعبه و میخانه، صمد و صنم بیر نرسه دیر. او لر چه اوشبو مشترک حقیقت «صلح کل» ده (برچه دین و مذهب لر طرفدارلری

نینګ تینچ لیک ده - ش. ج) یه شش لری اوچون زمین یره تیب بیرہ دی. (افغانستان تاریخ اوزه نیده، ۱۷۳ بیت).
شیعه عالم لری دن ملا صدرا اوزی نینگ صوفی لر کافرلیگی حقیده یازگن کتابی ده و اونینگ شاگردی ملا محسن فیضی کاشانی صوفی لر نی قاره لب یازگن لر. شونینگ دیک شیعه عالم لری دن ملا محمد طاهر قمی اوزی نینگ «طرائق الحقائق» (حقیقت لر یول لر) ناملی اثری ده صوفی لر که نهایت دشمن لیک کورسه تیب، او لرنی انکار ایتیپ سوز یوریت گن. او اوزی نینگ بیر قصیده سیده، هم حکمت اهلی گه و هم صوفی لر که قتتیق قرشی لیک کورستگن. مثلاً:

هوای درد انا الحق فتاده در سرشان
از آن کنند چو منصور، کفر خود اظهار
زنند لاف خدایی و ذکر سبحانی
همین کم است از آیین کفرشان زنار

ترجمه سی: اولرباشی گه «اناالحق» دردی نینگ هوا سی توشگه نی اوچون، منصور حلاج کبی، اوز کافر لیک لرینی ظاهرایته دی لر. «سبحانی» ذکر بیلن، خدا لیک لافی نی اوره دی لر، کافر لیک لریدن شونچه قالگن که، زنار تاقسه لر.
(ایران ده ادبیات تاریخی، ۵ - جلد، ۱ - قسم، ۲۱۳ - بیت).

کتاب مؤلفی استاد نجم الدین کاملوف، مذکور باب ده، اوز تدقیقاتی و کوزه تیش لرینی انه شوندی بیر مرکب معما نی ییچیپ، شریعت بیلن تصوف آره سیده، یوز فایز (یوزگه یوز) بیر بیرینی انکارقیلوچی قره مه قرشی لیک موجود ایمس لیگی گه قره

تگن. او بوندی دیب یازه دی:

شریعت اهلی گه تشویش کیلتیر گن نرسه، بو تصوف نینگ فنا، توحید، عشق، وصل کبی غایه لری ایدی. چونکه مذکور توشونچه لر، حر فکر لیک نی، حقیقت نی ایزله ش یولی ده گکی منطقی - تفکری جهت نی کوچیتیرر، وحدت، روح، الله و انسان حقنی ده تیرن راق بیلیم بیرر، عالم اسرارینی انگله ش گه یول آچردی... باز اوستیگه حق عشقنی ده بیخود و دیوانه ولی لر نینگ «شطحاتی» یعنی ظاهر ده کفر بولیب کورینگن گپ لری... عقیده پرست کیشی لرنی تشویش گه سالر و او لر بو نی ایمان دن چیکله نیش دیب بها لر دیلر. مؤلف مذکور قره مه قرشی لیک لر نینگ قربانی بولگن یحیی سهروردی، منصور حلاج، عمادالدین نسیمی و بابا رحیم مشرب کبی حر فکر انسان لر نی سه نه ب او تیب، خانقاه اهلی گه ابن جوزی و باشقه مؤلف لر تامانی دن یازیلگن کتاب لر گه انتقادی یانده شه دی. مشهور متصوف عالم لر اثر لری و فکر لری گه ته ینگن حال ده، تصوف تعلیماتی شریعت نینگ اساسی قاعده لری گه قرشی ایمس لیگی نی کورسه تیب اوته دی. ابن جوزی تامانیدن صوفی لر گه بیلدیریلگن قرشی فکر لر گه جواب قیدیره دی، همده مولوی نینگ بیر بیت ییلن باب نی توگه ته دی. بیت نینگ مضمونی:

هر بیر پیغمبر و ولی نینگ اوز مسلکی و مذهبی بار، لیکن حق آلدی گه بار گنده، او لر نینگ همه سی بیر دیر.

«خلوت و انجمن» سکیزینچی باب نینگ عنوانی نی تشکیل ایتته دی. مؤلف تصوف تعلیماتی ده گکی ایریم نورم لر، مثلاً ترک دنیا چیلیک، توحید، وحدت، رقص - سماع، خلق دن اجره لیب تجرد ده یه شش کبی خصلت لر حقیقه سوز یوریتیب، امام غزالی تامانیدن کورسه تیلگن عزلت نینگ آلتی ته فایده سی و آلتی ته ضررینی ایضاح له ب اوته دی. بعضاً انسان اوچون عزلت ده بولیش و خلوت

ده اولتيريش انيقسه چوقور تفكر گه اوتيش اوچون بير ضرورت گه ايله نيب قاله دى ديگن فكرنى ايلگه رى سوره دى.

مؤلف بهاءالدين نقشبند نينگ روحى تكامل باسقيچ لرى گه تيگيشلى بولگن ايريم واقعه لر نى ذكر ايتيه دى، جمله دن قرشى ده گى قشم (قاف حرفى فتحه بيلن) شيخ بيلن اوچره شيب، اوندن تربيه آلگن دن كيبن، استادى اونگه قره ب «ايندى سين ترك و تاجيك گه رهنما بوله سن»، ديدى. اوندن ايلگه رى امير كلال هم اونگه قره ب «ترك و تاجيك مشايخ لريدن كيمنى خواهله سنگ حضورى گه باريب، بهره مند بوليشينگ ممكن» ديگن ايدى.

سونگره روس عالمى ب. ل. گورد لييسكى «بهاءالدين ترك لر نينگ قديمى شامانى تصوف لريدن هم يخشى فايده لنگن» ديگن فكرنى ذكر ايتيب، خليل آته بيلن اونينگ دوست ليگى بونگه ينه بير مثال، ديب تاكيد ليدى. واقعه شوندن عبارت كه خواجه اوزى نقل ايتيشى چه، دستلبكى كيز لر ده ترك لر نينگ اولوغ شىخى (سليمان باقرغاني) اونينگ توشيده اونى بير درويش گه تاپشيره دى. حضرت، بى بى سيگه اوز توشينى ايتگن ده بى بى سى اونگه قره ب «اى فرزند، ترك مشايخى دن سينگه نصيبه لر ييتگى» ديب او نى تعبير قيله دى. اوندن كيبن بهاءالدين خليل آته نى قيديرىب تاپيب، اونينگ خدمتى ده بوله دى. خليل آته آلتي بيل ماوراءالنهر پادشاهى بولگن دور ده هم، اونگه خدمت قيليپ، دولت نى باشقه ريش ايش لرى دن تشقه رى، سلوك عالمى ده هم او بيلن بيرگه بوله دى.

مؤلف بوندى حالت نى يعنى درويش نينگ تخت ده اولتيريب مملكت نى اداره قيليشى، عين حال ده مريد لر تيارله شى، خليل آته مثالى ده، شاه و درويش نى بيرله ش تيريش ممكن ليگى نى اثبات له گن بولسه، بهاءالدين نينگ اونگه خدمت قيليشى، تصوف حكرمان بولگن سلطنت نى وجود گه كيلتيريش ممكن ليگى نى كورستگن

تصوف تاریخی ده نادر حادثه، دیب بها لیدی.

کتاب نینگ توقیزینچی بابی، تصوف تعلیماتی نینگ عملی تامان لریدن بیر بولمیش «فتوت» گه بغیشلنگن. اوشبو عربچه سوز بیگیت لیک، مروت، رشادت و جوانمرد لیک معنی سیده بولیب، زمان اوتیشی بیلن اوزی گه خاص و کوپ قیرره لی مضمون گه ایگه بولگن.

تصوف اهلی فتوت نی، انسان باشقه لرنی اوز منفعتی دن اوستون قویشی معنی سیده توشونردی لر. شو سبب لی سخی لیک، فداکار لیک، کیچیریم لی بولیش، حمایه و مدافعه قیلیش، اوشبو عالی خصلت نینگ صفت لری دن حساب له نردی. فتوت گه تیگیش لی بولگن هر بیر خصوصیت علمی بحث و مناظره گه سبب بولگه نی اوچون، اوشبو توشونچه بیر علم صفتی ده شکل له نگن. ن. کاملوف فتوت نینگ لغوی و اصطلاحی معنی لرینی کینگ یاریتیب، اونینگ تاریخی تامان لری گه هم اشاره قیله دی.

عرب سیاحی ابن بطوطه یازیشیچه «فتوت اهلینی عراق ده شاطر لر، خراسان ده سربدار لر، مغرب (اندلسیه) ده سکره لر، (افغانستان ده کاکه لر- ش. ج) دیب اته گن لر. او لر گه تیگیش لی جای لر ده عدالت شونداق رواج له نگن که او لر نینگ لشکرگاه لری و اوی لری آستانه سیده آلتین و کوموش تنگه لر بیر گه ساچیلیب یاته دی و ایگه لری تاپلمه گونه هیچ کیم بو پول لر گه تیگمیدی».

مؤلف یازیشیچه جوانمرد لر عادی خلق ایچی دن چیققن هنرمند لر، سپاهی لر، کوچه لر ده تماشا کورسه توچی خلق تیاتری و کیل لری، پهلوان لر، قیزیقچی لر، دار باز لر و باشقه طایفه لردن تشکیل تاپگن ایدی. او لر نینگ هر بیر اویچون پیری، اوز جماعه سی نینگ تعلیم بیروچی استاد لری و بیغیله دیگن جای لری بولگن. ابن بطوطه روایتی گه کوره خانقاه لر ده مسافر لر و درویش لر ایسته گن لریچه

یشه گن لر. او لر گه تیکین آزیق- اوقات، کیم- کیچک بیریلگن. اگر مسافر سفرنی دوام ایندیرسه، او، آت اولو، ضرور اسباب - انجام لر و یول خرجی بوله دیگن مبلغ بیلن تأمین له نیب، خرسند قلیب جونه تیلگن. خانقاه گه قدم قویگن کیشی دن اوچ کون گه چه سین قیر دن کیلدینگ، کیمسن دیب سوریشتیریلمس دی. ابن بطوطه بی ملال عزت و حرمت بیلن یه شب شیخ لر، شهر حاکم لر، امیر لر و حتی سرای خان لر ییلن اوچره شیب، او لردن تحفه لر آلگن. مثال صورت ده ماوراؤالنهر پادشاهی چغتای بیک اوکه سی بولمیش سلطان ترماشیرین نینگ غیرت- شجاعتی، سخی لیگی، عدالت پرورلیگی حقیده تولقین له نیب گیرگن. شونینگ دیک بخارا نینگ مشهور شیخی صفی الدین باخرزی بیلن اونینگ خانقاه سیده اوچره شیب، اونینگ اوییگه مهمان بولیب قرآن کریم تلاوتی، امر معروف دن کیین حافظ لر فارسی و ترکی تیل لرده عجایب قوشیق لر اجرا ایتگن لیک لری حقیده حکایه قیله دی.

او، ۱۰-۱۱ عصر لرده باشله نیب، ۱۳ عصر گه کیلیب فتوت و طریقت بیر بیر ییلن قوشیلیب کیتگن لیگی حقیده معلومات بیره دی، فتوت نینگ ۱۱-۱۲ رکنی نی حساب له ب اوتیب، عملی مثال لر یاردمی ده او لرنی توشونتیریش گه حرکت قیله دی. بو لر دن تشقه ری، فتوت اهلی، ایجابی خصلت لرنی ایگل له ب آلیب، سلبی خصلت لردن سقله نیشی کیره ک لیگی نی ایسله تیب، «وجودی» ایجابی خصلت لر نینگ ۴۸ تورینی ذکر ایته دی.

اثر نینگ اونینچی بابی «ماهیت- انسان اوچون کوره ش» دیب اته لگن. انسان نینگ نیمه ایکن لیگی یعنی ماهیتی، او باسیب اوتگن مادی و معنوی تکامل باسقیچ لرنی چوققور انگله ب آلیش تورلی فن لرده اساسی معما لر نی تشکیل ایتیب کیلگن. فلسفه و تصوف علم لریده انسان مرکزی معما صفتی ده اورگه نیله دی.

تصوف تعلیماتی انسان نینگ روحی-معنوی تکاملی گه قره تیلگن بولیب، اوندن مقصد برچه مادی و نفسانی توبن لیک لرنی آفاق آستی قیلیب اوتیب، انسان نی، کامل انسان- حقیقی انسان درجه سی گه کوته ریش دیر. عرفان اهلی نظری ده انسان، روحی تربیه لر باسقیچ لری دن اوتگن دن کین، حقیقی مرشد رهبر لیگی ده شونداق بیر عالی مقام گه کوته ریله دی که، اونی تصور قیلش، انسان تفکری دایره سیده هم سیغمیدی. مولوی تیلی بیلن ایتگن ده «و انچه کاندلر وهم ناید آن شوم» (وهم و تصور ده سیغمیدیکن نرسه گه ایلنه من).

مؤلف اثر نینگ مذکور بابی ده انه شو کبی مهم فلسفی-عرفانی مسئله لرنی اورته گه تشله ب، او لرنی هر تامانله تحلیل و تجزیه قیله دی، علمی خلاصه لر چیقره دی.

مؤلف تصوف غایه لری نینگ کوپ ترماق لی لیگی و اونده گی ایریم قره مه قرشی لیک لر گه اشاره قیلیب، اونی تورلی مذهب لر و سلسله لر قره ش لرینی بیرله ش تیروچی چیکسز فکر عالمی دیب بها لیدی. انسان اوچون قیغوریش، اونینگ معنوی کمالاتی نی اوילה ش، تصوف نینگ دایمی اوزه ک (اساسی) مسئله سی بولیب کیلگن، دیب تاکید لیدی.

مؤلف تصوف گه تورلی عالم لر و عارف لر تامانیدن بیریلگن تعریف لرنی ایسله تیب اوتیب، نفس توشونچه سی اوستیده مفصل توخته لیب، اونینگ سلبی تامان لرینی یاریتیب بیره دی و نفس، خود بین لیک - اوزیم بولی فلسفه سینی توغدیره دی دیدی. او، تصوف اهلی نینگ «انسان، انسان نینگ برادری دیر» دیگن غایه سینی، سعدی شیرازی نینگ مشهور شعری «بنی آدم اعضای یکدیگراند...» اساسیده ایضاح له ب، اونی مولوی نینگ بیر شعری بیلن سالیشتیریب، نظر ده توتیلگن معنی نی اوندن چیقره دی.

بو اورینده شونی هم قید ایتیش کیره ک که، شیخ سعدی

نینگ مذکور شعری نینگ مضمونی، قرآن کریم آیت لری، اینیقهسه قویده گی حدیث دن آلینگن بولیب، چوقور دینی معنی گه ایگه. حدیث نینگ ترجمه سی:

مومن لر بیریر لری گه دوست لیک، مهر و شفقت کورسه تیش ده، بیر بدن گه اوخشیدی لر. اگر بیران عضو شکایت قیلسه (دردگه یولوقسه) او بیلن برچه بدن اعضا لری اویقو سیزلیک و ایستیمه گه اوچریدی (راحت سیز بوله دی) - بخاری و مسلم روایتی اساسی ده.

کتاب مؤلفی اون بیرینچی باب نی «کامل انسان» گه بغیشلیدی. کامل انسان و اونینگ خصلت لری حقیقه تورلی منبع لر ده ذکر ایتیلگن فکر و ملاحظه لرنی ایسله تیب اوتگن دن کیین تصوف اهلی سیغینگن - ایده آل کامل انسان، اصلی ده خلق ایده آلی، ادبیات ایده آلی بولگن دیدی. بو آدم لر جمعیت نینگ تیریک وجودی ایدی لر، کیشی لر او لر گه قره ب هوشیار تارتر، دنیا بیهوده لیگی دن اوز لری گه کیلیب، اوز قلب لری گه و قیله یاتگن ایش لری گه رزم سالدی لر، توبه قیلردی لر. او لر نینگ افعال و اعمالی انسان لر گه قوت، کوز لری گه نور بغیشله گن دیب خلاصه بیره دی.

شو اورینده، کامل انسان تصوف ادبیاتی ده کوپ مرتبه تیل گه آلینب، مناظره لر گه سبب بولگه نی و بو حق ده مخصوص کتاب لر یازیلگه نی مؤلف نینگ دقتی نی اوزی گه تارتیب، سید عبدالکریم گیلانی و عزیزالدین نسفی تامانی دن یازیلگن «انسان کامل» ناملی رساله لر نی مخصوصاً تیل گه آلیب اوته دی.

بیرینچی بولیب تصوف ادبیاتی گه «کامل انسان» توشونچه سینی کیریتگن ابن العربی (۱۱۶۵-۱۲۴۰) نینگ نظری اونی قیزیقتیره دی. مؤلف منبع لر گه تیه نیب اونی ایضاح لیدی. ابن العربی نظری ده کامل انسان عقل اول - عقل کل توشونچه سی بیلن معنی داش دیر. چونکه تنگری تعالی الهی نور دن ایلک مرتبه عقل اول نی یره ته دی

و اونینگ صورتی- شکلی کامل انسان قیافه سیده ظهور ایته دی. شونینگ اوچون «خلق الله آدم علی صورة الرحمن» دیگن حدیث موجود. کامل انسان شو طریقه ده یره توچی نینگ رحمن و رحیم صفت لریگه ایگه بولدی دیدی لر.

مؤلف ابن العربی نینگ فکرینی قوییده گی دیک ایضاح لیدی: ابن العربی نینگ فکری چه کامل انسان نینگ ییرده گی تمثالی حضرت محمد (ص) دور. اول ذات وجودی ده عقلی، روحی کمالات، دنیوی و الهی بیلیم لر جمع الجمع ایدی. پیغمبریمیز خلق و حق مقابلی ده توردی لر و آره ده واسطه ایدی لر. شوندی بولگه چه همه آدم لرنی کامل انسان دیب ایتیش جایز ایمس، اگر پیغمبر (ص) دن اوزگه ذات لرگه نسبتاً بو صفت ایتیلر ایکن، بونی شرط لی تعریف یا اینکه شو اولوغ مرتبه گه حرمت- احترام بیلگی سی صفتی ده قبول قیلش کیره ک.

کتاب مؤلفی، سید عبدالکریم گیلانی و شیخ عاملی قره ش لرینی ذکر ایتگن دن کیین، ابن العربی بیلن بو ایککی متصوف نینگ قره ش لری چه کامل انسان بیر کیهانی وجود بولیب کورینه دی، اونینگ صفت لری ییرده گی فانی آدم لر صفتی گه، اتیق شخص لر خصلتی گه اوخشه میدی، اونده بیز برچه غرایب طبیعی کوچ لر نینگ مجموعی نی مشاهده ایتگن دیک بوله میز دیب تأکید لیدی که کامل انسان بو لر نظری ده بیر روح دیر، معنوی، عقلی قدرت دیر. شو مضمون ده اونی یره توچی نینگ خلیفه سی، اورین باسری دیش ممکن.

او، بو باره ده کوپ قیرره لی تیکشیریش لردن کیین، شیخ عزیزالدین نسفی نینگ «زبدۃ الحقائق» ناملی رساله سیدن بیر قیزیقرلی فکر نی کیلتیره دی. اونگه کوره بوتون بارلیق و موجودات حرکت ده دیر. لیکن بو حرکت دن مقصد، انسان مرتبه سیگه ایریشیش دن

عبارت، یعنی برچه جسم لر، اوسیم لیک لر و حیوان لر، انسان گه تقلید قیله دی، انسان درجه سیگه کوته ریلشی اوچون اینتیه دی و آدمی هم اوز ماهیتی گه ایریشمه گونه تینمی اینتیه دی. اگر بیز کاملوف کیلترگن نسفی نینگ ترقیات حقی ده گی فکرینی، جلال الدین رومی نینگ تکامل حقی ده گی نظری بیلن سالیشتیره دیگن بولسه ک، ایککله سی بیر خیل مقصد نی افاده ایتیه دی.

مولوی شعری:

از جمادی مردم و نامی شدم
وز نما مردم، ز حیوان سر زدم
مردم از حیوانی و آدم شدم
پس چه گویم، چون زمردن کم شدم
بار دیگر از فلک پران شوم
وانچه کا ندر وهم ناید، آن شوم

ترجمه سی: قتیق جسم دن اولیب (اوتیب)، اوسیم لیک که ایلندیم، اوسیم لیک نی یوقاتیب، حیوان لیک دن باش چیقردیم. حیوان لیک نی یوقاتیب آدم بولگه نیم دن کین، اولیم لسانی قنچه کمیگه نی حقیده نیمه دیسم ایکن. ینه بیرمرتبه کوک دن قنات قاقیب اوچیپ، وهم و تصور که سیغمیدگن نرسه گه ایله نگوم دور.

مؤلف، تصوف اوزیگه خاص اصولی بیلن انسان نی تربیه لر، اونی شک - شبهه، ایزله نیش، قیدیریش لر یولیدن باشله ب، اوز خلقتی، اوز ماهیتی حقیده اوپله ش گه اورگه تردی، انسان گه اوزینی و عالم نی ته نیب آلیش و الهی سیویش نی تعلیم بیرردی دیگن خلاصه بیلن

باب نی توگه ته دی.

اثر نینگ آخرگی بابی (۱۲ باب)، «تصوف و بدیعی ایجاد»
عنوانی بیلن باشلنه دی.

ایتیش ممکن که اوشبو باب کتاب نینگ اینگ یخشی، اینگ قیزیقرلی قسم لریدن بیر دی. اونده تدقیقات آستیده آلینگن موضوع نهایت کینگ، کوپ قیرره لی و قیزیقرلی بولیب، کتاب نینگ اینگ کتته بابی نی تشکیل ایته دی. مؤلف اوشبو موضوع نی «تمثال لرتمثالی»، «شاه و درویش حکمتی»، «سقراط - کامل انسان تمثالی»، «عشق آتشی نینگ سمندری»، «جان و جانان ماجراسی»، «اخترین عشق ایتدی و ساووق نفس نی آه صبح»، «ایرور کونگل ده صفا عشق، تازه داغی بيله»، «عهد قیلدیم عشق لفظین تیل گه مذکور ایتمه بین»، «ساقیا، تلخ اولدی عیشیم هجر بیدادی بيله» کبی توققیز ته فرعی عنوان آستیده ایضاح له ب توگه ته دی.

مؤلف مذکور باب ده شرق اولکه لری ده تصوف تعلیماتی نینگ کینگ کولم ده ترقه لیشی حقی ده سوز یوریتیب، اونینگ سببی نی عرب، فارس و ترک تیل لریده بویوک بیر شعریت نی وجود گه کیلتیریش اوچون زمین یره تیب بیر گه نی ده کوره دی و تصوف تلقین ایتگن غایه لر، شعریت غایه لری گه ایله نیب کیتگه نی عاقبتی ده، حس - هیجان گه سیراب عجایب شعریت وجود گه کیلدی دیدی. او تصوف نینگ اوزینی بیر بویوک رومانیتیک عالم دیب بیلیب، تصوف اهلی گه خاص بولگن تورلی بدیعی، عرفانی قره ش لر و رومانیتیک تصور لر نی اونینگ خصوصیت لری صفتی ده کورسه تیب اوته دی. اونینگ چه عالم نی بیر مطلق یره توچی نینگ ایجاددی دیب قره ش، دنیا نی الله نینگ کوز گوسی دیب توشونتیریش، بارلیق نی رومانیتیک رنگ لر ده، شاعرانه خیالی صورت لر - تمثال لر طرزی ده، الهی نور نینگ پارله شی دن دایمی حرکت و ایجاد ده دیب

تصور ایتیش نینگ اوزی بیر پائیزیه (شعر) دیر.

مؤلف تصوف رومانئیزی نی چیرایلی مثال لر، جان لی دلیل لر بیلن ایضاح له ب، اونی صوفی شاعر نینگ ایستیتیک (بدیعی) دنیا سی و حیات مضمونی صفتی ده تلقین ایته دی. تصوف ده بدیعی ایجاد دیگن ده، نه فقط سوز صنعتی، بلکه تصوف گه خاص بولگن موسیقی، تصویری صنعت، رقص صنعتی و حتی صوفیانه تیاتر نی هم نظر ده توتیش کیره ک لیگی نی اوقدیره دی. او: بیر گینه سماع (صوفی لر گه خاص بولگن رقص سیمان موزون و متناسب حرکت لر- ش. ج) نینگ اوزیده هم شعریت، هم رقص، هم قوشیق- موسیقی اشتراک ایته دی. کوپینچه سماع مجلس لری تیاتر له شگن تماشا گه ایله نیب، فقط صوفی لر نینگ اوز لری گینه ایمس، بلکه اطراف- جوانب ده گی کیشی لر هم بو تماشا نی ییغیلیش کوریشه دی. نفحات الانس گه اساس له نیب، شیخ ابوسعید ابوالخیر مجلس لری گه حتی خاتین لر هم کیلیب، تام لر گه چیقیب تماشا قیلرایکن لر، دیدی.

شو اورین ده مؤلف گه قوشیلیب ایتماقچی میز که، افغانستان ده حاضر گه چه هم سقله نیب کیلینه یاتگن خانقاه لر ده اینیقه کابل شهری ده گی بعضی بیر خانقاه لر ده، صوفیانه قوشیق لر جمله دن «مثنوی» دن اوقیله دیگن شعر لر بیلن هم آهنگ جهر لر قیلش و اونینگ جریانیده سکر و صحو سیمان حالت لر یوز بیریشی، «طالبان» کیلگونگه قدر موجود ایدی. جمعه کیچه لری صوفی مشرب خواننده لر و مشهور نعت خوان لر، توپلنگن جمعیت ده اشتراک ایتیپ، موسیقی بیلن مجرای بیرو، یعنی حمد و نعت و منقبت اوقیردی لر. مشهور نعت خوان و مثنوی خوان لردن میرفرخالدین آغا اوزی نینگ جرننگلی صدا سی بیلن مشهور ایدی.

کیمینه یاش لیگیم ده شهریمیز «سرپل شهری» ده، نیچه مرتبه «قادریه» طریقتی گه منسوب غلام غوث آغا ناملی بیر پیر اوئیده،

جمعه کیچه لری بولیب اوتته دیگن جهر ذکر نینگ گواهی بولگن من: آغا نینگ ایچکی حویلی سیده، تورلی جای لر دن نذر و نیاز لر بیلن کیلگن عیال لر و میده باله لر و تشقی حویلی ده ایرکک مرید لر و مخلص لر توپله نیب، اوقات ییلیل، خفتن نمازی اوقیلگن دن کین، جهر قیلینردی. مرید لر دایره شکلی ده اولتیریپ، بیل لر نی باغله ب، پیرنینگ خلیفه لری دن بیری نظارتی ده بیر قطار مقدس کلمه لر نی بیر آواز بیلن قوشیلیپ ایتیش گه باشلر دی لر. کلمه لر قوییده گی لر دن عبارت ایدی:

الله هو، یاهو، یا من هو، لاله الا هو، انت الهادی انت الحق - لیس الهادی الاهو و شو کبی مقدس عبارته لر. جهر (ذکر) بیر آز قیزیگن دن کین، آوازی یاقیملی بیر کیشی، خسرو دهلوی یا که حسن دهلوی نینگ صوفیانه شعر لری دن، کوپینچه حمد یا که نعت لردن اوقی باشلردی. ۱۵ - ۲۰ کیشی تامانیدن بیر آواز بیلن تکرار بوله دیگن کلمه لر مذکور حافظ نینگ یاقیملی آوازی گه قوشیلیپ، حاضرگی زمان «خور» گروه لری تامانیدن اجرا ایتله دیگن ترانه لر گه اوخشه ب کیتردی. هیجان آیشی بیلن حلقه ده گی لر ریتم لیک اوقیش گه قوشیلیپ، مذکور سوز لر نی بوتون وجودی بیلن، شور و شوق گه بیریلگن حال ده تکرار له ب تورردی. او لر نینگ همه سی هر بیر سوز نینگ بیرینچی جزئی نی ادا قیلیش ده باشینی یوقاری گه کوته ریب، ایککینچی قسمی نی ایتیش ده پس گه قره ب خم بولردی. هیجان شدت آیشی بیلن، آواز لری حلق لر (حلقوم لر) توریدن چیه باشله ب، یسوی طریقتی گه خاص بولگن «ارره ذکر» نی ایسله تر دی و نهایت یاقیملی، تاثیر چن بیر صحنه نی تشکیل ایتیب، هر بیر مرید اوزی گه خاص حالت گه توشیب، ایریم لری شوندی حالت لر نی تمثیل قیلردی، بعضی لر فریاد چیکیب حلقه دن تشقه ری چیقردی. باله لر صفه اطرافی ده توپله نیب، عیال لرایسه ایشیک

لر آره لیغی دن یا که تام لر نینگ اوستیگه اولتیریب صحنه نی تماشا قیلردی لر.

کتاب مؤلفی تصوف بیلن بدیعی ایجاد آره سیده یقین لیک نی، صوفی لر بیلن ایجاد کار لر نینگ روحاً یقین لیگی دن هم ایزله ش ممکن لیگی نی ایضاح له ش مقصدیده، جذبه تیککن کیشی اوزینی توخته تیب تورالمس دن همه نرسه نی اونیتیب، محبوبه (البته محبوب-ج) جمالی گه تلپینه دی دیدی. اونینگ چه جذبه حالتی درویش لیک بیلن شاعر لیک نی و کینگ راق معنا ده آله دیگن بولسک، تصوف بیلن بدیعی ایجاد خصوصیت لرینی بیر بیر یی گه یقین له ش تیره دی. بوندی تلقین جووده توغری و اورینلی. مینیمچه منه شو خصوصیت، باشقه عالم لر گه نسبتاً کوپ راق شاعر لر نی تصوف غایه لری گه یقین له ش تیره دی و حتی بعضاً اونی عارف لیک درجه سی گه کوته ریلشی اوچون سبب بولشی هم ممکن. صوفی لر ده گی جذبه حالتی (مؤلف افاده سی بیلن صوفی نینگ حال گه کیریش لحظه سی)، شاعر لر ده گی الهام حالتی گه اوخشیدی. شوندی ایکن، شاعرانه الهام نیمه لیگی حقیده بیر آرتوخسته لیب اوته میز:

ارتور ریمبو یازیشیچه انسان شعر یازیش وقتی ده اوزلیگی دن چیقیب، باشقه بیر کیشی گه ایلنه دی، یعنی اوزیدن کیتیش (سکر) درجه سی گه ییتیب باره دی. مثال صورت ده، مشهور صوفی شاعر منصور حلاج یره توچی گه اوخشش «هویت» (ماهیت) گه یقین بولیب، اوز منصور لیگی نی اونوتگن ایدی. یعنی انسان بوندی حالت ده اوز اسم و شخصیتی نی (کیم ایکن لیگی نی) قول دن بیریب، بیر معنویت یا که بیر کوچ ایگه سی تیرسی گه کیریب، شعر یازه باشلیدی. مارتین ایسه الهام حالتی نی یوره ک و تامیر لری نینگ انقباضی (سیقیلیب ییغیلیشی) و انبساطی (آچیلیب یازیلیشی) دیب افاده له گن ایدی... انقباض دن کیین شاعر نینگ برچه سیزگی لری، آنگی و روحی

تیار بولیب توریش گہ چہ قیریلگن بولہ دی۔ انبساط یوز بیرگن دن کیین روح چوقور نفس تارتیب، اوندن کیین شاعر اونی قندی دیر بیر کوییدیرگوچی اوت مجبور قیلگن دیک سوز دردانه لرینی بیرین کیتین توکہ باشلیدی۔ شعر یا کہ باشقہ بیر بویوک اثر نی ایجاد قیلش اوچون، الہام دن کورہ واقعی راق و کیرہ کلی راق نرسہ یوق دیر۔

کاملوف فکریچہ عارف و درویش پیغمبرانہ روحی بیلن خیر و ایزگو لیک نی ایلگہ تحفہ ایتسہ، شاعر بونی تازہ تویغو لر، آتشین سوز کوچی بیلن عمل گہ آشیرہ دی۔ شونینگ دیک مشہور مشایخ نینگ اکثری عجایب رباعی و غزل لر یازگہ نی، دیوان لر قالدیر گہ نی ہم بیزگہ معلوم۔

مؤلف، علیشیرنویایی نینگ تصوف و ایجاد حقیقہ گی فکر و ملاحظہ لرینی ذکر ایتیب، صوفی قلبی بیلن، شاعر قلبی نینگ بیر بیری گہ یولداش و سرداش ایکن لیگی نی کوزہ تہ دی و صوفی لر نینگ طبیعتی، باطنی دنیا سی، شعر و نغمہ، کوی-موسیقی گہ تشنہ ایکن لیگی نی ایسلہ تیب، محبوب القلوب دہ گی اونینگ خلاصہ سینی کیلتیرہ دی: «بسا اهل الله کیم ارغنون اورنیدین دیرغہ کیردی و دین اسلام نقدی نی مغبچہ لرغہ بای بیردی»۔

مؤلف، شاعر لیک استعدادی بیلن سالک لر دہ، بو درد، شعر بولیب قویلیب کیلگن دہ، حقیقی وحی لیک یوز بیرگن دیب یازہ دی۔

بو اورین دہ اگر «حقیقی وحی لیک» عبارتہ سی اورنیدہ «الہام» سوزی ایشلہ تیلسہ، معنی جہتی دن ہم، ترکیب یوزہ سیدن ہم دقیق راق افادہ لنگن بولر دی، چون کہ، «وحی» سوزی لغوی معنی دہ مؤلف نینگ مقصدینی افادہ قیلگن بولسہ ہم، اونی «حقیقی وحی» دیب اتش ممکن ایمس، نیگہ کہ ہم شریعت اہلی و ہم لغت شناس عالم

لر تامانی دن «وحی»، یره تووچی اوز پیغمبری که یول له گن پیغام (خبر، سوز) دن عبارت دیر دیب ایضاح لنگن.

(م. معین. فرهنگ فارسی، ۴- جلد، ۴۹۹۱- بیت).

شمس الدین سامی نینگ «قاموس ترکی» لغت نامه سیده وحی بیر فکر و یا ایش نینگ تنگری تامانی دن، بیر پیغمبر «ص» که الهام بولیشی دیب ایضاح له نیب، اولیا لر که نسبتاً الهام سوزی ایشله تیله دی دیلگن.

(قاموس تورکی، ۲ جلد، ۱۴۸۸- بیت).

مؤلف، تصوف نی صاف نظریاتچی عالم لر و شیخ لر دن کوره شاعر لر چوقور راق ادراک ایتگن لر دیدی. مؤلف نینگ سوزی که قوشیمچه قلیب ایتیش ممکن که صوفی لر دن ذوق و شوق، وصال و اشراق اهلی مثلاً جلال الدین رومی، فریدالدین عطار، منصور حلاج، حافظ و باشقه لر، علم تصوف نماینده لری مثلاً نجم الدین کبرا و ابن العربی لر که نسبتاً کوپ راق شعر و ادبی ایجاد که بیرلیب، اوز قره ش لری و ایچکی حالت لرینی کویینچه شعر آرقه لی افاده له ب اوتگن لر. اولرده بدیعی ایجاد که تمایل شو قدر کوچلی بولگن که، هر بیر لری شعریت نینگ یوکسک مقامی که کوته ریلیب، بویوک شاعر لر قطاری ده تورگن لر، اما علم تصوف نماینده لری ده بدیعی ایجاد، علمی ایجاد که نسبتاً یککینچی اورینده تورگن.

تدقیقات جریانی ده، نوایی اثر لری ده، انسان نینگ یره توچی تامان عروجی (کوته ریلیشی) اساسی غایه ایکن لیگی، مؤلف دقتی نی اوزی که تارتیب، اوشبو یول اضطراب لری و مرتبه لری نینگ عکس ایتیشی حقیقه سوز له ب شوندی خلاصه که کیله دی که علشیر نوایی اوزی کامل انسان نینگ یارقین تمثالی دیر.

نجم الدین کاملوف، ایتیب اوتیلگن توققیزته کیچیک عنوان

آستیده یوریتیلگن کینگ کولم لی کوزه تیش لری بیلن، نوایی شناس لیک ده ینگ ییرباب آچیش گه موفق بولگن دیسک مبالغه بولمیدی. چوققور ایلدیز آتگن تصوف تعلیماتی نی یخشی بیلمی توریب، علیشیر نوایی دنیا قره شی و ادبی میراثی نی برچه مرکب لیک لری و فلسفی تیرن لیگی بیلن تولیق حال ده، توغری، حقانی یاریتیب بیریش مشکل.

شونینگ دیک مؤلف، اته ایستیک اورین دن توریب، نوایی گه نسبتاً سلبی مناسبت ده بولگن ای. ا. بیرتیلس گه علمی رد جواب بیره دی. «جان و جانان ماجراسی» کیچیک عنوانی نی نوایی نینگ غزل لری توپلمی بولمیش «خزائن المعانی» گه بغیشلیدی. اوشو باب نی دقت بیلن اوقیگن کیشی، نجم الدین کاملوف، نوایی نینگ عرفانی قره ش لری نی یخشی توشونیب، توب ماهیتی گه یتیب بارگه نی نینگ گواهی بوله دی.

مؤلف کتاب خاتمه سیده وصلی سمرقندی نینگ «نظم السلسله» کتابی گه اساس له نیب نقشبندیه طریقه سی - سلسله سی و اونینگ کیینگی نماینده لری حق ده معلومات بیره دی، معنویت و مستقل لیک توشونچه لری اوز ارا علاقه دار ایکن لیگی نی تأکید له ب، تاریخی میز و معنوی میز نی قنچه لیک چوققور راق انگله ب باره میز دیگن خلاصه سی بیلن کتاب نی توگه ته دی.

بحث آخریده، کتاب مضمونی و اونینگ اهمیتی باره سیده بیلدیریلگن فکر و ملاحظه لردن خلاصه چیقہ ریب ایتیش ممکن که :

بیرینچی دن، اقتدارلی تصوف شناس عالم استاد نجم الدین کاملوف تامانی دن یازیلگن «تصوف» کتابی، اوزاق مدت لی علمی تیکشیریش لر، ایزله نیش لر و کوزه تیش لر محصولی بولیب، مؤلف اونده تصوف علمی ده اساسی موضوع لردن عبارت بولمیش جوده

کوپ مسئله لر و اتمه لرنی ایشانچ لی منبع لر گه ته ینگن حال ده، هر تامانلمه تحلیل و تجزیه قیله دی و یاقیملی اسلوب ده یاریتیب بیره دی.

ایککینچی دن، مؤلف نینگ کوزه تیش و تدقیقات آلیب باریش اسلوبی، علمی لیگی دن تشقه ری، یاقیملی و ساده بولیب، ایریم جای لر ده او، بیر مضمون نی هر تامانلمه یاریتیش مقصدی ده، تورلی منبع لر نی قیاسی اسلوب ده اور گه نیب، اورنی کیلگن ده «قیلنی قیرققه یاره دی- موشگاف لیک قیله دی» و اوندن قناعت لنتیروچی خلاصه لر چیقره دی، اونینگ اوشبو خصوصیتی نی اینیقسه کتاب نینگ آخرگی بابی و اونگه تیگیشلی فصل لر ده کوریش ممکن.

اوچینچی دن، استاد نجم الدین کاملوف تصوف تعلیماتی گه چین کونگل دن ایشانگن عالم. او، انسان نینگ معنوی عروجی و روحی تکاملی نی، حقیقی انسان- کامل انسان درجه سی گه ایریشیش نروانی (زینه سی- شاتی سی) دیب بیله دی. بونداق اعتقاد و اینانماق دن کیلیب چیق قن بحث و خلاصه لر، کتاب گه یاقیملی توس و قندی دیر چیرایی بویاق بیره دی. مؤلف اوز کتابی بیلن، ترکستان حدودی ده خیره له شیب باره یاتگن «اشراق» چراغی گه مای (یاغ) سالدی دیسک مبالغه بولمیدی.

تورتینچی دن، برچه تصوف اهلی کبی، مؤلف بیر نوع جهان سیور لیک و او نیویرسلیزم گه، برچه انسان لر نینگ یگانه مقصد یعنی حق قه ایریشیش و اونی بیلیب آلیش اوچون اینتیلیشی گه اعتقادی کوچلی بولگه نی سبب لی، تورلی ملت لر و خلق لر ارا دوست لیک، برادر لیک و تینگ لیک مفکوره سینی ایلگه ری سوره دی، تیل، مذهب و ایتتیک (نژادی) تفاوت لرنی اعتباری یعنی یوزه کی دیب بیله دی.

بیشینچی دن، مؤلف اوز تدقیقات ایش لری جریانی ده فایده لنگن منبع لر آرچه لی، تصوف و ادبیات شناس لیک ساحه سیده، اولکه تدقیقاتچی لری اوچون بیر قطار ینگلی ادبیات لرنی کیریتیش و او لردن فایده له نیش اوچون زمین یره تیب بیردی، عین حال ده بیر قطار اتمه لر اوچون معادل «تینگ داش» سوز لرنی ایشله تیش گه موفق بولدی. مثال صورت ده خود بین لیک - اوزوم بولی فلسفه سی، مقام - بیکت، الله - تنگری تعالی و شو کبی لر.

بیر سوز بیلن ایته دیگن بولسک، دوستی میز استاد کاملوف یازگن مذکور کتاب، اوزی نینگ ایریم خصوصیت لری بیلن، نه فقط اوزبیکستان، بلکه اورته آسیا مستقل مملکت لری حدودی ده، علمی تصوف شناس لیک بویچه اوزبیک تصوف شناس لیگی ده کینگ قمر او ده یازیلگن ینگلی اثر دیر. شونینگ دیک اوشو اثر، نوایی شناس لیک ساحه سیده هم کتته اهمیت گه ایگه بولیب، اولوغ امیر نینگ اثر لرنی عرفانی قره ش لر، دینی قدریت لر و تصوف فلسفه سی یاروق لیگی ده اورگه نیش بویچه قویلگن کتته جسارت لی قدم حساب لنه دی و امکان باریچه بو ساحه ده گی بوشلیق لر دن بیرینی تولدیریش بیلن بیرگه، یاش ایزله نوچی لر اوچون یول آچیب بیره دی.

شو اورین ده، کتاب ده گی ایریم یوزه کی کم چیلیک لرگه هم اشاره قیلماقچی میز. مذکور کم چیلیک لر کین گی نشر لر ده اعتبار دن توشوریلمه سه، مقصد گه موافق بولر دی. او لر دن ایریم لری قوییده گی لر دن عبارت:

۱۵- بیت ده صوفیانه ثوری ایمس، «سفیان ثوری»، ۱۰۹ - بیت ده «سدره ضمه بیلن»، ایمس، «سدره کسره بیلن»، «مقر-میم (ضمه سی بیلن) ایمس، «مقر-میم فتحه سی بیلن»، ۱۵۷ - بیت ده «تعلیا» ایمس «تألیف»، «طرق» - طریقت ایمس، بلکه اونینگ کوپ لیگی، «آتشپاک» ایمس - «آشناک»، ۲۰۰ - بیت ده نوایی قصیده سیده

«شاه که» ایمس - «شه که»، «ویرانه ملک» ایمس - «ویرانی ملک»، شونینگ دیک ۱۴۷- بیت ده گی آیت (۹۵ سوره دن ۴ - آیت) «لقد خلقنا انسان فی احسن التقویم» قوییده گی دیک - «لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم» و ۱۴۵ - بیت ده حدیث ده گی عباره لر «علی صورت الرحمن - ت فتحه سی ییلن» ایمس، «علی صورت الرحمن - ت کسره سی ییلن» دیر.

خاتمه ده «تصوف» کتابی حقی ده بیر ایککی تکلیف بیلدیرماقچی میز:

بیرینچی دن، کتاب نینگ آخر گی بابی «تصوف و بدیعی ایجاد» اوزی گه خاص خصوصیت گه ایگه بولیب، اساساً تصوف تعلیماتی دایره سیده، نوایی شناس لیک که قره تیگن و ۱۱۳ بیت نی اوز ایچی گه آلگن مذکور باب، بیر مستقل رساله شکلی ده نشر ایتیلسه، نوایی شناس لیک بویچه، ایزله نوچی لر اوچون یاردم بیریلگن بولر دی.

ایککینچی دن، مؤلف تامانیدن فایده له نیلگن تورلی تیل لرده گی کوپ سانلی ادبیات لر، بعضاً تولیق شکل ده یعنی مؤلف لر نامی بیلن بیر گه لیک ده اولر نینگ قیسی تیل ده یازیلگن لیگی و ناشری مکمل طرز ده کورسه تیلمه گن. کیین گی نشر لر ده، فایده له نیلگن منبع لر نینگ تولیق فهرستی، شونینگ دیک ایشله تیگن ایریم تصوفی و عرفانی اته مه لر، کتاب ده ذکر ایتیلگن تاریخی شخص لر و جغرافی جای لر روی خطی ایضاحی بیلن کتاب نینگ آخری ده بیریلسه، اوقوچی لر اوچون هر تامانله مه فایده لی بولردی.

بیز مقاله میزنی یکون لر ایکن میز، اوشبو قیمتلی اثر تألیفی و نشری بیلن، اونینگ مؤلفی دوستی میز استاد نجم الدین کاملوف نی صمیمانه تبریک له ب، اثر نینگ ایککینچی جلدینی یازیش اوچون اونگه ایجادی کوچ و همت تیله ب قاله میز.

عرفان و فلسفه ده، کامل انسان سیما سی

مرحبا انسان کامل جانمین جانانه سی
عالمی جسمی صدف دیر، سن میسن دردانه سی

(عمادالدین نسیمی آذربایجان لیک عارف شاعر)

کامل انسان مسئله سی، وحدت فلسفه سی گه باغلیق بولگن موضوع
لر دن بیرری حساب لنه دی. تصوف تعلیماتی مرکزی ده انسان ماهیتی
نی توشونیب آلیش، اونی توبن لیک لر دن قوتقه زیب، روحی ده
گی معنوی تامان لر نی یوکسل تیریش و کامل انسان درجه سیگه
کوته ریش غایه سی یاته دی.

تصوف، انسان اوز نفسی اوستیدن حکمران لیک اورنه تیب، اونی
تربیه له ش آرقه لی ایزگو لیک لر گه اونده ش، یاووز لیک لر و گناه لردن
اوزاق له شتیریش بیلن خیر و منفعت منبعی گه ایلتیریش دن عبارت.
باشقه چه قیلیب ایته دیگن بولسه ک، تصوف حقیقی معرفت نی
تاتیب کوریش، ذوق و الهی یاغدو نینگ مؤمن انسان قلبی گه تجلی
ایتیشی (پارله شی) دیمک دیر. بو ایککی حالت، یعنی ذوق و الهی
نور تجلی سینی عقل آرقه لی بیلیم آلیش ممکن ایمس. نیگه که

عقل نینگ فعالیتی مادی تجربه دایره سی بیلن چیک لنگن، اما تصوف تجربه سی روحی اهمیت گه ایگه، شونگه کوره تصوف انسان نی شریعت حدودی دن چیقمه گن حال ده، روح، ضمیر و الهی نور دایره سیده چولغه ب آله دی.

تصوف یو کسه لیب باره یاتگن کمالات نینگ اینگ بلند چوققی سیدن عبارت بولیب، اوشبو تعلیمات نظریاتچی لری گه کوره، اونینگ کوچلی قنات لری بیلن اوچگن انسان روحی، عرش اعلی دن هم اوتیب، الوهیت (الهی لیک) صفت لری اخلاقی بیلن بیزه تیلگه نی چه اوج آلیب کوته ريله دی. شیخ امین علاؤالدین نقشبندی فکری چه، قوییده گی قدسی حدیث اوشبو حالت و مقام نینگ افاده سی دیر:

«كنت سمُّهُ الذی یسمع به و بصره الذی یبصر به» (مین اونینگ ایشته دیگن قولاغی و کوره دیگن کوزی ایدیم).

امام غزالی «احیاء علوم الدین» کتابی ده تأکید له شی چه، انسان اوز نفسی نی تربیه له ش آرقه لی برچه یاووزلیک لر دن اوزاق له شیب، مادی دنیا دن کین، یره توچی اونینگ قلبی نی الهی یاغدو تجلی سی منبعی گه ایله نئیریپ، کوکسی نی کینگیتیره دی، ملکوت عالمی سر لرینی اونگه معلوم قیلیپ، خود بین لیک ذره لرینی کونگلی دن کوته ریب تشلیدی. اوشنده انسان قلبی ده الهی حقیقت پارله ب توره دی.

شو اورینده تأکید له ش کیره ک که، تصوف تعلیماتی ده قلب، یعنی کونگل دن مقصد، بیر پرچه گوشت دن عبارت بولگن یوره ک ایمس، بلکه اوندن مقصد، الهی معرفت نینگ اورنی، اسما و صفات (یره توچی نینگ اسم لری و صفت لری) تجلی سی مرکزی بولمیش روح نینگ حقیقتی دیر.

علیشیر نوایی افاده سی بیلن:

سین که کونگل دیرسن ایرور بو یوره ک
اسمی کونگل بیرله ایرور مشترک
کونگل ایرور بلبل بستان راز
قدس حریمی ده ایرور جلوه ساز
رایحهٔ جنت اعلی هم اول
پرتو مصباح تجلی هم اول
سالک انی «عرش معلی» دیدی
صوفی انی «عالم کبرا» دیدی
کیم گه بو عالم سری آچیلسه یول
عالم ارا اهل دل اولدی اول

(علیشیر نوایی، خمسه، «حیرهٔ الابرار»)

تصوف ده کامل انسان نینگ کیم لیگی و اونینگ حیات ده
توتگن اورنی مسئله سی، دینی جهت دن خلقت (یره تیلش) فلسفه
سیگه باغلیق. بو اورینده تصوف اهلی ایککی ته قدسی حدیث گه
تیه نه دی. بیرینچی سی آرقه لی کائنات نی یره تیش دن اساسی مقصد -
انسان نی یره تیش ایدی دیگن غایه ایلگه ری سوریلده دی. حدیث نینگ
متنی: «كنت كنزاً مخفياً، فاردتُ أن أعرفَ فخلقت الخلقه» (مین
بیر یاشیرین خزینه ایدیم، اوزیمنی ته نیتیش نی ایسته دیم، مینی ته نیب
آلسین لر دیب خلایق نی یره تدیم). انسان نینگ یره تیلشی بیلن
خلقت (یره تیلش) اوز نهاییه سیگه یتته دی.

وحده الوجود طرفدار لری نقطهٔ نظری دن یره توچی، وجود
(بارلیق) کوزگو سیده اوزی نینگ بلا کیف (کیفیتی بیزگه معلوم
بولمه گن) صورتی نی مشاهده قیلگن. ترکیه لیک متصوف عالم
عثمان اوتر فکریچه، اوشبو مشاهده ماده گه، زمان و مکان گه خاص
بولگن، یعنی اوزیدن تشقه ری تورگن بیران نرسه نی اوزاق دن کوزه
تیب توریش ایمس، بلکه عکسینچه برچه ذره لر ده اوز ذاتی بیرله

ظهور و حضور ایله مشاهده ایتیش دیر.
 نوایی هم بوتون کائنات نی الهی جمال نینگ کوزگو
 سی دیب ییله دی:

جلوه حسن اولغالی ظاهر انگا
 بولدی بو مرآت مظاهر انگا
 مونچه غرابت که کمال ایله دینگ
 برچه نی مرآت جمال ایله دینگ

(علیشیر نوایی، خمسه، «حیره الابرار»)
 ایککینچی قدسی حدیث گه بنا کائنات و انسان نینگ
 تیلشی دن مقصد، شونینگ دیک کامل انسان نینگ تمثالی، حضرت محمد
 (ص) ایدی. حدیث متنی: «لولاک لما خلقت الافلاک» (یعنی سین
 بولمه گه نینگ ده مین فلک لر- کائنات نی یره تمه گن بولر دیم).
 اوشبو حدیث لر نی ابن تیمیه کبی ایریم عالم لر قبول قیلمه
 گن بولسه لر هم، تصوف اهلی او لر گه کتته اعتبار قره تیب، بویوک
 شاعر لر، جمله دن علیشیر نوایی، عبدالرحمن جامی، حتی اوندن
 کیین گی دور سوز صنعت کار لری هم اوز شعر لریده اونی تکرار له
 ب، مضمونی نی ترنم ایتیب کیلگن لر. مثلاً نوایی «خمسه» ده اوشبو
 موضوع بویچه قوییده گی دیک سوز یوریتته دی:

علمی گه هر ذات نی خیل ایله دینگ
 ذاتی گه عالم نی طفیل ایله دینگ

(علیشیر نوایی، خمسه، «حیره الابرار»)

دیمی انبیا قوم و خیلینگ سنینگ
 باری آفرینش طفیلینگ سنینگ
 توتوب گوهر ذاتینگ آول وجود
 بولوب سونگره موجود بود و نبود

زمانی که نورینگ غه بولمی ظهور نی ظلمت بولوب ظاهر اولدم، نی نور

(علیشیر نوایی، خمسه، «سد سکندری»)

نقشبندیه طریقتی ایزدashi افغانستان لیک مشهور ذواللسانین شاعر، استاد عظیمی جوزجانی اوشبو حدیث نی اوزی نینگ پیغمبر(ص) نعتی گه بغیشله ب یازگن «ترجیع بند» یده قوییده گی دیک ایشله تیب تکرار له گن:

درشان تو گفت خالق پاک «لولاک لما خلقت الافلاک»

بویوک فیلسوف ابو نصر فارابی بیرینچی مرتبه تصوف تعلیماتی نی فلسفه حدودی گه کیریتیش یولی نی فیلسوف لرگه کورسه تیب بیردی. اوندن کیین اخوان الصفا و ابوعلی ابن سینا کبی فیلسوف لر، ابو نصر سراج طوسی، ابوسعید ابوالخیر و امام غزالی کبی تصوف نینگ بیریک وکیل لری، فلسفی تصوف نینگ اساسی نی قوییش گه موفق بولدی لر. ترک عالمی دوکتور بدیع. ن. شهسوار اوغلو فکرچیچه فارابی بیرینچی بولیب اسلام دنیا سیده بیر مذهبی فلسفه نی یوزه گه کیلتیردی. او نینگچه انسان نینگ معنوی تکاملی یوکسک درجه لرگه یتیب باره دی، پیغمبرلیک (نبوت) بیر نوع معنوی تکامل دن عبارت بولیب، یره توچی موهبتی ایمس. شونینگ دیک او، فیلسوف لرنی نبی لر دن (البته رسول لردن ایمس) اوستون قویه دی. شهسوار اوغلو تأکید له شی چه فارابی پیغمبر معنی سیده گی نبی حقیقه فکر بیلدیره دی، نبی دن اونینگ مقصدی یره توچی نینگ خاص نماینده سی یعنی «رسول الله» ایمس، چونکه اسلام ده «نبی» بیلن «رسول»

سوز لری آرہ سیدہ، کوپ فرق لر بار۔
 فارابی فکریچہ انسان روحی، تکامل نینگ یوکسہ ک باسقیچ
 لری گہ یتیب بارگندن کین، عقل فعال بیلن علاقہ تاپیب، او لر آرسیدہ
 گی پردہ کوتہ ریلہ دی، اوشندہ انسان مکاشفہ دن سوز آچیپ، عقل
 عالمی دن اونینگ روحی بیلپ آلگن نرسہ لر نی ایتہ باشلیدی. بو
 اوریندہ فرشتہ لر ایچکی مدرکات یعنی نبی لر گہ توشہ دیگن
 نور دن عبارت دیر.

آذربایجان لیک ییریک شاعر دوکتور محمد حسین شهریار
 هم مولانا جلال الدین رومی نی نبی لر جمله سیدن حساب لیدی.
 محقق عالم لر انسان ماهیتی و مقامی حقیقہ قوییدہ گی
 دیک فکر بیلدیرگن لر:

انسان توپراق دن یرہ تیلگن لیگی اوچون عالم ده گی برچه
 عنصر لر دن اونینگ ترکیبی ده بیر بیر نمونہ موجود. عین حال ده او،
 طبیعت ده یرہ تیلگن اینگ سونگگی بارلیق دیر. اوشو نقطۂ نظر دن او
 «عالم صغرا- صغری» (کیچیک عالم) دیب اته گن لر. عثمان
 اوتر «تصوف تاریخی» کتابی ده کونوک ناملی عالم دن آلیب تأکید
 له گہ نی دیک، انسان ایگہ بولگن الہی حقیقت یوزہ سیدن حق نینگ
 اوزی دیر. اوشو جهت دن، یعنی اوزی نینگ حقیقی و معنوی جہتی
 دن، انسان «عالم کبرا- کبری» (بویوک عالم) دیب اتلگن. انسان اوزی
 نینگ مادی توزیلیشی و روحی ماهیتی یوزہ سیدن بیر بیریکہ قرہ - مه
 قرشی تورگن ایککی قابلیت گہ ایگہ بولیب، ایککی تامان گہ
 تارتیلیب تورہ دی. بیر تامان دن مادی بارلیق قہ تیه نگن نفس امارہ هر
 دایم اونى توبن لیک و یاووز لیک لر گہ تارتیب تورسہ، ایککینچی
 تامان دن الہی منبع گہ ته ینگن «نفس لوامہ» و «نفس مطمئنہ»
 اونى ایزگو لیک لر و عالی فضیلت لر تامانی گہ تارتیب، ازلی اصل
 منبعی گہ یقین له شتیریش نی ایستیدی.

شو یوسینده انسان توغیلگن کوندن باشله ب، حیات دن کوز یومگونگه قدر ایککیته قره مه قرشی تمایل اورته سیده توریب کوره شیش گه مجبور. او طاعت و عبادت گه بیریلیب، اخلاص و ریاضت آرقه لی ایزگوایش لر نی عمل گه آشیریش بیلن نفس مرتبه لرینی باسیب اوتگن دن کیین، کامل انسان درجه سی گه یقینله ه دی.

نقشبندیه طریقتی نینگ بیریک و کیل لریدن بیرى مخدم اعظم سیداحمد بن جلال الدین کاسانی «رباعی لر شرحی» رساله سیده یازیشیچه، آدم باله سی توغیلگن دن کیین دنیا گه کونگل بیریب، الهی روح دن عبارت بولگن اونینگ پاک بارلیغی بولغندی و بوتونلی کوز دن بیر کیلیب، او بیلن حقیقی محبوب وصلی آره سیده حجاب گه ایلندی. سالک نینگ کونگلی دن اوشبو بولغنچی لیک لر و تعلّق لر، کامل و مکمل مرشد رهبرلیگی ده آغیر ریاضت و عبادت آرقه لی زایل بولگن دن کیین، حقیقی محبوب جمال و جلال صفتی ده اونینگ کونگلی کوزگو سی ده تجلی قیلشی ممکن. اوشنده قلبی و روحی الهی تجلی گه اورین بولگن بو انسان، جسمانی قالب گه باغله نیش دن آزاد بولیب، اوز روحی بیلن وحدت عمانی گه غرق بوله دی و اوز حالی نی قویی ده گی دیک افاده لیدی:

سیوگی نیمه دور دیمه، اوزیم من

جان من بوتون و اورینده یوق تن

کوزه دن دریا گه سو توشه اگر

محو اولوب، دریا بولور سوز مختصر

تصوف تعلیماتی ده انسان روحی نینگ سیر و سفری، «سیر عروجی» یعنی یوکسک لیک که قره ب حرکت قیلش دیب اتله دی. اوشبو سیر ده انسان جوده کوپ مقام لر نی باسیب اوتیشی کیره ک. مقام لر سانی و هر بیرى نینگ نامی تورلی طریقت لرده تورلیچه بیریلگن. بعضی لرنینگ فکریچه انسان روحی، ۱۰ ته یا که ۲۵ ته

مقام نی باسیب اوتگن دن کین، عبودیت (بند ه لیک) مرتبه سی گه و ایریم طریقت لر اصطلاحی ده «وصول» مقامی گه یتیب بارگندن کین، سالک نینگ قلبی، برچه اسم لر و صفت لر تجلی قیله دیگن بیر آینه گه ایله دی.

جلال الدین رومی نقطه نظری دن انسان نینگ روحی تکاملی، انگلیس طبیعیات عالمی چارلز داروین نینگ تکامل نظریه سیگه ایریم اوخشش تامان لری بیلن، قوییده گی باسقیچ لرنی باسیب اوتگن:

ازجمادی مردم و نامی شدم
و ز نما مردم ز حیوان سرزدم
مردم از حیوانی و آدم شدم
پس که داند چون ز مردن کم شدم
باردیگر چون ملک پران شوم
آنچه کاندرو هم ناید آن شوم

ترجمه سی:

«قتیق جسم دن اوتیب اوسیم لیک که ایلندیم. اوسیم لیک نی یوقاتیب حیوان لیک دن باش چیقردیم. حیوان لیک نی یوقاتیب آدم بولگن دن کین، اولیم لر سانی قنچه کمیگه نی حقیقه نیمه دیسم ایکن. ینه بیر مرتبه فرشته لر دیک قنات قاقیب اوچیب، وهم و تصور گه سیغمیدیگن نرسه گه ایلنگوم دیر».

تصوف اهلی عقیده سیگه کوره، انسان روحی قتیق دن لطیف گه قره ب، قلب (نفس ناطقه)، روح، سر، سرالسر، خفی و اخفا (اخفی) نام لری بیلن آلتی ته لطیف درجه گه بولینگن و اولر «لطف سته» (آلتی ته لطیف نرسه) (۱) دیب اتلگن. لطف سته نینگ هربری نفس یا که روح نینگ بیر مرتبه سیگه موافق کیله دی.

ایندی روح قتیق دن لطیف گه قره ب یوکسه لیب باره بیرسه، اخفا (اینگ یاشیرین) مرتبه سیگه یتگن دن کین، اونینگ بیلن یره

توچی آره سیده هیچ قنداق پرده قالمیدی. اوشبو مرتبه گه ایریشکن روح، ازه لی صاف لیگی نی قیته دن قازانیب، حق قه یقین بولگن لیگی نی مشاهده ایته دی. بو مقام گه ییتیبارکن انسان، تصوف ده «کامل انسان» دیب اته له دی.

اوشبو مقام حقی ده خواجه عبیدالله احرار نینگ «فقرات احراریه» و «رساله والديه» سیده کیلثیریلگن فکرلر قویبی ده گی دیک:

اوشبو مقام گه ایریشکن سالک نظری ده فقط حق ذاتی قاله دی. شو آره ده شاهد لیک و مشهود لیک (شاهد - کوروچی یعنی بنده، مشهود - کورینوچی یعنی حق) صفت لری اورته دن کوته ریلیب، «لا یعرف الله الا الله» (الله نی الله دن باشقه کیشی تنی آلمیدی) معنی سی عیان بوله دی. شونینگ دیک، «رساله والديه» ده (ظهيرالدين محمد بابر ترجمه سی اساسی ده) قوییده گی لر نی اوقیمیز:

بلکه بو ییرده تورور بیر مشکل
عین مذکور بولور ذاکر تیل
ذاکریت بیله مذکوریت
بیل مبدل اولور اوشبو فرصت

ایندی ایریم تصوف عالم لری و مشهور صوفی لر نینگ انسان و کامل انسان مسئله سی بویچه بیلدیرگن فکرلرینی ایضاح له ب اوتسه میز:

اسلام حقوقی ده قیاسی حقوق شناس لیک (حقوق مقایسوی) علمی گه اساس سالگن، اصول الفقه بویچه قیمتی کتاب لر یازگن بخارا لیک بویوک فقیه و تصوف عالمی ابوزید دبوسی (۱۱ نچی عصر) فکریچه یره توچی انسان نی سیناو دن اوتکه زیش اوچون اونده روح، عقل و نفس یعنی هوا و هوس لر غریزه سینی یره تگن.

نفس اوز ایستک لری بیلن اونی جهالت گه، روح ایسه عقل بیلن علم
آرقه لی ایزگو عاقبت لر گه دعوت قیله دی. شو سبب لی انسان لر
تورت گروه گه بولینه دی:

بیرینچی سی، نفس ایستک لری گه بیریلیب اده شگن و اوز لیگی
نی اونوتیب، جاهل لیگی طفیلی عصیان گردابی گه توشگن لر.
ایکینچی سی، نفس صحرا سی ده گمراه لیک که یول توتگن و
باشقه هم جنس لرینی هم اوزی دیک دیب تصور قیلگن لر.
اوچینچی سی، الهی احکام نی تصدیق له ب، عقلی دلیل لر بیلن
اوز یره توچی سی گه یوز توتگن لر.

تورتینچی سی، عقل و الهی تعلیمات یاروق لیگیده روح القدس
گه یول توتگن لر.

دبوسی «تقویم الأدله» کتابی مقدمه سیده (۹- بیت) تأکید
له گه نی دیک، روح نینگ نوری اساسی بولیب، بیرینچی اورینده و عقل
نینگ نوری فرعی بولیب ایککینچی اورینده توره دی. مؤلف اوشبو
موضوع نی اوزی نینگ تصوف بویچه یازگن «الآمد الاقصی» و «خزانة
الهدی» کتاب لریده کینگ کولم ده یاریت گه نی، نی ایتیپ اوتسه
دی.

آذربایجان لیک بویوک عارف شاعر- عمادالدین نسیمی،
اوزی نینگ حر فکرلیگی و ایرکین قره ش لری بیلن اعتراض و کوره
ش روحیه سی گه تولیب- تاشگن اجتماعی و فلسفی غایه لر نی
آذری تورکی تیلی گه کیریتیب، اوز غزل لری بیلن سککیزینچی هجری
عصرده اورته شرق نینگ اجتماعی - فلسفی قره ش لری بویچه کوچلی
بیرحرکت یوزه گه کیلتیردی.

نسیمی اوز عصری نینگ قاتیب قالگن رسمی مذهبی قره ش لری
که قرشی کوره ش باشله ب، عقیدوی غزل لر رواج له نیشی اوچون
زمین یره تیب بیردی. او، مذهبی حکم لر نی یوزه کی توشونگن قشری

روحانی لرگه قرشی توریب، انسان کمالاتی بویچه اوز غایه لری نی
ترقت گه نی اوچون متعصب دین ارباب لری تامانی دن وحشی لرچه
اولدیریلدی.

آذربایجان ادبیاتی ده غزل ژنری تکاملی بویچه چیرایی
کتاب یازگن آزاده رستموا فکری چه، نسیمی غزل لری نینگ
«قهرمانی» زمان و مکان ده سیغمیدیکن بیر شخصیت دیر. مثلاً:

منده سیغرایککی جهان، من بو جهانه سیغمارام
گوهرلامکان منم، کئون و مکانه سیغمارام
عرش ایله فرش و کاف و نون، منده بولوندی جمه چون
کس سوزونو و آبصم اول، شرح و بیانه سیغمارام
کون و مکان دور آیتیم، ذاته گیدر بدایتیم
سن بو نشانیلن منی، من بو نشانه سیغمارام
کیمسه گمان و ظن ایله، اولمادی حقیله ییلش
حق ییلن ییلیرکی من ظن و گمانه سیغمارام
گرچه محیط اعظم، آدم آدیمدیر آدمم
طور ایله کن - فکان منم، من بومکانه سیغمارام

نسیمی کامل انسان نی اوز جانی نینگ جانانه سی و عالم صدقی
نینگ دردانه سی دیب بیله دی:

مرحبا انسان کامل جانیمین جانانه سی
عالمی جسمی صدف دیر، سن میسن دردانه سی

نسیمی تصویرله ب مقتیدیکن انسان بیر انتزاعی (ذهنی) موجود
ایمس، عکسینچه صنعتچی نینگ قلمی ییلن چیزيله دیگن واقعی

انسان نینگ بدیعی تصویری دیر. بو انسان بیتمس - توگنمس جوشقین کوچ ایگه سی، گوزه ل ایستک لر تاشوچی سی، یره توچی نینگ مظهری و آدم اولادی دیر.

بویوک صوفی شهاب الدین سهروردی تأکید له شیچه، دنیا ده تنگری نینگ فقط صفت لرینی کوریش ممکن، اونینگ اوزینی کوریش ممکن ایمس. او «آداب الطریقه» رساله سیده (اوزیکستان فن لراکادمی سی، ابوریحان بیرونی) وحده الوجود دریاسی گه شونغیب کیتیپ، بوتون نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی کتبخانه سیده، ۵۰۷ - رقملی قولیازمه) قوییده گی دیک فکر بیلدیره دی: «معرفت عالمی - لاهوت عالمی، یعنی اینگ چیرایلی و گوزه ل قیلیب یره تیگن عالم - روح القدس نینگ اصل وطنی دیر». اونینگچه، روح القدس دن مقصد کامل انسان دیر.

اوزیک عارف شاعری بابارحیم مشرب (۱۶۵۳ - ۱۷۱۱) حیاتی نی اوشبو غایه نینگ ترنم قیلیش گه بغیشله دی.

او انسان مقامی نی فرشته لردن شو قدر یوکسه ک لرگه کوتردی که اولرگه حضرت انسان مقامی گه یتیب باریش هیچ قچان میسر بولمیدی، نیگه که اولر فرشته - ملائکه بولگن لیک لری اوچون عشق، محبت و عاطفه دن بی خبر دور لر، درد و الم نیمه لیگی نی سیزمیدی لر. حتی اینگ مقرب فرشته لر دن بیری بولمیش جبرائیل هم عشق حریمی گه اوچیپ بارماقچی بولسه، قنات لری کویب کول بوله دی:

تارتسم بیر آه درد بیلن محشرینگ کویر
قیلسم فغان بولاغی قوریب کوثرینگ کویر
قاج آسمان، پناه گه یاشین پیکرینگ کویر
ای جبرئیل بیغ ایمدی اوزینگنی پرینگ کویر
بی درد سن، فرشته سن و عشق دن یراغ

مشرَب حقیقی کمال گه یتگن انسان نی عیسی مسیح گه یقین له
شتیریب، آسمان اونگه مناسب اورین دیب بيله دی:

عیسی روح پرور، ترک تعلق ایلر
کوک صحنی ده قلندر، یخشی مکان ایمس مو

او، برچه علایق دن آزاد بیر انسان صفتی ده اوزینی شونچه
ایرکین سیزه دی که سیزگی و احساسی نی زمانه سی کوتره آلمیدیکن
درجه ده قوییده گی دیک بیان قیله دی:

سر به جیب خویش بردم، از عدم باز آمدم
مظهر ذات آستم، یکن اوتاد آمدم
نیم موسی نقاب از چهره بردار
نمی آید خوشم این « لن ترانی »

بابارحیم مشرب ۱۸ عصر باش لریده اوز حرُ فکرلیگی نینگ
قربانی بولیب منصور حلاج و عمادالدین نسیمی کبی، تار فکر
متعصب روحانی لر حکمی اساسیده بلخ حاکمی محمود خان تامانیدن
دار گه آسیب اولدیریلدی. اونینگ جسدی مرید لری تامانیدن اشکمش
شهریده توپراق قه تاپشیریلدی، قبری اشکمش ده مرید لر زیارتگاهی
گه ایلندی.

ایریم متصوف لر کامل انسان نی ایده آل له شتیریب، اونی
الوهیت (الهی لیک) گه یقین مقام ده مجسم له شتیریش گه اورینگن
لر، حتی اونی یره توچی بیلن انسان لر اورته سیده واسطه چی لیک
قیلوچی مقدس ذات دیب، بعضاً اونینگ مقامی نی پیغمبر لر مقامی
دن هم اوستون راق قویگن لر. او لر، گویا که دنیا نینگ برقرار لیگی و

آسایشته لیگی نینگ عاملی دیر لر.

اوزبیکستان لیک عالم نجم الدین کاملوف «تصوف» ناملی کتابی ده تورلی منبع لر دن کیلتیرگن معلومات لر گه کوره، بیر نینگ ایککی قطبی ده ایککی قطب اعظم تور تورت برجی ده تور تته اوتاد، یتتی اقلیمی ده یتیمیش ایککی ته ابدال، هر دایم قوریقلاوچی بولیب تورر ایکن. شو سبب لی هر قنچه آدم لر گناه گه باتیب کیتسه لر هم بیر یوزی آستین- اوستون (زیر و زبر) بولمی، او لر نینگ شفاعتی طفیلی اوز اوقی دن چیقیب کیتمس ایکن.

کاملوف «بو، بلکه حقیقت، بلکه روایت - نقل دیر، اونگه ایشانش یا که ایشانمس لیک هر کیم نینگ اوز ایشی» دیب فکر بیلدیره دی.

کامل انسان حقیقه مستقل کتاب یازگن لر دن بیر عبدالکریم بن ابراهیم الجیلی اوز اثری ده وحدت فلسفه سی اساسچی سی ابن العربی نظریه لرینی رواج له تیرگن حال ده شونداق خلاصه گه کیله دی:

کامل انسان اونینگ اطرافی ده بوتون کائنات ایلنه یاتگن بیر قطب دیر، خلقت باشله نیشی بیلن بو کون گه قدر کامل انسان اوزیگه خاص حقیقتی بیلن بیر دیر. محمد اسمی بیلن اتلگن بو ذات هر قندی شکل نی آلیش قدرتی گه ایگه بولیب، الله تامانی دن یوباریلگن برچه پیغمبر لر نینگ شکلی گه کیریپ کیلگن. حضرت محمد (ص) هر قنداق صورت ده کورینیش قدرتی گه ایگه بولیب، هر دایم انسان لر نینگ اینگ کامل صورتی ده کورینیب، او لر نینگ مقامی نی کو تره دی.

کامل انسان حقّی ده تورلی کیشی لر تامانیدن بیلدیریلگن یوقاریده گی دیک فکر لر نینگ بعضی لری «حلولیه» عقیده سیگه اوخشه ب کیته دی. حلولیه یا که تناسخ اعتقادی گه کوره، روح بیر

بدن دن ایککینچی بدن گه اوتیب توره دی. شونینگ دیک، ایریم لری امام لر حقیده گی اسمعیلیه عقیده سینی ایسلته دی. او لر نینگ عقیده سیگه کوره، اگر بیر لحظه امام دنیا ده بولمسه، برچه نرسه لر نابود بولر ایمیش.

عبدالرزاق کاشانی اوز کتابی نینگ ۸۳-۸۲ بیت لریده، حقیقی انسان بالقوه کمالینی، بالفعل حال گه کیلتیرگن انسان دیریدی. شونینگ دیک کاشانی باشقه انسان لرنی، حیوان انسان یعنی عقلی نینگ نوری قارانغولیک ده قالب، شهوت، غضب و باشقه نفسانی ایستک لرگه بیرلیب، کمال درجه سی گه ییتیب بارالمه گن انسان، بویوک انسان و کیچیک انسان لرنی ایسله تیب اوتیه دی. دوکتور سجادی «عرفانی اتمه لر و تعبیرلر قاموسی» کتابی ده تأکید له گه نی دیک، تصوف اهلی کامل انسان حقیقه سوز یوریتیب، جوده کوپ بحث لر قیلگن لر. او لر تامانیدن کامل انسان گه نسبت بیرلگن خصوصیت لر و یوکسه لیش درجه لرنی اعتبارگه آله دیگن بولسه ک، او حیات ده تاپیلیدیگن اکسیر اعظم گه (۲) اوخشه ب کیتیه دی. لیکن نفسی ایتیشیچه، هر بیر عصر ده بارلیق دنیا سیده البته بیر کامل انسان موجود بوله دی.

شیروانی «ریاض السیاحه»، «ریاض الهدایه»، «ریاض العارفین» ده قید ایتیشیچه، کامل انسان ۴۵ دن کوپ راق نام بیلن اتلگن ایکن. او لر جمله سی دن جبرائیل، میکائیل، اسرافیل، عزرائیل، نوح، موسی، عیسی، اکسیر اعظم، انسان مطلق، خضر، الله نینگ خلیفه سی و باشقه لرنی ایسله تیش ممکن.

ایسله تیب اوتیلگن تعریف لر و صفت لر دن کورینیب توریدی که، کامل انسان بیر ایده آل ذات بولیب، هر دایم انسان لرنی اونینگ خصوصیت لرنی ایگل له ب آلیش اوچون اوز تمانیگه تارتیب توره دی. لیکن کبرویه و نقشبنديه طریقت لری ده کامل انسان سیما سی هیچ

قنداق اغراق و مبالغه سیز عملی حیات طلب لری که ماس کیله دیگن شکل ده تصویر لئه دی. شبهه سیز نجم الدین کبرا هم، بهاءالدین نقشبند هم، شونینگ دیک اونینگ ایزداش لریدن عبدالرحمن جامی و علیشیر نوایی کامل انسان درجه سیگه کوته ریلگن ذات لردن ایدی لر. ن. کاملوف «تصوف» کتابی ده «اولوغ علیشیر نوایی نینگ اوزی کامل انسان نینگ یارقین تمثالی دیر» دیب یازه دی. لیکن او لرهیچ قچان کشف و کرامت نی دعوا قیلمی، اوز لری اوچون باشقه لرگه نسبتاً اوستون لیک سیزمس دن حیات بیلن چمبرچس باغلنگن حال ده یه شب، خلق و وطن آلدیده اوز انسانی وظیفه لرینی بجه ریب کیلگن لر.

نجم الدین کبرا خیوه شهری ده کتته خانقاه قوردیریب، کوپ سانلی مرید لر تربیه سی و علمی اثر لر یازیش ایش لری بیلن مشغول ایدی. باشقه بحث لر ده ایتگه نیمیزدیک تدقیقاتچی لرنینگ تأکید له شی چه، او یازگن اثر لر ابن العربی اثر لری و باشقه اثر لر بیلن بیرگه، ۱۳ عصرده علمی تصوف و فلسفی نظریه لرنی اورگه نیش منبعی و پایدیواری حساب لردی. او «وطن نی سیوماق ایمان دن دیر» دیگن حدیث مضمونی گه عمل قیلگه ن حال ده، قولیگه قورال آلیب دشمن لر گه قرشی کوره شدی و وطن نی مغل لر هجومی دن حمایه قیلش یولیده شهید بولدی.

کبرا، عقل نی اعزاز له ب، اونی نفس گه قرشی قویه دی. اونینگچه، عقل غلبه سی ایمان غلبه سی و نفس غلبه سی شیطان غلبه سی دیر. نفس، شریعت و عقل گه قرشی توریب هوا و هوس بیلن کیلیشه دی.

او، خلوت ده (چلله ده) اولتیرگن سالک که قوییده گی دیک یول لئمه بیره دی: اونینگ کونگلی ده کرامت لر و موّهیه لر (الهی امتیاز لر و عنایت لر) کیچمس لیگی کیره ک. اوزی نینگ

خلوت ده اولتیریشی اوچون هیچ قندی اهمیت بیرمیدی، اوز نفسی دن یامان کیچینمه لرنی و کونگلی دن فاسد و توبن ایستک لرنی چیقه ریب تشلیدی. شریعت و سنه گه قرشی هیچ قنراق ایش قیلیمیدی (۳). کبرا نینگ مقصدی ترک دنیا چی لیک ایمس، بلکه نفس نی پاک له ش طفیلی اونی حیوانی و شهوانی ایستک لردن خلاص قیلیب، روحی نی یوکسه ک درجه گه کوته ریش، انسان ده هر دایم وجدان نی اویغاق سقله ب، حقیقی انسان مقامی گه کوته ریش دیر.

شیخ بهاء الدین نقشبند تصوف تعلیماتی نی عملی حیات بیلن چمبرچس باغلیدی، ترک دنیا چیلیک، تیکین خور لیک و دنگه سه لیک گه برهم بیریش مقصیده مرید لرنی قبول قیلش اوچون او لر گه بیران بیرکسب و هنر بیلشی نی شرط قیلیب قویدی. اوزی شخصاً کیچیک ایکینزاری ده ایشله ب، اوز محنتی محصولاتی بیلن حیات کیچیرردی. «قلبنگ الله بیلن، قولینگ محنت بیلن بند بولسین» دیکن اونینگ قیمتی کورستمه سی نقشبندیه طریقتی قنچه لیک حیات بیلن باغلیق ایکن لیگی نینگ یققال دلیلی دیر.

بهاؤالدین نقشبند اون ایککی بیل نی بیریک ترک شیخ لریدن بیر بولمیش خلیل آته (خلیل سلطان) بیلن اوتکزگه نیده اونینگ اینگ یقین صحبتدشی و سر دشی بولیب، جمله دن، آلتی بیل اونینگ یانیده سیاست ایش لری و دولت یوموش لری بیلن شغل له نیب کیلیدی و عملی حیات ده کامل انسان تمثالی نی یره تیب بیردی. اونینگ اورین باسه ر لریدن بیر خواجه عبید الله احرار اوچ مینگ قوش - هوکیلی بیرگه ایگه بوله توریب، فقیرلیک ده یشه دی. منطقه ده تینچ لیک و خوف سیز لیک نی سقله ش اوچون زمان شاه لرینی انصاف و عدالت گه چارله ب توردی.

میرغلام محمد غبار «افغانستان، تاریخ اوزنیده» ناملی کتابی ده یازیشی چه، افغانستان ده اوشبو طریقت نینگ اینگ کامل پیرو لریدن

عبدالرحمن جامی و عیشیر نوایی حساب لئه دی. او لر دن بیرری فقر و تقوا لباسی ده، اخلاق و مدنیت نی ترقه تیش یولیده خدمت قیلگن بولسه، ایککینچی سی ایسه، امیر لیک و ریاست (رهبرلیک) مقامی ده توریب، علم و فن نی رواج له نئیریش یولی ده فعالیت آلیب باردی. مؤلف نینگ تأکید له شی چه، اجتماعی شرایط تأثیری آستیده اونینگ طریقتی ده عملی تامان لر جوده کوپ ایدی.

نقشبندی طریقتی نینگ دوامی بولمیش مجددیه طریقتی نینگ اساسچی سی امام ربانی شیخ احمد سرهندی «مکتوبات» کتابی ده بهاؤ الدین نقشبند تعلیماتی شریعت گه موافق و زمان طلب لری گه ماس ایکن لیگی نی اوقدیریپ اوتته دی.

ساده چه قلیب ایته دیگن بولسه ک، کامل انسان برچه الهی صفت لر گه اساس لنگن روحی تکامل گه ایریشگن حقیقی انسان دیر. قرآن کریم ده یره توچی جهان ده کامل انسان نینگ تمثالی بولمیش حضرت محمد (ص) گه «سین برچه عالی اخلاقی فضیلت لر ایگه سی سن» دیب خطاب قیلگن ایدی. شونینگ اوچون کامل انسان نینگ سیما سی الهی صفت لر، یعنی، یوکسه ک معنوی خصوصیت لر، روحی فضیلت لر و اخلاقی معیار لر بیلن بیلگی له نه دی.

یره توچی ازه ل ده فرشته لر گه: «مین بیر یوزیده انسان نی خلیفه (اورین باسه ر) قلیب یره ته من»، دیدی. فرشته لر: «بیر یوزی ده فساد ترقه تیب قان توکوچی کیشی لر نی یره ته سن می؟» دیب سوره گن لری ده، یره توچی او لر گه قره ته: «مین بیلگن نرسه لرنی سیز لر بیلیمیز لر»، دیب جواب بیرگن ایدی.

(«بقره» سوره سی، ۳۰ آیت).

ازه ل دن انسان بیر بیرری گه قره مه قرشی بولگن ایککی

خصوصیت که ایگه ایدی. فرشته لر انسان که نسبت بیرگن فسق و فساد و قاتل لیک، انسان نینگ سلبی تامانی، یعنی شیطانی یونه لیش دن عبارت بولسه، یره توچی تامانی دن اشاره قیلینگن و فرشته لر که معلوم بولمه گن نرسه، انسان نینگ رحمانی یونه لیشی، یعنی، علم و فضیلت لر نی ایگلله ب آلیب، عقل و تفکر کوچی بیلن بیر یوزینی آبادان له شتیریش، مدنیت نی ترقه تیش، امکانی باریچه طبیعت قانون لرینی کشف ایتیپ، اوندن مادی و معنوی ترقیات یولی ده فایده له نگن حال ده، جهان ده تینچ لیک اورنه تیش و اونگه مادی گوزه ل لیک بغیشله ب، معنوی تکامل نینگ یوکسه ک پلله لرینی باسیب اوتیش ایدی.

انسان نهایت یوکسه ک استعداد و چیکسیز تفکر ایگه سی بولگه نی سبب لی تصور که سیغمیدینگن علمی یوتوق لر که ایریشیب، شونداق علمی - حربی اپرات لر یره تیش که موفق بولدی که، او لر دن اورین سیز و توبن مقصد لر اوچون فایده له نیش، بیر یوزی و بوتون انسانیت اوچون کوتیلمه گن فاجعه لر نینگ کیلیب چیقیشیگه سبب بوله آله دی.

۲۰۰۱ ییل ۱۱ سېتمبر کونی امریکا ده یوز بیرگن مدهش قوپارو چی لیک حرکتی شونی اثبات له ب بیر دی که، وجدانی توبن لیک که یوز توتگن، نفس و شیطان ایسته ک لری که بیریلگن، معنویت دن اوزاق له شیب، اخلاق و آداب نیمه لیگی نی اونوتگن کیمسه لر اوز مادی و نفسانی مقصد لریگه ایریشیش اوچون انسانیت که قرشی بولگن هر قنداق جنایت که قول اوریش لری ممکن.

بو گونگی کون ده فقط مادی حیات که بیریلیب، هر بیر نرسه نی، هر بیر قدرت نی فقط مادی بای لیک معیار لری بیلن اولچه ب، اخلاقی - معنوی قدرت لر (ارزش لر) نی اونوتیب باریش خصوصیت لری انسانی جمعیت ده یققال کوز که تشنماقده.

انسان فقط تفکر و اخلاق بیلن باشقه حیوان لر دن اجره لیب تور گه نی، نی نظر ده توته دیگن بولسه ک، ایتیش ممکن که، اخلاقی فضیلت لر دن اوزاق له شیش هر بیر انسان و برچه انسانیت نی توبن لیک و توشکون لیک ساری آلیب باریشگه هیچ شبهه یوق.

قیسقه سی شو که، روحی و معنوی جهت دن کمال گه ایریشگه نی طفیلی اوز نفسی اوستیدن حکمران لیک اورنه تیب، اوز منفعتی نی خلق منفعتی ده و اوز بختی نی جمعیت بخت و سعادت ده کوریش قابلیت گه ایگه بولیش، وطن حمایه سی و ملت تینچ لیگی نی سقله ش یولیده اوزینی قربان قیلش گه چه تیار توریش، ایزگو نیت بیلن ایش آلیب باریب، برچه نی ایزگو لیک که اونده ش، یوکسک مدنیت و چوقور بیلم ایگه سی بولگن حال ده برچه انسان لر نی او لر نینگ دینی، مذهبی و اعتقادی دن قطع نظر، تینگ حقوق لی انسان لر و یگانه حقیقت نی قیدیروچی لری دیب توشونیش، برچه بیلن دوستانه مناسبت ده بولیب، هیچ کیم گه یامان لیک قیلمس لیک، هیچ کیم نی عقیدوی یا که ایتنیک (نژادی) جهت دن کم سیتمس لیک خصوصیت لری، ایده آل کامل انسان نینگ خصوصیت لری دن حساب لئه دی.

شیخ سعدی طریقت نی قوییده گی قیسقه چه عبارت لر بیلن تعریف له گن ایدی:

«طریقت ایشی فقط تسبیح توتیب، یونگ دن لباس کیب عبادت قیلش بیلن بولمیدی، طریقت خلق نینگ خدمتی دن باشقه نه سه ایمس».

فریدالدین عطار روایتی گه کوره، شیخ ابوالحسن خرقانی بوندی دیگن ایکن :

«کاشکی، برچه خلق اوچون مین اولسیدیم، اوشنده خلق اوچون اولیم بولمس دی. کاشکی، برچه خلق نینگ حساب - کتابی نی مین

بیلن قیلشسیدی، اوشنده قیامت کونی او لر اوچون سوال و جواب بولمسدی. کاشکی، برچه خلق اورنیده مینی جزا لُشسیدی، اوشنده او لر نی دوزخ آلاوی گه آلیب باریشمه گن بولر دی». بو کبی انسان سیور لیک، کامل انسان کرکتری قیرره لری نینگ انعکاسی دیر. بیز کیله جک ده اولکه میز ده حقوقی دولت و دموکراتیک جمعیت قوریش جریانی ده، ینگی اولاد نی تربیه له ش بویچه تصوف تعلیماتی و عرفانی قدریت لر دن فایده له نیب، کامل انسان نینگ ایده آل سیما سینی خلقی میز، اینیقه، یاش لریمیز گه تصویر له ب بیریب، اونده گی عالی صفت لر و اخلاقی فضیلت لر نی اوزله ش تیریب آلیش گه توصیه قیلشی میز کیره ک.

ایضاح لر:

- ۱- لطایف دن مقصد، مادی خصوصیت لر گه ایگه بولمه گن روحی نرسه لر.
- ۲- قدیمی کیمیا ده مِس نی آلتین گه ایلنتیره دیگن بیر جوهر.
- ۳- نجم الدین کبرا، «کونگلیم کوزی بیلن کور گن لریم» رساله سی، عرب تیلی دن ع. ش جوزجانی ترجمه سی.

تصوف علمی - معنوی قدرت

(خاتمه اورنیده)

تصوف کوپ قیرره لی علم صفتی ده تورلی ترقیات باسقیچ لرینی باسیب اوتگن. اوشبو ساده کورینیش لی، بیراق ایچکی مضمون و ماهیتی جهتی دن غایت مرکب همده بای بولگن بو علم نی هر تامان له مه اوزله ش تیریش اوچون اونینگ اوزاق تاریخ گه ایگه اوتمیشی، تیرن ایلدیزلری، اساسی منبع لری، غایه لری، استوار یونه لیش لری و آقیم لرینی علمی اسلوب ده انتقادی تدقیق قیلماق ضرور.

اسلام تصوفی، شریعت علم لری یعنی قرآن کریم و سنّه گه عاید فن لر، ادبیات شناس لیک علم لری، جمله دن بدیع و بیان علم لری، او لر نینگ کینگ قمراولی اتمه لری و مجازی افاده لری بیلن چمبرچس باغلیق بولگن حال ده، یونان فلسفه سیده گی عرفانی فکر لر، اینیقهسه افلاطون تعلیماتی، نیوپلوتونیزم قره ش لری، شونینگ دیک هند فلسفه سی، براهما و بودا تعلیماتی گه منسوب بولگن عرفانی قره ش لر دن هم آذوقه آلگن. شو سبب لی حاضرگی دور تصوف شناس عالمی مذکور فن لر و قره ش لر بیلن یخشی آشنا

بولمس دن تصوف و عرفان نینگ توب ماهیتی گه یتیب باریشی و اونی باشقه لر گه هر تامان له مه توشونتیریشی ممکن ایمس.

اسلام تصوفی فقط اسلام دنیا سی بیلن گینه چیک له نیب قالمی، غرب دنیا سی گه هم اوتیب، او لر نینگ متفکر لری، شاعر و عارف لری گه هم اوز تاثیرینی اوتکزگن. مثلاً المانیه لیک گویتة، ایالتیه لیک دانته و باشقه لر اثر لری ده اسلام تصوفی تأثیرینی یققال کوریش ممکن.

غرب تصوف شناس عالم لری دن لوئی مسینون (لوئیس مسینون)، نیکولسون، گولد تیسهر، هنری کورین، راجی ارنولدز، ماکس هورتین و باشقه لر اسلام تصوفی بویچه ثمره لی تدقیقات لر آلیب باریب، قیمتی علمی اثر لر یازگن لر. اینیقه، مجارستان لیک گولد تیسهر نینگ تیکشیریش لری و فرانسه لیک عالم لوئی مسینون نینگ وحدت معما سی گه تیگیشلی تدقیقات لری، اسلام حقیقه گی ایریم نا توغری فکر لری دن تشقه ری، دقت و تحسین گه سزاوار دیر. شونینگ دیک، تورلی شرق مملکت لری، خصوصاً ترکیه، هندوستان، پاکستان، افغانستان، ایران و ایریم عرب مملکت لریده کینگ کولم لی علمی ایزله نیش لر عمل گه آشیریلیب، هر بیر طریقت بویچه علیحده تحقیقات لر آلیب باریلگن.

بو اورینده شونی هم ایتیب اوتیش کیره ک که، محمد بن عبدالوهاب اساس سالگن وهابی لیک حرکتی تصوف تعلیماتی گه قرشی چیقیب، اونی عموماً قاره لب، انکار ایتیش بیلن بیر گه، تورلی طریقت لر گه منسوب کیشی لرنی دین سیز لیک بیلن عیب له ب، عرفانی قره ش لر نی ضلالت و گمراه لیک دن باشقه نرسه ایمس دیب تلقین قیلیب کیلماقده. پروفیسور اکمل سعیدوف تأکید له گنی دیک، تصوف تعلیماتی برچه دین لر، مذهب لر، و ملت لر ارا دوست لیک، بیر دم لیک، تینگ لیک نی ترغیب قیلوچی تعلیمات بولگه نی

طفیلی، اوز اونیورسل انسان دوست لیک غایه لری بیلن هر قندی دینی فونده مینته لیزم گه قرشی کوره ش آلیب باریش ده کتته عامل بولیب خدمت ایته دی. شو سبب لی بوگونگی کونده، یعنی مستقل لیک دوریده تصوف تعلیماتی نی یخشی اورگه نیش، خلق عامه سینی اونینگ ایزگو غایه لری و اخلاقی معیار لری بیلن آشنا قیلش هم دینی ایکستریمیزم گه قرشی، هم کمونیستیک و شؤنیستیک غایه لرنی تاشوچی یونه لیش لر و کوچ لر گه قرشی ضروری بولگن کوره ش ده کتته اهمیت گه ایگه دیر.

حاضر اوزبیکستان و بوتون مرکزی آسیاده تصوف شناس لیک فنی اوزی نینگ باشلنغیچ باسقیچی نی باسیب اوتماقده و هنوز رواج له نغن بیر فن درجه سی گه کوته ریلگن ایمس. یعنی تصوف و عرفان نینگ علمی تامان لری و فلسفی ماهیتی چقور اورگنیلمه گن.

توتالیتیر توزوم - سابق شوروی اتحاد دوریده، اورته آسیا حدودی ده تصوف تعلیماتی، اته ایستیک غایه لر (الحاد- دین سیز لیک مفکوره سی) اساسی ده اورگه نیلیب، کوپینچه اونگه نسبتاً بیر تامان لمه سلبی مناسبت ده بولینردی. فقط مستقل لیک دوری ده گینه اوشبو ساحه نی اورگه نیش حرکتی باشلندی. بیر قنچه علمی اثر لر یازیلدی. بیراق بجه ریلگن ایش لر دینگیزدن تامچی، خلاص. تصوف فلسفه سی و تورلی طریقت لر نی کینگ کولم ده اورگه نیب، اونینگ ماهیت- مضمونی نی خلق عامه سی گه یتکه زیش و تلقین قیلش اوچون بجه ریله دیگن ایش لر نهایت کوپ دیر.

اوتگن ۷-۸ ییل دوامیده استاد نجم الدین کاملوف نینگ «تصوف» ناملی کتابی، ابراهیم حق قل نینگ «تصوف و شعریت» کتابی و «عارف نامه» رساله سی، عزت سلطان نینگ «بهاؤالدین نقشبند و نوایی» و «لسان الطیر» حقیده یازگن «عشق، عاشق و معشوق»

رساله لری، عزیز قیوموف نینگ «بو آهنگ بیرله...» ناملی رساله سی، عارف عثمانوف نینگ «زنگی آته»، (تورغون فیضی یف بیلن بیرگه لیک ده) و «بهاؤالدین نقشبند» رساله سی، رحیم واحدوف نینگ «نواپی و الهیات» رساله سی، باتور ولی خواجه یف نینگ «خواجه احرار ولی» رساله سی و محمد قاضی تامانیدن خواجه احرار مقاماتی حقّی ده یازیلگن کتاب نینگ ترجمه سی، عبدالسلام قادروف نینگ «تصوف و نواپی» اثری، اولوغ بیگ عبدالوهاب تامانیدن «ایچینده گی ایچینده دیر» نامی بیلن نشر قیلینگن مولانا جلال الدین رومی نینگ «فیه ما فیه» کتابی نینگ ترجمه سی، مذکور مؤلف لر و باشقه تدقیقاتچی لر تامانیدن یازیلگن ایریم رساله لر، مقاله لر، ترجمه لر، شونینگدیک، برات بای قابلوف نینگ «حیره الاحرار» ناملی منظوم بدیعی اثری و ایریم مقاله لر توپلم لری، کمینه قلمی گه منسوب «تصوف تعلیماتی ایلدیز لری» ناملی علمی رساله، «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» ناملی شیخ نجم الدین کبرا رساله سی نینگ عربچه دن ترجمه سی و «صداقتلی طالب» دیب اتلگن مخدوم اعظم نینگ «رباعی لر شرحی» رساله سی نینگ فارس تیلی دن ترجمه سی نشر ایتیلدی. لیکن شوندی بولسه ده تصوف علمی ساحه لریده بجه ریلیشی هم قرض، هم فرض بولیب تاغ دیک ییغیلیب تورگن ایش لر، اوزی نینگ تدقیقاتچی لرینی کوتیب توریدی.

حاضرگی دور ده تصوف شناس لر، فلسفه عالم لری، دین شناس لر، ادبیات شناس لر، شرق شناس لر و مؤرخ لر اوچون ضروری وظیفه لر صفتی ده عمل گه آشیریلشی لازم بولگن ایش لر فکری میز چه قوئیده گی لردن عبارت:

بیرینچی دن، ترکستان لیک طریقت لر اساسچی لری و او لر نینگ بیریک نماینده لری، مثلاً، نجم الدین کبرا، خواجه احمد یسوی، بهاؤالدین نقشبند، خواجه عییدالله احرار، مخدوم اعظم،

بابا رحیم مشرب، عزیزالدین نسفی، نجم الدین نسفی و باشقه کوپ متصوف عالم لر قالدیرگن و حاضر گی پیت ده اوزبیکستان و دنیا نینگ تورلی کتابخانه لری ده سقله نیب کیله یاتنگن اثر لر روی خطی (فهرستی) نی تیارله ب، هر بیر نینگ قیسقه چه مضمونی نی یاریتیب، نشرایتیش ضرور. چونکه بوندی نشر بیر تامان دن، ترکستان اولکه سی جهان گه تقدیم ایتگن عرفانی و تصوفی مکتب لر وکیل لری تعلیمات لرینی توغریدن توغری اور گه نیش اوچون ایشانرلی یول لنمه صفتی ده خدمت قیلسه، ایککینچی تاماندن، او لر آره سیدن اینگ مهم لرینی تنله ب آلیب ترجمه قیلش و نشرایتیش ایشینی آسان لشتیره دی. ایککینچی دن، شرق مملکت لری ده اسلام تصوفی بویچه یازیلگن کتاب لر دن اینگ مهم لرینی تنله ب آلیب، اوزبیک تیلی گه ترجمه و نشر قیلش ضرور.

اوچینچی دن، غرب عالم لری، اینقسه، گولد تیسهر، لوئی میسینون، راجی ارنولدز و باشقه لر تامانیدن یازیلگن اثر لر دن اینگ کیره کلی لرینی تنله ب آلیب اوزبیک تیلی گه ترجمه و نشرایتیش لازم. تورتنچی دن، ترکستان ده تصوف تعلیماتی تاریخی نی یازیش اوچون دستلبکی قدم لر نی قوییش و بوزمینده یوزه گه کیلگن تصوف آقیم لری نینگ عملی همده نظری تأثیرینی باشقه مسلمان مملکت لری ده گی عرفانی آقیم لر گه کورسه تیب بیریش کیره ک.

بیشینچی دن، فلسفه شناس و تصوف شناس عالم لری میز تصوف تعلیماتی نی فلسفی فن لرینگ اجره لمس بیر قسمی صفتی ده یاریتیش لری، یعنی اونی فلسفی نقطه نظر دن قیاسی اور گه نیش لری ضرور.

آلتینچی دن، تصوف تعلیماتی گه دایر علمی، فلسفی، تصوفی، عرفانی و ادبی اته مه لر سوز لیگی یعنی لغت نامه سینی یازیب،

کوپ نسخه ده نشرایتیش کیره ک.

اوزبیکستان کتابخانه لریده، اینیقه اوزبیکستان جمهوری فن
لر اکادمی سی، ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی
نینگ قولیازمه لر فوندریده تصوف علمی گه عاید یوز له ب نادر،
نشر ایتیلمه گن اثر لر موجود بولیب، اوز تدقیقاتچی لری و ناشر
لرینی کوتماقده. مثال طریقه سیده بیرگینه مخدوم اعظم گه منسوب
۳۰ دن آرتیق رساله و خواجه احرار بیتیب قالدیرگن نادر اثر لر نی
ایتیب اوتیش ممکن.

تصوف، بو روحی کوچ و معنوی قدرت. تدقیقاتچی عالم
لر تامانیدن مذکور ساحه لر ده ایزچیل ایش لر آلیب باریلیشی نتیجه
سیده اوزبیکستان و مرکزی آسیا حدودی ده تصوف شناس لیک فنی
نینگ رواجی اوچون کتته امکائیت لر یوزه گه کیلیب، مستقل لیک
شرایطی ده اولکه خلقی گه ضرور بولگن اوشبو روحی تینچ و
معنوی قدرت نی اوزله ش تیریش اوچون مناسب امکان یره تیب بیرله
دی دیب ایشانه میز.

کتاب مؤلفی پروفیسور شرعی جوزجانی حقیده

حقوق فن لری دوکتوری پروفیسور عبدالحکیم شرعی جوزجانی،
مرحوم سید معصوم اوغلی، حوت آیی نینگ ۱۵ کونی ۱۳۱۳ ییل
(مارچ آیی ۱۹۳۴ ییل) جوزجان نینگ قدیمی مرکزی بولمیش سرپل
شهریده توغیلیب وایه گه ییتدی. اونینگ نسبی آته تاماندن نقشبندیه
طریقتی نینگ مشهور پیشوا و نظریاتچی سی مخدوم اعظم دهبیدی گه
یتیب باره دی و آنه تاماندن حضرت میر روزه دار احفادی دن بولمیش

فقیه، شاعر و خطاط مرحوم قاضی محمد اسماعیل نبیره سی دیر.

جوزجانی اوزبیک تیلی نی اوز آنه سی مرحومه بی بی حبیبه دن اور گندی. باشلنغیچ تعلیمات نی سرپل شهری ده آلیب، پغمان ده گی آلتی ییل لیک زمانوی «علوم شرعیه مدرسه سی» نی توگتگن دن کیین، ۱۳۳۸ نچی ییل کابل دارالفنونی قاشیده گی «شرعیات» فاکولته سینی بیتیردی. او، ۱۳۵۷ ییل گه چه اطلاعات و کلتور وزیر لیگی اداره لریده عمومی نشریات اعضا سی، «انیس» روزنامه سی تدقیق مدیری، «اصلاح» روزنامه سی تدقیق مدیری و تعطیل کون لری نشری نینگ مسؤول مدیری، رادیو افغانستان ده راپورتاژ لر مدیری و پروگرام لر مدیری، فولکلور ریاستی ده ریسرچ مدیری، شونینگ دیک آریانا دائرة المعارفی نینگ علمی و مسلکی اورین لریده ایشله ب کیدلی.

او، یشینچی و آلتینچی صنف لردن شعر و ادبیات گه قیزیقیب، تاغه لری اتاقلی عالم و شاعر مرحوم استاد قاری محمد عظیم عظیمی جوزجانی و مرحوم محمد قاسم قاضی زاده تشویق و ترغیبی بیلن شعر یازیش نی مشق و تمرین قیله باشله دی. او یازگن بیر منظوم طلبنامه گه جواباً استاد عظیمی بیر قطعه شعریده اونینگ استعدادی نی مقتبه ب، شعر یازیش نی دوام بیریش گه تشویق ایتگن ایدی.

جوزجانی ایش جریانیده مطبوعات بویچه امریکا لیک پروفیسور جالف تامانیدن آچیلگن ژورنالیزم عالی کورسینی توگه تیب فراغت سندی نی آلدی. ۱۹۷۶ ییلی سیاسی فعالیت لری اوچون سردار محمد داود بویروغی گه بناءً دولت ایشی دن بوشه تیلدی. او ۱۹۶۲ ییلی اساس سالینگن افغانستان خلق دموکراتیک حزبی نینگ اساسچی لری دن بیری صفتی ده، بیرینچی کنگره رئیسی نینگ معاونی ایتیپ سیلندی، سونگره مرکزی کمیته نینگ اعضا لیگی گه و

۱۳۵۸ ییل عقرب آییده حزب نینگ سیاسى بیورو سى عضویتى گه سیلندی.

شرعی جوزجانی ۱۳۵۷ ییل ۷ ثور اوزگه ریشی دن کین - ۱۹۷۸ ییلی افغانستان دیموکراتیک جمهوریتی عدلیه وزیرى و مدعى العمومى (لوی سارنوالی) لوازمی گه، عین حال ده عالی محکمه رئیسى وظیفه سى نینگ بجه روچی سى (سرپرستی) صفتی ده تعیین لندی و ۱۳۵۸ ییل ۶ جدی (۱۹۷۹ ییل، ديسمبر آخرلری) گه چه بو ارگان لر نی رهبر لیک قیلدی. او «محبوس لر حقیقه عفو و تخفیف مجازات فرمانی» لایحه سینی ایشله ب چیقیب، دولت رهبریتی قرارینی آلگن دن کین اونی عمل گه آشیردی. فرمان اساسی ده بوتون مملکت بویچه اون تورتن مینگ (۱۴۰۰۰) محبوس قماق دن چقیقه ریلیب، قالگن لر نینگ حبس مدتی کمیتیریلدی. افغانستان محبس لری ده بیرار ته هم محبوس عیال قالمه دی.

جوزجانی ۱۹۷۹ ییل شوروی نینگ قشونی، افغانستان گه باستیریپ کیریپ، خلق ارا مقیاس ده رسماً تن آلینگن دولت نی آغدرگن دن کین، شوروی لر تامانیدن اورنه تیگن دولت نینگ بویروغی گه کوره باشقه وزیر لر، دولت و حزب رهبریتی نینگ یوقاری مرتبه لی کدر لری ییلن بیرگه قماق قه سالینب شوروی افسر لری آرقه لی پلچرخى تورمه سى گه آلیب باریلدی و هیچ قنناق دلیل و حجت سیز، مملکت نینگ برچه نافذ و جاری قانون لری گه، شونینگ دیک خلق ارا مقیاس ده قبول قیلینگن قانون لر و معیار لر گه خلاف، ۱۳ ته باشقه وزیر لر ییلن بیرگه، فقط گینه شوروی اردو سى نینگ هجومی گه قرشى لیک کورستگن لیک لری اوچون، شوروی مشاور لری نظارتی آستیده اعدام جزاسی گه حکم قیلیندی. لیکن بو حکم قاوورچاق رژیم حامی سى نینگ توسندن اولیمی سبب لی، تطبیق ایته آلمدی و شوروی دولتی نینگ سیاستی اوزگه ریشی سبب لی،

اولیم جزاسی ۲۰ ییل لیک حبس دوام گه المه ش تیریلدی. کینچه لیک او و باشقه وزیر لر، ۷ ییل و اوچ آینی شوروی منصبدار لری و عسکر لری نینگ مستقیم نظارتی آستیده پلچرخي توره سیده خاص رژیم ده اوتکزگن دن کین، ملی مصالحه سیاستی اساسی ده قماق دن آزاد قیلیندی لر.

جوزجانی اوندن کیین افغانستان قاضی القضاتی نینگ بیرینچی معاونی و جزائی قضیه لر کامل هیئت نینگ رئیس بولیب ایشله دی.

۱۹۹۲ ییل کابل شهری، دولت گه قرشی کوچ لرتامانیدن اشغال قیلینگن دن کیین اوزبیکستان گه اوتیب تاشکینت شهری ده اقامت قیلدی.

شرعی جوزجانی عرب، دری، ترک و پشتو تیل لرینی بیله دی. اوزبیک و دری تیل لریده یازه دی و ایجاد قیله دی. او افغانستان مطبوعاتی تاریخی ده بیرینچی بولیب اوزبیک تیلی ده ایکی قطعه شعرینی «ینگی ییل» و «ینگی زمان ترانه سی» عنوان لری بیلن «خلق» جریده سیده نشر قیلدی و «پرچم» جریده سیده یازگن مقاله لری آرقه لی اوزبیک و ترکمن تیلی و ادبیاتی پارلاق اوتمیشی نی کورسه تیب، استبداد دوری ده اونینگ اچینرلی احوالی نی اورته گه تشله دی و بیرینچی مرتبه افغانستان مطبوعاتی ده، تورکی خلق لر مدنی حقوقی نی آیاق آستی قیلگن دولت نی قتیق انتقاد آستیکه آلیب، ترکی تیل لرگه نشریات حقوقی بیرلیشی نی طلب قیلدی.

شو کبی اونینگ طرح و تشبشی بیلن ۱۹۷۸ ییل اولکه نینگ باشقه ملیت لری گه مدنی حقوق جمله دن آنه تیل ده تعلیم و نشرات حقوقی نی بیریش بویچه» افغانستان دموکراتیک جمهوریتی حکومتی نینگ توریتنچی سانلی فرمانی» قبول قیلینب تطبیق ایتیلدی و اونگه موافق اوزبیک تیلی ده «بولدوز» و ترکمن تیلده «گوره ش»

هفته لیک جریده لړینی تأسیس ایټیب، نشراتی نی نظارت قلیب کیدلې. شونینگ دیک او تعلیم و تربیه وزیر لیگی و افغانستان فن لر اکادمي سیده اوزبیک و ترکمن تیل لری دیپارتمنت لری گه اساس سالیب، رادیو-تلویزیون ده «ظفر» موسیقی هنری گروهی نی تشکیل ایتدی.

۱۹۹۱ ییل اونینگ تکلیف و تشبثی بیلن دولت رهبریتی بویروغی اساسی ده افغانستان فن لر اکادمي سی تامانیدن اوزبیک بویوک شاعری و دولت اربابی امیر علیشیر نوایی نینگ ۵۵۰ ییل لیگی خلق ارا سمپوزیم آرقه لی نشان لندی. اوشبو مناسبت بیلن بیر قطار کتاب لر و مقاله لر چاپ ایټیب، رادیو-تلویزیون ده دوره صحبت لر او تکه زیدلې، رسام لر تامانی دن نوایی پورتریت لری و اونینگ حیاتی گه تیگیشلی لوحه لر یره تیلدی، نوایی نینگ ترکی خمسه سی مرحوم عبدالغفار بیانی اهتمامی بیلن بیرینچی مرتبه افغانستان ده ۲۰۰۰ تیراژ ده نشر ایتیلدی.

جوزجانی گه خدمت جریانی ده قیزیل بیرق نشانی، افتخار نشانی، افغانستان مستقل لیگی ۷۰ ییل لیگی مدالی بیریلگن. ۱۹۹ ییل اوزبیک شعر و ادبیاتی بویيچه یازوچی لر اویشمه سی نینگ علیشیر نوایی مکافاتي نی آلیشگه موفق بولگن.

شرعی جوزجانی اوزبیکستان ده ۱۹۹۴ ییل دن باشله ب تاشکینت دولت حقوق شناسلیک انستیتوتی ده اسلام حقوقی فنی دن درس بیره باشله دی. ۱۹۹۶ ییل «افغانستان قانونچی لیگی تکاملی ده اسلام شریعتی نینگ اورنی» موضوعی ده اوز تیزیسلرینی (علمی رساله سینی) حمایه قلیب حقوق شناس لیک رشته سی بویيچه دوکتورلیک (P.H.D) علمی درجه سینی آلدی.

۱۹۹۹ ییل اوزبیکستان ده تاشکینت اسلام اونیورسیتی (دارالفنون) تأسیس ایتیلیشی بیلن، جوزجانی تاپشیریلگن وظیفه گه کوره «اسلام حقوقی» کفدره سینی تشکیل ایټیب، اونده اوقیله دیگن فن لر

دستورینی توزدی و اورته آسیا ده یگانه بولگن «اسلام حقوق شناس لیگی، حنفی مذهبی و اورته آسیا فقیه لری» ناملی مونوگراف- اوقو قول لنمه سینی یازیب ۲۰۰۰ تیراژ ده نشر دن چیقردی. اوشبو کتاب ۲۰۰۷ ییل اوزبیکستان عالی و اورته مخصوص تعلیم وزیر لیگی تامانیدن بوتون مملکت بویچه یول گه قویلگن کوریک تنلاوی (مسابقه) ده درس لیک لر و اوقو قول لنمه لر قطاری ده اوچینچی اورین لی مکافات نی آلیشگه موفق بولدی.

او ۲۰۰۵ ییلی «اسلام حقوقی و حنفی مذهبی ترقیاتی ده اورته آسیا فقیه لری نینگ اورنی» ناملی علمی رساله سینی حمایه قیلیب وزیر لر محکمه سی (کابینه سی) حضوریده گی عالی اتیستسیه (بهالش) کمیسیون تامانیدن حقوق شناس لیک بویچه فن لر دوکتوری (دوکتور علوم) علمی درجه سینی، شونینگ دیک ۲۰۰۶ ییل دتسنت لیک و ۲۰۰۸ ییل پروفیسور لیک علمی عنوان لرینی آلیش گه ایریشدی.

شرعی جوزجانی علمی و ادبی خدمت لری اوچون ۲۰۰۵ ییل اوزبیکستان دولتی فرمانی گه کوره دولت نینگ یوکسه ک مکافاتی- «دوستلیک» اوردینی بیلن تقدیرلندی.

او هر دایم اوزبیکستان و چیت ایل ده بولیب اوتیه دیگن خلق ارا علمی و عملی کنفرانس لر و سیمینار لر گه اشتراک ایتیپ کیلگن. ۲۰۰۲ ییل ایران ده بولیب اوتگن اسلام بیر لیگی کنفرانسی ده «اسلام حقوقی تکاملی ده اجتهاد نینگ رولی» موضوعی ده، ۲۰۰۴ ییل خلق ارا ایران شناس لیک کنفرانسی ده «نقش شعرای ذو اللسانین در تکامل زبان و شعر فارسی» موضوعی بویچه علمی معروضه اوقیددی. او اوزبیکستان رادیو- تلویزیونی بیلن دائمی همکار لیک ده بولیب کیلگن. اوزبیکستان مطبوعات ده ۱۴۰ دن آرتیق علمی- ادبی مقاله لری نشر دن چیققن.

حقوق فن لری دوکتوری پروفیسور عبدالحکیم شرعی جوزجانی ۱۹۹۹ ییلدن ۲۰۰۸ ییل گه چه اوزبیکستان وزیر لر کابینه سی حضوریده گی تاشکینت اسلام اونیورسیتی «اسلام حقوقی» دیپارتمنتی مدیری صفتی ده «فقه» و «اصول الفقه» فن لری بویچه بکلور لیک و ماسترلیک دور لری محصل لری گه درس اوتیب، اسپرانتوره بویچه یاش تدقیقاتچی لرگه رهبر لیک قیلیب کیدلی. او حاضر عایله سی ییلن سویدن، ستاکهولم شهریده یشیدی و ۴ فرزندی بار. شرعی جوزجانی یازگن و ترجمه قیلگن کتاب و رساله لر:

الف- دری تیلی ده:

- ۱- «دانشمند پیشاهنگ ابوریحان بیرونی» کتابی، کابل، دولت مطبعه سی ۱۳۵۷ ییل.
 - ۲- «معلم ثانی ابونصر فارابی» رساله سی، ژوندون مجله سی، ۱۳۵۲ ییل سان لری.
 - ۳- «طیب فیلسوف - ابو علی بن سینا» رساله سی، ژوندون مجله سی، ۱۳۵۲ ییل سان لری.
 - ۴- «نگاهی به فولکلور اوزبیک و ترکمن»، فولکلور مجله سی، ۱، ۲، ۳ سان لر.
 - ۵- «مشاهیر و سخنوران سرپل» رساله سی، مزار شریف بیدار روزنامه سیده ۱۳۳۱ ییل کیتمه - کیت نشر بولگن.
 - ۶- رساله «نقش شاعران و شاهان ترک تبار در تکامل زبان و شعر فارسی» الکترونی سایت لر.
- ب- ترجمه لر:
- عرب تیلیدن فارس تیلیگه ترجمه لر:
- ۱- «مرا به یاد آر»، مشهورعرب یازوچی سی یوسف السباعی نینگ ۴۰۰ بیت لیک رمانی، اصلاح روزنامه سی پاورقی ده، ۱۹۷۳ ییل.

- ۲- «دوازده زن»، داستان لر مجموعه سی، یوسف السباعی اثری، ژوندون مجله سی، ۱۹۷۳ ییل سان لری.
- ۳- «نیایش شباويز»، بیریک عرب ادیب و یازوچیسى دو کتور طه حسین اثری، ژوندون مجله سی، ۱۳۵۲ ییل سان لری.
- ۴- مصر لیک اتاقلی یازوچی مصطفى لطفی منفلوطی اثرلری نینگ اوچ دن بیر قسمی ترجمه سی («النظرات» و «العبرات» کتابلریدن تئلیب آلینگن داستان و مقاله لر)، ژوندون مجله سی و روزنامه لر.
- ۵- «مشهور ترین داستانهای عشقی تاریخی»، سلامه موسی اثری، پشتون ژغ مجله سی.
- ۶- «صهیونیسیم چیست؟» کتابی، اصلاح روزنامه سی پاورقی ده. اوزبیک تیلی دن دری تیلی گه :

۱۳۵۳-

۱

۱۳۵۴ ییل لر سان لری.

- ۲- «داستان دو دل»، شرف رشیدوف اثری، ژوندون مجله سی، ۱۳۵۶ ییل سان لری.
- ۳- «امیر خسرو دهلوی»، شاه اسلام شاه محمدوف و باسط موسایف اثری، عرفان مجله سی، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۵ ییل لر سان لری و کابل ده گی هندوستان سفارتی بولیتنی.

عرب و فارس تیل لریدن اوزبیک تیلی گه:

- ۱- «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم»، شیخ نجم الدین کبرا رساله سی. اوزبیکستان مطبوعاتی و شو کتاب ده.
- ۲- «رباعی لر شرحی رساله سی»، مخدوم اعظم اثری، فارسی تیل دن. اوزبیکستان مطبوعاتی و شو کتاب ده.
- ج- اوزبیک تیلی ده یازگن کتاب لری:
- ۱- «تصوف و انسان» کتابی، تاشکینت، عدالت نشریاتی، ۲۰۰۱

- بیل، ۱۹۱ بیت.
- ۲- «اسلام حقوق شناس لیگی: حنفی مذهبی و اورتہ آسیا فقیہ لری»، تاشکینت اسلام اونیورسیتی نشریاتی، تاشکینت، ۲۰۰۲ ییل. ۲۵۵ بیت.
- ۳- «مرغینانی و اونینگ ایزداس لری»، تاشکینت اسلام اونیورسیتی نشریاتی، ۲۰۰۰ ییل.
- ۴- «بخارا لیک بویوک فقیہ - ابو زید دبوسی»، تاشکینت اسلام اونیورسیتی نشریاتی، ۲۰۰۸ ییل.
- ۵- «شرق و انسان حقوق لری»، (پروفیسور اکمل سعیدوف بیلن بیرگه)، تاشکینت، عدالت نشریاتی، ۱۹۹۸ ییل. ۲۱۴ بیت.
- ۶- «شرق سیویلیزتسیه سی (تمدنی): انسان و حقوق» (اوتمیش و حاضرگی زمان)، (پروفیسور اکمل سعیدوف بیلن)، تاشکینت، اجتماعی فکر نشریاتی، ۲۰۰۵ ییل، ۲۷۱ بیت.
- ۷- «برهان الدین مرغینانی: حیاتی و علمی میراثی». (دوکتور نگاره یوسفوفا بیلن)، تاشکینت، اوزبیکستان ریسپوبلیکه سی پرزیدنتی حضوریده گی دولت و جمعیت قوریلش اکادمیسی نشریاتی، ۲۰۰۷ ییل.
- ۸- «امام بخاری و زمان ماجرا لری»، نشر آستیده.
- ۹- «امو دریا»- شعرلر توپلمی، کابل، دولت مطبعه سی، ۱۳۶۹ ییل.
- ۱۰- «یوره ک سرلری»، شعرلر توپلمی، کابل، افغان مسلک باسمه خانه سی، ۲۰۰۹ ییل.
- ۱۱- «اسلام حقوقی ده محتسب (امبودسمن) انستیتوتی»، «جهان امبودسمن لری» کتته توپلمی، (روس و اوزبیک تیل لریده)، تاشکینت، ۲۰۰۷ ییل.

آزاد سرسینبايوف

تاشکینت اسلام اونیورسیتی،

«اسلام حقوقی» کفدره سی مدیری

